ANUL LXXII N-RELE 10-11-12 OCT.—DEC. 1939

CONVORBIRI LITERARE

DIRECTOR: I. E. TOROUŢIU

ION CREANGĂ
1839 — 1889

«BUCOVINA» I. E. TOROUŢIU BUCUREŞTI

CONVORBIRI LITERARE

REVISTĂ INTEMEIATĂ DE „JUNIMEA" LA 1 MARTIE 1867

INSCRISĂ LA TRIBUNALUL ILFOV, DOSAR 647/938

ORDONANȚA PREZIDENȚIALĂ N-RUL 2708 DIN 20 FEBR. 1939.

APARE LUNAR ÎN 96 — 128 PAGINI

REDACȚIA

BUCUREȘTI III, STR. ARGENTINA, 39

TELEFON 2-10-43

ADMINISTRAȚIA:

OFICIUL DE LIBRĂRIE — BUCUREȘTI I

STRADA CAROL 26

TELEFON 3-53-75

ABONAMENTUL PE AN:

PARTICULARI	360	LEI
ȘCOLI PRIMARE		
ȘCOLI SECUNDARE		
INSTITUȚII CULTURALE .		
STRĂINĂTATE	750	„
ABONAMENT DE SPRIJIN . .	1000	„
NUMĂRUL	30	„

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE INAPOIAZĂ

CONVORBIRI LITERARE

ANUL LXXII N.rele 10-11-12 OCT. — DEC. 1939

DIRECTOR: I. E. TOROUȚIU

MEMBRI ÎN REDACȚIE:
ALEXANDRU IONESCU
TEODOR AL. MUNTEANU

«BUCOVINA» I. E. TOROUȚIU BUCUREȘTI

INVITAȚIE

La 28 Februarie stil nou 1940 se împlinesc 100 ani dela naşterea lui Titu Maiorescu. Logician şi estet, întemeetor al criticei româneşti şi îndrumător al scrisului nostru, din a doua jumătate a secolului trecut, spre clasicismul disciplinat în fond şi formă, Maiorescu a trasat „Convorbirilor Literare" drumul pe care au mers şi vor continua să meargă, în spiritul tradiției care îngădue orice nouă învesmântare a artei şi poeziei, eternă aceeaşi. Sincer iubitor şi ajutător al scriitorilor în luptă cu greutățile vieții, aceştia, la rândul lor, i-au răspuns cu aceeaşi iubire, cu respect şi recunoştință rostindu-i numele dela această tribună ca şi în istoria literaturii, culturii şi politicii româneşti.

Cu prilejul centenarului naşterii sale, revista „Convorbiri Literare", care se călăuzeşte şi astăzi după spiritul său, crede că-şi va îndeplini o elementară datorie de a-i închina un volum comemorativ şi roagă pe toți oamenii de litere, scriitori, poeți, cugetători, cari simt îndemnul sufletesc de a-şi exprima cuvântul de prețuire a uneia dintre multiplele înfățişări ale personalității lui Titu Maiorescu, să ne trimită contribuția până la sfârşitul lunii Martie.

Volumul „Convorbiri Literare" închinat lui Maiorescu se va tipări separat, revista continuându-şi apariția lunară regulată.

„C. L."

CONVORBIRI LITERARE

CUPRINSUL

CRONICA

Iuliu Moisil: Figuri grănițerești năsăudene; Perpessicius: Mențiuni critice; Johan Bojer: Emigranții; Mircea Streinul: Viața în pădure; Maria I. Gabrea: Profesor și vocație; John Farrow: Damian leprosul. — Cuvântările Regelui Carol I, ediție îngrijită de Constantin Giurescu; Mr. Em. Bougaud: Iisus Hristos; Gh. Tuleș: Urcioare cu rouă; Geo Bogza: Țări de piatră, de foc și de pământ; Radu Gyr: Corabia cu tufănici **(Polybius)**. — **Dan C. Petrescu**, G. Oprescu: Doi ani de critică artistică. — Ionel Teodoreanu: Prăvale Baba; Radu D. Rosetti: Instantanee turistice; Victor Ion Popa: Ghicește-mi în cafea; Panait Istrati: Mihail **(Ete)**. — Eminescu în literatura universală: I. **L. Gáldi:** In literatura maghiară; II. **G. Bezviconi:** In literatura rusă; III. **I. E. Torouțiu:** In limba latină. — **Alexandru Marcu:** Cronica italiană. — **Ștefan Cuciureanu**, Giulio Bertoni — Francesco A. Ugolini: Prontuario di pronunzia e di ortografia; Giuseppe Zoppi: Antologia della letteratura italiana; Mario Corsi: Il teatro all'aperto in Italia. — „Nuova Antologia“, „Il Frontespizio“, „La Critica“, „Termini“ **(Șt. C.)**. — „Orizonturi“, „Gândirea“, „Moldavia“ **(T. Al. M.)**. — Poeții Petőfi — Eminescu — Ady, comemorați de muncitorimea din Brașov.

BIBLIOGRAFIE

CONVORBIRI LITERARE

ANUL LXXII N-rele 10—11—12 OCT.—DEC. 1939

INCHINARE

MĂRIEI SALE REGELUI

Măria Ta,
Sunt astăzi ani patruzeci și șase:
Bărbații te numiră „Al tronului temei",
In voinicești urale. Duioasele femei
Se'nfiorară'n teama de ursitori pizmașe,

S'au închinat la candeli, au plâns, Ți-au descântat
Menindu-Ți tot ce'n viață priește și desfată.
...Eram, pe-atunci, o tristă și neștiută fată
Și'n gândul meu un cântec de leagăn Ți-am cântat...

Octomvrie fu luna de gazdă-atunci în țară
Și Te-a primit în cinste, Regescule Vlăstar,
Nu rămăsese'n codri și'n munți nici un lăstar
Nefremătat de vestea ce lung o trâmbițară,

Miimi de sburătoare pornite în perechi,
Stejari și plopi și fagii cu aur în cunună,
Și drepții brazi și sălcii ce-Ți descântau sub lună,
Cernându-și funigeii din pletele străvechi.

Și-au chiuit butucii din vii și-au închinat
Ciocnind ciorchini cu boabe de aur „Sănătate"
Și-au îngânat gutuii: — Și voie bună'n toate...
— Și har ceresc la vorbă și cuget luminat,
Să aibă'n viață-I, Pruncul, — vrăjiră între ele
Imbălsămând văzduhul, mii crengi de busuioc.
Iar Măghiranii: — Mintea și sfatul, Lui, noroc
Și pace vor da țării, cândva, în timpuri grele.

— Războiu va fi, năprasnic dar priitor pe țară,
Șopti un nuc aproape uscat, cu glasul stins,
Românul moare'n luptă, dar nu se dă învins...
— Știu eu să spun mai bine, rosti o săghioară:

— Știu să spun de-a rostul
Nemaipomenite,
De vii și de morți,
Bătălii menite
De vitrege sorți.

Din oțel de săbii
Ni se trag străbunii,
Și dacă, din vremuri,
Ne-au numit Românii
Săghioare, unii,
Și-alții, săgețele,
Nu-i doar că la frunză
Semănăm cu ele,
Ci că'n vremi uitate
Și'n trăite vieți
Noi am fost aevea
Săbii și săgeți.

Poate că Domnița,
Care ne iubește,
Ne va scri odată
Ca pe o poveste,
Sau ca o povață,
Pentru mai târziu,
Chiar acestui Fiu,

Nebăzmita viață,
Ura ne'nfrânată
Și maștigul țel
Ce-au schimbat în frunze
Săbii de oțel,
Și-au schimbat în roșii
Și galbene flori
Un curat și tânăr
Sânge de surori...

...Dar nu-i vreme acuma
De povestea noastră,
Ci de-o stea măiastră,
Care bine știe
Precum că se scrie'n
Cartea cea de sorți
De viteiii morți
Intr'o bătălie,

Lungă și cumplită,
Ce fu prevestită,
Dar prost tălmăcită,
De bătrânul nuc,
Care-i cam uituc,
Și le'ncurcă toate.

...Da, adevărat e :
Ne-or muri vitejii,
Mulți ne-or fi betegii
Și schilojii, dară
Vor mări o țară...

Rege și Regină,
Ce-s acuma Prinții,
Și-ăstui Prunc, părinții,
Dintr'o viață lină,
Cu inimă plină
Doar de'nduioșare
Și de griji ușoare,
Vor avea să'nfrunte,
Multe piedici crunte,
Când de-o scurtă vreme
S'or înscăuna,
Căci vor detuna,
La răsboiu să-i cheme,
Tunurile grele,
Ploaia de șrapnele,
Geamăt necurmat,
De moarte urmat...

Vor cunoaște'n plin
Năprasnicul chin,
De viață răsnită,
Inimă rănită,
De cumplite griji,
Mai rău ca de schiji
De obuz vrăjmaș...

Iar când, din cuprinsul
Noilor hotare,
„România-i Mare"
Va striga tot insul,

Rege și Regină,
Intr'o zi senină,
Și de piază bună,
Vor porni să-și pună
Geamăna Cunună
de
«INTREGITORI».

....Și mai știe steaua
Cea care mi-a spus
Și povestea asta,
Că, din spre apus,
Va veni năpasta
Unui nor cumplit
Dar nu-i sorocit
Pentru țara asta,
Nici măcar un strop...
...Ci-și va trece doară,
Către-o altă țară
Vajnicul potop
Șuruit în pară
De năprasnic foc...

N'om simți de loc
Apriga urgie, —
Cerul să ni-L ție,
Pruncul ce-I sortiți
Minte înțeleaptă, —
Ne va ține țara'n
Cumpăna cea dreaptă.
Și va ști s'o scape
De potop de ape
Roșii ca acele,
Și de pieze rele
Și de orice nor
Amenințător...

Mintea Lui cea dreaptă
De pe orice treaptă
I-ar veni supușii
Dornici, către El,
Le-o lăsa, la fel,
Slobod pragul ușii,

Și deschisă'n plin
Inima-I s'asculte
Cât or fi de multe
Și de felurite,
Jălbele smerite,
El va asculta
Și senin va sta,
Și va judeca...

Va renaște țara,
Sub oblada Lui,
Cum renaște'n toamnă
Iarba câmpului,
Chiar de-a fost cosită
Și de nouă ori,
Crește înnoită
Și smălțată'n flori,
Dacă are parte
De prielnici nori...

...Va renaște țara,
Ager străbătând
Inălțimi de gând,
Și, străluminând,
Le va fi lumină
Sfatu-I strecurat
Prin cuget curat,
Și celor ce-au stat
— Fără nici o vină —
In beznă uitați
Și neîntrebați..

El va lumina,
Și va alina
Intrebând anume,
Și'nțelegător,
Țara ridicându-Și
Și pe drept purtându-Și
Vrednicul renume
De
«RENĂSCĂTOR»

Lungă tare'mi fu povestea,
Ce nu pot să zic *c'a fost,*
O va spune pe de rost
Incepând cu — „A fost odată"
Intr'o vreme depărtată,
Altă săghioară, poate,
Eu, cât pot acum socoate,
Cred că steaua n'a mințit
Și sfârșesc dorind *să fie,*
După cum v'am prevestit.

Și-au mai rostit urale și vrăji apoi, de-arândul,
Și alți copaci și păsări și gâze mari și mici,
Și câte alte multe, nepomenite aici,
Dar fiintând năluce cum le'ntocmesc cu gândul

Și le dau grai și minte să Ți le scriu, anume,
Măria Ta, și-acuma, cu-acelaș gând curat
Al bietei fete triste ce atât s'a bucurat
Că Ți-a'nchinat un cântec, când ai venit pe lume...

16 Octomvrie, 1939.

Elena Farago

VASILE ALECSANDRI ŞI CHIPUL DE LUPTĂ AL ROMÂNILOR IN TRECUT

Cunoştinţa ce o avem despre chipul cum Românii au făptuit răsboiul în trecutul mai depărtat sau mai apropiat o datorăm lucrărilor istoricilor noştri, lucrări întemeiate pe spusele celor ce au luat parte la luptele din trecut, pe cele arătate de povestitori străini, ca şi pe izvoadele şi documentele vechi şi pe tradiţiile şi povestirile populare.

Dacă pentru lumea cetită şi în deosebi pentru militari sunt mai de seamă lucrările întocmite pe temeiul documentelor de tot soiul, pentru publicul cel mare de sigur că tradiţiile şi povestirile populare înfăţişează o icoană mai uşor de înţeles şi mai ademenitoare, mai ales când sunt destăinuite într'o formă şi 'ntr'o limbă plăcută. De altfel atât tradiţiunile cât şi povestirile populare sunt de un adevărat folos şi pentru acei cari studiază răsboiul din punct de vedere ştiinţific.

Dar dacă se pot căpăta învăţăminte folositoare şi mai ales lămuriri din studiul tradiţiilor orale, nu este lipsită de învăţăminte şi înfăţişarea trecutului de lupte aşa cum este văzut de poeţi, mai ales atunci când poeţii cântători ai faptelor vitejeşti din trecut au o desăvârşită cunoştinţă nu numai a tradiţiilor orale, dar şi a izvoarelor documentare şi când se dovedesc înţelegători ai firei şi gândirei neamului lor.

Spre a învedera acest lucru vom înfăţişa unele poeme ale lui Vasile Alecsandri, atât din cele în care bardul de la Mirceşti ne arată răsboiul aşa cum se făptuia de Moldoveni în trecutul mai depărtat, cât şi când ne face să vedem făptuirea sa de către Români în luptele pentru neatârnare, de acum şasezeci şi mai bine de ani.

Incep cu poemul istoric «*Dumbrava Roşie*», cea mai completă dintre înfăţişările răsboiului în trecut ale lui Alecsandri :

Ce vuet lung de cară, ce tropot surd de vite,
Ce freamăt de suspinuri, de glasuri năduşite
S'aud în sânul nopţii prin neagra 'ntunecime
Şi către munţi se'ndreaptă l'a codrilor desime ?
Din când în când sub nouri, trecând ca o săgeată,
Clipeşte o lumină, şi ca prin vis arată
Bătrâni cu fruntea goală plecată spre pământ,
Femei cu prunci în braţe şi pletele în vânt,

Copile spăimântate mânând turme de oi
Şi flăcăuşi în fugă mânând cârduri de boi.
Pe jos, pe cai, în grabă toţi părăsindu-şi satul,
Fugind cu vaet, lacrimi, căci i-au ajuns păcatul.
Se duc pribegi şi palizi să cate adăposturi
In fund de codri 'n peşteri, în sân de mânăstiri.

Isvoarele documentare ne îndrituesc a spune că nu s'ar putea înfăţişa mai plastic grozăvia acelor goane spre adăpost, goane la care erau silite satele şi oraşele, lipsite de pălănci, ori de câte ori un vecin încălca glia moldovenească, şi aceasta nu se întâmpla de rare ori. Noi am fost martori ai pribegirei unei părţi a ţării in timpul marelui răsboiu şi despre dânsa se povestesc şi acum în multe case şi adesea seara, în jurul focului din vatră sau sub lumina lămpii, amintindu-ne grozăvia şi greutăţile ei. Şi totuşi acestea nu au fost nimic pe lângă ce a fost în trecut, pentru că pribegirea se făcea sub scutul armatei şi pentru că oricât de rău s'au purtat unii dintre cotropitorii din toamna 1916, ţinta lor nu era măcelul populaţiei civile, răpirea femeilor şi distrugerea, pe când în veacul al XV-a

Şi spune că în zare ard sate şi oraşe;
Că fiare fă ă nume ucid copii în faşe !
Că ţara e 'n nevoe, că mor Români sub chinuri,
Că fete mor sub silă, că pruncii mor în sinuri !..

Nu trebuie uitat că pe când populaţia n'avea ca mijloace de transport decât piciorul şi carul cu boi, duşmanul venia călare — de unde nevoia grabei; nu trebuie uitat de asemenea că faţă de superioritatea de armament şi de efective a vrăjmaşului slăbirea acestuia şi apoi sdrobirea lui nu se putea obţine decât prin golirea şi pustiirea ţării, golire şi pustiire ce se făceau după porunca domnească. Şi de aci se vede pe de o parte teama zilei de mâine, starea de grijă necurmată în care trăia lumea de atunci, precum şi priceperea şi patriotismul care făceau că omul, trimeţând pe ai săi la adăpost, să-şi pustiiască singur ţara, jertfindu-şi prin foc locuinţa şi agonisita muncei şi trudei sale, otrăvind puţurile etc.

Dar unde sânt bărbaţii, voinicii, junii ţării,
Să-şi apere părinţii, nevestele şi pruncii ?

se întreabă poetul şi răspunde :

Acum de zece zile şi zece nopţi intr'una
Din munţi pân' la Nistru, pe culme şi pe dealuri
Lungi buciume răsună dând tainice semnaluri ;
Şi călăraşi din fugă, prin sate prin oraşe
Crainesc : «Săriţi cu toţi pe Liftele trufaşe !
Viteazul Ştefan Vodă vă chiamă 'n vitejie...»

Dacă poetul dă aci o icoană adevărată a chipului cum se chemau apărătorii sub arme, cum se transmitea ordinul de mobilizare, am zice noi azi, ea nu este desăvârșită pentru că transmiterea alarmei nu se făcea numai prin semnale din buciume, ci și prin focuri pe vârfuri de deal. Focurile acestea se vedeau de mai departe, arătau direcția din cotro venia primejdia, prevestiau și dădeau putința să se pregătească, acolo unde era nevoie, pribegirea copiilor, femeilor și moșnegilor cu câte ceva din agonisita lor. Pe de alta îngăduiau luptătorilor să-și prindă calul, să-și ieie armele și merindele — pe cinci spre zece zile lămuresc isvoarele vremei — și să se adune în cete localnice. Călăreții de care vorbește poetul, erau acei cari aduceau poruncile domnești arătând locul sau locurile de adunare ale oștirei.

La chemarea Domnului:

Pe loc tot omul verde ce poartă capul sus,

adică e în stare să poarte armele, căci chemarea era generală

Și-au sărutat odorii, și-au ascuțit toporul,
Și-au prins din câmp fugarul ce-i sprinten ca o ciută...

Și apoi

Astfel din țara 'ntreagă plec cete înmiite
Cu arce, barde, coase și ghioage țintuite...

Acest armament este în adevăr acela ce n'il arată isvoarele documentare, doar lipsind din înșirarea lui praștia și sulița; cea din urmă fiind adese ori numai o prăjină cu vârful ascuțit și pârlit în foc.

Purtând căciuli de oaie, mintene 'n flori cusute...

precum și, ne-o arată un scriitor polon, haine de postav sau de in din mai multe pături cusute cruciș și curmeziș, ei merg

Călări pe șele goale cu scările de lemn...

iar drumul lor e

...de-a drept prin codri, pe lungi cărări perdute...,

pentru a nu fi văzuți de dușmani sau de iscoadele acestora. Versurile precedente înfățișează, așa cum erau, alcătuirea, înarmarea și adunarea oștirei moldovenești ca și, anexă obișnuelnică a mobilizărei de atunci, pribegirea părții neluptătoare a populației.

Autorul arată apoi că unii sunt trimeși la graniță, cu scopul de a iscodi pe dușman și de a-l hărțui în strâmtele poteci, alții merg să întărească garnizoana Sucevei, iar restul să alcătuiască grosul oștirei, la Cotnar. Aici e o neexactitate istorică, căci grosul

oştirei, cu Ştefan, îşi a avut «beleagul», locul de adunare, la Roman.

Despre asediul Sucevei spune numai :

Merg alţii la Suceava să facă pe Albert
A pierde oaste multă şi mult timp în deşert...

ceea ce este iarăşi adevărat, pentru că Suceava a ţintuit locului armata polonă, îi a cauzat mari pierderi în asalturi ce a dat fără isbândă şi a îngăduit Moldovenilor, pe de o parte să hărţuiască şi să nimicească convoiurile ce aduceau merinde Polonilor cari nu găsiau cu ce să se hrănească în Moldova pustiită, iar pe de alta să primească ajutoarele cerute de la fraţii de peste Milcov, din Ardeal şi de la Turci.

Urmează descrierea celor două tabere: cea leşească, tabăra unei boerimi bogate pentru care răsboiul era o petrecere — descriere exagerată desigur în detalii de poet; cea moldovenească, tabăra unei ţărănimi cumpănite, strânsă pentru a-şi apăra «nevoile, sărăcia şi neamul», cum spune alt cântăreţ. Infăţişarea taberei moldoveneşti este aceia pe care o arată vechile descrieri şi pe care o cunosc aceia cari au luat parte la marile vânători de urşi din Moldova sfârşitului veacului al XIX-a sau cari au văzut taberile cărăuşilor moldoveni din acelaş sfârşit de veac. Adăpostirea ostaşilor în colibe sau frunzare şi la umbra ulmilor şi stejarilor este reală, ca de altfel şi această întregire a vieţii de tabără :

Ici, colo, prin poiene stau pâlcuri de oşteni :
Arcaşi de la Soroca, năprasnici Orheieni,
Aprozi, copii de casă, curteni şi lefecii,
Toţi oameni tari de vână şi oţeliţi în foc,
Deprinşi a-şi trăi traiul în timp de voinicii
Ş'a da mâna cu moartea fără'a mişca din loc.

Da, Moldovanul veacului al XV-lea trăia într'o vreme în care mintea-i era mereu cu grija apărărei vieţii sale şi a lor săi de fiare, de hoţi, de cete prădalnice, de năvălitori străini, el era mereu cu mâna pe armă şi se oţelia necurmat în lupte (focul este aici o licenţă poetică pentru că pe atunci armele de foc erau foarte puţine, mai ales la Moldoveni). El era învăţat să privească moartea-n faţă.

Cât de bine şi adevărat ne înfăţişează apoi poetul icoana marelui domnitor şi cum lămureşte el înrâurirea personală a lui Ştefan ca unul din temeiurile isbânzilor moldoveneşti:

El e de-acei la carii istoria se închină,
De-acei carii prin lume, sub paşii lor, cât merg,
Las' urme uriaşe ce'n veci nu se mai şterg,
A căror legendă departe mult se 'ntinde
Şi 'nchipuirea lumii fantastic o aprinde.

Ce adevăr înfățișează de asemenea cuvintele ce-i pune poetul în gură:

Apărători ai Crucei, voi îi cunoaşteți bine
Căci pentru a lor risipă ați războit cu mine
Prin şesuri, munți şi codri, pe iarnă, toamnă, vară.

Isbânzile din vremea acelei domnii se datoresc în adevăr, o învederează toate scrisele, atât căpetenii de oaste, stăpânitorului de un neasemănat prestigiu, cât și Moldovanului mulțumit de soarta sa, gata oricând să sară întru apărarea marei moșii și a alcătuirei pe care o gospodăria destoinic domnitorul și dârz întru apărarea drepturilor sale asupra puțin întinselor hotare ale gliei care-l hrănia.

In descrierea luptei ce urmează, poetul se lasă influențat de închipuire, de romantice descrieri de lupte, făcute de străini, așa că ea nu corespunde întocmai celor ce cunoaștem despre lupta din Codrii Cosminului. Descrierea ne dă însă și elemente ce se adeveresc din documente. Printre acestea este arătarea că Ștefan nu se vâră în luptă — cel puțin nu la început — ci stă la o parte, pe o culme, de unde conduce diferitele cete. Acest chip de conducere al lui Ștefan, adeverit istoric pentru bătălia de la Racova (10 Ianuarie 1475), arată priceperea deosebită a lui Ștefan față de a celor mai multe căpetenii de atunci, care se aruncau de la început în vârtejul luptei și pierdeau astfel îndrumarea întregului. Rămânerea voită la o parte mai arată că judecata avea pasul asupra instinctelor la acest domn iute din fire, neînfricat și pe care rana căpătată în fața Chiliei, calu-i omorît sub dânsul la Scheia, îl arată viteaz și știind să lupte în primele rânduri, dar numai atunci când nevoia cere cum a cerut-o la Răsboeni de pildă, ca să învârtoșeze pe cei obosiți și să încurajeze pe toți pentru noui sforțări. Descrierile steagului moldovenesc acea ale unor tunuri ușoare cu mai multe țevi, sunt adeverite istoric. Tot istoric sunt adeverite chipul individual de luptă cu ghioagă, cu toporul, cu paloșul, cu coasa și cu securea (cu care se tăiau picioarele cailor adversarilor) cu lancea căngiuită (care străpungea sau trăgea pe călărețul vrăjmaș de pe cal), cu arcul care se folosia fie de a călare, fie descălecat. Alecsandri nu scoate însă în deajuns la iveală că dacă Moldovenii folosiau calul pentru hărțuire, pentru manevră, pentru urmărire, ei luptau de obiceiu descălecați. Și lațul care se întrebuința pentru prinderea cailor pășunând liberi, se folosia în luptă. Folosirea acestuia din urmă ca și acea a ghioagei și a paloșului sunt arătate și în poemul eroică *«Dan, căpitan de plaiu»*, în care Alecsandri înfățișează de asemenea foarte vorbitor pârjolul și robia ce întovărășiau ori ce năvală a Tătarilor. Și nu rare erau acestea.

Trecând acum la celalt răsboiu pe care l-a descris Alecsandri, la răsboiul de neatârnare, al cărui contimporan a fost, nu trebuie să ne aşteptăm la descrieri de armament şi nici ale mişcărilor tactice. Asupra acestui răsboiu el ne dă mai mult câteva icoane înfăţişând stări sufleteşti sau anumite fapte, cunoscute lui Alecsandri prin ce vedea în juru-i, prin ce afla din scrisori de pe câmpul de luptă, din ziare şi, mai cu seamă, din povestirea celor ce au luat parte la crâncenele lupte de pe câmpiile Bulgariei.

In «*Peneş Curcanul*» ne arată, nu entuziasmul, căci n'a fost entuziasm în marea masă a luptătorilor, la ţărănime, ci voia bună cu care a plecat aceasta la luptă, la primirea poruncei de a scăpa ţara de sub jugul turcesc, pe atunci mai mult nominal. Alecsandri a prins, cu acea adâncă cunoştinţă a ţăranului moldovan care caracterizează opera sa, şi a înfăţişat, în acele versuri, starea sufletească a aceluia care se lăsa dus la luptă şi care-şi ascundea năcazul jalei ce lăsase acasă: în glume, în cântece, în jocuri, aşa cum l-am văzut şi noi în cursul răsboiului de întregire.

Şi descrierea îmbrăcămintei

> . . . opinci, sumani, iţari
> Şi cuşma pe-o ureche . . . .

este adevărată; dorobănţimea, alcătuind cu că'ărăşimea partea cea mai mare a oştirei, nu era decât ţărănimea luată:

> ...... din câmp, de-acasă, de la plug,

căreia îi se dăduse armele ruseşti Krnka şi fu aruncată în foc. Acolo însuşirile sale de ascultare, de răbdare şi de vitejie aduseră isbânda.

Alecsandri nu putea uita însă partea ce o avusese în alcătuirea oastei prietenul său, generalul Ion Emanuel Florescu, cum nu putea să nu-şi arate răscoala sufletească împotriva oamenilor zilei cari împedicară pe Florescu să ducă, cum o cerusă, oastea pe câmpul de luptă. De aci acea «*Epistolă a generalului Florescu*» (răspunsul căruia l-am publicat acum câţiva ani) [1], în care zicea cu drept cuvânt :

> Căci astă vie, jună, eroică armată
> Sub Cuza şi sub Carol prin tine-a fost creată
> . . . .
>
> Ai fost ca un netrebnic lăsat în părăsire :
> Netrebnic, tu netrebnic !... De când, o ! Doamne 'n lume
> Lumina zilei poartă al nopţii negru nume ?
> De când netrebnic este acel ce cu iubire
> Consacr'o viaţă 'ntreagă l'a patriei mărire ?

[1] *Un uitat: generalul Ioan Em. Florescu.*

De când netrebnic omul cu inima măreață,
Ce'n lupta pentru țară oferă braț și viață?
De când netrebnic șeful ce, oricum bate vântul,
Iși apără stindardul și'și ține jurământul?

In «*Peneș Curcanul*» mai găsim povestită trecerea Dunărei și sosirea în fața Plevnei, unde redutele de la Grivița pironeau asupra lor privirile și gândirile alor noștri:

Dar și noi încă o pândeam
Cum se pândește o fiară
Și tot chiteam și ne gândeam
Cum să ne cadă 'n ghiare?

Și apoi:

Veni și ziua de asalt,
Cea zi de sânge udă!

Cum s'ar fi putut înfățișa mai bine ziua morocănoasă, cu ploaie măruntă, care a pus capăt atâtor tinere vieți și a făcut să curgă din belșug atâta sânge românesc?

Starea de spirit cu care Moldovenii din Vaslui intră în luptă este aceiaș ca acea a călărașilor din preajma Bucureștilor pe cari omul de bine Iancu Lahovari, voluntar în Regimentul 3 Călărași, îi arată ca fiind reculeși înainte de a trece Dunărea, făcându-și crucea și sărutând pământul țării înainte de a-l părăsi, căci Alecsandri ne spune că

Făcând trei cruci, noi am răspuns:
«Amin și Doamne-ajută»,
Apoi la fugă am impuns
Spre-a Turcilor redută.

Asta-i adevărul, o fugă, o goană nebună spre reduta turcească, fugă în care

Alelei! Doamne, cum zburau
Voinicii toți cu mine,

căci era nevoie a se scurta cât mai mult răgazul dat Turcilor, înarmați cu pușca Peabody, mult superioară celor ce înarmau pe ai noștri, ca să tragă asupra acestora, alergând pe coasta goală ce urca spre redută.

Dar, iarăși adevărat,

Reduta 'n noi repede-un foc
Cât nu-l încape gândul,

și Românii sunt opriți.

Imbărbătați de ofițerii lor, ai noștri se reped încă de trei ori asupra mândrei redute pe care o smulg din mâinile dușmanului, nu

fără noui şi dureroase pierderi şi nu fără incidente ca acel — iarăşi adevărat — descris în *«Căpitanul Romano»*, viteaz ce'şi pierde viaţa în capul unităţii sale dând al patrulea asalt în urma dojanei nedrepte a unui şef ce stătuse şi stătea la adăpost. Din nefericire este adevărat că pe lângă atâţi viteji au fost şi atunci unii şefi cari s'au dosit şi n'au întrat în focul în care şi-au aruncat subunităţile, dar nu le-au condus.

Asalturile nu au isbutit să gonească pe Turci din puternicile meterezuri ce le apărau cu multă pricepere şi cu o dârzenie şi o vitejie în faţa căreia trebuie să ne închinăm. Stăpânirea Plevnei trebui căpătată pe altă cale, pe acea a împresurărei şi a foametei. Dar nu numai cei împresuraţi au de suferit de pe urma statornicirei luptelor din jurul Plevnei, ci şi împresurătorii precum se arată de poet în *«Fraţii Jderi»*:

E ger, e întuneric! Nori negri duşi de vânt
Se târâe pe şesuri, se lasă pe pământ.
. . . .

E vânt cu ploaie rece şi noapte cu fiori,
Căci umbra e ţesută de fulgeri trăsnitori.
Nu's însă focuri nalte de-a cerului furtună,
Dar fulgeri mii, de tunuri ce'n zare crunt detună.

L'a lor lumină roşă în clipă se ivesc
Mari taberi de oameni armaţi ce se pândesc,
Şi crâncene redute, şi 'n dos de parapete
Văpăi de ochi sălbateci, luciri de baionete.

Şi adaogă, ceea ce adeveresc toate documentele:

Românii uzi la piele, flămânzi, lipsiţi de foc,
In şanţul lor, sub arme, stau gloată la un loc,
De moarte şi nevoie râzând cu nepăsare....
Voinici ei sânt la luptă, voinici şi la răbdare!

In acest timp în spatele frontului şi 'n întreaga ţară

......augusta caritate ce mângâie şi alină,
Strângând nenorociţi sub aripa-i cerească,
Vărsând un dulce balsam pe rana omenească,
Şi prin a ei veghere şi prin a ei zâmbire,
Făcând ca să dispară cumplita suferire.

Mai departe în aceiaş poezie, *«Damele Române»*, adaogă:

Că nu există ranguri în faţa suferinţii.

O! cât de adevărat ar trebui să fie acest lucru!

O altă poezie *«Romînca de la Griviţa»*, arată pe o Romîncă fierbând mămăliga în şanţurile din faţa Plevnei. Nu am găsit nicăeri o adeverire documentară a acestui fapt, dar am temeiuri spre

a crede că este adevărat. Și aceste temeiuri sunt : felul de a fi al poporului nostru, faptul că în fața Griviței o altă Romancă, aceasta din ambulanța doamnelor din Iași, a fost să culeagă răniți în șanțurile cele mai înaintate, iar altele lucrau în ambulanțe și că 'n 1913, fiind cu compania mea în avantposturi la Șainar Șahinler în Bulgaria, m'am pomenit într'o seară, cu un șir de căruțe, aducând, din cealaltă margine a Dobrogei, femei ale completașilor și rezerviștilor, ne mai putând răbda de dorul bărbaților lor aflați sub arme.

Răniții, schilozii ieșiți din spitale se întorc acasă. Sufletul le era înălțat. Se vede din «*Sergentul*» că modestia și vitejia lor impun respect aliaților. Dar ei sunt lăsați în părăsire, ceea ce revoltă pe Alecsandri, care, în «*Eroii dela Plevna*», strigă :

S'au dus feciorii oastei pe calea strămoșească,
S'au prins cu moartea crudă la lupta voinicească,
Și au eșit din luptă viteji, învingători,
Scăldați în a lor sânge, puternicii feciori !...

Ei bine ! oameni vitregi cu inimele sterpe,
Legați de cârma țării cu 'ncolăciri de șerpe,
Voi, care ați stat departe de foc și de dureri,
Cum ați întors copiii la sânul bieții țeri ?

Priviți-i !... Goi și sarbezi, ca robi trăiți în lanțuri !
Triști, fărămați, sărmanii ! de ger pe câmpi, prin șanțuri,
Ologi, ciuntiți, o ! Doamne, reduși la nimicie.

Stare jalnică, dar stare adevărată. Țara nu avea atunci așezămintele trebuincioase; era prea aproape de vremea când viața omului era socotită ca de o neînsemnată valoare. Și ceea ce făcea caritatea particulară, neorganizată și ea, nu ajungea. Toate gândurile, toate grijile erau îndreptate asupra luptătorilor de pe câmpiile Bulgariei, în brațele cărora sta putința căpătărei isbândei.

Răsboiul se isprăvește, oastea se întoarce în țară și atunci Alecsandri spune ostașilor în «*Oda ostașilor Români*», recunoștința ce le-o datorește țara. El proslăvește faptele lor și arată că însușirile ostășești ale Românilor, multă vreme ne puse la încercare, n'au pierit. Se adeverea astfel că materialul din care era alcătuită oștirea, materialul chemat a mânui armamentul, a-l folosi cu destoinicie, era tot așa de bun ca în trecut. Azi încă țărănimea noastră alcătuește un material omenesc ostășesc tot așa de vrednic și de temeinic.

Și acum ce învățăminte putem trage din cele arătate ?

Cel dintâi este că Alecsandri a priceput chipul cum ai noștri au purtat răsboaiele, îi a înțeles, și îmbrăcând faptele istorice în

forme poetice, a înfăţişat în cuvinte vorbitoare arta răsboiului şi chipul românesc de a'l făptui încât poeziile sale sunt minunate isvoare — mai a'es pentru înţelegerea părţii psicologice a răsboiului şi a chipului românesc de a-l făptui.

Al doilea că dacă pentru cucerirea neatârnărei Românii au trebuit să treacă dincolo de graniţa ţării, precum au trebuit deasemenea să păşească peste graniţele de apoi ale ţării pentru a făptui întregirea neamului, acum un sfert de veac, ei vor avea de luptat deacum înainte într'un eventual răsboiu, în însuşi marginele fireşti ale ţării ; pentru că nu au nimic de cucerit de la alţii, ci numai să-şi apere, cum spune celalt mare poet moldovan contimporan cu Alecsandri, «sărăcia şi nevoile şi neamul».

Şi de aceia într'un viitor răsboiu Românii nu vor trebui numai să fie înzestraţi cu însuşirile pe care Alecsandri le arată că erau ale Moldovenilor lui Ştefan-cel-Mare şi Eminescu ale oştaşilor lui Mircea-cel-bătrân, dar încă să făptuiască răsboiul integral, aşa cum se făptuia de către Românii acelor veacuri trecute. Duşmanul care va îndrăzni să calce pe pământul scump al neamului cu gând să cucerească glia apărată cu sânge românesc, muncită de Români şi stropită cu sudorile lui, trebuie să găsească în faţa lui nu numai rezistenţa dârză şi isbăvitoare a oştirei româneşti, ci şi toate piedicele ce le au găsit în trecut acei cari s'au mai încercat să ne robească.

De aceia plecând de la adevărul, pus de Eminescu în gura lui Mircea-cel-bătrân, că Românul îşi apără :

> Sărăcia şi nevoile şi neamul....
> Şi de-aceea tot ce mişcă'n ţara asta, râul, ramul,
> Mi-e prietin numai mie, iară ţie duşman este,
> Duşmănit vei fi de toate, făr'a prinde chiar de veste.

acest duşman nu trebuie să găsească acolo, unde mişcările luptei l-ar aduce vremelnic pe pământ românesc, nici adăpost, nici drumuri, nici hrană, nici apă, precum nu trebuie să găsească nici ştire, nici ajutor, nici simpatie, acolo în părţile în care s'ar da luptele. In schimb duşmanul trebuie să găsească, cum a găsit în trecut, hărţuire, înşelăciune şi toate piedicele pe care un popor, hotărît să apere cea mai mică părticică din bunul său, le poate născoci din dragostea mergând până la sălbăticie pentru glia şi pentru comorile sale sufleteşti.

General R. Rosetti

POZITIVISM ŞI EXPRESIE

Problema specificului românesc continuă a frământa atât pe cugetătorii cât şi pe specialiştii deosebitelor domenii ale ştiinţelor morale, întru cât sunt preocupaţi de vieaţa sufletească a poporului român. Fiind încercarea de a da un sens istoriei, ea este în acelaşi timp şi o pieatră de încercare a maturităţii gândirii noastre. Fiecare generaţie dându-şi seama că, fără un sens, ne coborîm în haos, a luat poziţii deosebite. Dar tocmai felurimea şi opoziţia părerilor arată cât de necesar este spiritul critic într'un domeniu atât de gingaş. Istoricul a crezut că poate pipăi specificul românesc din cronici, din documente şi chiar din vechi traduceri ; folcloristul l-a urmărit în caleidoscopia mărturiilor poporane ; psihologul în consideraţiuni asupra psihologiei poporului român ; metafizicianul în generalităţi asupra esenţei şi menirii noastre.

Nu puţin a contribuit setea aceasta la constituirea istoriei, lingvisticei şi folclorului nostru ca discipline pozitive. De aici, pornirea sănătoasă de acumulare a faptelor. Teama de generalizare pripită a dus însă la o altă exagerare : teama de a încerca să pătrunzi în esenţa lucrurilor. Azi însă ne dăm seama că acumularea faptelor nu se sfârşeşte niciodată şi că nu orice trăsătură este şi relevantă pentru problema românească. Ne mai dăm seama că o adâncire nu poate fi concludentă decât în cadrul unor largi vederi comparative.

Urmând un gând mai vechi: ce ne spune limba română despre destinele literaturii române, am încercat în capitolul *Estemele limbii române*, să pun problema expresivităţii, iar în capitolul *O problemă de versificaţie românească*, am urmărit pe baza structurii fonetice a limbii noastre, un aspect specific al versificării româneşti.

Studiile de folclor şi literatură îmi arătase până la evidenţă primatul expresivităţii. Intreaga structură a baladei noastre poporane s'ar pulveriza într'o nesfârşită serie de dependenţe, dacă am face abstracţie de acest fapt : originalitatea românească stă nu în materialul motivelor, comune unei largi sfere geografice, ci în expresie care adesea le înalţă la o semnificaţie proprie. Şi cum disciplinele ştiinţelor morale sunt într'o strânsă legătură, aceeaşi este situaţia şi în poezia cultă şi în limbă. După cum cel mai potrivit mijloc de a pătrunde în esenţa unui poet este adâncirea structurală a expresiei lui, tot astfel, privind însăşi limba română ca o operă de artă, cel mai adecvat mijloc de a pătrunde în specificul românesc este învederarea acelor resorturi expresive prin care limba noastră se deosebeşte şi de limbile surori şi de limbile înconjurătoare. Iar acolo unde împrumuturile sunt evidente, problema este: ce valoare dobândesc aceste împrumuturi în sistemul expresiv al limbii române.

Astfel, nu numai specificul, care primează, dar şi elementele împrumutate intră în domeniul expresivităţii. Şi nu odată recepţionarea veche a unui cuvânt străin sau a unui neologism sau a unei întregi expresii a fost determinată de valoarea expresivă care, fiind trăită de cei care au primit-o întâi, se cere trăită şi de cei ce vor s'o explice ştiinţific. Dacă părerea lui W. von Humboldt: «eine Sprache kann unter keinen Umständen wie eine abgestorbene Pflanze erforscht werden. Leben und Sprache sind unzertrennliche Begriffe» exprimă adevărul, atunci cu necesitate trebue să scoatem consecinţa firească : numai trăind limbajul şi subt cea mai însemnată faţă a circulaţiei sociale, expresivitatea, poţi ajunge la adecvata înţelegere a funcţiunii lui.

Principiul vieţii implică în ştiinţele morale interpretare trăită. In chip firesc, unele momente expresive ale poeziei noastre m'au dus la întrebarea : în ce măsură limba românească este ea însăşi un organism expresiv în stare să

condiționeze cele mai caracteristice momente ale creațiunii poetice. Treptat, limba mi-a apărut ea însăși ca o creațiune de artă, mărturie a unei anumite poziții față de lume, a unui anumit gust. Pentru aspectul expresiv al elementelor limbajului, am creat astfel conceptul de e s t e m și am dat câteva exemple din deosebite domenii ale limbii.

Față de cele arătate în amintitele capitole, d. A. R o s e t t i, cunoscutul profesor de filologie română la Universitatea din București, ia poziție negativă într'o interesantă recenzie în *Bulletin linguistique* VI, 1938, pg. 268—270.

După cum se poate vedea din chiar capitolele amintite, plec dela studiul funcțional al limbajului nostru. In literatură, este o poziție de mult încetățenită, fiind determinată de însăși natura poeziei. In lingvistică însă, ea abia în timpul din urmă și-a tăiat drum, îndeosebi prin activitatea Cercului lingvistic dela Praga care, fiind în concordanță cu unele directive filosofice și literare moderne, a deșteptat mult răsunet și a isbutit să impue în lingvistică punctul de vedere al unei noi discipline: f o n o l o g i a, adică funcțiunea fonemelor. De aceasta se desinteresa fonetica, fie descriptivă, fie experimentală, pentru care problema era natura și evoluția sunetelor limbajului desfăcute de semnificație.

Principial, interesul recenziei d-lui A. Rosetti este că îmi combate vederile tocmai în numele noii discipline: fonologie — contra fonologie... Interesul mai vine și din faptul că, pentru prima dată, un filolog format la o excelentă școală pozitivistă și analitică (d. Rosetti a fost elev al abatelui R o u s s e l o t și profesor de fonetică experimentală), face sforțarea de a se desface de vechea mentalitate pentru a aborda o problemă de expresivitate.

Față de fonologie și în genere față de problema structurală a limbajului, am putut observa la specialiști trei atitudini care-și au corespondențe și în poziția istoricilor literari. Unii se desinteresează complet sau iau o hotărîtă poziție negativă. Cunosc un mare romanist german care ignorează complet fo-

nologia, clădind mai departe pe baza solidă a pozitivismului. Există la aceștia o unitate care impune. Alții, fie dintr'o simțită nevoie internă, fie dintr'un spirit de adaptare, vor să-și acomodeze vechea poziție cu cea nouă. De aici, adesea un eclectism care nu poate să fie primit nici de vechea poziție și nici de nouile preocupări. In sfârșit, sunt alți cercetători care, însușindu-și tot ce s'a lucrat temeinic în trecut, îi simt în chip critic părțile slabe și, pentrucă sunt în curent cu noile poziții și ale filosofiei și ale literaturii, sunt însuflețiți de concepția structurală a semnificațiilor, ceea ce duce la o lingvistică spiritualizată potrivit caracterului științelor morale.

Dacă în genere se poate învăța dela cei care gândesc altfel, între altele pentrucă ești nevoit să-ți pui întrebarea de ce gândesc altfel, — cu atât mai mult se poate învăța din observațiile unui cercetător de valoarea d-lui Rosetti. Poziția domniei sale nu putea să fie decât ceea ce este : un moment dintr'o fază de tranziție între vechea fonetică și fonologie. Vechea mentalitate fonetică, analitică și nestrăbătută de sufletesc este, cum vom vedea, atât de vie, încât vine în conflict cu însăși spiritul fonologiei în numele căreia face observațiile.

Prima obiecțiune a d-lui Rosetti este împotriva termenului e s t e m, propus de mine pentru denumirea virtualităților expresive ale limbii comune. (Acela de stilistică este nepotrivit, căci se cuvine să rămâie legat de o funcțiune totală proprie creațiunilor pur artistice). Termenul propus este «mal choisi, car le gr. αἴσθημα a un sens différent: „sensation, sentiment"».

Deprinderea etimologică, nu funcțională, se vădește clar în această primă obiecțiune. Mai întâi, observ că termenul *estem* își afirmă necesitatea nu prin raportarea la un dicționar etimologic, ci în ansamblul: fonem, morfem, sintactem, propriu gândirii fonologilor. In opoziția de înțeles dintre el și acești termeni, opoziție care precizează ideea primitivă cuprinsă într'un dicționar etimologic, stă îndreptățirea termenului propus de noi.

De altminteri, dacă argumentul etimologic amintit ar fi

valabil, el ar putea infirma în aceeaşi măsură termenul de *estetică*. Şi acesta vine dela aceeaşi rădăcină veche greacă. Intre conceptul filosofic «estetică» şi această rădăcină este atâta depărtare câtă există între ideea primitivă conţinută în aceeaşi rădăcină şi conceptul e s t e m, menit să desemneze o funcţiune încă necercetată a limbajului. De mult s'ar fi prăbuşit ca «mal choisi», termenul de estetică, dacă ar fi hotărîtor criteriul etimologic, nu cel funcţional. Dacă cineva îmi oferă un termen mai adecvat care să se încadreze în chip firesc în concepţia funcţională a fonologilor şi totodată să denumească mai pregnant caracterul estetic al problemei, sunt gata să-l urmez. In niciun caz însă metoda de a cere pentru un termen nou identitatea de conţinut şi sferă, cu un cuvânt primitiv elin, nu poate fi admisă. Ar fi totuna cu a tăgădui îndreptăţirea termenului electricitate pentrucă, în vechea greacă, *electron* înseamnă chihlimbar..... Am înaintea mea un dicţionar de neologisme de nu mai puţin de 700 pagini. Dacă ar fi îngăduit să le aplici argumentul ridicat împotriva termenului estem, ar trebui să înlăturăm marea majoritate a termenilor tehnici moderni pentru cuvântul că între antica rădăcină şi accepţiunea modernă este depărtare de înţeles...

A doua observaţie priveşte selecţionarea materialului expresiv. Din sistemul fonemelor româneşti am relevat această fărâmă de sunet care este-ĭ, a cărui valoare în versificaţia noastră fusese tăgăduită. Dacă dăm o deosebită atenţie fonemului acestuia, nu este pentrucă, aşa cum întâmplător amintisem, străinii îl rostesc mai greu ca alte sunete. Aceasta este un moment secundar, căci problema se pune altfel. Privind sistemul sunetelor limbii române, e vorba să arătăm valoarea expresivă a elementelor noastre specifice. Nu deci pentru că străinii îl pronunţă greu, ci pentrucă acest sunet este răsărit din însăşi condiţiile de vieaţă ale limbii noastre şi din propriul ei ritm, de aceea mă interesează mai mult decât altele care, aparţinând şi altor popoare, nu pot avea pentru noi a-

ceeași valoare în chestiunea limbii române privită ca operă de artă.

Firește, sunt și alte foneme care contribue să dea o fizionomie proprie limbii noastre ; în primul rând, în sistemul diftongilor noștri, *ea* și mai ales *oa* ar merita cercetări la fel cu cele pe care le deschid aici. Intrucât diftongii aceștia sunt condiționați de sunetele următoare, diftongarea apare ca un fenomen de armonie. Este drept că, prin corelațiile morfologice ale acestor foneme, relieful lor sporește. Dar nu funcțiunea morfologică a fost hotărîtoare pentru soarta lor. Dovada o avem în faptul că, atât în declinare cât și în conjugare, terminațiunile sunt suficiente pentru a indica funcțiunile morfologice. Prin urmare, diftongarea vine dintr'o nevoie estetică. Altminteri, după cum zicem *pot, poți,* am fi zis *pote,* ceea ce pentru diferența morfologică este suficient. Individualizând comparativ fonemele acestea, diftongul *oa* este diferit de echivalentul lui francez, ca ea de cel slav. Privind lucrurile structural, caracterul crescendo al acestor diftongi apare ca un necesar element de contrapondere într'o limbă în care ritmul descrescendo ar fi dus la prea multă uniformizare. Ceva mai mult: diftongii aceștia au o funcțiune estetică deosebită, pentrucă prin ei se realizează ceea ce aș putea numi legea echilibrului vocalic a limbii române, întrucât sunt o compensație pentru absența unui e și o deschis în limba noastră. Apropierea sunetelor fundamentale e și *o* de *a,* care le domină, dă o sonoritate, vădită mai ales în contrapunct, în opozițiile față de altă trăsătură proprie limbii noastre, postpalatale închise *ă* și *â.*

Duși de înclinarea de a subordona evoluția noastră factorilor externi, nu nevoilor proprii ale limbii privită ca o creațiune originală, s'a încercat identificarea acestor vocale postpalatale cu sunetele *ă* și *â* din limbile înconjurătoare. Dar atât *â* cât și *ă,* strâns legat de el, înfățișează un străvechi archifonem propriu limbii române, zămislit înaintea atingerilor cu Slavii. De altă parte, apropierile de alte structuri romanice sunt numai aparente. Cei care au avut prilejul să cunoască graiul din extremitatea cea mai îndepărtată a Vestului roma-

nic, d. Blaga, de pildă, au fost isbiți să constate o asemănare acustică între româna și portugheza, tocmai datorită sunetelor acestora. Și aici însă există o însemnată deosebire. Este drept că portugheza, apoi catalana și unele dialecte italiene de sud au sunete asemănătoare. Acolo, ele stau numai în silabele neaccentuate. Apariția lor sub puternicul accent de intensitate al limbii române dă acestor foneme în limba noastră o deosebită pregnanță. In deosebi versificația, mânuită de marii artiști ai cuvântului nostru, poate să puie în lumină valoarea expresivă a acestor foneme care, până nu de mult, erau privite ca o pată a limbii românești.

Această vedere totală a problemelor vocalismului român, privit ca o creațiune artistică era necesară și pentrucă stă în contrast cu vederile recent exprimate asupra resurselor vocalismului românesc. Intr'o *esquisse d'une phonologie du roumain* (Bulletin linguistique, VI, 1938, p. 5 ș. u.), domnii A. G r a u r și A. R o s e t t i rezumă astfel conspectul vocalismului românesc : «On le voit, le système vocalique du roumain est assez pauvre: il comporte, il est vrai, sept voyelles, mais sans différences de quantité». Există totuși, ne asigură autorul, ceva ca o compensație acestui neajuns. «Enfin, l'insuffisance du système vocalique est compensée par l'emploi fréquent des mots longs: le roumain est une langue qui emploie un grand nombre de suffixes».

Bogăția sufixelor a fost de mult relevată, ca și frecvența cuvintelor lungi, pe care H. R ă d u l e s c u le socotea supărătoare. Probabil că, atunci când au indicat compensarea aceasta, autorii s'au gândit la posibilitatea ca unele cuvinte lungi să aibă un dublu accent, ceea ce este frecvent și într'alte limbi, după cum se poate vedea și din studiile de versificație. Dar nu despre frecvența vocalelor este vorba în această schiță, ci despre «sistemul vocalic», deci despre numărul fonemelor și raporturile lor. Intrucât sistemul nostru vocalic, înfățișat ca «assez pauvre», capătă un singur fonem în plus prin frecvența sufixelor ?

De fapt, gândirea fonologică implică semnificația opozi-

țiilor dintre foneme. Principial, în amintita dare de seamă, îndreptățirea punctului acesta de vedere este hotărît afirmată. «Nous dirons donc pour conclure, que seule une analyse phonologique des procédés poétiques peut donner une image juste de la manière dont les poètes ont mis en oeuvre la matière sonore qu'ils ont eue à leur disposition». Prețioasă recunoaștere. Cum se întâmplă însă adesea în momente de tranziție, vechile cute sunt deosebit de puternice, așa încât între teorie și între practică este, cum vom vedea, o contrazicere.

De sigur, când ni se vorbește de «une analyse phonologique des precédés poétiques», aceasta trebue să corespundă altor cerințe decât cele cuprinse în schița despre vocalismul român. Din toată spiritualitatea fonemelor, nu se vede aici decât jocul opozițiilor de înțeles noțional. Fonologia poeziei însă stă mai sus decât restrânsele și adesea mecanizantele procedee ale fonologiei elementare.

După cum străvechile viziuni folclorice își desvălue adesea sensul primitiv prin intuiția marilor poeți mai mult decât prin migala cercetătorilor, tot astfel străvechile tendințe ale limbajului se luminează adesea prin creațiunile poetice. Rezultă că fonologia creațiunilor poetice trebue să fie luată în deaproape considerare de cine vrea într'adevăr să pătrundă bogăția sau sărăcia structurii fonologice a unei limbi.

Privind funcțional expresivitatea fonemelor noastre la lumina creațiunilor poetice, am avut adesea prilejul să constat că opoziția dintre întuneric și lumină adusă de prezența vocalelor întunecate *ă* și *â*, înseamnează pe paleta cuvântului românesc o bogăție care se cere trăită conștient și valorificată. Nazalizarea din limba franceză și utilizarea lui *e* mut sunt departe de posibilitățile celor două vocale românești. Scriitorul care a afirmat că e mut este baza muzicală a limbii franceze n'a exprimat un paradox, s'a gândit desigur, la posibilitatea aceasta a contrastelor dintre un fond de întuneric și jocurile de lumină. Intre altele, iată de ce, instinctiv, versificația franceză a oprit prăbușirea lui e final. Și pentrucă e necesar să ne pătrundem de adevărul că farmecul nu trebue căutat împotriva firii

limbii, ci în conformarea cu specificul ei primit ca un destin, să-mi fie îngăduit să amintesc în ce chip Eminescu îmbogățea expresia românească valorificând posibilitățile de contrast care stau în natura sunetelor *ă* și *â*. Aleg două strofe în care opoziția ideelor este reliefată prin opoziția fonemelor.

Am avut prilej să le citesc în fața unui auditor străin și am renunțat la traducere, pentrucă expresia lor este atât de pregnantă, încât vorbește auditorilor ca pură muzică, tocmai prin opoziția dintre vocala deschisă *a* și vocalele întunecate *ă* și *â*. De altminteri, caracterizarea fonemelor este de prisos față de elementara putere expresivă a opoziției fonemelor din strofa aceasta :

Iți dau catarg lângă catarg
Oștiri spre a străbate
Pământu 'n lung și marea 'n larg
Dar moartea nu se poate.

In strofă sunt 11 silabe viu accentuate, dintre care 8 au sunetul deschis, de larg răsunet, *a* ; și pe fondul acesta, exact la punctul denumit de esteticieni tăetura de aur, apare întunecosul fonem *â*, cu atât mai reliefat cu cât e întunecat de nasala urmată de consonantă. Intreaga poemă este clădită pe opoziția ceresc-pământesc. In versul al treilea al strofei acesteia, sunetele întunecoase ale primului emistih învălue pe cititor cu atmosfera pământului, largul *a* dintr'al doilea îl duce parcă în nemărginirea mării. Iar în ultimul vers, diftongii accentuați *oa* potențează fondul general al strofei.

De unde, în strofa aceasta de avânt eroic, măestria sta în nota de întuneric pe un sporit fond alb, în strofa următoare, dintr'un ansamblu erotic, întunericul și lumina sunt distribuite simetric :

Și dacă stele bat în lac
Adâncu-i luminându-l,
E ca durerea mea s'o 'mpac
Inseninându-mi gândul.

De câte ori recitesc strofa aceasta, rămân uimit de tainica ei măestrie, menită parcă anume să te facă să simți bogăția

gamei de sentiment legată de vocalismul limbii noastre. Simetric, versurile neperechi sunt caracterizate printr'o predominantă structură în *a*, în opoziție cu cele perechi, toate cu vocalele viu accentuate în *â* umbrit de nasală urmată de consonantă. De aici, în versurile perechi, o cădere de ton contrastantă cu versurile anteriore. Contrastul este secondat de întreaga structură sintactică, de simetriile așezării cuvintelor, chiar și de numărul de cuvinte ale fiecărui vers : cele cu tonul căzut au cuvinte mai lungi, deci cu o durată mai prelungită, ceea ce le sporește gravitatea.

Exemplele ilustrează cum, atunci când e vorba de bogăția sau sărăcia unui sistem vocalic, fonologia poeziei înfățișează alte probleme decât aritmetica elementară a fonologiei de simplă înregistrare a fonemelor. Este firesc ca opozițiile și semnificațiile să fie mult mai complexe în fonologia poeziei decât în cea elementară a vorbirii zilnice. De aceea, interpretarea poeziei nu are aproape nimic de învățat dela rudimentele fonologiei analitice, pe când aceasta, cum vom vedea, are multe de aflat din adâncirea poeziei.

Se poate obiecta că cele arătate cu privire la bogăția resurselor noastre expresive nu sunt concludente, pentrucă foneme și opoziții asemănătoare pot să apară și într'alte limbi. Aici însă nu este vorba de elemente brute, căci se naște întrebarea în ce măsură fonemele popoarelor înconjurătoare sunt nu numai fonetic dar și funcțional identice, apoi cum le simt și le valorifică poeții. Astfel ne întoarcem la problema inițială: specificul fonemelor românești și virtualitățile lor expresive. In stadiul actual al cercetărilor, două lucruri sunt necesare : o ideologie adecvată și o sistematică selecționare a materialului expresiv.

Cu greu s'ar putea găsi o problemă mai rodnică pentru un viitor congres de lingvistică generală decât aceasta: fixarea acelor trăsături fonologice, morfologice și sintactice prin care limbile continentului se deosibesc răspicat unele de altele. S'ar putea pipăi pe calea aceasta ceea ce într'adevăr este spe-

cific fiecărei limbi și s'ar putea urmări comparativ răsunetul dominantelor asupra expresivității.

In spiritul acesta, exemplele trebuind să fie mereu avute în vedere, revin la acel fonem: *i* numit până nu de mult scurt, în aparență disparent, dar care totuși se dovedește întrețesut în întregul nostru sistem fonologic și morfologic, în așa măsură încât își face simțită prezența într'o rază mult mai mare decât orice alt sunet românesc. Astfel, nu este o întâmplare că tot el ne va servi să diferențiem atitudinea noastră față de problema specificului românesc. Credeam că o afirmasem clar în capitolele amintite.

Oricine va citi capitolul *O problemă de versificație românească* se va încredința că, în centrul discuției, este funcțiunea expresivă a lui *ĭ* final ca sunet propriu românesc. Este neplăcut să-ți dai încă odată gândurile la trior, mai ales când crezuseși că ai spus esențialul. Dar de vreme ce un specialist distins, ca d. Rosetti, îmi înfățișează însuși punctul de plecare într'o lumină în care nu-l mai recunosc, aceasta se face, de sigur, nu dintr'un îndemn de tactică polemică prin care s'ar căuta, ca la basă, un punct de minimă rezistență, ci pentrucă, în formulările mele, vor fi fost lacune, care se cer lămurite. In capitolul amintit, nu numai întregul context, ci chiar formularea de concluzie precizase clar: «din faptele acestea, rezultă că valoarea expresivă a lui *-ĭ* se vădește mai ales în rimă». Și pentrucă un reprezentant tipic al părerii obștești, N. I. Apostolescu, întemeiat pe criteriul silabic al versificației franceze, afirmase că *i* asilabic nu contează deloc în versificația noastră: «ils n'y comptent pas du tout», am pornit discuția pe terenul ales de el, două versuri ale strofei a treia din pastelul lui Alecsandri — *Iarna*, cele care încep cu *Tot e alb*.

Nefiind îngăduit ca într'o discuție de orice natură, necum într'una de expresivitate, să desfaci un crâmpei din contextul său, am privit întreaga strofă în cadrul structurii pastelului, pentru a învedera funcțional rostul fonemelor în discuție. Astfel, am arătat că, pe când celelalte strofe au în ver-

surile al treilea și al patrulea rimele în -ĭ, singura strofă lipsită de astfel de rime este tocmai cea penultimă. Și totuși efectul căderii prelungite a fulgilor de zăpadă, atât de viu sugerat în prima strofă, dăinuește și în strofa aceasta prin frecvența sunetului *i* asilabic în finalurile și în cuprinsul cuvintelor. Cu privire la natura acestor sunete adăogam: «Apostolescu punea toate categoriile de ĭ asilabic, și în diftong și la sfârșitul cuvintelor, după consonantă, pe același plan».

Se vede că observația aceasta n'a fost destul de lămurită, de vreme ce d. Rosetti ține să-mi facă o contra-observație. «Lorsque M. Caracostea analyse les vers d'Alecsandri — dans lesquels la voyelle *i* figure dans diverses combinaisons *(dealuri, plopii, înșirați, pierd, pierdute, clăbucii, albi)* et qu'il range ces variantes dans une seule catégorie, il met sous la même étiquette deux sons différents».

In caz când învățătura aceasta mi se adresează mie, regret că, în loc de «același plan», n'am scris «la même etiquette». In caz când se adresează cetitorilor revistei, aceasta este o chestiune care nu mă privește.

Dar, în definitiv, cineva poate obiecta cu drept cuvânt că acestea sunt măruntișuri. Ceea ce importă este poziția principială. Din fericire, d. Rosetti vrea să înalțe discuția, privind-o fonologic. Nu eu aș putea tăgădui însemnătatea acestei direcții, menită să învioreze și să umanizeze în chip fericit studiile de lingvistică de care avem atâta nevoie în literatură. In prefața și în bibliografia la *Arta cuvântului la Eminescu*, precizându-mi poziția, am situat-o în cadrul direcțiunilor moderne. Am găsit la fonologi, nu la G r a m m o n t, cum s'a spus, un prețios sprijin pentru afirmarea gândirii mele. Hotărît opusă pozitivismului filologic, ea își are însă izvorul principal în imperativul disciplinelor literare și în observarea trăită a expresiei românești.

In recenzia din *Bulletin linguistique*, se dă însă ca sursă a gândirii mele articolul lui J. M u k a ř o v s k ý, *La phonologie et la poétique* publicat în *Travaux de cercle linguistique*

de Prague, IV, 1931, p. 278—288. Deși îl cunoșteam, nu l-am citat, pentrucă, în afară de indicația sumară a cuprinsului unor lucrări slave inaccesibile, ceea ce spune despre funcțiunea poetică a fonemelor este prea puțin față de ceea ce am dat. In schimb, am citat în bibliografia la *Arta cuvântului* comunicarea lui J. V e n d r y e s, *La phonologie et la langue poétique* făcută la al doilea congres internațional de fonetică, pentrucă are pagini luminoase și unele exemple care interesează însăși problema aici discutată. «La phonologie d'une langue poétique n'est jammais exactement semblable à celle de la langue parlée contemporaine. Elle peut même en différer beaucoup. Ce serait donc une erreur de les confondre et de prétendre connaître l'une par l'autre».

Am reprodus fragmentul acesta pentrucă el semnalează o eroare la care sunt expuși filologii, când abordează probleme de expresivitate: aceea care identifică fonologia poeziei cu aceea a vorbirii curente. De sigur, în gândul lui Vendryes nu stă ideea de a tăgădui legăturile firești dintre cele două domenii. El avertizează numai împotriva erorii că ar fi e x a c t același lucru.

Lămuriri reciproce dintre cele două domenii sunt un lucru firesc. Ca un preparat anatomic, expresia într'adevăr poetică scoate în vază tot ce era conținut virtual în semnul primitiv. Caracterul unei limbi se desvălue astfel mai lămurit din formele cele mai înalte de care s'a învrednicit expresia ei poetică. Aici împlinindu-se destinul, de aici drumul străbătut capătă sens. Iată de ce vechii deprinderi analitice a filologiei văzută de jos, din graiul zilnic, îi opunem hotărît o ș t i i n ț ă t r ă i t ă a l i m b a j u l u i, în care lumina vine de sus, din creațiunea poetică.

Concepția aceasta cerând un drum nou de strânsă colaborare între literatură și lingvistică, este necesar să precizăm raportul dintre fonologie și disciplinele literare. Pentrucă s'a amintit de J. M u k a ř o v s k ý, voi începe prin concluziile lui. După ce arată ce ar putea să câștige studiul poeziei

din fonologie, în încheere inversează problema. «Mais on pourrait aussi retourner la question qui est à la base de cet article et dire: la poétique peut-elle, à son tour, être utile à la phonologie? La réponse à cette question ne peut être autre qu'affirmative, si l'on considère le ceractère spécial de la langue poétique. Une langue fonctionelle ayant pour but la désautomatisation des moyens d'expression, une langue où tout élément linguistique, même celui qu'habituellement on remarque le moins, peut prendre la valeur d'une procédé nettement téléologique, doit fournir des matériaux inappréciables à toute analyse phénoménologique du langage. Grâce à la langue poétique, on peut parfois distinguer plusieurs éléments linguistiques, nettement caractérisés par rapport à leur fonction, là où du point de vue de la langue de communication on n'aperçoit qu'une complication incertaine et inquiétante. La poetique, qui étudie la langue de la poésie au point de vue de sa fonction spéciale, peut donc, en adoptant le point de vue phonologique, espérer de recevoir, mais aussi de pouvoir donner».

Cum vedem, d. Mukařovský întrevede posibilitatea ca studiul limbajului poetic nu numai să primească ajutor din partea lingvisticei f e n o m e n o l o g i c e (căci, în definitiv, fonologia înfăţişează un aspect al acestei poziţii filosofice) dar să-şi dea contribuţiuni. Sunt pagini în *Arta cuvântului la Eminescu* din care se poate vedea în ce fel expresia poetică luminează esenţa însăşi a limbii noastre. Dar pentrucă dăinuieşte încă la noi îndoiala în faţa concepţiilor proprii, de unde deprinderea de a ne raporta la autorităţi, chiar când nu le datorăm nimic, să-mi fie îngăduit să aleg o autoritate dintr'un alt domeniu, acela al filosofiei limbajului. Se lucrează azi mult în această disciplină: L e o W e i s g e r b e r, K a r l B ü h l e r, I u l i u s S t e n z e l sunt reprezentanţi de seamă. Dintre ei, Iulius Stenzel stă pe o poziţie apropiată celei înfăţişate aici. Iar dintre cei mai tineri cel care se distinge mai mult prin preocupările de estetică, F r. K a i n z, (a ţinut în 1939 un curs de estetică a limbajului la universitatea din Vie-

na) se simte mai aproape de vederile lui Stenzel decât de ale celorlalţi. Ocupându-se de stil în lucrarea sa *Philosophie der Sprache* (1934), I. Stenzel atinge şi problema raporturilor dintre poet şi puterile creatoare ale limbii, dând această pregnantă formulare: «bevor der Dichter sein Werk getan hatte, wusste niemand, was eine Sprache leistete, also was sie eigentlich war».

Pentru fonologi şi chiar pentru filosofii limbajului, lucrurile acestea pot să pară noi. In cazuri de acestea, când o disciplină recentă îşi precizează poziţiile, nimic mai firesc decât ca inovatorii să creadă că dela ei purcede lumea. Curând însă lucrurile se restabilesc. De fapt, dacă fonologie înseamnă semnificaţie, cei mai vechi fonologi au fost cercetătorii expresiei poetice. Să străbată cineva unele vechi lucrări de poetică şi de critică literară şi va vedea cum instinctiv faptele erau privite funcţional. Astfel, unele lucrări de sinteză, bunăoară aceea a lui G. Gerber, *Die Sprache als Kunst*, arată cum, pe baza unei vechi tradiţii, încă dela 1871 se punea teoretic problema elementelor limbajului ca tehnică a expresiei. Intr'o altă direcţie, amintesc tratatele de dicţiune al lui L. Becq de Fouquières, al lui Légouvé, dar mai ales acea uimitoare, pentru vremea ei, *Die Kunst der dramatischen Darstellung* (1841) a lui H. T. Rötscher, operă pe care a zăbovit în chip fericit Eminescu în anii lui de formaţiune, traducând-o şi oprindu-se asupra unor capitole, bunăoară «însemnătatea vocalelor şi a consonantelor, silabă, cuvânt», ca în faţa unei revelaţii. Potrivit direcţiei pornite dela W. von Humboldt, adesea citat, expresia apare aici străbătută de spiritualitate. Numeroase alte lucrări vădesc cum, datorită obiectului de studiat, cercetările asupra poeziei au fost adesea mai aproape de concepţia structurală modernă decât cercetările de filologie şi ligvistică. Ideologic, structura este, într'unele privinţe, faţa modernă a conceptului de organism, care poate fi urmărit până la I. Baptista Alberti, în zorile Renaşterii. De altă parte, nu este o întâmplare că unii fonologi ne vin din Rusia, unde formali-

ştii încercase, pe baze noi, studiul creaţiunilor literare, după ce un Edgar Poë deschisese de mult calea prin celebra intuiţie «en ensemble auquel on ne peut ni enlever ni ajouter un atome sans tout détruire».

Incadrarea mişcării lingvistice noi în ansamblul mişcării ştiinţifice, filosofice şi artistice moderne este necesară, pentrucă numai astfel, după dogmatismul pozitivist, ne vom putea feri de alte forme ale dogmatismului, care apar îndeosebi acolo unde orizontul rămâne restrâns. Este semnificativ că, în chiar pasajul citat din Mukařovský, apare expresia *analyse phénoménologique du langage*, ca un concept supraordonat celui de fonologie.

Tânăra generaţie a filologilor noştri (de a criticilor nu mai vorbesc) ar avea mult de câştigat din contactul în adâncime nu numai cu lucrările noi de specialitate, dar cu întreaga poziţie filosofică din care ele purced. Astfel, închinarea la idolii formulelor moderne, în veşnică schimbare, ar fi păzită de unilateralitatea care se iveşte când întâmplător apare la noi o poziţie proprie. Când în broşuri şi reviste întâlnesc notiţe fugitive care strecoară că gândirea mea vine din Grammont, sau că idealul ar fi o sinteză între Grammont şi Vossler (care azi e depăşit) sau că purced dela formaliştii ruşi, mă întreb: să nu fie oare îngăduită şi o poziţie care, ţinând seama de ce se face aiurea, în loc de drumurile bătute caută să-şi taie o cale proprie? Se va zice că lucrul este riscat. Dar poate ar fi vremea ca, după atâtea concepţii primite de-agata, să încercăm singurul lucru care hotărăşte în istoria ştiinţei: din elemente româneşti care nu pot fi tăgăduite, o intuiţie nouă, potrivit cerinţelor vremii.

Pentru aceasta, selecţionarea faptelor reprezentative este mai hotărîtoare decât acumularea. Pozitivismul, care nu risca nimic, a făcut, după cum din istoria literaturii, tot astfel şi din filologie şi din folclor, un sistematic cimitir de amănunte. Dar pentrucă faptele nu se sfârşesc niciodată, nu mulţimea, ci semnificaţia şi pregnanţa hotărăsc. Iată de ce, ocupându-mă de specificul fonemelor româneşti, nu mă opresc nici la vo-

calele *ă, î*, nici la diftongul *ea*, nici la atât de interesantul *oa*, ci revin la disparentul *-ĭ*, în care vedem un caz unic între fo-nemele literaturilor culte. Pentrucă în limbă totul se ține, a-dâncirea unui aspect va aduce după sine altele.

Ceva mai mult: metodic, problema depășește cadrul lim-bii noastre. Afirmându-se, ea poate să deschidă o cale nouă de cercetări și într'alte limbi. Lucrarea de față, fiind o primă contribuție de fonologie văzută expresiv, se poate spera că va atrage după sine alte investigații asemănătoare, prin care metoda va putea fi perfecționată. Studii analoage vor urmări ce spun alte limbi despre destinul propriilor literaturi.

Cu astfel de preocupări, vedem un semn îmbucurător că unul dintre tinerii noștri filologi vine să-și spună cuvân-tul în chestiunea aceasta într'o revistă de specialitate desti-nată publicului străin. In treacăt fie zis, invitația la discuție era destul de transparent exprimată printre rândurile paginilor noastre. Mărturisesc însă că răspunsul întrece așteptările, în-trucât eu mă adresasem luminilor foneticianului și mă găsesc în fața unui fonolog dornic să mă corecteze. Deși, după cum am arătat, terenul pe care se așează privește numai indirect miezul chestiunii, care pentru mine era funcțiunea expresivă a lui *-ĭ* cu rimă, totuși, pentrucă este vorba de a învăța ceva dela un specialist, să primim discuția pe terenul ales de d. Ro-setti. După ce citează strofa amintită din Alecsandri și îmi ob-servă (ceea ce eu menționasem clar) că sunt *ĭ* de diverse ca-tegorii, reia problema fonologic.

«Au point de vue phonologique, Alecsandri a employé dans les vers cités ci-dessus trois phonèmes, à savoir:

1. ĭ=mouillure de la consonne en fin de mot, signe du pluriel: *dealuri, înșirați, albi* (phonologiquement *-r'. -ts', -b'* cf. ci-dessus, p. 15 et Lombard *op. cit.* 116: «il arrive que le *i* assyllabique se fonde avec la consonne pour en faire une consonne mouillée»).

2. y=*i: plopii, clăbucii*, (v. ci-dessus, p. 8 s.)

3. y=y, premier élément de diphtongue: *pierd, pierdute.*

Reste a déterminer la valeur impressive et expressive de ces phonèmes: suggestion de vague, d'estompé, de mélancolie, attribuée par M. Caracostea à ĭ, sans préciser lequel, parmi les phonèmes qui ont été énumérés ci-dessus, répond à cette définition».

Fonologie să fie aceasta?

Pentrucă cititorul nu era poate prea lămurit cu privire la spiritul acestei noi discipline ligvistice, am pregătit deajuns terenul prin consideraţiunile anterioare, aşa încât acum nu-mi rămâne decât să amintesc pe scurt esenţialul, raportându-l la chestiunea în discuţie. Spre deosebire de felurite ramuri ale foneticei, care se ocupă de aspectele materiale ale sunetelor limbii, aşa cum ar face o ştiinţă a naturii, fonologia, privind sunetul rostit ca aparţinând domeniului ştiinţelor morale şi adâncind o veche concepţie răspicat afirmată de W. von Humboldt, apoi reluată de Baudouin de Courtenay, a izbutit să convingă pe mulţi lingvişti, ceea ce cercetătorii poeziei văzuse de mult: că sunetele unei limbi sunt străbătute de sufletesc, de semnificaţie. Acest rost funcţional al sunetelor implică, mai întâi, o consecinţă elementară: mai mult decât alcătuirea fizică a sunetului unei limbi, importă ideea ce şi-o face despre el vorbitorul. Când deci d. Rosetti ţine să ne arate câte categorii de *ĭ* sunt în strofa lui Alecsandri, face fonetică elementară; iar când, revenind, aminteşte ce fel de ĭ se găseşte în cuvintele citate, face, per cambiamento, elementară fonetică. — deci tot analiză de sunete.

Fireşte, cuta veche este prea puternică.

Fonologic însă, cele trei categorii de *ĭ*, deşi nu stau pe acelaşi plan, întrucât cele finale sunt şi însemnate elemente constitutive ale morfemelor, totuşi, incorporate într'o structură ritmică, pot intra în categoria variantelor numite de fonologi combinatorii, în care atât *i* accentuat cât şi feluritele categorii de *ĭ* final concură la aceeaşi impresie.

Când ortografia noastră a redat amintitele categorii printr'un *ĭ*, ea a avut sentimentul acestei înrudiri. De altă parte, pentrucă în faptele expresive trebue să ţinem seamă şi de sen-

timentul creatorilor, întrebând pe domnii I. Al. Brătescu-Voinești și M. Sadoveanu, într'o ședință a secției literare a Academiei Române, mi-au confirmat că simt sunetele acestea ca variante reduse ale lui *i*. Același este și sentimentul altor scriitori întrebați. Pe când decât fonologii nu sunt de acord asupra naturii lui *ĭ* final, scriitorii sunt de acord.

In ce privește grafia, este supărător că n'avem cercetări asupra acestei chestiuni, urmărită atât în manuscrise cât și în tipărituri. Și pe acest teren, atunci când s'a pus problema, sentimentul scriitorilor a confirmat înrudirea fonemelor. Unii au indicat chiar prin grafiile lor sentimentul unei deosebite prelungiri a fonemului neaccentuat din final, atunci când se repetă. Trimit, de pildă, la discuția din prima scrisoare a lui C. Negruzzi către I. Heliade-Rădulescu (1836).

Mai mult decât orice teorie lămurește însă adâncirea exemplelor. Disciplina lingvistică a semnificațiilor are mult de învățat din studiul expresiei literare.

Intorcându-ne la exemple, prima întrebare este: în pastelul *Iarna* al lui Alecsandri, dela a cărui discuție am pornit, există obiectiv o structură care să semnalizeze funcțiunea lui *i* scurt? Am relevat cum tocmai strofa în discuție înfățișează în versurile 3 și 4, acolo unde în restul strofelor apare un *i* scurt final, o rimă masculină, în oclusivă:

Tot e alb pe câmp, pe dealuri, împrejur, în depărtare,
Ca fantasme albe plopii înșirați se pierd în zare,
Și pe 'ntinde ea pustie fără urme, fără drum,
Se văd satele pierdute sub clăbucii albi de fum.

Opoziția aceasta a rimelor: *a* accentuat în primele două versuri și *u* accentuat umbrit de nazală în ultimele două, este o întâmplare, sau răsare organic din țesutul strofei? Observ mai întâi că, în primele două versuri, accentele cele mai vii stau pe vocala accentuată *a* care revine de 3 ori în primul și de 4 ori într'al doilea vers. Și din potrivă, versurile 3 și 4 sunt caracterizate printr'o creștere a vocalei întunecoase *u*, dar în-

tr'un țesut în care, la inceput subt accent, apoi în ultimul vers, neaccentuat, apare *i*, oarecum ca o compensație. Din tot pastelul, singurul emistih constituit numai în *i* accentuat este tocmai acel *și pe 'ntinderea pustie*, în strictă opoziție de silabe accentuate cu *u* dintr'al doilea emistih: *fără urme, fără drum.* Astfel, într'acest necesar ansamblu întunecos, se ivește o repetare de *i* accentuat, de care, în impresia totală, se asociază și acei *i* șoptiți din restul strofei, care, pentru Apostolescu, nu contau de loc.

La rândul ei, această structură a strofei se leagă de cele anterioare, bunăoară de acea prelungită impresie a căderii zăpezii din prima strofă a pastelului:

> Fulgii sbor, plutesc în aer ca un roi de fluturi albi,
> Răspândind fiori de ghiață pe ai țării umeri dalbi.

Aici, din douăzeci de cuvinte, nouă sfârșesc în -ĭ. Și concentrarea lor simetrică în cele două emistihuri finale subliniază prezența a ceea ce se credea disparent.

Când deci, fața de structuri ca acestea sunt întrebat: care dintre feluritele variante ale lui *i* contribue în cazul de față la arătata impresie, răspund: t o a t e.

Exemplul arată clar cum fonologia poeziei este mult mai complicată ca fonologia limbajului comun. Se confirmă că, pe când fonologia dă aritmetica elementară, a fonemelor, fonologia poeziei este chemată să dea matematica superioară, a expresivității.

Pe plan elementar, un control că -ĭ este o variantă a arhifonemului *i* reese din faptul că, aninând un sufix sau o terminație flexionară, varianta își recapătă plinătatea sunetului: *pomi, pomilor, pomișori.* La fel cum se întâmplă cu *-u: pomul, pomului.*

Dacă noi am fi avut o versificație cultă în secolele X–XV, prezența lui *-u* scurt ar fi dat, de sigur, efecte proprii, care ar fi îmbogățit mijloacele de expresie ale poeziei noastre. Paralel cu fondul în -ĭ, pe care astăzi îl putem observa într'unele structuri lirice și pe care îl valorificăm aici, am fi avut și posibilitatea unui svon în *-u* scurt: mister, melancolie, adâncime,

ceea ce, prin opoziții, ar fi constituit un farmec în plus al expresiei românești.

Deși metoda reconstrucțiilor nu are azi un nume bun în filologie, totuși, cu mijloacele de care dispunem, cineva înzestrat cu darul intuiției și convins de necesitatea unei filologii trăite ar *putea* reconstitui cam ce ar fi *putut* fi rima românească în faza când *-u* scurt era în situația în care este *-i* astăzi. Unele aspecte dialectale, în primul rând aromâne, ar putea oferi material util. A urmări aici aceasta ne-ar duce departe, la resursele expresive proprii dialectelor noastre, capitol ce va trebui și el odată să fie cercetat. Aici controlul poate veni mai ales din folclor, dar și din contribuțiile literaturii culte: instinctiv, unii scriitori ai noștri au știut uneori să-l scoată la iveală, dela Budai-Deleanu până azi.

Incă și astăzi, în plin grai muntean, de pildă în vorbirea cutărui preot bătrîn, ca cel din satul în care-mi petrec vacanțele, ai prilejul să asculți cum, câteodată, la sfârșitul cuvintelor apare un *-â*, ca în *făgăduită*, care pare îngânare, dar te surprinde pentrucă apare mai ales când vrea să dea vorbirii un caracter mai înalt, cum am constatat chiar la săteni de rând. Să fie aici un rest asemănător cu ceea ce s'a constatat în felul cum se zice versul poporan într'unele regiuni care adaogă la sfârșitul versului o silabă de prelungire? Sau poate un gest disparent dintr'o pierdută particularitate morfologică? In orice caz, fapt cert este că încă nici azi limba nu și-a găsit echilibrul în urma pierderii unei deprinderi milenare, pe care am fi putut-o conserva expresiv într'unele cazuri, dacă am fi avut o tradiție a culturii limbii. Pentru filologul pozitivist, care principial nu se amestecă în vieața limbajului, amuțirea lui *-u* scurt final este un fenomen ca oricare altul, a cărui dispariție o primești cu indiferența celui care înregistrează o constatare de deces; pentru cel care este însă pătruns de necesitatea unei științe trăite a limbii materne, spaima de subiectivitate a pozitivismului apare ca o contrazicere cu însăși natura de știință morală a disciplinii, care nu îngădue să privești ritmul și armonia unei limbi ca simple prejudecăți.

Dar dacă, gândindu-ne la ceea ce știu să scoată Francezii din *e* mut al lor, putem regreta că pe paleta expresivității noastre lipsește fonemul șoptit *-ŭ*, odinioară specific, cu atât mai mult critica limbajului se cuvine să adâncească și apoi să valorifice posibilitățile actuale. Dispariția lui *-u* scurt n'a putut să tragă după sine dispariția lui *-i* scurt, mai adânc rădăcinat. Potrivit unei sugestive definiții a lui Baudouin de Courtenay, fonemul este un element constitutiv al morfemului. In cazul de față, *-i* scurt având o frecventă și răspicată valoare morfologică, dăinuiește. Și este necesar să-i urmărim virtualitățile expresive, pentrucă tocmai în multiplele jocuri de umbră și lumină ale unor astfel de foneme își găsește arta expresiei versificate resurse unice, care contribue la specificul unei literaturi.

In cazuri de acestea, înmulțirea exemplelor este necesară. Ca să rămânem la Alecsandri, să privim, de pildă, celebrul final din *Miorița* :

Iar la cea măicuță
Să nu spui, drăguță,
Că 'a nunta mea
A căzut o stea,
C'am avut nuntași
Brazi și păltinași,
Preoți, munții mari,
Pasări lăutari,
Păsărele mii
Și stele făclii...

La fiecare lectură, cu toții rămânem iarăși și iarăși uimiți în fața tainicei impresie de liniștită măreție și nemărginire deșteptate de versurile acestea atât de simple. De sigur, ea vine mai ales din imaginea totală, care aici trece de semnificația poporană a alegoriei nunta, devenind un simbol colectiv al morții. Dar la impresia aceasta colaborează și structura fonemelor, care sublimiază impresia. După cum imaginea vizuală se lărgește dela apropiații brazi, la munți, apoi, în văzduh la pasări și deasupra tuturor la licăritoarele făclii, tot astfel imaginea acustică prin acompaniamentul fonemelor care în-

chee cuvintele cu nimbul unui svon de nemărginire. Din șaptesprezece cuvinte, douăsprezece sunt în *-i* scurt, în care sfârșesc și toate rimele. Această repetare vers de vers sporește aici funcțiunea de estem a fonemului, pentru a încheia în ultimele două versuri cu rimele ***mii-făclii,*** într'o culminație pe aceeași linie expresivă. Simbolul colectiv vizual și simbolul colectiv acustic într'o nedespărțită unitate. Să urmărească cineva în numeroasele traduceri finalul acesta și să încerce echivalența oricărui alt fonem străin și va vedea ce nedespărțită este această structură de însăși esența imaginei totale.

Ceea ce sporește valoarea expresivă a acestui fonem este că, potrivit mediului acustic în care se află și mai ales sunetului precedent, se poate mlădia celor mai felurite cerinți expresive. Paralel cu dualitatea sintactică a celor două obiective cârmuite de interdicția *să nu spui,* există și o dualitate în distribuția fonemelor. Să observe cineva cum, în opoziție cu *a* accentuat de șase ori repetat în rimă, apare subt puternic accent, de cele mai multe ori în coloană simetrică, vocala sumbră *u,* la început în rimă, apoi la mijloc de vers subt accentul viu al celei de a treia silabe. Și într'acest ansamblu de tainic descrescendo în care solemnitatea maiestoasă este înfrățită cu tristeța firească în fața morții, apare într'al doilea tact sintactic, începând cu versul *c'am avut nunțași,* acel multiplu svon de *-i* scurt, care culminează pe linia descrescendo în prelungirea ultimelor două rime.

In generalitatea ei, imaginea aceasta: moartea-însurătoare este un bun comun sudesteuropean,ca atâtea alte aspecte ale poeziei și limbii noastre. Dar literatura comparată a formelor o așează alături de cele mai caracteristice pagini ale poeziei românești. Aici imaginea fluctuantă în tot Balcanul și dincolo de hotarele lui își îndeplinește oarecum destinul, pentrucă numai limba noastră îi punea la dispoziție estemul necesar impresiei finale, acel vag nesfârșit care o încunună.

Poezia pur cultă ne va desvălui și alte aspecte funcționale. De pe acum însă este interzisă tăgăduirea că n'am avea în fonemul specific românesc un însemnat moment de expre-

sivitate proprie. La fel, nu este ingăduită nici aplicarea principiului cauzalității din științele naturii, acolo unde este vorba de valoare. Intuiția funcțională a semnificațiilor este altceva decât dependența cauzală și istorică. Iar când față de alese structuri literare s'ar mai repeta întrebarea: care anume dintre diferitele categorii de *-i* scurt final contribue la arătata funcțiune expresivă, să-mi fie îngăduit să amintesc o altă interdicție: criticul care pierde din vedere totalul trebue să-și aducă mereu aminte de tâlcul exprimat în icoanele acelea celebre în care maeștri ca un Masaccio și un Tiziano pun în contrast figura Mântuitorului cu chipul celor preocupați de o bagatelă....

D. Caracostea

C H A R O N

Corsar al cărnii, pururi pe mările ei joase
Intre oftări de înger și 'ntre scrâșniri de dinți
Am străbătut cu stele 'n catargele voioase
Bosforul alb și dulce al tainelor fierbinți.

Plăceri încoronate șirag de triste mumii
Sub piramida vremii în aur v'am culcat...
Și am cercat zadarnic, o paradis al lumii,
Să te deschid cu cheia frumosului păcat.

Pe cine-l svârle spuma cu nordul tot în spate
Și încoifat cu noapte ?... In loc de prădăciuni
Din marele cutreer cu vise înnecate
Aduc un fir de algă făcută cu minuni...

Tot cerul dintre brațe s'a șters... Pe țărm de iască
Un pustnic ars de lună încovoiat și gol
Inpotmolit în gânduri așteaptă să sosească
Ursuzul moș de umbră cu barca de-un obol.

V. Voiculescu

M A R I L E F E B R E

Măicuței

Visul implântă
in noi mărgeane.
Mediterane
fierb, se frământă.

Sună o gravă
orgă 'n artère.
Anii, cratère,
inima, lavă.

Arşi în cuptoare
de vis ovale,
ca sub furnale
tâmpla dogoare

Dulgheri de astre
şi de furtună,
cioplim genună
orei albastre.

Ne cresc pe spate
Vânturi saline...
Dar, pentru cine ?
Pentru ce toate ?

Tot mai stins, geme
în piept talazul.
Amar, obrazul
scade sub vreme.

Pe resturi sparte
de vechi trireme
scuipă cangrene
veşnica Moarte.

Urcior se face
fruntea, iar mâna
umple ţărâna
cu flori sărace.

Unde-s, sărmane
tâmplar de astre,
stemele noastre
din uragane ?

Ce inutile
Tristele febre!...
Rânjesc tenebre
ca mari gorile.

Secolii beţi
fac reverenţe.
Ah, numai sdrenţe,
numai bureţi.

Trosnesc în ploae
rupte parâme...

Ptiu, câte râme,
câte gunoae !

Radu Gyr

A D Â N C Ă, S L A V Ă Ţ I E

Adâncă, slavă Ţie, Cel de Sus,
Că 'n mişcătoare, pururi canarale,
Mă număraiu şi eu, umil, şi nu-s
Un ciob netrebnic, printre minerale.

Că gust din toate sucurile verii,
Obraji de prunci — harbuji — calic, mănânc
Şi 'n pâinea nudă, albă, care-o frâng,
Aseamăn, fraged, trupul mulierei.

Am fost învoitor, am dat porunci,
Satanail, pe-un stog de cărţi, retras —
Nevrând să ştiu de mâine ori de-atunci,
Şi'n Tine, Doamne, chiar cu puşca am tras

Că dacă 'n sânul Tău, adăpostit,
Din fiecare, moartea face-un sfânt,
De pământeanu — acesta care sânt,
Rămân atât de orb îndrăgostit.

Dar presimţind supţire, rece, febra,
Când limpede înnaltul, ca o filă,
Iar tablei nopţii 'i descifrez algebra —
Iţi cer o linguriţă doar de milă,

Că dintr'o vreme, prea răsun a gol
Şi stins, de par'c'aş fi zidit din calciu —
Târziu, în somn, când vieţii-mi dau ocol,
Prin curte, eu te simt, te-aud cum calci.

Dece-mi tot zgâlţâi, noaptea, giurgiuveaua ?
Când eu, pe uşă, Doamne, te poftesc —
Când Ţi-oiu vedea străluminând mantaua,
S'adorm adânc, să nu mă mai trezesc.

N. Crevedia

MIHAI VITEAZUL

Bărbat de frunte, a Neamului mândrie,
Isbânditor al visului cel mare,
Se 'ncondură statue 'n bronz călare
Menită nouă tuturor altar să fie.

Drumeţi pe stradă trec fără să ştie,
Se scurg nainte-i orbi de nepăsare ;
Străin şi mort li-i pieptul, nu tresare
Cucernic, trâmbiţi sfinte nu-l învie.

Stă numai un fecior din sat. Fiorul
Il birue. Se 'ncruntă de uimire
Privind — şi 'n ochii 'nlăcrimaţi de dorul

Străbunilor, gigantica oştire,
Cetesc credinţa-i şi 'nţeleg isvorul
Minunilor din vremuri de mărire.

G. Murnu

D A N T E S C Ă

...Și se lăsase 'n crengi o noapte-amară,
Tăceri cădelnițau pe tâmpla gropii ;
Mantaua grea de aur ce-o purtară
In viață, numai scrum aveau-o popii.

Un deget, tot popesc, rodeau-îl viermii
Și vineți șobolani furau inele, —
Râdea o stea pe malul verde-al vremii,
Piroanele sicrielor pufniau și ele.

La stânga, mai în fund, acolo unde
Din când în când s'abate-un galben șarpe
Și mila nimănuia nu pătrunde,
Munciți de chin plângeau episcopi șapte.

Și sete li era și arsă buza
Că nici pre Domnul nu puteau să-L roage.
Umflau-își bezne 'n stufuri dese bluza,
Păduri de plumb umbriau priviri oloage...

Pre unul, cel mai vârstnic dintre dânșii,
Grăbiți arici îl desbrăcau de rasă:
Avuse, spune-se, în traiu-i ochi neplânși
Și niciodată inimă miloasă.

Aproape, la trei pași sau cel mult patru,
Alt frate 'ntru Hristos scrâșnia sub trudă,
Se ridica din el un miros acru
De preacurvie cu fecioară crudă.

La dreapta lui o frunte — miez de iască —
Din care ageri dinţi rupeau cu foame :
Doritu-s'a ea mult prea pământească
Şi prea culese-ambiţiilor poame.

Doi ochi sticloşi pocniau ca o păstaie
De câtă ură 'n ei s'a fost să are,
Simţia Preasfântul cum îl prind şi-l taie
Străvechi securi de fum şi de mustrare.

Al cincilea mânca-îşi singur mâna
Şi nezărit fi-vrut-ar să se ştie :
Lovise mâna-aceea pre stăpâna
Luminii lui şi-a tatălui soţie.

Cu tină 'n bărbi şi roşi de grea rugină,
Striviţi Vlădicii ultimi — două râme :
Băut-au ei vrăjmaşul gând la cină
Pre semeni cu minciună să-i dărâme.

Şi 'n tot cuprinsu-acela de osândă
Funingine creştea ca din gunoaie,
Căci nici-o vorbă nu se vruse blândă
Şi nimeni piatra inimii să-şi moaie.

Fugiau luceferii să nu mai vadă
Şi 'n nouri luna se 'negria de scârbă.
Un cârd de corbi rotia-se către pradă, —
Cucuta înflorise, da în pârgă.

Şi-a lăcrămat Iisus că 'n a Sa vie
S'au fost atâţi vieri netrebnici foarte,
Dar nu putea pre ei la El să-i ţie
Şi nici din mila-I să le facă parte.

Teodor Al. Munteanu

HORAŢIU IN LITERATURA ROMANĂ

Contribuţii la cunoaşterea operei lui Dimitrie Bolintineanu, Alexandru Odobescu şi Vasile Alecsandri

Implinirea, în 1935, a celor două milenii de la naşterea lui Horaţiu, moment care a prilejuit unor literaturi lungi şi stăruitoare popasuri în preajma operei poetului şi influenţei ei asupra lirismului modern [1], a găsit ecou şi în publicistica noastră literară. Nu însă cât era de aşteptat. Spiritul antichităţii, acest «regulator statornic al inteligenţei şi al caracterului» — cum îl numea *Eminescu* [2] — s'a redus totdeauna, la noi, la preocupări mărunte, la interpretări de forme moarte. Ceeace este viu în el, ceeace este frumuseţe şi poezie, ceeace este disciplină şi adevăr, ceeace este măreţ şi permanent n'a pătruns încă în întreaga conştiinţă a păturii noastre intelectuale. Aşa se explică faptul că participarea noastră la sărbătorirea momentului solemn s'a făcut numai prin contribuţia ştiinţifică a specialiştilor şi nu prin manifestarea colectivă a unei elite spirituale, care să fi evocat, din adâncimi, înrâurirea pe care cântecul lui *Horaţiu a* exercitat-o asupra lirismului românesc.

Două din aceste contribuţii au meritul de a fi isbutit să recunoască, pe cât au îngăduit mijloacele actuale de informaţie, răsunetul horaţian în literatura noastră precum şi unele dintre personalităţile care au primit direct influenţa poetului roman. Cea dintâi este a d-lui *Nicolae Laslo,* profesor în Cluj, cu studiul *Horaţiu în literatura română* [3], a doua a d-lui *N. I. Herescu,* profesor la Universitatea din Bucureşti, care a închinat lui *Horaţiu* un frumos studiu comemorativ, publicat mai întâi în italieneşte — *Orazio nella letteratura romena* [4] — şi mai târziu, cu mici modificări, în limba română: *Non omnis moriar sau soarta lui Horaţiu în literatura românească* [5].

[1] Academia de Litere şi Ştiinţe din Cracovia, de pildă, a tipărit în 1935 un foarte interesant volum de *Commentationes Horatianae,* cu aproape douăzeci de contribuţii privitoare la opera şi personalitatea poetului, cele mai multe scrise în limba latină.

[2] In *Scrieri politice,* ediţie comentată de D. Murăraşu, Craiova, 1931, p. 245.

[3] Extras din revista *Gând românesc,* Cluj, Nr. 11—12, 1935.

[4] In volumul comemorativ *Orazio nella letteratura universale,* Roma, Istituto di Studi Romani, 1936.

[5] In revista *Artă şi tehnică grafică,* Buletinul Imprimeriilor Statului, Bu-

Ambele studii, deşi nu de mare întindere, constituesc totuşi un început de repertoriu cronologic al operei lui *Horaţiu* în literatura noastră, cu preţioase explicări şi analize a traducerilor şi înrâuririlor, dela *Miron Costin,* prin *Asachi, Eliade-Rădulescu, Alecsandri* şi *Eminescu,* până la scriitorii din epoca de azi.

Lipsa unei bibliografii a întregei literaturi româneşti a făcut ca studiile amintite să fie susceptibile de unele completări. Contribuţiile noastre se referă mai ales la câteva personalităţi literare româneşti şi la atmosfera clasicistă din jurul lor sau a curentelor determinate prin activitatea lor.

Dar, mai înainte, o precizare.

Este în deobşte cunoscut că influenţele literare au două feluri de manifestări: una — cea mai frecventă — de suprafaţă sau de întindere şi alta de adâncime. In prima categorie intră mai întâi traducerile şi apoi imitaţiile; în a doua compoziţiile originale în care elementele de influenţă — tema, ideea, atitudinea sufletească, etc. — se recunosc doar ca materiale de construcţie, pe care scriitorul de talent le topeşte, le transformă şi le redă într'o haină nouă, potrivit artei şi originalităţii sale.

In felul acesta, cea dintâi manifestare a unei influenţe contribue la formarea şi menţinerea gustului literar şi la înfiriparea unei vieţi literare; cea de-a doua la crearea de opere originale prin care o literatură îşi justifică existenţa-i proprie.

Exemplele pot fi numeroase. Rămânând în atmosfera clasicistă putem aminti, pentru primul fel de manifestare, influenţa până la un punct covârşitoare a literaturii elene asupra celei latine, precum în literatura noastră influenţa franceză asupra şcoalei literare a lui *Eliade-Rădulescu.* Când curentul *Daciei literare* şi mai târziu al *Convorbirilor literare* au redus procesul de asimilaţie, provocând reacţiunea unei priviri în adâncime, în realitatea noastră proprie, literatura românească a intrat în faza ei de creaţie originală. Deşi urme de influenţe se întâlnesc, de pildă, atât la *C. Negruzzi* cât şi la *Eminescu,* faţă de semnificatia cu totul nouă a lui *Alexandru Lăpuşneanu* şi a *Luceafărului,* ele rămân ca simple pietre în care artistul şi-a săpat concepţia lui originală.

Intorcându-ne la procesul de influenţă a lui *Horaţiu* în literatura românească constatăm că fenomenului de întindere, de suprafaţă, care dăinueşte şi e bine să dăinuiască, i se opune şi unul de

cureşti, Caietul 6, Decemvrie 1938 — Martie 1939, p. 38—48. D-l N. I. Herescu a mai tipărit, în 1936, şi un bogat volum comemorativ din *Revista Clasică,* cu articole şi studii despre opera şi personalitatea lui Horaţiu.

adâncime, pe care istoria noastră literară e datoare să-l lămurească, stabilind partea de contribuție, legătura aceea tainică între lirismul horațian și poezia noastră originală.

Contribuțiile ce urmează constituesc exemple pentru ambele categorii de influențe, socotind în cea dintâi pe *D. Bolintineanu* și *Al. Odobescu*, în cea de-a doua pe *V. Alecsandri*.

DIMITRIE BOLINTINEANU

Despre poetul, pe nedrept uitat, *Dimitrie Bolintineanu* se poate spune că a fost un bun cunoscător și prețuitor al literaturilor clasice. Faptul că a tradus din *Safo* [6], din *Anacreon* [7] și din *Teocrit* [8] dovedește în tot cazul că s'a lăsat adeseori purtat pe aripile lirismului antic. Nu i-a rămas necunoscută nici opera lui *Horațiu*. Cele două ode și o epodă publicate în traducere românească în *Albina Pindului*, dar nesemnate, — *Dialog între Horațiu și Lidia* (III, 9), *La Lidia* (I, 13) și *La Neera* (epoda XV) [9] — pe care d. *N. Laslo* le amintește presupunând a fi tălmăcite de poetul *Gr. H. Grandea*, trebue să le atribuim lui *D. Bolintineanu*, din mai multe motive: 1. *Dimitrie Bolintineanu* a dat revistei lui *Grandea* o foarte întinsă colaborare și nu totdeauna și-a semnat scrierile [10]; 2. Incercase cu mulți ani în urmă, traduceri din *Horațiu* [11]; 3. Traducerile dovedesc cursivitatea și ușurința de versificare, care sunt proprii lui *D. Bolintineanu* și 4. Traducerile din *Horațiu* nu figurează în culegerile de versuri ale lui *Gr. H. Grandea*, precum figurează altele, de pildă din *Virgiliu* sau *Lamartine* [12].

Dintre cele trei dintâi traduceri din *Horațiu* ale lui *D. Bolintineanu* se remarcă în deosebi *La Neera*, mai liberă și cu versuri mai

6 Vezi contribuția noastră *Safo în românește* în *Orpheus*, IV, 1928, p. 157—159.

7 Poezia intitulată *Roza* în *Dâmbovița*, 16 Martie 1860. Vezi și *Revista Română*, I, 1861, p. 174—176.

8 Din Teocrit a tradus *Amorul și albina* și *Un june păstor*, publicate în volumul *Poezii din tinerețe nepublicate încă*, București, 1869, p. 89 și 215. Dealtfel majoritatea poeziilor din acest volum — poezii de tinerețe — poartă adânc imprimată pecetea clasicismului antic, unele din ele având chiar subiecte din antichitatea clasică.

9 Cele două dintâi în vol. I, 1868—1869, p. 344, a doua ibidem, p. 304.

10 De pildă *Viața lui Vodă-Cuza*, I, 1868—1869, p. 317.

11 In *Reforma*, ziarul lui I. G. Valentineanu, cu data de 27 Iunie 1863, se află traducerea lui D. Bolintineanu a odei lui Horațiu XIV (*Ad. Republicam*) din cartea I. Traducerea se intitulează: *Odă la țară sub nume de corabie*.

12 Strânse în vol. *Miosotis*, București, 1865.

netede. Cea de-a patra — până acum necunoscută — este mult mai aproape de textul lui *Horațiu;* în ea se recunosc foarte bine ideile și chiar imaginile poetului, iar versul sprinten redă toată mișcarea și atmosfera originalului:

ODĂ LA ȚARĂ SUB NUME DE CORABIE

Corabie ! valul din nou te răpește
Pe mare ! o, ce faci ? mai stai la pământ !
Ești fă-ă de rame; catartu-ți lipsește
Sdrobit de rău vânt !

N'auzi tu cum geme antenele tele ?
Poți fără de coarde cu marea să stai ?
Tu nu mai ai, dragă, întregile vele,
Nici zei, să rogi, n'ai !

Cu toate că bradul din Pont te formează
Și ești o copilă din nobili păduri,
Deșartă-ți e fala ce te însemnează !
Cârmacii tăi suri !

Cu spaima în inimi, nu au sigurare
In a e desemnuri ce'n frunte mai porți.
De nu vrei tu încă să pieri, fugi mai tare,
Fugi încă de poți !

O, tu, ce smulseseși suspinele mele
Și ești obiectul duioaselor rugi !
Fugi dela st âmtoarea Cicladelor rele,
De poți să mai fugi !

Strofa din urmă, de pildă, în comparație cu originalul, dovedește reale calități de interpretare și versificație:

Nuper sollicitum quae mihi taedium
Nunc des derium curaque non levis
Interfusa nitentes
Vites aequora Cycladas.

Tot în atmosfera creată prin 1860—63 de către *D. Bolintineanu* trebue pusă și traducerea satirei I-a (Cartea a II-a) din *Horațiu* semnată *Radion* și publicată în ziarul *Dâmbovița* la 21 Mai 1860 și al cărei început și sfârșit sună în felul următor:

Horațiu

In satiră la unii par foarte mușcător
Și trec o ice măsură; iar alții zice-vor
Că scrierile mele de forță sunt lipsite,
Ș'o mie versuri c'astea pot fi înșiruite
Pe zi. Trebate, spune, ce zici să fac acum ?

Trebate

Să te-odihnești.

Horațiu

Și versuri să nu fac nici decum?

Trebate

Așa!

Horațiu

Să mor îndată aceasta de nu-mi pare
Prea bine; nu pot însă să dorm...
. . . .

Trebate

...Cu toate-acestea însă să-ți fie cunoscut
Și bine te ferește, că dacă n'ai știut
A noastă lege sfântă, vreun proces să-ți vie.
Oricine versuri rele altuia o să scrie..
Sunt legi și judecată.

Horațiu

Da! rele de va scri;
Dar dacă altul bune a scris și poate fi
Și lăudat de Cesar și judecat? și care
Când unul, cărui nimeni nu face vr'o'mputare,
Atacă, râde d'altul corupt și desfrânat?

Trebate

Prin râs procesul cade și nu ești condamnat.

Deși liberă, traducerea reproduce fidel ideile originalului, îmbrăcându-le într'o expresie elegantă și cu o versificație superioară celeia a lui *D. Bolintineanu.*

ALEXANDRU ODOBESCU

Traducerile din clasici ale lui *Al. Odobescu* au fost de mult cunoscute de către cei ce au trăit în intimitatea scriitorului, dar au fost înregistrate mult mai târziu. Cele din *Horațiu* (Oda IX, Către Lydia și a XIII, Către Fântâna Blanduziei, din cartea a III-a și Fragment din Satira VI, cartea II, v. 79—117), au fost publicate de *V. Pârvan* în 1902, în *Convorbiri literare,* p. 824—827. Una din ele — a IX-a — a mai fost publicată și de d. *G. Popa-Lisseanu* [13].

In ceeace privește traducerea odei a XIII-a din cartea a III-a, se vede că au existat două redacțiuni: una veche, din 1854, publicată de *V. Pârvan* și alta mult mai nouă, tipărită de profesorul *M. B. Calloianu* în *Epoca* din 15 Aprilie 1899. Versiunea din *Con-*

[13] In *Orpheus,* I, 1924, p. 8—13.

vorbiri literare s'a găsit între foile ediţiunii *Orelli* din *Horaţiu* (Turici, 1850), exemplar care a trecut, în 1901, din Biblioteca Centrală a Statului în Biblioteca Academiei Române, unde se află în prezent. Originalul redacţiunii celei noi, găsit — spune *M. B. Calloianu* — între filele ediţiunii *Lemaire* (Paris, 1829—31, 3 volume) — şi aceasta intrată tot atunci la Academie — a dispărut deodată cu tipărirea traducerii în *Epoca* şi n'a fost cunoscut de *V. Pârvan*. Manuscrisul original al celor publicate de acesta din urmă se găseşte şi astăzi legat, în două foi, la finele celor două volume din ediţia *Orelli*.

Ceeace ne îndeamnă să afirmăm că redacţiunea publicată de *M. B. Calloianu* este mult mai nouă faţă de varianta *Pârvan* este frumuseţea ei cu totul artistică, isvorîtă dintr'o admirabilă stăpânire a originalului şi din transpunerea lui într'o plină de poesie limbă românească. Merite pe cari le-a subliniat *M. B. Calloianu* însuşi în notiţa care însoţeşte textul Odei din *Epoca*: «Exactitatea cu care s'a urmărit textul latinesc, vers cu vers, chiar vorbă cu vorbă, înţelesul deplin al ideilor din original şi ordinea mişcării lor, în fine expresiunea fericită şi limba românească frumoasă care poartă stampila geniului celui mai de frunte artist stilizator al nostru, toate acestea dau traducerilor încercate de *Odobescu* destulă valoare literară spre a fi scoase la iveală şi la lumina zilei, chiar dacă marele nostru literat a crezut de cuviinţă să le lase atâta timp să zacă în ediţiunea colecţiunei *Lemaire*».

Simpla comparaţie a celor două redacţiuni va arăta superioritatea variantei *Calloianu*, pe care desigur că autorul lui *Psevdokinegetikos* a compus'o în epoca sa de maturitate artistică :

LA FÂNTÂNA BLANDUZIEI

I

Ah ! fântân'a Blanduziei, decât sticla mai lucie !
Vinuri dulci, împodobite cu cununi de flori plăpânde,
Ţi se cade ca odor !

Mâine-un ied voi a-ţi aduce, ce pe fruntea ta inflată
Abia simte coarne nouă pregătite pentru luptă,
Pentru luptă şi amor.

In zadar ! căci fiul turmei, ce la dragoste s'aşteaptă,
Mâine sângele său roşu, o să-l verse drept jertfire
P'al tău mal răcoritor.

Ah pe tine nu te-atinge ceasul greu al Caniculei,
Tu umbreşti pribeaga tur'mă şi pe taurul ce-a-lene
Trage plugu-obositor.

Prin fântâni (vei fi) slăvită cât va spune-a mea cântare
Despre peșterea-ți piefroasă, de stejari acoperită,
D'unde gâlgâie-un izvor.

(Convorbiri literare)

II

O, fântână'a Blandusiei, mai curată ca cleștarul,
Numai vin și flori plăpânde, de acum să'ți fie darul.
Mâine am să'ți dau ca jertfă un ied tânăr de la munte
Căruia d'abia să-i pipăi coarne, umflături pe frunte.

In zadar gândești la lupte, sau de joc te pregătești
Căci vieața ta întreagă, nebunatec ied ce ești —
Cum s'o lumina de ziuă, mâine: are să apună
Și de sânge o să fie plină apa din fântână !

Apărată de arșița soarelui din timpul verei,
De la tine se adapă pe răcoare 'n timpul serei,
Și cirezile de vite, ce s'adună după luncă
Și juncanii dela pluguri, obosiți d'o zi de muncă.

Cântând unbra-ți răcoroasă, și din fața ta stejarul
Și-a ta apă ce țâșnește, mai curată ca cleștarul,
Dintre pietrele curate, clocotind în albe spume ; —
Despre farmecele tale o s'alerge faima 'n lume !....

(Epoca)

Am ținut să relev această din urmă traducere spre a contribui la formarea convingerii că *Odobescu*, nu numai a *încercat* interesante traduceri din *Horațiu*, dar că a *isbutit* să creieze în minunate forme românești — în metru modern și în versuri rimate — una dintre cele mai frumoase ode ale poetului roman, realizând totodată, în mod fericit, cele două condiții ce trebue să stea la baza adevăratelor traduceri din versurile clasicismului antic : exactitate și poezie.

Pe acest drum *Al. Odobescu* a fost întrecut, în timpurile noastre, numai de către poetul *N. I. Herescu*, ale cărui traduceri reproduc în românește toată tinerețea și muzicalitatea suavă a poetului latin [14].

Intr'o antologie a lui *Horațiu* în literatura română traducerea lui *Odobescu* va trebui să ocupe un loc de frunte.

VASILE ALECSANDRI

Se știe că după *Pastelurile* publicate în anii 1867—1875 coarda lirică a lui *Vasile Alecsandri* vibrează mai puțin. Poetul, în plină

14 In volumul *Lirica latină*, București, f. a.

producţie dramatică, mai străluceşte pe alocurea[15], dar fără intensitatea simţirii din trecut. Când, însă, în plină bătrâneţe, poetul studiază pe *Horaţiu* şi opera lui pentru a crea acea minunată floare a poesiei sale dramatice, care este *Fântâna Blanduziei*[16], lirismul lui *Alecsandri* se înalţă — sub influenţa poetului latin — pentru ultima oară la avânturi nouă. El compune şi publică în 1883 acea plină de farmec horaţian poesie intitulată *In miezul iernii*[17], îmbrăcând în haină originală toată atmosfera şi simţirea lui *Horaţiu* din *Oda Thaliarchului* (I, 9) :

Vides, ut alta stet nive candidum
Soracte, nec iam sustineant onus
Silvae laborantes geluque
Flumina constiterint acuto.

Dissolve frigus ligna super foco
Large reponens atque benignius
Deprome quadrimum Sabina,
O Thaliarche, merum diota.

Permitte divis cetera, qui simul
Stravere ventos aequo e fervido
Deproeliantes, nec cupressi
Nec veteres agitantur orni.

Quid sit futurum cras, fuge quaerere et,
Quem Fors dierum cunque dabit, lucro
Appone, nec dulces amores
Sperne puer neque tu choreas,

Donec virenti canities abest
Morosa. Nunc et campus et areae
Lenesque sub noctem susurri
Composita repetantur hora,

Nunc et latentis proditor intimo
Gratus puellae risus ab angulo
Pignusque dereptum lacertis
Aut digito male pertinaci.

Cu deosebirea că freamătului de tinereţe din oda lui *Horaţiu Alecsandri* opune cuminţenia senină a bătrâneţii, aşteptând resemnat ivirea albelor lăcrămioare şi sosirea oaspeţilor de primăvară care vor râde în soarele cald al luncii din Mirceşti :

[15] Versuri inspirate întâlnim şi în cele trei drame istorice: *Despot-Vodă*, *Fântâna Blanduziei* şi *Ovidiu*.

[16] Scrisă în 1883 şi jucată pe scena Teatrului Naţional din Bucureşti în 1884.

[17] Publicată mai întâi în *Convorbiri literare*, Decemvrie 1883, p. 339, sub titlul *Iarna vine* şi apoi în adaosul intitulat Varia dela volumul *Fântâna Blanduziei*, Bucureşti, Socec, 1884, p. 184—186.

Vine dela munte earna la câmpie
Aducând in poale zile de urgie.
Vie !
Eu sub lampă fac
Visuri de pe plac
Și luându-mi oaspe dulcea primăvară
Rîdem de stihia care plânge-afară.

Ese 'n calea ernii ca la o mireasă
Crivețul, fiorii, corbii, pâcla deasă.
Easă !
Eu cu gândul plec
Și ferice trec
Prin poene 'n floare, prin păduri umbroase
Unde mii de glasuri cânt' armonioase.

Bate la fereastră Earna degerată.
Fruntea ei de sloiuri este încărcată.
Bată !
Eu îi zic : drum bun !
Și în sobă pun
Trei bucăți de frasin care ard cu pară
Povestind de lumea vechie, legendară.

Sboară pe 'ntuneric umbre 'ngrozitoare,
Când de lupi în goană, stol întins de cioare.
Sboare !
Eu la foc privesc
Și mă 'nveselesc
Căci din depărtare văd sosind în țeară
Paseri călătoare, oaspeții de vară.

Ninge ! vânt de moarte suflă să atingă
Flacăra vieții și din sbor să-o stingă.
Ningă !
Eu văd răsărind,
Eu văd înflorind
Earba pe câmpie, razele la soare
Și la umbra luncii albe lăcrimioare.

Joacă hora tristă lupii din răstoace,
Vulpele codane, urșii cu cojoace.
Joace !
Eu văd prin scântei,
Văd cu ochii mei
Goale salamandre prinse 'n horă vie
Ce la glas de greieri saltă 'n veselie.

Sună 'ntreg văzduhul de răcniri nebune.
Miezul nopții chiamă morții să s'adune.
Sune !
Lampa eu mi-o sting,
Gândurile 'mi string,
Și pe-o pernă moale cad în aromire
Și mă primblu 'n lumea cea de nălucire !

George Baiculescu

LUIGI PIRANDELLO ŞI UMORUL

În anul 1700, Englezii avură o bogată înflorire de romancieri umoristici (Fielding, Smollet, Sterne, Goldsmith etc.), ale căror opere, pe lângă valoarea lor artistică, se împrăştiară larg datorită puternicei lor patrii, care se afirma din ce în ce mai mult, tocmai când influenţa popoarelor neolatine era în declin. Se răspândi atunci ideea că umorul ar fi un nou gen literar, o atitudine a spiritului, caracteristică numai pentru Anglo-Saxoni şi se sfârşi prin a-l nega anticilor şi neolatinilor, sau, din superficialitate critică, ori, cum bine spune Pirandello în esseul său întitulat «**L'umorismo**» (ed. Luigi Battistelli — Florenţa 1920): «numai din cauză că Englezii zic **humour** acestui naţional umor al lor, pe când alte popoare îl numesc altfel».

Profesorul Gh. Adamescu, urmând această opinie, pe atât de răspândită, pe cât de eronată este, în articolul «Umorul şi satira» din numărul depe Martie—Aprilie 1930 al revistei «**Cele trei Crişuri**», dedicat umorului românesc, afirmă: «Faptul că Francezii l-au adoptat dela Englezi, dovedeşte că acest vocabul **humour** a reprezentat pentru ei o noţiune nouă pe care nu ştiau cum s'o exprime». Cu toate acestea, dat fiind că Românii «au luat cuvântul dela ei (dela Francezi) în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dându-i când forma **humur** şi **umur**, când cea de **umor**, care apoi s'a impus», s'ar putea deduce că şi umorul românesc e de marcă engleză, lucru la care, desigur, profesorul Adamescu nici pe departe nu s'a gândit.

În acelaş număr al amintitei reviste, Ovid Densuşianu-fiul, în articolul «**Intre spirit şi umor**, afirmă: «Umorul se ştie, e de origine şi de naţionalitate anglo-saxonă». El mai face clasificaţii generale în care distinge umorul **nordic** de fond trist, de acel **mediteranian**, copilăresc şi superficial, dar, ajungând la exemple, notează just că nu-i posibil a nu găsi elemente contopite ale celor două feluri de umor la scriitori diferiţi. Ne miră însă de-a vedea înşirat între umoriştii aşa zişi «mediteranieni», ba ca «adevărata figură reprezentativă a umorului mediteranian» pe Luigi Pirandello, care, după acelaş autor, pentru care umorul anglo-saxon «prezintă un pronunţat fond de tristeţe, ce se manifestă printr'un râs brusc, determinat de un contrast, sau, simplu, de ridicolul discordant al unei

situații», ar trebui tocmai să fie cuprins între reprezentanții celui din urmă.

Afirmația însă că umorul lui Pirandello ar fi de derivație engleză e tot o greșeală, deoarece fondul său de caracteristică amărăciune melancolică, împreunat cu un anumit fatalism, este dimpotrivă expresia particulară a sufletului sicilian, a cărui puternică pecete o poartă acest scriitor.

In opera citată, L. Pirandello demonstrează eroarea acestei critici, discutând, cu bogăție de exemple și ascuțime de observație, trei chestiuni preliminare: 1. Dacă umorul ar fi fenomen literar exclusiv modern; 2. Dacă e exotic pentru noi; 3. Dacă e în special nordic.

Nimeni nu se poate îndoi că, vorbind de-o atitudine particulară a spiritului uman, dată fiind universalitatea spiritului însuși, a-l limita în spațiu, ori timp, e lucru absolut absurd. Totuși numeroși critici urmară acest curent predominant.

În studiul **«L'Umorismo e gli Umoristi»** («Nuova Antologia», 1884), Enrico Nencioni neagă clasicilor antici această calitate spirituală și artistică, dat fiind că în acea epocă «nici-o penibilă doctrină, nici o criză interioară nu alterase senina armonie a vieții și temperamentului uman». Giorgio Arcoleo, în opera **«L'Umorismo nell Arte Moderna»** (Napoli, ediția Detken, 1885), după ce-a relevat diferența spirituală și socială existentă nu numai între antici și moderni, ci și între popoarele germanice și cele latine, conclude că această diferență «explică în mare parte dece umorul avu atât de largă circulație la primele și nu reuși aproape de fel la cele din urmă».

Definițiile sintetice și absolute și, prin urmare, superficiale ori abstracte, duc lesne pe critici în eroare. Faptul de-a tăgădui lumii clasice calitățile umoristice derivă în mare parte din discuțiile dintre clasici și romantici, în urma cărora se afirmă «seninătatea marmoree, echilibrul demn, frumusețea exterioară a artei antice, împotriva exaltației sentimentului, vagului, infinitului, indeterminatului aspirațiilor, melancoliilor, nostalgiei, frumusețea interioară a artei moderne» (Cfr. G. Muoni, **«Note per una poetica storica pel Romanticismo»**, Soc. Sd. Libraria, Milano 1906).

Lumea clasică fu atunci definită prin anume formule sintetice care, relevând în linii mari notele ei fundamentale, pierdură și făcură să se piardă din vedere nuanțele, contrastele, caracterele discordante. Nu se văzură sau nu se lăsară văzute figurile lui Vulcan, ale Parcelor, ale Sirenilor, a lui Polifem, a lui Silen, deoarece infirmau comodele definiții absolute. Nu fu înțeles umorul lui Diogen, care

neagă măreţia lui Alexandru cel Mare şi existenţa unui singur om adevărat, şi cel al lui Socrate, care după cum observă adânc Teodor Lipps (**«Komik und Humor»**, Hamburg u. Leipzig, Voss 1898), asistă la reprezentarea **«Norilor»** lui Aristofan şi, împreună cu alţii, râde de bătaia de joc ce i-o manifestă poetul.

Fură uitaţi Homer, Lucian, Horaţiu, Petroniu, Lucreţiu şi atâţi alţii cari vin ca dovada cea mai evidentă pentru eronata judecată comisă mereu atunci când se consideră lumea clasică după definiţiile generale şi absolute.

Aceeaşi eroare de distincţie sumară se comite când se afirmă că numai literatura engleză posedă umorişti. E adevărat că scriitorii italieni dela Umanism încoace, fură, prin excelenţă aulici şi savanţi şi că «nu puţini dintre ei cari ar fi avut ba chiar neîndoios avură, cum se poate deduce prin atâtea mărturii, o foarte pronunţată înclinare spre umor, nu reuşiră a şi-o manifesta, a-i da expresie, spre a respecta tocmai legile compoziţiei artistice». *(Pirandello*, op. cit).

Dar nu putem uita pe Ariosto, Boiardo, Tassoni, Machiavelli în operele sale **«Mandragola»** şi **«Belfagor»**, Leopardi în proză şi Manzoni în **«Promessi Sposi»**. Şi lista noastră e atât de impunătoare prin autori şi opere, încât poate înfrunta o şi mai lungă listă engleză, nu însă toată compusă din scriitori de valoare egală. Admiţând apoi că umorul ar fi un fenomen nordic, cum oare ne putem explica, pentru a cita numai pe cei mai mari, pe Montaigne, pe Rabelais, pe Molière între Francezi şi toată literatura spaniolă, în frunte cu Cervantes, reprezentantul ei universal cunoscut ?

Este însă de netăgăduit, şi Pirandello a dovedit bine lucrul acesta, că temelia criticei asupra umoriştilor consistă în a şti cu precizie ce este umorul. Extrema dificultate de a defini această atitudine a spiritului l-a făcut pe Spaventa-Filippi, în opera «*Umorismo ed Umoristi*» (Monanni, Milano 1932), să ajungă la concluzia că e vorba de un fenomen complex şi indefinibil, iar pe Baldensperger în studiul **«Les definitions de l'humour»** (în **«Études d'histoire litteraires»**, Paris, Hachete 1907) să scrie: «Il n'y a pas d'humour, il n'y a que des humoristes».

Benedetto Croce, care în **«Journal of comparative literature»** (fasc. III, 1903) declarase acum umorul ca indefinibil, iar în faimoasa-i **«Estetică»** îl pusese în rândul atâtor concepte ale esteticei simpaticului, pe baza prejudicialei sale metodice referitoare la posibilitatea de a defini un concept, aprobă din plin afirmaţia lui Baldensperger.

Şi cu toate aceste păreri contradictorii s'a încercat în diferite vremi şi ţări a se preciza înţelesul umorului.

Dicţionarul din Oxford îl defineşte «facultatea de-a percepe ceeace e ridicol sau amuzant şi de a-l exprima în vorbire, în scris sau în altă compoziţie, deosebită de ascuţimea de spirit pentrucă este mai puţin pur intelectuală şi pentrucă posedă o calitate de simpatie în virtutea căreia adesea se apropie de patetic».

Pentru Richter (Jean Paul) dimpotrivă «este atitudinea gravă a celui ce compară mica lume finită cu ideea infinită: rezultând un râs filozofic care e un complex de durere şi de măreţie».

Pentru Panzini «este speciala dispoziţie pe care o are inteligenţa aleasă (de obiceiu artistică) întru a pătrunde lesne, subtil, până la fundul ascuns al lucrurilor, întru a vedea frunzele şi rădăcinile, scena şi culisele; aici lucrurile umane apar foarte divers şi combinate altfel decât în aparenţă; ceeace la suprafaţă este comic, în fond poate fi tragic, şi viceversa».

Pentru Nencioni «este o naturală dispoziţie a inimii şi a minţii de-a observa cu indulgenţă contradicţiile şi absurdităţile vieţii».

Dar definiţia, ori mai bine, cum el însuşi spuse, explicaţia cea mai completă şi profundă care s'a format până astăzi, este poate cea a lui Pirandello: «umorul consistă în sentimentul contrarietăţii, provocată de speciala activitate a reflecţiei care nu se ascunde, care nu devine ca de obicei în artă, o formă a sentimentului, ci contrariul său, urmând totuşi, pas de pas, sentimentul, precum umbra urmează corpul».

Este evident că fiecare dintre aceşti scriitori, formulându-şi propria definiţie care ar trebui să aibă caracter universal, i-a dat marca personalităţii sale artistice şi prin aceasta şi-a sintetizat propria operă literară.

Faptul acesta dovedeşte abundent cum a vrut să arate Pirandello, că umorul aparţine tuturor ţărilor, dar află diverse manifestări după caracterele particulare ale fiecărui ins.

Se 'nţelege lesne însă că nu se poate considera individul desprins de rasa şi poporul său, dat fiind că orice rasă şi orice popor posedă calităţi şi caractere deosebite.

Pirandello, ţinând seama, în critică, aproape numai de factorul individual, şi totuşi notând diferenţele care se manifestă între popoare şi asemănările care există între indivizii aceluiaşi popor, n'a dat acestora importanţa necesară.

Ne putem servi de un exemplu caracteristic pe care l-a citat el însuşi în sprijinul importanţei caracterelor individuale.

O pădure care la prima vedere ne pare uniformă, relevează unui atent observator diferenţele proprii ale diferitelor specii de plante, după cum indivizii unui popor, cari unui străin îi apar egali,

în realitate sunt profund deosebiţi întreolaltă. Lucru foarte just. Dar i s'ar putea obiecta lui Pirandello, că nu există numai diferenţe între plantă şi plantă, ci şi între pădure şi pădure. O pădure de pini este altfel decât o pădure de castani, şi diferenţele între pin şi pin, în aceeaşi regiune, sunt altfel decât cele ce se observă între pini crescuţi în climate diverse ori şi între un pin şi un castan, precum caracterele ce deosebesc ins de ins sunt altele decât cele ce disting popoarele întreolaltă.

Nu este posibil deci, apropiindu-te cu spirit critic de umoriştii unei literaturi date, să treci cu vederea caracterele particulare ale poporului pe care-l exprimă.

Taine (**«Notes sur l'Angleterre»**, Paris, Hachette, 1903) atribuie aceste diferenţe influenţei climatului asupra spiritului; mai just sau, aşa zicând, mai complet, Al. A. Philippide, în articolul **«Umorul românesc»**, afirmă: «Umorul unui popor este în raport direct cu puterea sa de imaginaţie. El mai este strâns legat de împrejurările istorice care i-au determinat existenţa şi desvoltarea. Chiar climatul a influenţat râsul. Toate aceste elemente, nedespărţite de natura propriu zisă a poporului, trebuiesc observate când vrei să defineşti caracterul particular al umorului vreunui popor».

Dar aceste consideraţii de ordin general nu trebuie să ne împiedice a ţine seamă de caracteristicele calităţi intelectuale şi morale ale fiecărui scriitor.

Dată apoi universalitatea caracterelor fundamentale ale spiritului omenesc, nu va fi greu de a găsi asemănări între umoriştii celor mai îndepărtate ţări; iar după ce vre-un umorist s'ar releva prin perfecţia artei sale, va fi înţeles şi apreciat de toate naţiunile.

Dovadă pentru această afirmaţie ne-o dă însuşi Pirandello, care, deşi e particulara expresie genială a ţării sale, ba chiar a insulei sale, a creat capodopere care sunt profunda şi evidenta afirmare a adevărurilor de creaţie universală şi universal înţelese.

Gino Lupi

Milano, Septembrie 1939.

C U V I N T E   D E   I U B I R E

Ce schivnic, zugrăvind în ceasuri lungi de schit,
Impovărat de haruri, cu mâini de vis, stângace,
Te-a isbutit icoană, puternic semn de pace,
In marginile unui veac crunt, neliniştit ?

Ţi-e chipul prea frumos ! Eu n'aş putea desface,
Oricât m'aşi strădui, ce-i scump, de ce-i greşit.
Neprihănirea frunţii un farmec nesfârşit
Ascunde. (Nicăeri şi-oriunde, par'că, zace).

Când linii dragi, deavalma, le-adun într'un sărut,
Pios, din adâncimi, un cald fior mă 'nghiaţă
Şi întreb, nedumeririi supus: «Din vechiu trecut,

Din viitor, sau, numai, din clipa cea de faţă,
Descinde, stăruind, minunea mea de lut,
Atât cer blând, ce-ţi umple 'n răstimp întreaga faţă ?»

Ştefan Stănescu

S T I H   S T I N S

Prin sânge, lin,
Trec ape moi;
Un stins destin
Rămâne 'n noi.

Senin de har,
Prin alb văzduh
Sboară 'n zadar
Hulub de duh.

Din slava grea
De întrebări
Nu vor cădea
Spre noi chemări.

Va trece, doar,
Prin vis, ușor.
Un vânt amar,
Amețitor.

Apoi, sub somn
Adânc deschis,
Rămâne-vom
Inchiși în vis.

Aurel Chirescu

R Ă S Ă R I T

Se tescuește ziua — poamă stoarsă —
Dă glas Octomvre 'n viile naturii.
Ca mustul tânăr soarele se varsă
Pe buza tremurată a pădurii.

Azi-mâne chiotind și eu, și eu
Incep culesul mare al vieții;
In pieptul meu atârnă tot mai greu,
S'au copt bag-seama strugurii tristeții.

Prieteni ! facem chef cum n'a fost altul.
Din inimă vă torn ca din ulcior.
Cu hore noui vom desfunda înaltul
Țăriilor aprins ca un bujor.

In pas bălăbănit suim pe deal,
Țâșnesc de sânge boabele prea coapte.
Și beți de vinul vechiului Ardeal
Noi desbumbăm de stele fata Noapte.

In mână strângem luna ca un sân
Şi-i rupem vălul de mireasă nouă —
Tovarăşi ! vreau cu Noaptea să rămân,
Ca să-i sărut privirile de rouă.

Dar când porumbii zorilor vor prinde
Pe coperişul cerului să joace,
Eu liniştit pe jos mă voi întinde
Invăluit cu-a' morţii reci cojoace.

Voi să veghiaţi ! O zi va răsări
Cum alta încă nimeni nu cunoaşte.
Bătrânele păduri vor chiui:
Un tânăr soare munţii grei vor naşte !

M. Beniuc

SALCIE, TOAMNA

A obosit, purtând povara
Luminii, ce i-o toarse vara
Pe frunze şi pe ramuri moi,
Şi-i dă lumina înapoi.

Cu mâini de umbră, blânde foarte,
O 'mbracă toamna pentru moarte
Şi-i strânge 'n preajmă, depe drum,
Găteli de negură şi fum.

Găteli de mort, găteli de lună.
Un clopot alb de nufăr sună
Şi-un pâlc de papură, din glod,
Inalţă steaguri de prohod.

Luminărind în depărtare,
Luceferi ard de 'nmormântare
Şi luna, scrisă pe senin,
Desprinde pânze lungi de in.

In liniştea din ţărm de ape
Mormânt de umbră să se sape
Şi cerul plumbuit şi greu
Pecetluească somnul său.

Gh. Tuleş

E L E G I E

Ne laşi în urmă, prăbuşiţi sub bătrâneţe
Voinicul taichii ascultat de sate şi feciori...
De-acuma cântecul ce zări o să-ţi înveţe,
Pe cine-om aştepta, de-acum, de sărbători ?

Ci nimeni nu ne-o mai ceti în Biblii
C'avem porunci întru sudoarea frunţii.
Degeaba ţi-a dorit mămuca ziua nunţii
Să-ţi joace zestrea multă 'n pontul diblii...

Că tot te-om aştepta: mai singuri, mai bătrâni,
Să vii din ţintirimul de pe Dealul Mare,
Şi ţi-om aprinde, sărbătoarea, câte-o lumânare;
Brânduşi ţi-om prăsădi cu 'nlăcrimate mâni...

Şi ne-om ruga pân'va suna şi ceasul mare
Când li-i trimite rana din plămâni 'napoi,
Să se deschidă vremile şi pentru noi
Că n'am avut iertare, nici noroc sub soare.

Vasile I. Posteucă

G R Ă I A H A I D U C U L

Pentru dreptatea — grâul cerului,
M'aş coace 'n cea mai vânătă 'nchisoare.
Mi-e dragă fapta pasul când i-e mare,
Ca unui şoim răcoarea sborului.

Măi paşă, cu mustaţa de spatiu,
Dă-mi uitătura să-ţi şuer în ea
Şi uită-te fudulule 'ntr'a mea
Să-i vezi măsura blănii de sicriu.

I. D. Pietrari

O NOUĂ IPOTEZĂ IN EXPLICAREA ARTEI POPULARE

Un domeniu mai viu controversat, mai plin de surprize, mai tainic decât cel al artei populare, e greu de găsit. Dacă în genere strădaniile cercetătorilor s'au îndreptat asupra operelor artei culte, izbutind adesea a le explica istoric sau estetic, arta populară n'a avut norocul unei solicitări mai atente şi al unei examinări mai profunde. Faptul se datoreşte mai întâi — desigur — recentei ei descoperiri. Sub semnul curiozităţii democratice a romantismului, după desvăluirea farmecului şi energiei cântecului popular la începutul veacului trecut, a urmat abia la sfârşitul lui, descoperirea noului continent al artei populare. Dacă socotim lucrarea lui **Alois Riegl (1894: Volkskunst, Hausfleiss und Hausindustrie)** ca prima cercetare mai de seamă în acest domeniu, atunci nici cinci decenii nu ne despart de începuturile examinării ştiinţifice a artei populare. Adăugăm apoi de îndată că nici măcar în acest scurt răstimp nu s'a urmat drumul metodologic cel mai potrivit. Dimpotrivă chiar. Explicarea artei populare s'a pierdut de cele mai multe ori în lirismul unei laude naive şi ieftine. Fantezia sclipitoare a unor cercetători romantici, a căror speţă continuă a se manifesta încă în toate ţările europene de astăzi, sburdă fericită pe câmpul celor mai infantile ipoteze. Arta populară e de multe ori un adevărat pampas al nărăvaşelor minţi de studioşi ce-şi deschid drumuri prin încâlcitele ei desişuri, cu securea unei naive îndrăsneli. Cu astfel de metode, fireşte, cercetarea n'a putut pătrunde prea departe.

Din fericire n'au lipsit nici glasuri autorizate, al căror cuvânt să arunce cel puţin lumini parţiale asupra fenomenului artistic popular. Contribuţia lor trebue negreşit citată şi critic înfăţişată înainte de a poposi asupra ultimei ipoteze explicative pe care ne-am propus a o prezenta mai jos.

Se cade să amintim astfel mai întâi strădania renumitului istoric al artei care a fost **Alois Riegl.** Explicarea sa, istoriceşte una din primele, se situiază în câmpul materialismului istoric aplicat artei. E o lămurire de factură economică. Arta populară îi apare lui Riegl ca o expresie suficientă şi necesară a economiei familiale închise, aceea ce a numit el «Hausfleiss», structură economică în care producătorul e şi consumatorul propriilor sale valori. Arta populară

ne întâmpină dar ca un produs al familiei ţărăneşti, făurit pentru propriile ei nevoi. De aci şi realizările estetice ale acestei arte care se confecţionează în cantităţi mici şi cu toată grija de către creatorul ce şi-o dărueşte de fapt sieşi. Exemplificări ale unei astfel de arte găseşte Riegl la ţăranii români din Bucovina, care nu cunosc deloc — scrie el — conceptul capitalului şi nici nu le trece prin gând să-şi vândă sau cel puţin să-şi împrumute produsele artistice. Cu economia familială închisă, arta populară apare sau piere. Distrugându-se prin naturală evoluţie fundamentul economic, «suprastructura artistică» dispare dela sine făcând inoperantă orice acţine de salvare a artei populare.

Materialista explicare de mai sus îşi desvălueşte uşor caducitatea prin însuşi sâmburele ei principial. Condiţia economică e fără îndoială un determinant important al artei populare fără a fi însă în acelaşi timp **cauza** ei necesară şi suficientă. Valorile artistice în special nu se pot lămuri din jocul relativ mecanic al forţelor economice. Explicarea lui Riegl reduce apoi simţitor sfera obiectelor artei populare. Operele meşteşugarilor populari — iconari, tâmplari, zugravi, producători de jucării — sunt pe nedrept eliminate din raza conceptului pe motivul că ele au depăşit stadiul economiei familiale printr'unul industrial. E însă evident că şi lucrările lor aparţin artei populare odată ce cunosc o vie răspândire în straturile de jos, care-şi manifestă o aderenţă susţinută faţă de gustul acestor meşteşugari, ţărani ei înşişi.

Explicarea lui Alois Riegl nu este totuşi lipsită de o importantă contribuţie pozitivă, pe care cercetările ulterioare au reţinut-o: **înrădăcinarea adâncă a artei populare în mediul ei creator, natural, în pământul ei ţărănesc, în condiţiile producerii ei fireşti.**

Direcţia materialistă a lui Riegl a cunoscut însă şi alţi aderenţi, dintre cari trebue citat în special numele lui **Herbert Kühn.** Cu el, explicarea economică ia o înfăţişare mecanicistă severă. Arta populară exprimă efectul răspicat al economiei agrare şi apare în mod necesar cu aceasta. H. Kühn depăşeşte apoi stadiul unei explicări generale încercând a lămuri mai departe stilul estetic al artei populare chiar. **Naturalismul estetic** îi apare cercetătorului nostru ca fiind expresia obligatorie a economiei popoarelor de vânători şi pescari, în timp ce **abstractismul** e opera economiei agricole. Simţul observaţiei e într'adevăr atât de desvoltat la popoarele de vânători sau pescari încât înregistrarea artistică a modelurilor naturale ne apare ca foarte firească. Dimpotivă, preocupările agricultorului se îndreaptă dincolo de lumea fenomenală către puterile tainice cari o cârmuesc şi pe care le exprimă în arta sa doar

prin schițe și simboale în forme abstracte; de aci vădita tradiție expresionistă a artei populare. După cum se vede, explicarea lui Kühn, cu tot materialismul ei istoric, se strădueşte a pătrunde în sfera artisticului chiar. Obiecția ce i se poate aduce însă constă în rigiditatea şi generalitatea caracterizării artei populare ca fiind exclusiv de tip expresionist, aşa cum numai în mod dominant este. De asemeni fundamentul economic al acestei exegeze sacrifică prea mult determinismul spiritual al artei populare. Către un astfel de țel se vor îndrepta însă strădaniile cercetătorilor ei ulteriori. Printre ei, contribuția metafizică a lui **Woringer** îşi are o însemnătate care merită a fi subliniată. Cu lămuririle acestui gânditor pătrundem în sfera unei lumi spirituale pe care materialismul istoric a ignorat-o în mare pare. Cele două tipuri fundamentale artistice, cari sunt după autorul citat — cel abstract şi cel simpatetic —, îşi au explicarea în sentimentul metafizic față de lumea fenomenală pe care omul nu şi-a putut-o supune sau cu care a isbutit a deveni familiar, reşind apoi a o domina. Cum arta populară aparține tipului abstract, lămurirea ei metafizică ar consta dar în teama țăranului de varietatea şi capriciile puterilor naturii, a căror legislație nu şi-a putut-o însă însuşi. E necesar să observăm încă de îndată că un astfel de sentiment nu domneşte exclusiv şi imperialist în sufletul țărănesc. Lui i se alătură tot mai mult o înțelegere umană a periodicității fenomenelor naturale ca şi adesea o profundă împăcare cu mersul lor predeterminat divin. Formele abstracte ale artei populare par a se datora mai îndată încercării mistice şi magice de a stăpâni manifestările naturii pe căile naive ale mentalității primitive. Nu ne aflăm dar în fața unei atitudini de evitare a unei naturi opoziționiste, ci dimpotrivă ne întâmpină o tendință de a-i pătrunde misterul şi de a şi-o apropia.

Explicarea spiritualistă ia apoi la un cercetător contemporan, **Konrad Hahm**, directorul Muzeului etnografic din Berlin, o formă pur etnografică. Arta populară nu poate fi lămurită pentru acesta decât în cadrul **obiceiurilor** țărăneşti, ale ceremoniilor şi ritualelor care însoțesc fenomenele naturii tot timpul anului. Cu această poziție ancorăm mai precis în **spiritual,** delimitând mediul etnografic în care arta populară apare, ambianța ei naturală, fără a obține însă explicții mai adecvate.

O adâncire a fenomenului artistic popular s'a realizat în sfârşit cu ajutorul **direcției istoriciste şi tradiționaliste.** In fruntea ei întâlnim pe cercetătorul vienez **Karl Spiess** care a pus în relief forța conservatoare, care perpetuiază bunurile artei preistorice până în zilele noastre. Concepția lui, împărtăşită de altfel de o întreagă serie

de cercetători, accentuiază în mod deosebit caracterul **impersonal** al artei populare odată ce formele și spiritul ei trascend pe individ venind de pe panta generațiilor colective ale trecutului. Dacă explicarea tradiționalistă a artei populare, care-și are de altfel precursori mai vechi, aduce o contribuție de seamă prin sublinierea dimensiunii **timpului**, caracterul ei **impersonal** ni se pare prea ascuțit reliefat în comparație cu trăsătura **personală** a artei culte. Căci este evident că arta populară nu e lipsită de accente personale, după cum arta cultă nu e rareori învăluită în anonimatul colectiv. Nume de personalități creatoare în arta populară sunt numeroase, iar cercetările monografice pe teren descopăr tot mai multe talente individuale. Anume perioade ale artei culte, ca de pildă evul mediu bisericesc, au un pronunțat caracter impersonal, colectiv.

Pe aceeași linie a istoricismului se situiază și explicația care se ridică la rangul unui sistem etnografic a lui **Hans Naumann**, după care arta populară e domeniul imitării valorilor artistice culte și al degradării lor concomitente. Reluând cercetări mai vechi ca cele ale lui **John Meier** pentru poezie și **Forrer** pentru plastică, H. Naumann a socotit că a descoperit prin a sa teorie a lui «**gesunkenes Kulturgut**» cheia explicativă cea mai de seamă. Dacă vederile lui se aplică într'adevăr pe un întins sector al artei populare, care moștenește formele cele culte multă vreme după dispariția lor în clasele de sus, nu e mai puțin just că ea nu poate fi redusă cu toată bogăția ei uimitoare, cu toată energia ei străveche, la rolul unei umile imitatoare. Spiritul original nu i-l putem contesta odată ce atât selecția valorilor împrumutate cât și transformarea lor profundă dovedește contrariul. Pe de altă parte, Hans Naumann însuși alătură lui «**gesunkenes Kulturgut**», «**bunul primitiv al comunității**», moștenirea ei milenară deci sau expresia de fiecare clipă a vieții colective, anonime. Relieful impunător cu care-și accentuiază teoria «bunului cultural coborît de sus» anemiază cu totul însă elementul tradiționalist, colectiv și original.

Cu această sumară, dar esențială prezentare critică a principalelor soluții ale problemei artei populare, ajungem în sfârșit la valoroasa contribuție pe care ne-am propus a o înfățișa aci și care aparține cercetătorului **Frederik Adama van Scheltema** (1938, **Die deutsche Volkskunst und ihre Beziehungen zur germanischen Vorzeit**») cunoscut mai întâi prin studiile sale privind arta preistorică a Nordului (1936: **Die Kunst unserer Vorzeit**), incitatoare de bogate sugestii pentru înțelegerea artei populare.

Privită în principiile ei constitutive, vederea lui **Scheltema** înseamnă o vădită reacțiune împotriva mai sus citatei teorii a lui

Naumann. Departe de a fi o simplă şi pasivă imitatoare a modelelor culte, arta populară îşi are o fizionomie puternic distinctă, originală, datorită fundamentului ţărănesc pe care se ridică. Faptul a mai fost afirmat desigur ca idee generală de Riegl, Kühn şi alăţi alţi cercetători. Vom vedea de îndată care este **specificul** contribuţiei lui Scheltema. Să arătăm însă mai întâiu că explicaţia autorului nostru are multe puncte de contact cu direcţia reprezentată de **Spiess**, cu tradiţionalismul cu rădăcini în preistorie. Ceea ce îl distinge însă pe **Scheltema**, atât de acesta cât şi de ceilalţi cercetători, e **caracterul structural** al explicaţiei sale. Arta populară îşi datoreşte specificul şi valoarea ei categoriei spirituale a ţărănimii cu concepţia ei de viaţă distinctă, cu felul ei particular de a fi, care oricând în cursul istoriei alcătueşte o mentalitate profund diferenţiată. Apărând încă din epoca neolitică, îndată după nomada viaţă a vânătorilor şi pescarilor, ţărănimea prin noua sa ocupaţie: agricultura, s'a legat adânc de pământul-mumă în care şi-a pus toate nădejdile, încredinţându-i-se pe de-a'ntregul. Mentalitatea ei s'a cristalizat deplin de pe atunci promovându-se **autonomia** ca un principiu din care — în mod firesc — se desvoltă întreaga corolă a spiritualităţii lui ţărăneşti. Această profundă legătură cu pământul a alcătuit fundamentul unei religii naturale ce s'a cristalizat în cultul solar ca principiu bărbătesc-generator al vieţii şi deci şi al roadelor câmpului, şi în **cultul pământului-mumă** ca principiu femenin, generat. Pe stâlpii acestei credinţe s'a înălţat o viaţă spirituală ţărănească, ale cărei manifestări nu trebuesc căutate numai în preistorie, ci şi în arta populară a zilelor noastre. Valoarea contribuţiei lui Scheltema constă tocmai în aprinsa pasiune cu care încearcă a cuprinde continuitatea milenară a vieţii ţărăneşti; paralelismul fenomenelor preistorice şi a celor actuale în artă spre a face sensibilă existenţa unei structuri rurale, agricole cu creaţiuni universale şi eterne. E — fără îndoială — un important pas înainte, care merită a fi cunoscut şi discutat mai de aproape.

Paralela artă preistorică — artă populară devine posibilă datorită faptului fericit al unei cunoaşteri apreciabile a primului termen al comparaţiei. Viaţa ţărănimii preistorice a fost într'adevăr reconstituită în locuinţa ei, în uneltele ei, în manifestările economice şi artistice mai de seamă. Cum **Scheltema** este el însuşi un erudit cercetător al acestui domeniu, desvoltările sale au caracterul unei autorităţi. Să le expunem însă în liniile lor mari.

Urme ale cultului solar, manifestări ale «principiului periferic masculin» — cum scrie autorul nostru —, pot fi încă identificate în arta ţărănească a vremii celei mai noi, în fenomene cari par to-

tuşi a nu mai avea legătură cu străvechea adoraţie a zeului dătător de viaţă.Iată un şir de exemple dat de Scheltema. Pe domeniul jocurilor şi al dansului popular nu este oare cazul să recunoaştem, în cercul pe care dansatorul îl descrie în jurul femeii, reconstituirea drumului solar în jurul pământului-mumă? In jocurile ţărăneşti, în care esenţialul e lovirea unui ţel cu ajutorul unei lib, nu se ancunde aceeaşi poveste? In genere dansurile ţărăneşti în cerc, cum e de pildă şi hora noastră, atunci când se învârtesc în jurul unui personagiu central, nu reamintesc acelaşi fenomen? Ordonarea comunităţilor populare în cercuri cu prilejul reuniunilor de tot felul pare — crede Scheltema — a desvălui acelaşi principiu. Urmele cultului solar apar însă cu mai multă limpezime în motivele artei populare, în simboalele **crucii** închise în cerc de origine precreştină, pe care le întâlnim deopotrivă în preistorie ca şi în ornamentele artei populare, ale **Svasticei** ce ne întâmpină din epoca bronzului şi până astăzi, ale **roţii** cu multe raze sau ale **stelei cu 6 colţuri** care împodobeşte şi porţile noastre ţărăneşti. In toate aceste semne, ţăranul de odinioară şi-a reprezentat principiul masculin-generator: soarele, păstrându-le până în arta populară a zilelor noastre. Se subordonează apoi mai departe aceleiaşi categorii motive ca pasări ce sboară spre soare etc. Pe de altă parte, aceeaşi naturală religie ţărănească îngrijeşte de cultul principiului femenin al pământului-mumă şi al fenomenelor sale. Urmele lui par o stărui până şi în forme creştine. In adoraţia atât de aprinsă a celor de jos pentru Maica Domnului, ale cărei icoane se adună şi în satele româneşti în numărul cel mai mare, Scheltema vede o continuare — sub noi aspecte — a închinării în faţa principiului generator al pământului dătător şi el de rod. Dar însăşi forma triunghiulară, pe care o îmbracă uneori reprezentarea Sf. Marii, trădează silueta pomului vieţii (Lebensbaum), străvechiul simbol al principiului femenin, rodit. Pe aceeaşi linie, pătrunde apoi Scheltema în domeniul portului popular, părându-i-se a recunoaşte în bogăţiile podoabei femeii, ale miresei în special, simbolizarea exuberanţei vegetaţiei pământului ca principiu femenin. Cultul pământului-mumă ne mai întâmpină şi în cazul în care crucile, capelele şi bisericile creştine sunt ridicate ca în preistorie, pe movile de pământ, între arbori, izolându-se astfel ca semne sfinte ce sunt, de restul peisajului. Vechiul cult păgân e moştenit dela creştinism care fără să-şi dea seama, valorifică din nou spiritualitatea religei naturale preistorice. Se adaugă apoi şi aci motivele simbolice ale artei populare cari par a scunde acelaş cult. In fruntea lor se situiază desigur acel **pom al vieţii** socotit de origină orientală, dar care exprimă cu mare proprietate închinarea ţă-

ranului de odinioară în fața principiului femenin al pământului, veșnic tânăr prin vegetația ce-i revine mereu. Dar paralelismele preistorico-populare ale lui Scheltema sunt mult mai bogate ca exemplele de mai sus. Cercetătorul nostru ne pomenește astfel împodobirea zidurilor pe dinlăuntru și pe dinafară la casele țărănești care reia vechiul obiceiu preistoric al ornamentării pereților de peșteri, formele asemănătoare ale figurilor votive în epoca pietrei și astăzi, structura vaselor, cu chipuri de animale, pasări, decorația vaselor, încrestături ș. a. Citarea lor completă ar interesa numai pe cercetătorul de amănunt, fără a duce la o luminare mai vie a liniilor mari ale problemei. Asupra acestora va trebui însă să poposim acum.

Că formele artei preistorice au crescut din cultul solar și al pământului, e o afirmare care nu poate fi contestată. Țărănimea preistorică și-a închegat structura ei spirituală din aceste caractere foarte firești omului legat de pământ. Faptul conservării apoi în arta populară a numeroaselor forme preistorice ca cele citate mai sus, nu poate fi de asemeni pus la îndoială. Și alți cercetători au urmat de altfel, mai de mult acest drum. Se naște însă întrebarea : mai este țărănimea vremii noastre adecvată conștient la principiile străvechiului cult al religiei naturale sau a moștenit numai forme artistice lipsite de orice conținut semnificativ, simple fosile ale unei epoci dispărute pentru totdeauna? Opinia lui Scheltema e aci categorică. Arta populară a vremii noastre nu e numai moștenitoarea unui depozit de forme moarte, ci exprimă — în mod activ — aceeași spiritualitate țărănească a preistoriei sub aspecte noi. Căci fără îndoială, toată lucrarea autorului izvorăște din acest gând inițial într'adevăr ispititor. Se verifică însă în mod general și dela caz la caz, această ipoteză? Răspunsul nu poate fi cu ușurință dat. Teoretic, deductiv vorbind, perpetuarea formelor artistice preistorice nu s'ar putea explica pentru o perioadă de timp atât de îndelungată prin simpla lor transmitere mecanică prin puterea tradiției. O înțelegere și aderență la sensul lor ar fi trebuit să se producă, altfel firul tradițional s'ar fi întrerupt odată. Și totuși realitatea nu este aceasta. Țărănimea pare a fi pierdut în foarte multe ținuturi conștiința semnificației formelor artistice preistorice, cari stăruiesc totuși îndeplinind alte funcțiuni, de ordin estetic, religios-creștin, social, etc. Este astfel cazul verificat de cercetările drăgușene ale semnatarului acestor rânduri, care a întrebat un număr apreciabil de informatori asupra semnificației unor motive ca steaua cu 6 colțri, pomul vieții, crucea-roată fără a putea descoperi păstrarea vreunui tâlc străvechiu. Funcțiunea religioasă în sens creștin sau cea

pur ornamentală, au fost trădate de informatorii noştri. Fireşte nu avem dreptul generalizării constatărilor personale, rezultate ale unei cercetări restrânse, dar ne putem îndoi totuşi, cel puţin metodologic, de valabilitatea generală a teoriei lui Scheltema. Cu atât mai mult cu cât o parte din exemplele sale ca unele mai sus citate nu par convingătoare. (Vezi de pildă, simbolizarea mersului solar prin cercul danţului popular, împodobirea miresii ca semn al bogăţiei pământului fructificat, etc.) Verificarea teoriei urmează a se întreprinde dela caz la caz, folosind mai ales metoda cercetării directe la teren care va trebui prin anchete stăruitoare să descopere modalitatea şi gradul aderenţei populare la vechile principii ale religiei naturale. Şcoala sociologică românească va aduce în această direcţie lumini hotărîtoare.

Contribuţia lui **Scheltema** îşi are însă valoarea ei deosebită în precizarea cu o fină intuiţie a multor paralelisme necunoscute dintre arta preistorică şi cea populară ca şi în adâncirea explicării tradiţionaliste printr'una structurală, păcătuind însă prin spiritul de sistem în care vrea să ordoneze datele atât de variate şi capricioase ale fenomenelor artistice populare.

Al. Dima

München 1939.

UN FILOSOF NECUNOSCUT

Unul dintre noi, fiindcă nimeni nu mai vorbea, s'a apucat, la sfârşitul mesei, să rezume o conferinţă la care asistase chiar în ziua aceia: «Vieaţa şi opera lui Nietzsche». L-am ascultat cu toţii, cu resemnare, şi când a încheiat, unchiul Gheorghiţă, cu glasul lui domol, cu darul lui de a istorisi pe îndelete şi fără să râdă nici-odată, a început şi el să istorisească vieaţa şi opera unui filosof necunoscut. El a făcut mai întâi, în două cuvinte, şi cu licăriri şi-rete în privire, observaţiunea că există o filosofie profană şi una cultă, aşa cum există o muzică profană şi una cultă, o poezie pro-fană şi una cultă, şi a adăugat că filosoful, a cărui vieaţă o va re-zuma, nu are nicio afinitate cu cei din categoria superioară din care face parte Nietzsche...

Caut să-i reproduc cuvintele aşa cum le-a rostit unchiul Gheor-ghiţă, cu exactitatea relativă a unei memorii ca oricare alta.

Când l-am cunoscut, a început unchiul Gheorghiţă, filosoful a cărui vieaţă voi încerca să v'o rezum, avea o bărbierie mică pe strada Romană. Pe urmă şi-a mutat-o în Sfinţi. Şi mai târziu a des-chis una pe Bulevard. La început i-a mers bine, pe urmă mai puţin bine şi acum în urmă îi merge rău. Acum rade şi tunde la domiciliu. Din diversele lui peregrinări, a rămas cu câţiva devotaţi pe care îi vizitează în anumite zile sorocite de mai înainte, pe care îi tunde după capriciile fiecăruia şi pe care-i înveseleşte sau îi supără după digestia fiecăruia. Printre aceştia mă prenumăr şi eu.

Când l-am cunoscut în Romană, nu avea mai mult de treizeci şi cinci de ani. Se îmbrăca bine, era chipeş, şi era logodit, — o lo-godnă care dura de mai bine de un an. Era pe vremea aceia vesel şi jovial; acum e căsătorit, obosit şi resemnat. Pasiunile lui ini-ţiale au rămas, însă, aceleaşi: e acelaş meloman frânt de pasiunea lui, şi acelaş filosof, în ore libere. In ultimul timp însă, melomania lui pare totuşi a se fi atenuat, cu vârsta şi cu greutăţile vieţii din ce în ce mai mari. Dragostea lui de filosofie, pare în schimb şi mai puternică.

Cunoştea, desigur, vreun solist sau vreun funcţionar dela Operă, care îi dădea bilete gratis, fiindcă n'a fost representaţie care să-i scape. Işi cumpărase omul smoching, — îi mergeau treburile bine, —

și acolo, în foyerul Operei unde l-am întâlnit de câteva ori, înalt cum era, ras proaspăt, fățos și singuratec, atrăgea privirile cucoanelor. Și el se mulțumea să zâmbească discret și să închidă puțin din ochi, punându-și în valoare genele pe care le avea lungi și arcuite. A doua zi, în prăvălia lui de pe Romană, făcea cu competență 'n glas critica representației din ajun. Fusese de cincisprezece ori la **Carmen**, de douăzeci de ori la **Rigoletto**, de zece ori la **Bărbierul**, de douăsprezece ori la **Ballo in Maschera** și a auzit și pe ai noștri toți, și celebritățile streine care veneau pe la noi. De tenori avea o listă cronologică, ținută la zi, care începea cu Băjenaru și dura o pagină întreagă, până la cei de azi; de bași, una care începea cu Teodorescu; de baritoni care începea cu Aurel Eliade; și străinii erau intercalați cronologic printre ai noștri și avea, fiecare, calificative speciale. Batistini, de pildă, era «excepțional»; basul Teodorescu avea următoarea notiță critică: «voce mare, școală mică»; Băjenaru era notat cu «dulce, dulce, dar manechin». Era o cântăreață italiană, Tina de Spada, care-i plăcuse lui mai mult și pe care a notat-o «privighetoare». Era un tenor calificat «pițigoi». Erau câțiva «câini», câteva «pisici...»

Mai târziu, mult mai târziu, după ce s'a mutat din Romană în Sfinți, și de aici în Bulevard, nu mai scotea listele să le citească; le știa pe dinafară.

Mi-a devenit simpatic și i-am îngăduit ani dearândul și critica lui muzicală, și filosofia lui zilnică, dintr'o întâmplare care-și are hazul ei.

Pe vremea aceia, vecin cu el pe Romană, mă bărbieream la el în fiecare zi. Intr'o zi de Luni, în luna Iunie, în vreme ce-mi așeza șervetul sub bărbie, mă uit la el prin oglindă și-i văd ochiul drept vânăt, micșorat, lăcrămând.

— Da ce ți s'a întâmplat, Mișule ?

— Poftim ?

— Ce e cu ochiul d-tale ?

— Cu ochiul meu ? Hm !... Știi că aseară s'a dat **Traviata** și n'am fost...

Am crezut că vrea să schimbe vorba și l-am lăsat.

— Nu mă întrebi de ce n'am fost ?

— Nu te întreb.

— Nu-i nimic... îți răspund, fiindcă tot m'ai întrebat indirect.

— Cum indirect ?

— N'ai întrebat ce e cu ochiul meu? Să-ți răspund: n'am fost la **Traviata** fiindcă aseară ochiul meu era și mai umflat.

A tăcut un moment și a început să mă săpunească cu energie.

— Nu mă întrebi de ce? Că adineauri m'ai întrebat.

— Nu te mai întreb «de ce» pentrucă văd că te-ai înfuriat şi-mi vâri săpun în gură!

— Pardon! Adică nu, zău, ce eşti d-ta de vină? Dar dacă vine Manolescu în prăvălie, cât e el de client vechi, îi rup picioarele!

— Care Manolescu?

— Avocatul Manolescu, ăla cu ochelari.

Il cunoşteam tot din prăvălia lui pe avocatul Manolescu. Era un tânăr potolit şi cumsecade. Am început să deviu curios. In special, râsul înfundat al calfei, un tip de şmecher de mahala, cu urechi lungi şi despărţite de cap, care bărbierea pe altul la oglinda de alături, m'a determinat să-l fac să vorbească.

— Dar ce ţi-a făcut Manolescu?

— Ce mi-a făcut Manolescu?...

S'a retras doi paşi, cu briciul în mână, şi, roşu de indignare, a început să istorisească. Băiatul de alături, calfa cu urechile lungi, era şi el roşu de râs reţinut. Il vedeam cu vinele gâtului umflate, cum îşi muşca buzele.

— Sâmbătă, domnule Georgică, a intrat în prăvălie la mine, pe la ora nouă, avocatul Manolescu. L-am ras, l-am potrivit, i-am perforat abonamentul, şi, la plecare, când să-şi pună pălăria, bagă mâna în buzunar şi scoate un pachet de ţigări. Zice: «Domnule Mişu, vrei o ţigaretă străină?» Zic: «Vreau dacă-mi dai». Zice: «Uite că-ţi dau una. Nu-ţi dau mai multe că sunt scumpe. Tutun turcesc... Excelente!» Zic: «Mulţumesc, dar n'o fumez acum, o fumez după masă».

Când a ajuns cu povestirea aici, Mişu şi-a schimbat atitudinea narativă şi a luat una filosofică. A zâmbit cu amărăciune resemnată şi a continuat:

— Au dreptate, domnule Georgică, Persanii, când vorbesc aşa cum vorbesc de fatalitate şi de soarta noastră, a fiecăruia... Când am scos ţigarea, după masă, când am văzut-o cu vârful aurit, mi-am zis: S'o fumez mai bine mâine, când voi ieşi cu Sofiţa la plimbare. Că dacă era s'o fumez atunci, exploda, domnule, atunci, şi nu se mai întâmpla nimic.

Il întrerup, că nu pricepeam.

— Cine să explodeze?

— Ţigarea.

— Cum ţigarea?

— Da, domnule, ţigarea, că era din alea cu praf de puşcă la mijloc, care exploadează când ajunge focul acolo! A doua zi, Duminică, vine Sofiţa dimineaţa la mine şi plec cu ea la plimbare. O por-

nim la braț, pe Romană, o facem la stânga, pe Dorobanți, și prin dreptul străzii Atena, scot, domnule, țigarea, și o pun cu ifos în gură. Ba mai și spun, cu satisfacție, că e tutun «turcesc» ! Sofița, când a văzut-o cu vârful aurit, a spus: «măi, măi, măi... Ce lux, ce lux!» Mergeam așa țanțoș, cu Sofița alături și cu țigarea în gură, când acolo unde Dorobanților o cârmește spre Biserica Albă, îmi iese înainte locotenentul Nisiparu. Il cunoșteam din vedere. Trebue să-l știi și d-ta: ăla înaltul, din cavalerie, cu mustața cărăbuș... Locotenentul se oprește în fața mea și-mi spune: «Imi dai voie»? Avea între degete o țigaretă și-mi cerea foc. Zic: «Cum nu, cu plăcere», și-i întind țigarea sub nas. Locotenentul începe să pufăie din țigarea lui ca să sugă focul dela mine, când deodată, poc, poc, fîss... l-am împroșcat cu fum și iarbă de i-am pârlit mustața. Când s'a dumirit, după o clipă, — eu înlemnisem, — m'am pomenit cu un pumn în ochiul drept și cu două palme. «Porcu'e, măgarule!» «Stai domnule, nu da că sunt o victimă»! «Ce victimă, porcule?»... Vezi și d-ta ce a putut să fie această scenă de operă comică...

A început din nou să mă săpunească.

— Dacă-l prind pe Manolescu pe aici...

Atunci am auzit un sughiț de râs înfundat. Calfa, deși cunoștea întâmplarea. nu și-a mai putut ține râsul și l-a prins ceva așa, ca un strănut sugrumat.

— Strănuți, hai? Când te-oi pocni odată, cu voia dumnealor, peste urechi, ai să zici că auzi uvertura din **Trovatore**, pezevenghiule !

Timp de o lună întreagă a istorisit tuturor întâmplarea și ne ținea pe toți clienții la curent cu reclamația făcută la comenduire împotriva locotenentului. Nu știu ce i-a spus însă avocatul Manolescu, că nu numai că venea ca și altădată în prăvălia lui Mișu, dar era acum clientul preferat. Reclamația la comenduire a redactat-o el și aveau conversațiuni șoptite, care toate se încheiau cu: «Prea bine, domnule avocat! Mulțumesc, domnu'e Manolescu!»

Pe urmă, în Septembrie, când iar ne-am întâlnit cu toții, toate acestea au fost uitate. Sofița, logodnica lui, trecuse pe primul plan al discuțiunilor cu clienții.

Pe domnișoara Sofița am cunoscut-o și eu. Era fată înaltă, trupeșă, și cu ochii negri, jucăuși. Avea și o umbră de mustață, cum le stă bine brunelor. A intrat într'o zi în prăvălie, iar Mișu, care devenea stângaci în presența ei, m'a presentat așa cum eram, cu obrazul pe jumătate ras, pe jumătate săpunit. Domnișoara Sofița și-a înfipt niște ochi isteți, care nu cunoșteau timiditatea, în ochii mei și în ochii clientului dela oglinda de alături, ne-a examinat câteva

clipe cu o **atenţiune vădită, şi-a** muşcat buza de jos ca să ne arate că are dinţi albi şi sănătoşi, pe urmă, fără nicio grijă de pielea obrazului meu, i-a spus grăbită :

— Dă-i zor, Mişule, că am întârziat.

Era evident un lucru, şi pentru clientul de alături şi pentru mine, că nu eram pe placul domnişoarei Sofiţa. Mişu, umil şi cucerit de tonul ei categoric, m'a bărbierit într'o clipă şi a plecat cu ea, grăbit şi fericit.

Despre ea, în prima epocă a logodnei lui, ne vorbea cam aşa :

— O iau, domnule, o iau, pentrucă e o femeie şi jumătate ! E o femeie mândră şi cu draci. Şi ambiţioasă, domnule, ca Vidra din piesa lui Haşdeu. Să-l pună dracul pe unul să-i ciupească ceva curte, că dă de dracu cu ea !

Primele luni de logodnă au fost lunile iluziilor, cum se întâmplă totdeauna. Era şireată, ştia să-i vorbească, şi Mişu era ameţit de dragoste. Fiindcă ei îi plăcea mai mult teatrul decât Opera, o ducea Mişu la teatru. Îi mergea atunci bine şi cu dragostea şi cu prăvălia şi era Mişu fericit. Nunta întârzia, totuşi. Nunta întârzia fiindcă se mai tocmeau încă nişte mătuşi, care făcuseră vorba, pentru zestre, şi nu se ajungeau s'o rotunjească... Pe urmă, idila a început să se coloreze dramatic. Drama, care n'a degenerat în tragedie, a început aşa. I-a găsit Mişu în poşeta pe care i-o dăruise, două scrisori dela un oarecare Ionel. Ionel era văr al Sofiţei, sau nu era văr — nu ştia prea bine Mişu — cu care ea copilărise şi care încheia scrisorile cu «te sărut dulce, etc.» Acest «etc.» îl turbura mai cu seamă pe Mişu. Şi după cum o credea, sau nu o credea, avea bietul Mişu remuşcări că a bănuit-o, sau trecea prin amărăciunile geloziei.

— Am aflat. Acum ştiu totul. N'a fost nimic între ei, dar absolut nimic! Işi spun aşa pe nume, cum îşi spuneau când ea era o codană şi el un mucos... Şi şi-au scris oamenii bilete, că n'au ce face. Atât ! Nimic mai mult ! Chiar sărutările «alea dulci» n'au fost niciodată altfel decât scrise. L-am văzut pe Ionel. Mi l-a arătat Sofiţa. Este aşa... un tip de mardeiaş de mahala, cu puţini barbeţi ungureşti şi cu o tăetură la buză. Cum să-l placă Sofiţa, domnule, pe mitocanul ăla? Suntem noi, bărbaţii păcătoşi, şi atunci credem că şi ele sunt la fel. O păcătoasă ca **Traviata,** domnule, şi tot are sentimente, şi să n'aibă o fată? O fată cumsecade? Şi că e o fată cumsecade, de asta garantez. Ştiu toţi vecinii, că de! am încercat şi eu, ca omul, să o îmbii, şi m'a pus la locul meu numaidecât! Şi apoi, te priveşte aşa ţintă în ochi, ca omul fără păcate, şi nu poţi să n'o crezi...

Şi când vorbea aşa era vesel şi fredona de prin opere.

Altădată însă, când îl cuprindeau îndoelile, era posomorît, mârâia şi filosofa. Mă tundea câteva minute fără să scoată un cuvânt, şi numai către sfârşit începea să vorbească. Odată a început aşa :

— Femeia ! Femeia, domnule, în aparenţă pare a fi o realitate, iar în realitate nu-i decât o aparenţă.

— Cum ai zis ?

Atunci el a repetat aforismul şi s'a uitat la mine întrebător, prin oglindă. Era în el un amestec de sentimente. Era trist şi ar fi vrut, totuşi, să fie admirat. Părea că e mulţumit că e trist, fiindcă numai astfel a putut găsi această formulă fericită.

— Ce ? Nu am dreptate ?

— Nu ştiu dacă ai, dar formula e minunată.

— Nu-i aşa ?

A ţăcănit de câteva ori vesel din foarfece, pe urmă s'a încruntat din nou.

De ce să cred eu, domnule, că Sofiţa e altfel decât celelalte? Aşa cum e, brună, cu ochii de antracit, cu mustaţa fumurie, şi înfiptă, ar putea juca pe **Carmen**, domnule, iar eu sunt un dobitoc de don José care umblă cu cuţitul după ea... Şi tot eu sunt ăla care, de multe ori o cred nevinovată şi că a stat să mă aştepte pe mine, ca Elsa pe **Lohengrin**... Am să stric logodna, domnule, să şti asta dela mine.

Căsătoria însă s'a făcut. Scrisorile din poşetă au fost uitate, iar Mişu şi-a anunţat într'o zi clientela că se mută din Romană în Sfinţi, mahalaua lăutarilor de pe vremuri, mahalaua unde crescuse şi înf'orise domnişoara Sofiţa.

— Ce să fac? spunea el, oscilând între părere de rău şi speranţe de mai bine, vrea Sofiţa să mă mut acolo. Poate că acolo, cine ştie, să-mi meargă şi mai bine.

Şi şi-a încărcat omul oglinzile şi scaunele într'un camion, şi-a luat cu el bricele, curelele şi nevasta, şi într'o zi de Sf. Gheorghe a plecat trist, dar plin de speranţă, în mahalaua coanei Sofiţa.

Şi... au trecut mu'ţi ani. Mulţi ani în care Mişu a tuns şi a ras alte feţe. Mulţi ani, în care creţurile dela tâmple, cutele lui de pe frunte şi filosofia lui dinăuntru au câştigat ceva în adâncime. Cât timp a stat în Sfinţi, — vreo cincisprezece-şasesprezece ani, — nu l-am mai văzut. L-am reîntâlnit în Bulevard unde soarta a făcut să fim din nou vecini. Şi au reînceput, în ţăcănit de foafeci, conversaţiunile noastre de altă dată.

Cucoana Sofiţa se îngrăşase, — se îngrăşase chiar mult, — şi îi crescuse mustaţă. El slăbise, îşi rădea acum mustaţa, şi, cu două sbârcituri în obraji, avea o înfăţişare obosită.

Din şederea lui în Sfinţi, între altele, aducea cu el o observaţiune la care ţinea mult. O împărtăşea tuturor clienţilor şi mi-a spus-o, fireşte, şi mie. «Nordul, domnule, atrage blonzii. Nu vreau să repet observaţiunea banală că Nemţii sunt blonzi şi Grecii sunt bruni... Dar chiar în sânul aceluiaş oraş de blonzi, bruni şi şateni, blonzii merg spre nord ca fluturii spre lumină. Când eram în Romană, majoritatea oamenilor pe care îi bărbieream, erau blonzi. În Sfinţi, la sudul Bulevardului, majoritatea erau bruni. Bulevardul, domnule, separă cele două rase. Aici, pe Bulevard, rasele se amestecă; majoritatea sunt şateni».

Când m'a împărtăşit şi pe mine cu această observaţiune, coana Sofiţa, care sta pe canapeaua din fund, cu lucrul în mână şi cu un câine mops alături, a spus printre dinţi un singur cuvânt: «idiotule». Şi atunci Mişu s'a întors înspre ea cu pieptenele într'o mână şi cu foarfecele în alta, şi i-a răspuns cu superioritate: «Când cineva, cucoană, are o opinie, o desvoltă cu argumente nu cu interjecţii!»

Pe urmă şi-a adus aminte şi de mine şi zâmbind triumfător, mi-a trecut pieptenele prin păr. Prin oglindă, din ochi căuta un gest de aprobare.

Aşa dar, nu părăsise filosofia, părăsise însă muzica. Protectorul lui de'a Operă, care-i furnisa odinioară bilete, murise. A fost la câteva concerte simfonice, nu a rămas însă prea încântat. «N'am fost la multe, coane Gheorghiţă, fiindcă nu mă pasionează. Şi aceasta pentrucă nu le pricep. Nu i-am priceput nici pe moderni, nici pe clasici. Mi-a spus odată cineva că Simfonia a cincea de Beethoven e simfonia destinului. Că în ea se vede degetul destinului. Am fost de două ori să o ascult şi n'am văzut, domnule, niciun deget !»

Coana Sofiţa, care sta pe canapea, şi-a luat ochii dela lucru, s'a uitat lung spre noi, şi i-a spus ridicând din umeri:

— Cum era să vezi chiar degetul? Că m'ai înebunit cu chestia asta !

— Păi asta zic şi eu, cucoană, că nu l-am văzut. Ce, l-ai văzut d-ta? Şi să-ţi mai ţii gura când vorbesc serios, că te faci de râs.

— De râs te faci tu, că goneşti muşterii cu prostiile tale.

— Îi goneşti d-ta, cucoană, că vine miros de varză în salon, şi altceva decât varză nu mai ştii să găteşti.

Şi discuţia, asta sau alta, se mai lungea sau se scurta, până începea mopsul coanei Sofiţa să latre.

Într'o zi am intrat în prăvălie și am constatat cu surprindere că nici coana Sofița, nici mopsul, nu erau acasă. Era vreme de primăvară și ieșiseră la plimbare. Mișu tocmai tundea o servitoare. Era una din acele subrete curățele, mititele, cu șort scurt și cu privire drăcoasă. Mișu o întreba, pudrând-o pe ceafă:

— Și zici că cucoana d-tale nu e geloasă ?

— De ce să fie ?

— Păi... domnul nu face comparații?...

Când a văzut că mă uit la el zâmbind, a încetat să-i mai vorbească. O ultimă pieptănătură tremurată prin părul ei proaspăt ondulat, un gest, — gestul pe care-l fac cunoscătorii când admiră o operă de artă, gestul ochilor închiși pe jumătate, — și servitoarea a plecat, aruncându-i o privire piezișă și șireată.

— Așa dar, domnule Mișu, când nu e cucoana Sofița acasă...

— Știu ce vrei să spui.

— Vreau să spun că-i nostimă.

— Cine ?

— Subreta.

— Bine că n'ai spus că Sofița.

— Lasă că și coana Sofița are farmecul ei.

— A avut, domnule, a avut, dar acum s'a bacrealit.

— Și de-aceia, d-ta faci curte prin vecini....

— Ei, aici te înșeli rău... Eu nu fac curte la servitoare.

— Totuși am văzut.

— N'ați văzut nimic. A fost așa, o glumă în vânt. Tată-meu, Dumnezeu să-l ierte, când am împlinit optsprezece ani, mi-a spus : «Ascultă, Mișule, să nu fumezi mucuri, băete, și să n'ai servitoare țiitoare». Nici mucuri n'am fumat, nici curte la servitoare nu fac.

— N'ai fi făcând, dar dacă ar fi intrat coana Sofița pe ușă când o pudrai cu tandrețe pe ceafă, poate te pomeneai cu un borcan de pomadă în cap.

— Asta niciodată! Gălăgie câtă vrei! Facem și unul și altul. La bătaie însă n'am ajuns.

— Cum, Mișule? De cincisprezece ani, decând sunteți căsătoriți, niciodată ?

— Nici eu, nici ea.

— Bine, știu, d-ta...

— Ce vrei să spui, coane Gheorghiță? Că eu n'am nervii mei? Asta vrei să spui? Am, domnule, am. Eu sunt chiar sălbatec, dar sunt potolit. Mă înfurii și eu câteodată, și mă înfurii rău, și atunci nu mai mănânc la masă și îmi iau pălăria și plec. Da ce știi d-ta, coane Gheorghiță, despre mine ? Ne cunoaștem de douăzeci de ani și

tot nu mă cunoşti. Dacă n'am bătut-o pe Sofiţa când m'a înşelat prima dată...

— Cum? Te-a înşelat?

— Ba bine că nu!

— Ei şi?

— Domnule, n'am bătut-o, am raţionat. Mi-am zis: ce trebue să facă omul când îl înşală nevasta? Când îl înşală nevasta, — că asta e meseria ei, — omul trebue să facă una din două: sau s'o omoare, sau s'o ierte!... Căile de mijloc sunt idioate... Adică dacă o bate, crezi d-ta c'a făcut ceva? Şi dacă nu o omori, faci şi tu pe creştinul şi o ierţi. Că ce e omul, domnule? De câteori mă duc şi eu, ca toată lumea, într'un anumit loc, şi mă întorc încheindu-mă la bretele, totdeauna zic: Ce e omul? Uite ce e omul! O cutie plină cu murdării, ca oricare animal!

— Şi te înşală des?

— Destul de des. De câteori o avea om la îndemână.

Mă tunsese şi acum mă scutura cu măturica pe haine.

— Păi ştii d-ta, coane Georgică, cum e Sofiţa? Ţi-ai imaginat d-ta vreodată un om rătăcind prin pustiu şi dând peste o fântână cu apă? L-ai văzut d-ta, în închipuirea d-tale, cum se repede la ciutură, şi cum bea? Aşa e Sofiţa când dă de bărbat. Şi acum imaginează-ţi iarăş că faptul de a bea apă n'ar fi un lucru permis decât după ce ai face cerere la primărie. Ce crezi că ar face călătorul? N'ar mai bea? S'ar feri să nu-l vadă nimeni, dar tot ar bea, şi poate chiar cu mai multă sete... Aşa face, domnule, şi Sofiţa când dă de ciutură...

Eram la uşă, cu pălăria în mână, gata să ies.

— Da, coane Gheorghiţă, am şi eu nervii mei, sunt chiar sălbatec, dar n'am bătut-o niciodată...

Au mai trecut trei ani, şi Mişu, coaforul, a tras obloanele la prăvălie. Avusese cu un an mai înainte câteva luni de vieaţă mai uşoară, pe urmă însă necazurile au pus din nou stăpânire pe el.

Intr'o noapte a fost chemat să pună ventuze unui om politic şi s'a întâmplat ca omul politic s'ajungă ministru. Atunci, câtva timp, mai cu seamă în vremea perioadei electorale, a dus-o bine Mişu. Şi-a cumpărat două oglinzi noi în prăvălie, şi-a reînoit proviziile de cosmeticuri, şi-a reparat gramofonul care cânta toată vremea arii de operă, a angajat un ucenic desgheţat care-i vedea şi de clientelă şi de coana Sofiţa, iar el, în haine noi, cu buzunarele pline de manifeste electorale, şi cu zâmbetul pe buze, cutreiera radios mahalaua. A avut ministrul voturi multe în culoare şi o şuviţă din Nil a mai continuat să se reverse câtva timp în buzunarele lui Mişu.

A căzut însă guvernul repede, iar ministrul a intrat în diplomaţie. A rămas Mişu văduv — politiceşte — şi deziluzionat materialiceşte. Încet, încet, hainele s'au învechit, zâmbetul s'a veştejit iar ucenicul a fost concediat. N'a trecut mult timp şi s'a hotărît Mişu, cumpănindu-şi sărăcia, să lase prăvălia şi să bărbierească la domiciliu. Şi-a luat o agendă şi s'a dus la toţi cunoscuţii lui din mahalale, propunându-le să-i servească acasă. Umblă vara în jachetă neagră, înverzită pe la coate, cu o trusă în mână, dela şapte dimineaţa până când încep căldurile mari. Şi iarna, cu mâinile în buzunarele unui pardesiu de ploaie, se strecoară pe sub streşini, pe la credincioşii lui deodinioară.

Într'o vreme de primăvară, acasă la mine, în odăiţa de lângă scara de serviciu, Mişu, în ţăcănit de foarfece, filosofa asupra religiunilor.

— Eu cred, coane Gheorghiţă, începu el dintr'odată, în vreme ce mă potrivea la ceafă, că dacă omul e milos, când e milos, n'o face pentrucă e creştin. Eu cred tocmai pe dos: fiindcă omul e uneori milos, de aia una din religiuni a luat mila în braţe şi s'a întins pe două continente... Observaţia asta este a mea, coane Gheorghiţă, n'am citit-o nicăieri, şi e spontană, fiindcă mi-a venit adineauri... Acum îl citesc, coane Gheorghiţă, pe Bergson, dar habar nu are Bergson de chestia asta.

— Da ? Îl citeşti pe Bergson?

— Da, cucoane, şi ştii de ce ? Nu atât ca să ştiu ce spune Bergson. Îl citesc că mi-am zis: ia să văd, pot eu să-l pricep pe Bergson ?

— Ei, şi l-ai priceput ?

— Nimic, coane Gheorghiţă. Când încep şi eu să înţeleg ceva, tocmai atunci dau peste un cuvânt pe care nici în dicţionar nu-l găsesc. Aşa, câte o frază, două, mă mai dumiresc eu... N'am bază, domnule, asta-i ! Mi-a spus cineva să-l iau din nou, dela început, că o să-l înţeleg... Degeaba ! Se vede că aşa sunt eu făcut, să nu pot vedea degetul destinului din Simfonia a cincea şi să nu-l pricep pe Bergson. Filosofii ăştia noi, chiar atunci când pot spune ceva limpede, o încurcă dinadins, ca noi ăştia fără bază să nu-i putem pricepe...

Când a ajuns aici, deodată un «cu-cu-ri-gu» răspicat răsună în toată casa. Tresar de pe scaun. Un alt «cucurigu» şi mai puternic, răsună din nou.

— Ia strigă, te rog, pe Maria, că a intrat un cocoş în casă.

— Eu l-am adus, cucoane Gheorghiţă, şi l-am lăsat în săliţă ca să-l iau când plec... Cântă şi el că l-am scăpat...

Şi Mişu a început să-mi povestească «cum vine chestia cu cocoşul».

Venea înspre mine cu trusa în mână. Pe Armenească, în colţ, îi iese înainte o femeie cu un cocoş în braţe şi un cuţit în mână.

— Când m'am apropiat, femeia mi-a spus: «Hei, pst ! domnule! Nu vrei să mi-l tai ?»

— Vezi de altul, cucoană !

Când m'am uitat la cocoş, bag de seamă că are barbeţi. M'am oprit.

— «Şi nu-i păcat de Dumnezeu, femeie, să tai frumuseţea asta de cocoş cu barbeţi? Uite-l cum seamănă cu Frantz Joseph!»

Femeia a ridicat din umeri. Tocmai atunci trecea un oltean cu coşurile în spate. «Hei, pst! Domnule!» Iar Mişu zice: «Ia ascultă femeie, eşti nebună ?» «Ba nebun eşti d-ta, domnule !» «Nu te încăpăţâna, femeie, că e păcat mare». Olteanul trecea strada spre noi. «Îl cumpăr eu, vinde-mi-l mie». «Dumneata să-ţi vezi de treabă». «N'auzi? Îl cumpăr şi-ţi iei o găină. Cât ceri pe el ?» «Cincizeci de lei». «Cât ? Cincizeci ? Adică cât două tunsori la domiciliu !» «Femeie, zic eu. Tu speculezi acum două lucruri: cocoşul şi sentimentele mele». Olteanul pusese mâna pe cuţit şi-l ştergea pe pantaloni. «Na'ţi cincizeci şi dă-mi cocoşul, femeie criminală !» Şi l-am legat, cucoane Gheorghiţă, de picioare şi l-am adus aici, că întârziasem şi n'aveam vreme să mă întorc acasă. Acum cântă de bucurie că a scăpat !»

Şi când la plecare, i-am strecurat în palmă cincizeci lei, Mişu a protestat, evident jignit.

— Pardon, cucoane Gheorghiţă, eu nu ţi-am spus chestia asta cu cocoşul ca să-l plăteşti d-ta ! Să nu te superi, dar nu iau decât porţia mea. Şi a lăsat pe colţul mesei douăzeci şi cinci lei.

Când, după două săptămâni, a apărut din nou cu mica lui trusă la subţioară, mi s'a părut că am înaintea mea o viziune din tinereţe. Avea ochiul drept, acelaş ochiu, cu pleoapele umflate şi învineţite ca acum douăzeci de ani. M'am uitat lung la el, am zâmbit la amintirea pe care mi-o evoca, dar nu l-am întrebat nimic. Iar el, ca şi altădată, în vreme ce-mi lega la gât halatul de tuns, s'a crezut dator să-mi dea explicaţiuni.

— Te-ai uitat lung la mine, cucoane Gheorghiţă. Ţi-oiu fi amintind de-o întâmplare veche. Istoria se repetă, dar nu se repetă întocmai. Acum, dacă sunt trist sunt cel puţin în parte satisfăcut.... Atunci nu eram satisfăcut de loc...

A început să mă pieptene.

— Îţi aminteşti, cucoane Gheorghiţă, de chestia cu cocoşul.

L-ai văzut şi d-ta. Chestia cu cocoşul are o urmare... Azi se împlinesc două săptămâni decând l-am cumpărat. Să vezi ce s'a întâmplat în aste două săptămâni. Când am ieşit dela d-ta, m'am dus drept acasă, ca să nu-l mai car cu mine pe la clienţi, şi l-am dat în primire Sofiţei. «Ascultă, femeie, am cumpărat un cocoş, să-l bagi în coteţ şi să-i dai de mâncare». «Da ce ţi-a venit, Mişule? «Să-i dai de mâncare şi să nu cumva să-l tai! Auzi?» Şi m'am dus după treburi. Când am venit la masă, am întrebat, fireşte, de cocoş. Sofiţa mi-a spus că e în coteţ. Mă duc la coteţ şi-l văd ciugulind nişte porumb. «Apă i-ai dat?» «I-am dat». Eram mulţumit. I-am spus Sofiţei toată chestia. Era şi ea înduioşată. Şi, bine hrănit, era cocoşul vesel şi cânta în coteţ în fiecare noapte şi 'n fiecare dimineaţă. Se antrena cu un cocoş vecin de ţi-era mai mare dragul. Zău, coane Gheorghiţă, prinsesem mare slăbiciune de dânsul. Gândeşte-te şi d-ta, când îmi aduceam aminte cum l-am scăpat dela tăiere — parcă-l văd pe Oltean cum îşi ştergea cuţitul de pantaloni — mă înduioşam şi-i eram recunoscător, parcă el m'ar fi scăpat pe mine, iar cuţitul Olteanului parcă pe mine m'ar fi ameninţat... După o săptămână i-am cumpărat o puică albă. «Să n'o tai, Sofiţo». «N'o tai, Mişule». «Ca să nu fie cocoşul singur». «Am înţeles, Mişule». Le dădeam firimituri dela masă, şi zău, parcă şi cu Sofiţa mă înţelegeam mai bine ca înainte. Cumpăr Vineri încă o găină, ca să aibă băiatul două. «Să n'o tai, Sofiţo». «Ba pe asta o s'o tai, că-i grasă». «Să n'o tai, Sofiţo, să avem şi noi ouă proaspete». «Ba o tai, Mişule, că tu ai căpiat». «De ce am căpiat?» «Că-ţi dai banii pe păsări». «Mă Sofiţo, că unui cocoş îi trebue mai multe, că nu e om». Ea zice atunci că e cocoş bătrân. «Oricum, zic eu, dar una tot nu-i ajunge». Ea atunci începe să mă împungă, cum sunt femeile. «Păi dacă o fi şi cocoşul ca tine, şi una e prea mult». Eu atunci îi spun ca să priceapă şi să tacă: «Păi dacă o fi şi puica aia albă ca tine, poate fi şi tânăr, că tot îi trebue vreo patru cinci cocoşi». Eu am crezut că am tăiat-o, că n'a mai spus Sofiţa nicio vorbă. S'a uitat lung la mine şi a plecat din odaie. Când viu însă ieri la masă, aducea Sofiţa din bucătărie un papricaş cu găluşti care aburea mirositor în farfurie. Mă uit mai bine. Încremenesc. «Ai tăiat găina!» «Ba n'am tăiat-o». «Ba ai tăiat-o, madam, că ăsta e picior de găină!» «Nu-i de găină, dobitocule, am tăiat cocoşul, că nu eram nebună să tai bunătate de găină care ouă». Când mi-a spus aşa, întâi am crezut că ameţesc, pe urmă mi s'a urcat sângele în obraz şi am crezut că-mi ies ochii din cap. Ce să-ţi mai spun, coane Gheorghiţă? Ce n'am făcut nici când mă înşe'a, am făcut-o ieri! I-am tras o sfântă de bătaie, că dacă eu am un ochiu vânăt, ea îi are pe amândoi. Sunt lucruri, coane Gheor-

ghiţă, pe care le ştii imposibile şi care totuşi, dacă s'ar întâmpla, ţi-ar părea fireşti. Şi sunt lucruri posibile, care, când ţi se întâmplă, îţi par nefireşti.

Treceam ieri pe bulevardul Take Ionescu, şi am văzut o vrabie care juca pe capul statuii acestui om mare. Şi tot sărea şi-şi ascuţea ciocul. Dacă Take Ionescu, care stă cu mâna întinsă spre Ardeal, şi-ar fi îndoit braţul lui de bronz, să se scarpine în cap, lucrul mi-ar fi părut firesc. Ce nu-mi părea firesc, era că stă impasibil, cu braţul întins spre Ardeal... Ţi s'o fi părând şi d-tale nefiresc că mi-am eşit şi eu din fire şi am trecut la fapte, dar, ce vrei? şi-a îndoit statuia braţul şi a pocnit-o pe Sofiţa, că prea i se urcase în cap! Pricepe şi d-ta, cucoane Gheorghiţă: cocoşul ăsta era ultima fiinţă la afecţiunea căruia aveam şi eu dreptul».

Şi ai ieşit Mişu dela mine trist, nespus de trist, şi mi-a arătat locul unde îl pusese cu două săptămâni înainte şi a adăugat cu parapon:

— Uite, aici era. Sta culcat pe o aripă, cu picioarele legate...

Şi unchiul Gheorghiţă s'a oprit şi s'a sculat dela masă.

Cel care rezumase vieaţa şi opera lui Nietzsche, s'a ridicat şi el şi a spus zâmbind :

— Şi cum s'a sfârşit vieaţa acestui filosof profan ?

— Nu s'a sfârşit. Omul trăieşte. Trăieşte şi continuă să fie pitoresc... Dacă-mi dai adresa, ţi-l trimit — rade şi tunde admirabil — ca să-i explici pe Bergson şi să-l faci să vadă degetul destinului...

Nicolae Ottescu

V A L S

O amintire despre mine, apoi alta,
Ca din ţinerea de minte,
Din oglindă,
Mă privesc...
Eu şi iarăşi eu. Un pas şi altul...
Mă opresc
Şi m'ajung din urmă. Iar pornesc
Şi de-odată, m'am ivit 'nainte...

Umbre-albastre. Văluri cenuşii.
Le văd, ca prin mlădieri de ape,
De departe şi de-aproape.
Se 'nfiripă stranii melodii.
Le ghicesc aripile sub pleoape.

Pretutindeni : eu — şi nicăieri
Nu mă află nălucirile-mi, cu toate
Că spre mine vin,
Din «astăzi» şi din «ieri»,
Toate...

Să mă 'ntorc dinspre oglindă
E 'n zadar.
M'am răspândit în toată casa,
Ca un mers
De incerte şoapte.
Colo, m'aşi opri să recitesc un vers.
Dincolo, să cânt. Acolo-i zi, ca şi aci,
Dincolo-i noapte...
E numai zi şi numai noapte, iar.
Să mă întorc dinspre oglindă e 'n zadar.

Un pas... şi încă unul...

Umbră, printre umbre, lin, plutesc.
Mâinile înghiaţă.
Lin,
Plutesc,
— Umbră, printre umbre. —

Amintire, printre amintiri.
(Cântecul se-aude încă ?)
Nălucire, printre năluciri,
Incă...

Ochii muţi adâncu-şi cresc.
Iată, cele de pe urmă năruiri
Se-adăpostesc
In vârtejul de 'ntunerec şi sclipiri.

Un pas... şi încă unul...
Un pas... şi încă unul...

Coca Farago

UMANĂ PLÂNGERE

Incremenit în el, lăuntric rug în pară,
Drumeţul se opreşte singur pe colină.
El ştie că în mersul ăsta spre lumină
Işi este însuşi sie-şi cea mai grea povară.

Doar peste depărtări mai stăruie râvnită
Tăcerea ca un foşnet de mătăsuri grele.
El ştie că în fuga asta către stele
Îşi este însuşi sie-şi o singură ispită.

Şi printre tot mai păduroşii munţi de ceaţă
Şi zilnica nedumerire tot mai mare
O, cum ar vrea să-şi fie propria cărare
Spre zarea grea din el şi unica-i povaţă.

O nepătrunsă taină însă îl cuprinde,
Ca o deapururea imensă mare lină.
Atunci el se oprește singur pe colină
Și 'ncremenit în el, lăuntric rug aprinde.

Ion Șiugariu

C Â N T E C

Și vocea Lui e calmă și pasul tăcut.
De urc, grăbit, pe schela tristeților de sus,
Văd albele troene de gând ce nu le-am spus.
Azi totul e cântare fără de 'nceput.

Drumul meu de umbre înalte, sfioase,
Cine îl va ști, pierdut iar fără vrere ?
Sunt toți împreună și numai unul cere
Mireasma rară a frunții cuvioase.

Ovid Caledoniu

L Â N G Ă M O R M Â N T

In memoriam: Folkloristului muzical
Alexandru Voevidca

...«Tatăl nostru, carele ești în ceruri,
sfințească-se numele tău...»

Lung, lung,
clopotele clopoteau întunerec...
Intunerec undoia prohodul...
...Și pământul căscat se 'nchise peste tine,
tată,
tată — bun ca harul binecuvântului,
tată — dulce ca lăcrimarea doinei,
tată — cucernic ca șopotul rugăciunii...

Lung, lung,
clopotele clopoteau întunerec...
Intunerec fâlfâiau flamurile...
Şi inimile îngenuncheau asemeni
florilor frânte.

Şi-a fost, atunci, întâia dată, tată,
când jalbelor mut rămas-a glasul tău,
întâia dată, când mâinile tale sfinte
n'au fost harnice
să svânte lacrima,
inima s'o răcorească,
din chin să vrăjească alin şi senin...

Şi-a fost, atunci, întâia dată, tată,
când braţele noastre
s'au întins spre tine —
zădarnic !

Nori grei urcau pe zări ce înserau...
Lung, lung,
Clopotele clopoteau întunerec...
Cucernic cu fulgere
amurgul cruce-şi făcu...

...«Tatăl nostru, carele eşti în ceruri,
sfinţească-se numele tău...»

George Voevidca

P S A L M

Verde ca mătasa curge câmpul,
Aerul se clatină în zare;
Holdele se rânduiesc în soare,
Curge iarba, curge vara, curge timpul.

Lângă somnul arborilor, somnul
Şi frunzişul de metal visează;
Cerul se revarsă din amiază,
Fluviu de albastru. Bun e Domnul.

Peste creştet de arţar, cunună
Cât un nimb pe cruce de subţire.
Mâni de nalbă vin din amintire,
Peste frunte. Inima mi-i bună.

Lut pe tălpi, ogoare în pupile,
Mă amestec psalm cu adierea,
Val cu ierburile. Şi averea
Câmpului se scutură pe file.

Teofil Lianu

CARTE POŞTALĂ

Aceleiaşi

Şi iarăşi vine toamna ce 'n fiecare an
Pe-aleele din parcuri să 'mprăştie mărgean,
S'aştearnă peste suflet o lespede mai mult
Din vremea care plânge în cântecul ce-ascult.

Tristeţi înlăcrămate înmuguresc din nou
In inima ce 'nchide iubirea 'ntr'un cavou,
Ca'n ţintirimul care, bătut de vânt şi ploi,
Cu poarta dată 'n lături ne-aşteaptă pe-amândoi.

Cu gândul tors în urmă colind greoiu urcuş,
In toamna care cântă şi plânge din arcuş
O doină coborîtă din munţi cu oi, la vale,
Pe liniştea ce 'mbracă odăjdi episcopale.

Ascult şi ochii 'n lacrimi te cată prin alei
Ca să-ţi găsiască 'n urme pantofii uşurei,
Mireazma amintirii s'o soarbă ca din cupă
Din dragostea de-atuncea, din zbuciumul meu după...

D. Iov

OFIŢERI CARI SCRIU

Să specificăm din capul locului că dăm cuvântului scris înţelesul de activitate literară şi nu de activitate de specialitate. Este destul de cunoscută, credem, Societatea Scriitorilor Militari, care are menirea de a aduna pe toţi scriitorii ofiţeri, de specialitate. Ne-ar rămâne nouă să facem câteva consideraţii asupra ofiţerilor cari scriu literatură, cu toate că noi suntem cei dintâi convinşi că această chestiune are un interes restrâns, cel mult informativ, altele fiind criteriile de clasare ale scriitorului, de cât meseria ce l-a ocupat în timpul vieţii. In cel mai bun caz aceasta ar aduce o lămurire accesorie asupra operei, când ar rămâne să fie judecată mai târziu. Nimeni însă nu s'a gândit că Vauvenargues, spre exemplu, a împrumutat în opera sa ceva din spiritul ostăşesc, deşi Alfred de Vigny numai astfel a putut scrie **«Grandeur et servitude militaire»**. Cu conştiinţa relativităţii unei asemenea întreprinderi, şi-a caracterului informativ, pornim să facem privirea de faţă asupra scriitorilor militari. Mult mai puţini altădată, mult mai numeroşi în prezent — şi unii dintre ei cu un talent cert —, asta datorită condiţiilor materiale ale tineretului de-acum zece ani, care găsea în cariera de ofiţer cea mai stabilă şi sigură meserie. Aproape toţi îşi ascund calitatea lor socială, fără ca nimic să le justifice modestia. Din această privinţă nu ştim dacă nu vom greşi faţă de unii, deaceea, ca ofiţer, să încercăm a ne lua din timp măsurile de pază. Tot astfel să ne scuzăm de punctul de vedere, oarecum critic, ce-l adoptăm iniţial. Şi când ne punem sub umbra lui Vauvenargues, a lui Vigny, a lui Gârleanu şi a atâtor ce nu ne mai vin în minte, la ce avem a ne feri de-o părere critică? Mai devreme sau mai târziu, tot verdictul critic va decide de soarta noastră! Toţi cei de mai jos, şi ceilalţi pe cari vigilenţa noastră i-a scăpat din vedere, îşi pun pe hârtie versurile sau proza în condiţii materiale destul de grele, ştiut fiind timpul liber restrâns pe care-l au azi ofiţerii. De aceea perseverenţa şi reuşita unora din ei apare mai semnificativă. Pe şeful nostru, generalul **N. M. Condeescu**, l-am pierdut anul acesta, plâns de întreg neamul scriitorilor. Suflet larg, înţelegător, mult iubitor de soarta confraţilor, N. M. Condeescu a contribuit la îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă, aşa cum fiecare din noi ştim, şi

dacă n'ar fi fost o moarte crudă, care să-l fi doborît din viață și să fi lăsat S. S. R. fără capabilul președinte al ei, ar fi stăruit să vadă dus la bun sfârșit și magnificul palat al scriitorilor, operă grandioasă, prin frumusețea scopului de îndeplinit. Se cuvine, și-aici, cinstită memoria lui de om și scriitor, așa cum pe-aiurea toți și-au dat silința a o împodobi cu laude. Scriitor scrupulos, desăvârșit stilist, plin de conștiința sacră a meseriei, n'a lăsat numeroase opere. **«Conu Enake»**, **«Peste țări și mări»** precum și romanul **«Insemnările lui Safirim»**, rămas la primul volum, iată la ce se reduce opera literară a generalului N. M. Condeescu. Am înțeles însă, din amintirile ce s'au scris cu ocazia morții sale, cât își iubea scrisul, din nerăbdarea cu care aștepta și convoca prietenii să le citească din ceeace mai apucase să scrie, în puținul timp liber ce-l avea. Am înțeles câtă bucurie îi făcea scrisul și cu câtă ardoare i se dedica. Ore de intensă satisfacție, urmau celor de trudă, căci se adăuga la meticulozitatea și grija ce-o depunea în scopul perfecțiunii, se pare, și-o lentă elaborare.

Un alt mort, care ne-a fost și ne este foarte scump, **Niculae Cantonieru,** de al cărui nume puțini mai știu, se numea pe numele său **Niculae Niculescu** și-a fost ofițer de administrație. A murit de tuberculoză în 13 Octombrie 1935. A fost o bună bucată de vreme colaborator la **«Brașovul literar»,** revista condusă de Cincinat Pavelescu ajutat de un ofițer, care azi nu mai scrie, sau așa cel puțin se pare, d. **Ion Focșeneanu.** Intemeiază mai târziu cu **Aurel Marin** și cu semnatarul acestor rânduri revista **«Frize»,** care a apărut dela 1 Martie 1934 până la 1 Iulie 1935, la Brașov. A tipărit un volum de nuvele **«Intâmplări omenești»**, unde alături de stângăcii de stil, transpar calități intense de fond: compasiune, bunătate, putere de evocare, imaginație și causticitate. A început mai mult romane pe care nu le-a mai putut termina. Până la o probă contrară, facem această declarație în alb, că Niculae Cantonieru ar fi putut fi unul dintre cei mai puternici scriitori ai noștri, el având mai presus de toate duhul realității, adică instinctul sigur al prozatorului. Era locotenent când a murit.

D. general **C. Manolache** este unul dintre cei mai cetiți prozatori. **«Destăinuirile Colonelului Mihu»** nuvele, **«Catrinel»**, roman, **«Sfânta dreptate»**, roman, **«Scânteetoarea viață a Iuliei Hasdeu»**, biografie romanțată, iată câteva dintre operele care i-au făcut un renume. Nu aduce inovații, nu scrie o literatură de idei. Dacă s'ar preciza calitatea scrisului său, s'ar putea spune: un povestitor. Intr'o vreme, însă, când literatura noastră era bântuită de toate experiențele, faptul că scriitorul C. Manolache nu s'a înclinat spre în-

șelătoarele apeluri străine, ci a rămas credincios instinctului său, nu este o dovadă de chemare? Operele sale au meritul de a fi cetite de marele public și-aceasta constitue, desigur, cea mai puternică replică pe care romancierul o dă criticilor, cari, în general, s'au abținut să discute această prea frumoasă activitate literară. Nu publicul este acela care, înaintea criticilor, a dat Fedrei lui Racine, și 'n ciuda cabalei ce se organizase, ceeace i se cuvenea și se cuvenea geniului? Nu tot publicul a fost acela care să recunoască geniul lui Rabelais?

Solicitat de edituri și cetit de public, d. general Manolache **nu** are a se plânge de o soartă literară care nu i-a fost propice.

Și tot aceste lucruri, ba mai întărite, se pot spune și despre celălalt romancier, de mare tiraj, autor a numeroase romane, unele în ediții repetate, d. Lt. Colonel **Octav Dessila**. Mai fericit **inspi**rat, mai în gustul publicului amator de romane fără prea mare complicație psihologică, d. Octav Dessila place din ce în ce mai mult, grație ușurinței și abilității cu care înoadă o acțiune plină de interes. Să amintim câteva opere? «**Svetlana**», «**Noroi**», «**București, orașul prăbușirilor**», «**Două chemări**», tot atâtea titluri de romane, câte succese. Cineva îmi spunea, într'o mare librărie din capitală, că în sezonul trecut cele mai multe cărți vândute aparțineau d-lor Ionel Teodoreanu și Octav Dessila. Nu cred să existe comparație mai măgulitoare pentru un romancier și-o vecinătate mai elocventă.

Să nu uităm activitatea poetului **Volbură Poiană Năsturaș!** Mai puțin cunoscut, — aceasta este soarta poeților! —, d. colonel Volbură Poiană Năsturaș a publicat deseori lucrări pline de interes și frumusețe în pagina duminicală a «**Universului**». Aducem aici un omagiu patriotului și scriitorului.

D. maior **Paul Constant** este un prozator umoristic, de o calitate ce trebuie să rețină. Colaborator la numeroase reviste din Oltenia și Ardeal, a făcut să apară, nu cu mulți ani în urmă, o interesantă revistă literară la Sibiu: «**Provincia literară**». Un animator, un iubitor deschis al artelor, un îndrăgostit de tinerețe, iată calitățile care dublează pe acelea ale unui vrednic creator. Să semnalăm interesanta colaborare, din ultima vreme, de'a revistele «**Familia**» și «**Universul literar**». Să semnalăm romanul «**Râia**», despre care s'au spus lucruri numai de bine. Alte volume de nuvele complectează o operă literară plină de interes. Eroii săi sunt umilii funcționari, burghezia mică a orășelelor de provincie, surprinsă în ridicolul și în toate ticurile sale. Râsul pe care-l trezesc schițele

d-lui Paul Constant este spontan. Totuşi, ca la orice adevărat umorist, o contempare aprofundată a mediului descris deşteaptă tristeţea.

Poet şi prozator este d. căpitan, azi demisionat, **Ion Valerian.** Locul pe care-l ocupă în literatură este unul dintre ce'e mai frumoase. Asta se datoreşte şi acelei reviste care a fost **«Viaţa literară»**, scoasă prin sacrificiul său, cu colaborări totdeauna excelente. Vioaie, inteligent scrisă, cu numeroase note şi informaţii, **«Viaţa literară»** mai are meritul de a fi uşurat pătrunderea scriitorilor tineri în conştiinţa publicului. Puţini sunt scriitorii de azi cari n'au trecut pe la **«Viaţa literară»** a d-lui Ion Valerian şi dintre acei cari au fost publicaţi, câţi nu-şi vor aduce aminte cu emoţie vremurile frumoase ale **«Vieţii literare»** ? Opera poetică a d-lui Ion Valerian, **«Caravanele tăcerii»** şi **«Stampe»**, a pătruns şi în conştiinţa critică ceeace este cu deosebire demn de relevat. Un roman **«Cara-Su»**, inspirat din viaţa Medgidiei, a adăugat atâtor merite şi pe acela de romancier. In general, d. Ion Valerian, pe care regretăm că nu-l mai întâlnim dela o vreme, a ştiut să menţină atenţia asupra sa timp de mai mult de zece ani şi a răsplătit această atenţie printr'o activitate literară animată de pasiune şi talent.

Un prieten al d-sale a fost d. căpitan **Ion Focşeneanu.** A îngrijit de apariţia **«Braşovului literar»**, pe care-l conducea Cincinat Pavelescu. Este autorul unui volum de versuri **«In sus»**, elogios apreciat de o parte a criticii noastre. Nu putem spune pentruce din 1935 nu l-am mai întâlnit niciodată, în nici o revistă.

Cel mai merituos epigon bacovian este tot un ofiţer: d. căpitan **G. Şt. Cazacu.** A publicat următoarele volume de versuri : **«Simfonii de seară»**, **«Acorduri»**, **«Ad memoriam»**, **«Calea Sângelui»**, **«Draperii negre»**. Unele dintre ele s'au tras în mai multe ediţii. Cu toată prezenţa evidentă a maestrului, d. G. Şt. Cazacu ştie să rămână original. A colaborat la foarte multe reviste, tipărind şi d-sa una, **«Cronicarul»**.

Două schiţe în **«Pământul»** şi o nuvelă în **«Familia»** a publicat d. căpitan **Ionel Rujeanu.** Am fost surprins din prima schiţă, de tonul alert, matur, de fraza sigură pe dânsa şi nu mică ne-a fost surpriza când am auzit că autorul este un ofiţer. Substanţa nuvelelor se extrăgea din viaţa autorului. Mai a'es din întâmplări de iubire. Il aşteptăm pe d. căpitan Rujeanu cu o operă de imaginaţie, şi de mai mari proporţii, pentru a ne putea da seama că se află în posesia unui talent adevărat; opera de până azi este numai un reflex al melancoliilor maturităţii care priveşte îndărăt.

La Sibiu mai activează, în cadrul asociaţiei **«Thesis»**, d. căpitan **Mircea Alexiu**, autor de schiţe meritorii. Numele d-sale se păstrează până azi aproape numai în cercuri locale ; totuşi activitatea sa merită o menţiune deosebită.

Prin legătura ce are psihanaliza cu arta, şi prin atenţia pe care d. căpitan **I. Popescu-Sibiu** o dă literaturii şi mai cu seamă literaturii moderne, pe care o consideră manifestare bolnăvicioasă, studiile sale scrise şi conferinţele ţinute în diferite oraşe, îşi află locul tot aici. Partizan al tradiţionalismului şi mai cu seamă al ideii de literatură sănătoasă spre deosebire de una maladivă, d. căpitan Popescu-Sibiu, printr'o activitate susţinută, fără a fi prea intensă, se aranjează în rândul esseiştilor.

Literatura modernă, împotriva căreia se ridică autorul de mai sus, îşi are pe cel mai încarnat apărător din România, însuşi pe şeful ei, tot în rândurile ofiţerilor, ba mai mult, în rândurile ofiţerilor doctori. D. căpitan **Binder**, pe numele literar **Saşa Pană**, este considerat ca şeful şcoalei suprarealiste, azi în evident declin. A făcut să apară cinci ani de zile revista **«Unu»**, publicaţie suprarealistă. A scris şi publicat numeroase cărţi de poeme dintre care cităm : **«Răbojul unui muritor»**, **«Diagrame»**, **«Echinox arbitrar»**, **«Viaţa romanţată a lui Dumnezeu»**, **«Cuvântul talisman»**, **«Călătorie cu funicularul»** şi **«Iarba fiarelor»**. A publicat în colecţia **«Unu»** multe plachete ale tinerilor poeţi, cari voiau să se afirme într'o mişcare nouă. Insfârşit a făcut operă de istoric literar, publicând **«Primele poeme ale lui Tristan Tzara urmate de insurecţia dela Zürich»**. A publicat articole privitor la diferitele personalităţi străine, ale curentului. Cea mai mare parte din ele şi împreună cu altele au fost strânse într'o carte densă, breviar plin de interes, **«Sadismul adevărului»**.

In ciuda gradului său mic, aspirantul de marină **Mircea Pavelescu** deţine un grad mai mare în lumea poeţilor tineri. Il aranjăm alături de d. Saşa Pană, deoarece poezia **«Pasării paradisului»**, fără să fie suprarealistă, arată un poet extrem de interesant, care se menţine încă pe baricadele modernismului. Salonardă, îmbibată de o atmosferă de decripitudine, aspirând către spaţiile difuze ale mărilor scufundate în ceaţă, această poezie rămâne încă minoră prin lipsa de intensitate. Voluptatea lecturii însă este de o calitate deosebită. D. Mircea Pavelescu rămâne un poet dela care trebue să aşteptăm lucruri foarte bune.

In rândul poeţilor tineri de azi mai stau câţiva ofiţeri, de un talent sigur, unii afirmaţi, aşa cum este cazul cu d. locotenent **Aurel Marin** şi cu d. **Mircea Pavelescu**, alţii în frumoasă ascensiune ca d.

George Vaida, sublocotenent, şi d. **George Fonea**, locotenent, amândoi din infanterie. Insfârşit d. **Petre Paulescu**, sublocotenent, secondează cu impetuozitate o cale care se cere mai mult supraveghiată.

D. **Aurel Marin** a îngrijit patru numere, la apariţia revistei «**Frize**», despre care a mai fost vorba. A publicat până azi: «**Lumini**», «**Yodler**», «**Intrarea în pădure**», «**Versuri**» şi «**Poezii**». Mai are în mapă încă o carte ce aşteaptă tiparul. Iată o activitate fecundă de care a luat cunoştinţă critica noastră. D-nii **Perpessicius**, **Octav Şuluţiu** şi alţii au semnalat poezia lui Aurel Marin ca pe una dintre cele mai interesante ale grupului de tineri scriitori. Poezie în care proslăveşte muntele, prietenia, singurătatea, moartea şi iubirea; poezie de nuanţe ; poezie de inefabilă melancolie. Ea constitue pentru noi o permanentă bucurie.

D. **George Fonea** traduce din Rilke, Claudel şi Apollinaire. A publicat o carte de poezii pe când era în Sibiu. Ultimele versuri ce ne-au căzut sub ochi arată că tânărul poet se limpezeşte, versul său devine inefabil, transparent ; reminiscenţele moderniste au căzut de pe dânsul.

Cu d. **George Vaida** am întemeiat anul trecut, sub egida aceluiaşi nume, ce ne-a fost drag, «**Frize**», o editură de poezie, care şi-a propus să tipărească pe socoteală proprie, cochet, o seamă de tineri poeţi promiţători, făcând astfel o selecţie în noianul de versificatori ce-au apărut în ultimii ani. In program ne-am mai propus a imprima traduceri din poeţii recunoscuţi ai ţărilor ce ne înconjoară, îndeplinind astfel şi o menire culturală. D. George Vaida a tipărit la «**Frize**» cea dintâi plachetă a sa : «**Calm exterior**». Versul lucrat cu băgare de seamă şi conştiinţa că poezia se bizue şi pe efort, nu numai pe inspiraţie, iată două calităţi, care sprijină un talent ce nu şi-a găsit încă echilibrul, dar dovedeşte continuu că şi-l va afla.

D. **Petre Paulescu** s'a risipit în temele dacice care au bântuit o parte a poeziei noastre acum câtva timp. Dacii, Sciţii şi-o gesticulaţie grandilocventă au caracterizat versurile sale tinereşti. De asemenea ticuri e bine să se debaraseze cât mai curând, poezia fiind altceva decât retorică, mai ales când d-sa probează a fi în posesia talentului.

In sfârşit, despre foarte proaspătul sublocotenent **Haralambie Ţugui**, nu ne putem pronunţa. O plachetă de «**Liane crude**», de pe vremea liceului, este prea inexpresivă pentru a putea preciza altceva decât o speranţă [1].

[1] Intre timp a apărut al doilea volum de poeme «**Prohod de zi**». — **N. R.**

Mai sunt? Posibil. Avem însă credința că pe cei mai vrednici de atenție nu i-am scăpat din vedere. Dacă mai sunt, să ne fie iertată neștiința de azi, care este fără voie.

Despre mare parte din cei prezentați aici critica și-a dat avizul. Despre alți câți-va, în plină și frumoasă ascensiune, n'a avut încă vreme să se pronunțe. Cu frumoase opere vor îmbogăți, o afirmăm cu tărie, literatura noastră acești servitori ai armelor. Activitatea lor tăcută, în puținul repaus pe care li-l lasă misiunea grea a ceasurilor de față, râvna cu care cetesc și cultivă un talent pe care-l pun în legătură cu operele de seamă ale omenirii, nu fac altceva, nu trebuie să facă, decât să ridice prestigiul ofițerului despre care deseori se spun lucruri nedrepte.

Fără să servim un scop străin interesului estetic, singurul care trebuie să conteze când se vorbește de artă, articolul nostru are interesul documentar al unor prezentări vag critice, lipsite de pretenție, făcute cu sinceră bucurie. Dacă la fiecare dintre cei prezentați am fi putut adăuga un fragment reprezentativ sau o poemă, bucuria noastră ar fi fost mai mare întrucât propaganda camaradeească s'ar fi sprijinit pe texte indeniabile.

Mihail Chirnoagă

Notă. — Probabil fără voie și fără știință, după cum afirmă, autorul articolului de mai sus va fi omis pe unii dintre camarazii săi de arme și condeiu. Sigur însă că pe unul l-a uitat cu voie și l-a îndepărtat cu știință. Este și acesta un gest al unui gânditor subtil și fin analist. Lacuna o completăm noi, integrând pe ostaș între scriitori și pe scriitor între ostași: Mihail Chirnoagă.

«Convorbiri Literare»

DESPRE O CĂMAŞE COPTĂ DIN MUZEUL CINQUANTENARULUI DIN BRUXELLES

(Fragment dintr'o comunicare la Academia Română)

Arta ţărănească este una dintre formele cele mai misterioase ale manifestărilor omului în societate. Mai toate întrebările pe care ni le punem asupra originei ei, asupra condiţiilor ce pot întări sau slăbi impulsile ce-i dau naştere, asupra împrejurărilor în care apar, se perfecţionează şi se transmit, atât tehnicele de care se servesc ţăranii, cât şi motivele adoptate pentru decorarea obiectelor uzuale, asupra valorii magice sau simplu ornamentală a acestor motive, asupra, mai ales, a chestiunii aşa de contraversată a raportului dintre arta satelor şi cea cultă, au rămas până azi fără de răspuns hotărîtor. Pricina trebue căutată nu numai în faptul că mai fiecare cercetător dă acestor fenomene explicaţia care-i este mai familiară, ignorând pe celelalte sau neţinând seamă de ele, dar şi pentru că, pe de o parte, atunci când e vorba de arta populară, lucrăm cu noţiuni nu deplin lămurite, a căror sferă este încă destul de elastică, iar, pe de alta, obiectele ce ni s'au păstrat, cele ce mai pot fi studiate, sânt relativ foarte recente. Se cuvine să nu pierdem încă din vedere împrejurarea că un examen al acestor obiecte, un studiu al lor sistematic şi comparativ, în timp şi în spaţiu, nu s'a întreprins de cât de puţină vreme şi în mod cu totul sporadic.

N'am intenţia, în articolul de faţă, să reiau analiza nici uneia dintre problemele mai sus înşirate, deşi ele îmi par esenţiale pentru priceperea artei noastre ţărăneşti. Aşi vrea să mă opresc însă la o chestiune specială, cu aplicaţiuni mai vaste şi mai generale, care ar putea arunca lumină asupra originei obiceiului de a purta o cămaşe cusută cu flori şi întinderei regiunii în care se putea întâlni în trecut această parte esenţială din îmbrăcămintea ţăranului. Evident, nu este de loc indiferent de ştiut dacă locul pe care sânt aşezate broderiile sau alesătura pe cămaşa bărbatului sau pe iia nevestei ne este propriu dintru început, sau el apare şi la alte neamuri.

Cămaşa ţăranului şi, mai ales, iia ţărăncei sânt partea principală a costumului lor de toată ziua. La bărbat ea este, natural, de o formă mai simplă şi numai excepţional împodobită cu broderii şi alesături. In orice caz, chiar şi atunci, cusătura e mult mai dis-

J. E. Liotard: Țărancă din Elveția (Luvru).

cretă, mai redusă de cât pe iia nevestei. În costumul acesteia, iia ține însă loc de fustă și de bluză, în deosebi vara. O fotă, dintr'o bucată sau din două părți separate — în acest caz de forma unor șorțuri și purtând numele de oprege sau vâlnece — o maramă sau

o «cârpă» pe cap, un brâu sau nişte bete, care strâng mijlocul, iată în câteva vorbe portul zilelor de lucru. Variaţi în colorit, în puncte şi în motive de la o regiune la alta — ceeace ne îngădue să determinăm cu destulă preciziune provenienţa unei cămăşi brodate — râurii, mai ales în trecut, când lumea era mai păstrătoare de tradiţie, sânt aşezaţi mereu în acelaş loc : pe piept, adică de-a lungul bustului, unde ocupă o suprafaţă întinsă şi unde apar motive de un desen viguros, deci mai bătător la ochi, în jurul gâtului, pe guler şi de-a lungul gurii cămăşei ; pe umeri (în grupe transversale), având la partea de sus a mânecei o bandă de coloare deschisă şi de un desen mai strâns, deseori în tonul chiar al stofei iiei, încreţul; de-a lungul mânecilor, uneori largi şi deschise în spre extremitatea lor inferioară, alte ori strânse printr'o bentiţă ; jos, la poalele cămăşei, adică deasupra glesnei, ridicându-se puţin, printr'un motiv apropiat, la dreapta şi la stânga, pe cusătură, aşa în cât partea înflorită să se întrezărească, în mers, printre cele două oprege.

De unde vine oare obiceiul de a împodobi rufa, de a coase pe ea acele ornamente aşa de ingenios îmbinate, aşa de potrivite fiecare pentru locul ce ocupă ? De ce, mai ales, s'au ales acele părţi spre a fi brodate şi nu altele ?

Este evident că ne găsim astăzi în faţa unei vechi tradiţii de sute, poate de mii de ani, care n'a variat de cât foarte puţin în decursul timpului. D. profesor Iorga o crede tracă. Puţinele documente ce ne-au rămas dela aceşti depărtaţi strămoşi ai noştri îi permit, în **«L'Art Populaire en Roumaine»** [1], să conchidă că ei sunt la origina multor forme al artei ţăranului nostru, mai ales a broderiilor de caracter geometric ori naturalist puternic stilizat. Azi, aria ocupată în Europa de locuitorii care n'au părăsit cu totul cămaşa cusută cu flori este mult mai redusă. Este sigur însă că în trecut ea era mai întinsă. Un desen de Jean Etienne Liotard (1702—1789), artist din Elveţia franceză (Geneva), care a şezut o bucată de vreme şi în ţara noastră, la curtea Domnului Moldovei Constantin Mavrocordat, înfăţişa în expoziţia desenului francez, de curând închisă, la Muzeul Toma Stelian, o ţărancă din Elveţia [2]. Ea era îmbrăcată cu o

[1] Cf. **N. Iorga:** «L'Art populaire en Roumanie», Gamber, Paris, 1927, în Prefaţă şi în Introducere, p. VII. Cf. de asemenea ornamentul de pe vasul scit din Kerci, reprodus de N. A. Constantinescu în «Albumul Istoriei Românilor», Bucureşti, 1927. Aici apare pentru prima dată într'un document cămaşa brodată la locuitorii cei vechi în ţinuturile din părţile noastre. Locul broderiei, deşi e vorba de o cămaşe bărbătească, nu e altul de cât cel care se întâlneşte până azi în cele mai multe din satele noastre.

[2] Desenul purta în Catalogul Expoziţiei No. 66 şi aparţine Luvrului.

cămașe cu râuri, la umeri și la gât, al căror model, dispoziție, punct chiar — atât cât se putea distinge pe desen — erau identice cu cele de pe iile oltencelor.

Dacă ne întoarcem privirea mai departe în timp și ne oprim la Evul Mediu, imediat după răspândirea creștinismului, în acea perioadă în care relațiile dintre Orient și Occident, pe de o parte, dintre Orientul apropiat, balcanic, și regiunile învecinate, asiatice sau african egiptene, pe de alta, erau așa de strânse încât, pe multe

Cămașe coptă din Muzeul Cincuantenarului din Bruxelles

tărâmuri, asistăm, de la neam la neam, la influențe și împrumuturi, care ni s'ar părea imposibile pentru acele vremuri de comunicații dificile, dacă documentele nu ne-ar dovedi aceasta în chip neîndoios, vom fi uimiți să constatăm cât de departe de regiunile europene, unde s'a mai păstrat azi costumul țărănesc, se întindea atunci acest obiceiu de a broda în colori vii diversele părți ale vestmintelor și, în primul rând, cămașa.

Un asemenea port este azi numit «național». Epitetul este desigur justificat prin aceea că fiecare popor a ajuns la costumul sau costumele lui actuale modificând, după anume norme proprii și într'un anume spirit, așa încât să corespundă gustului său, un model

primitiv, care nu mai există azi, și pe care ne-ar fi greu să-l reconstituim. Pe vaste întinderi, în Europa, găsim încă la neamuri deosebite opregul, cojocul, marama, opinca, brîul, cămașa brodată, purtată pe deasupra pantalonilor, deși forma lor, croiala, felul în care sunt îmbrăcate nu-s totdeauna aceleași. Această unitate apare uneori chiar în unele detalii semnificative, ceeace este încă mai elocvent pentru a dovedi întinderea de odinioară a costumului țărănesc de astăzi.

Intâmplarea a făcut, într'una din vizitele mele la Muzeul Cincuantenarului din Bruxelles, să descopăr într'o vitrină o cămașe coptă aproape intactă, care oferea o surprizătoare asemănare cu cele dela noi și care, în acelaș timp, putea fi considerată ca tipică, pentru o largă categorie de astfel de obiecte din regiunea africană, unde fusese găsită. Broderii copte, în stare fragmentară, există mai în fiecare muzeu mare, într'o apreciabilă cantitate. Cămăși întregi care să se poată studia în croiala lor, în proporțiile lor, în aspectul lor general, sunt însă cu mult mai rare. Iată de ce am considerat ca un adevărat noroc ocazia de comparații utile ce mi se oferea în chip așa de neașteptat la muzeul din Bruxelles.

Săpături întreprinse în Egipt, în ultimele decenii, au dat la lumină, pentru epocile în care morții încetaseră de a fi mumificați, după obiceiul pământului, sau arși, după moda romană, o mulțime de stofe, în care cadavrele erau învelite înainte de a fi înmormântate. Mantii și vestminte, cămăși, fețe de pernă, fragmente de stofe vechi, unele chiar de pe vremea lui Alexandru cel Mare, cu care erau înveliți morții și umplute spațiile goale dintre trupul lor și un fel de înveliș exterior de papură împletită, au năpădit muzeele. Aceste stofe, acoperite cu ornamente variate ca înfățișare și coloare, denotând o tehnică admirabilă, ale cărei secrete, multe au pierit odată cu autorii lor, apar în epoca Ptolemeilor (sec. IV-a înainte de Cristos) și se mențin până prin sec. al XII-lea după Cristos. Ele sunt cunoscute sub numele de țesături sau tapiserii copte, după numele sectei religioase creștine, din ale cărei morminte au fost la început scoase la iveală [3].

Denumirea este destul de improprie și mult prea restrictivă. Ea se aplică la obiecte aparținând unei întregi culturi și nu numai produselor unei secte anumite. Pe de altă parte, într'o epocă atât de

[3] A se consulta cu privire la țesăturile copte: **M. Gerspach**: «Les Tapisseries coptes». Paris, Quantin, 1890. **Raymond** Cox: «Les Soieriès d'art depuis les origines jusqu'à nos jours». (Carte esențială, minunat documentată). Paris, Hachette, 1914. «Cataloagele Muzeelor engleze», în special cele de la Victoria and Albert Museum și British Museum.

Aceeași cămașe (Fragment): partea dela guler și dela piept.

plină de peripeţii şi de influenţe, ca aceea în care trăeşte Egiptul în primul mileniu după Cristos, diferenţele de la o perioadă la alta sunt aşa de numeroase şi de categorice, încât deşi răspunzând unei

aceleiaşi tendinţe, ornamentele aparţin la stiluri foarte variate, pe nedrept înglobate sub acelaş epitet. Nu un mic motiv de diferenţă între diversele broderii este faptul că, într'o ţară de mari contraste sociale, găsim alături, în aceeaşi necropolă, stofe provenind dela bogătaşi, dela mari demnitari religioşi şi civili, şi tunici purtate de poporul de rând, sărac şi nenorocit.

Cele mai interesante, din punctul nostru de vedere, sunt cele din urmă. In afară că au păstrat, în ce priveşte ornamentaţia, un caracter mai tradiţional decât celelalte (mult mai supuse modelor), mai au pentru noi avantajul că sunt destinate unei populaţii trăind în condiţi materiale nu prea deosebite de cele ale locuitorilor din satele noastre.

Aceste asemănări între tapiseriile copte şi cele dela noi, mai ales în ce priveşte opregile şi alesăturile, nu sunt întâmplătoare. Ele sunt mai evidente încă, dacă luăm în consideraţie nu numai ce s'a publicat, cu privire la Egipt, prin albumuri, unde se alegeau motivele rare, mai elaborate. mai neobicinuite ca subiect, mai bogate ca înfăţişare şi ca material întrebuinţat, ci fragmentele banale, comune, des întâlnite şi neglijate în genere de istoricul de artă, cele pe care Cox le numeşte «cu decor de artă indigenă» [4].

Aceste modele indigene, cele mai vechi, au perzistat în popor, chiar după ce moda impusese claselor artistocratice, rând pe rând, decorul clasic roman, cu ghirlande de flori şi fructe, amoraşi şi genii, decorul bizantin sau ornamentele sasanide. Ele s'au transmis, din generaţie în generaţie, până la dominaţia arabilor. In timpul cuceririi acestora, temele din vechiul fond egiptean au ieşit din nou la suprafaţă, s'au răspândit în întreg teritoriul supus dominaţiei musulmane, au trecut mai departe în Africa, s'au întins până în Maroc, după cum se vede din anume exemple de mantale din această regiune, azi în Muzeul de Ţesături din Lyon, mantale prezentând şi ele asemănări neaşteptate cu anume broderii de la noi.

Prin muzee se întâlnesc rareori cămăşi ori tunici complete. Vremea, care a cruţat partea ornamentată, mai rezistentă, a măcinat stofa nelucrată. Alte ori — mai adesea — nu s'a oprit de posesorul de azi, din ceeace ajunsese până la noi, decât ceeace era acoperit cu broderie, restul considerându-se fără valoare şi aruncându-se. In Muzeul cincuantenarului se păstrează însă un obiect întreg, o cămaşă cu toate detaliile ei. Ea este împodobită cu broderii şi cu alesături, ceea ce-i ridică valoarea din punctul nostru de vedere. Provine din colecţia dăruită muzeului de d-na Isabelle

[4] Cf. planşele 1 şi 17 din opera lui Cox, citată.

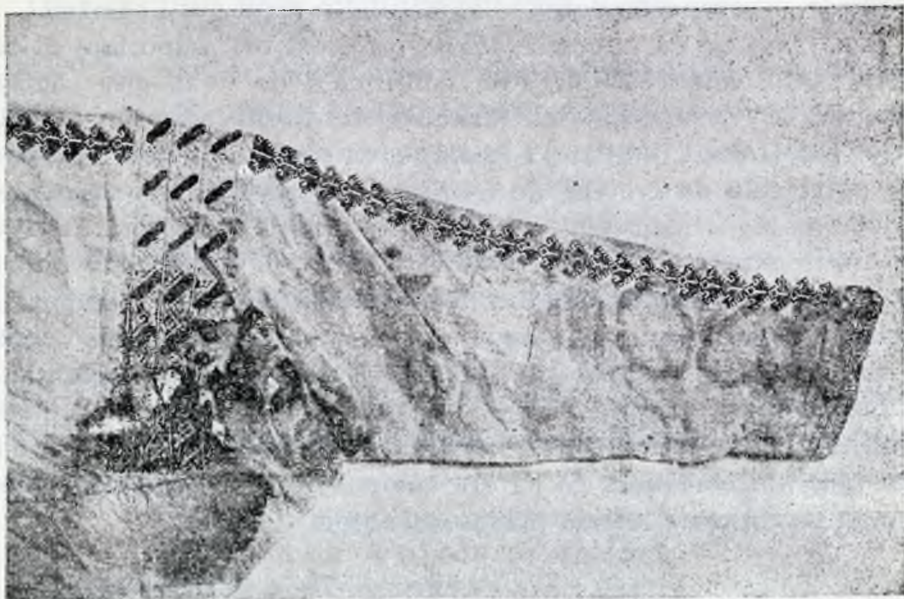
Errera şi figurează în catalog sub No. 338, cu următoarea descripţie :

Tunică de in, decorată cu motive albastre, roşii şi negre. Lucrare egypto-bizantină-arabă (sec. VII-lea sau al VIII-lea) [5].

Inălţimea 0,93, lărgimea 1.12.

Provine din săpăturile din Egypt [6].»

Puţin lucru deosebeşte această cămaşe de cele de la noi. Cro-

Aceeaşi cămaşe (Fragment) : mâneca.

iala e aproape identică, afară de forma mânecei, mai strâmtă ca la iile noastre, deşi în Basarabia, în vremea mai veche, s'a putut întâlni o mânecă mai scurtă şi destul de îngustă, de forma aproximativ a celei din muzeul belgian. Broderia — şi acest lucru mi se pare de cea mai mare importanţă — e dispusă în acelaş fel ca la

[5] Presenţa mătăsei în broderie ne spune că e vorba de un obiect aparţinând cel mai de vreme sec. al VII-lea şi cel mai târziu finelui sec. al VIII-lea. Inainte de sec. al VII-lea mătasea nu era întrebuinţată iar după sec. al VIII-lea ea devine rară în astfel de cusături. Denumirea de bizantino-arabă înseamnă numai că ornamentele din tapiseriile copte din această vreme sunt în genere produse sub aceste influenţe. In realitate ornamentul de pe cămaşa descrisă are o înfăţişare mult mai arhaică, provine din vechiul fond tradiţional în Egipt.

Profit de această ocazie spre a mulţumi direcţiei muzeului Cinquantenarului de a-mi fi permis să reproduc fotografiile ce însoţesc acest articol.

[6] Cele mai multe s'au găsit la Antinoe.

noi: la guler și în jurul gurii cămășii, de-a lungul mânecei, la bentița de jos, și sus, pe umăr, de-a curmezișul, în tocmai ca la iile noastre și ca la cămășile Sciților, de pe vasul de la Kerci. Chiar și cei doi cocoși stilizați și medalionul, ca un pandantiv, care termină broderia, în față, se întâlnesc adesea, primii prin Bucovina, cel din urmă pe cămășile bătrâne, din Ardeal. In Ardeal și în regiunea Banatului, la ceapsele de zi de lucru sau la unele broderii de cămașe, se observă adesea și modelul din jurul gurii cămășii [7].

Cum se face că impresia, lăsată de acest rest important al civilizației din valea Nilului, este confirmată de două alte cămăși copte, una la Kaiser-Friedrich Museum, din Berlin, alta din Muzeul Artelor Decorative, din Paris ? Întâmplarea singură nu poate explica atâta potriveală de croială, de tehnică, de dispoziție a ornamentelor. Este de sigur rezultatul unei tradiții, al unui străvechiu obiceiu, care erau comune nouă și celor din Egipt și, de sigur celor dintre țara noastră și malurile Nilului. De aceea mi se pare îngăduit să conchid că, cel puțin în perioada căreia aparțin vestmintele copte mai sus analizate, teritoriul în care cămașa, această parte esențială a îmbrăcămintei, se purta lucrată cu râuri și de o anumită croială, se întindea mult mai departe spre Sud și Est de cât chiar am admite, dacă am considera că ea era comună tuturor triburilor trace, așa cum pe dreptate afirmă profesorul Iorga.

G. Oprescu

[7] Cf. **G. Oprescu:** «l'Art du Paysan Roumain» planșele LXXVII, LXXIX și LXXX.

N O C T U R N Ă

Cu mâna nopţii vântul bate 'n uşă...
El scutură uşorii din ţâţână
Să-mi facă spaima veghii mai hapsână
Şi gândul ca uncropul de cenuşă.

Nepăsător, ceasornicul îngână
Al veşniciei mers prins în cătuşă.
Un biet cadran cu limba jucăuşă
Dă vremii legi în susur de fântână !

De ce nu pot fi ornic într'o turlă
De sus să nu aud cum cânii urlă
Cutremurând vecernia de groază ?

Să nu m'atingă veştede vedenii,
Şi să nu fiu ca frunza în vântoază,
Stăpân pe timp, să biruesc milenii...

Gh. A. Cuza

G H I C I T O A R E A

Chinuit de gânduri şi 'ntrebări,
viu la tine, ca la ghicitoare,
să-mi ghiceşti, sub zodii şi sub zări,
în ghiocul dintre cer şi mare.

In amiaza vieţii, eu nu ştiu
încotro mă duc, de unde viu,
cine sunt şi care mi-e chemarea:
aste-aş vrea să-mi spună ghicitoarea.

Reculegerea mă face stâncă;
însorită, marea mă alintă,
simt cât taina ei e de adâncă,
ştiu cât poate vraja ei să mintă.

Şi mă las, cu sufletul deschis
în albastrul gol şi nepătruns
ca din largul pur, cu chei de vis,
să aleg o geană de răspuns.

Dar târziu, când ceaţă cenuşie
pune-o pânză peste depărtări,
nu mai cer răspuns, fiindcă mie
marea-mi pune-aceleaşi întrebări.

Petre Strihan

AMURGURI ADÂNCI

Aci pe ţărmul umbrit al ultimei ore
Frunţile noastre de fum căzură plecate.
Ca pe comori stihiile, amurgul se sbate
Sub privirile în cari ardeau aurore.

Hamacul străveziu al mărilor leagănă soarele
Aprins ca o însângerată aripă...
Cine ştie când? Poate peste o clipă
Cerul îşi va frânge în noi minutarele.

Cele din urmă semne se sting în nisipuri;
Cele din urmă colori în genele florilor.
Doar murmurul apelor, freamătul norilor
Ni se vor mai culca, ostenite, pe chipuri.

Văluri negre din zare ne vor flutura Parcele,
Delfinii vor sfâşia trupul nopţii de sgură;
Glasul ne va pieri, pământu-l vom strânge în gură,
De stâncile ochilor noştri se vor cutremura arcele.

Şi fără să ştim ne va purta vântul spre ele,
Unii vor rămâne să plângă, a'ţii vor surâde 'napoi,
Se va întinde iar apa, se va aşterne zarea 'ntre noi,
Unii cu lacrimi în pleoape, ceilalţi cu stele.

Şi peste ţărmuri iarăşi vor cădea toamne, vor înflori macii,
Cei rămaşi vor aştepta aceleaşi amurguri de sânge...
Uneori vor privi poate spre cer şi vor plânge
Când vor muşca din lună nevăzuţi vârcolacii.

Ion Ţolescu Văleni

HOTARUL ZĂDĂRNICIEI

Unde, unde,
Viaţă prăfuită în secunde,
Vei închide zările trudite
Sub ţărâna drumurilor scite ?

Unde singură, sub cerul sfânt,
Vei suna a bulgări de pământ,
Ce adânc va fi aşa de mare
Să cuprindă-atâta freamăt şi mişcare ?

Unde, unde,
Viaţă prăfuită în secunde,
Putredă şi vecinic neschimbată,
Vânturile lumii-or să te bată ?

Emil Vora

TRISTEŢI DIN SAT

In împărăţia liniştii şi-a morţii,
Peste cruci, cad triste umbrele 'nserării ;
A murit în turlă clinchetul chemării...
Ţipă glas de buhă 'n comănacul porţii.

Vânt de toamnă cerne frunze ofticoase,
Galbene, pe pieptul mutelor morminte ;
Dorm pe cruci uitate, silnice cuvinte
In păienjenișul cu vibrări sticloase,

Pe când umbra serii, rece 'ngenunchiază
Sub cădelnițarea celor dintâi stele...
In împărăția visurilor mele
Candeli mor pe-alee, de cum înserează !

G. Șt. Cazacu

O M U L S I N G U R

Numai eu am rămas să mai lupt
Cu viața și-amarul ei vin;
Ca o viperă boala m'a supt
In drumul spre-adânc și divin;
Când eu mă sdrobesc să tot vin,
Tu stai și te uiți ne 'ntrerupt...

Numai eu am rămas să măsor
Lumina pe scările serii,
Pe văi de argint să cobor
Pân' la izvorul durerii.
Tu fluturi cireșii și merii,
Eu pier sub zăpezile lor...

Tu crești, minunată pădure,
Mereu mai frumoasă, de-un veac,
Sub soare, sub pâclele sure,
Eu veșnic mă-adun și desfac,
Prind luna când umblă pe lac,
De spaimă-o despic c'o secure,
Dar plâng și m'afund în pădure...

E. Ar. Zaharia

UN PLAGIATOR: AL. POSESCU AUTORUL PLAGIAT: P. P. NEGULESCU

In anul acesta, d-l Al. Popescu, asistent pe lângă catedra de „Filosofie și Logică" dela Universitatea din București, a tipărit o nouă lucrare intitulată *„Introducere în Filosofie"*. Am deschis cu vie curiozitate și legitimă nerăbdare această nouă carte. O *„Introducere în Filosofie"* în limba noastră, scrisă de-un român, este desigur un eveniment de seamă.

Dacă se ține seamă de necesitatea și netăgăduita utilitate a acestui gen de lucrări, precum și de faptul că în marile culturi streine ele sunt numeroase, cititorul îmi va înțelege nerăbdarea. Insfârșit, mi-am spus, cu ajutorul unei astfel de cărți, va putea fi introdus și cititorul român, în chip sistematic, în lumea preocupărilor filosofice. Fiindcă tocmai acesta este rostul unei lucrări de acest gen: *să introducă*, și să pregătească spiritele pentru o înțelegere metodică a preocupărilor de căpătâi ale filosofiei.

Nerăbdarea și curiozitatea mea erau, însă, și din alte motive, cât se poate de vii și legitime. După câte știu, acest fel de lucrări sunt scrise, de regulă, de către gânditori cari au în urma lor o lungă și laborioasă activitate pe teren filosofic. E lesne de înțeles pentru cari motive: ca să poți da o expunere complectă și sistematică a tuturor problemelor și disciplinelor cari alcătuesc filosofia, este evident nevoe să stăpânești în mod magistral domeniile ei. Pentru aceasta, se cere o viață întreagă de studii și cercetări. Indeplinea d. Posescu condițiile necesare pentru a întreprinde o astfel de lucrare ? D-sa este abia la începuutl carierei sale didactic-filosofice. N'a avut deci timpul necesar pentru a se ridica la acele calificate și cuprinzătoare sinteze pe cari le presupune o asemenea lucrare. Cu toate aceste, este departe de mine gândul de a condiționa meritul de vârstă.

Este, desigur, nedrept să pretinzi cuiva ca dela început, să stăpânească așa de bine problematica tuturor disciplinelor filosofice, încât să fie în situația de a iniția și pe alții în mod competent. In treacăt, vreau să spun că d. Posescu, aflându-se în prima perioadă a activității sale în această direcție, a avut firește, serioase dificultăți de înfruntat. Eram deci curios și nerăbdător să aflu cum le-a învins, și dacă a reuști în adevăr, să ne dea o bună

„Introducere în Filosofie", de care fără îndoială se simte o mare nevoie în cultura noastră filosofică. Uşoarele mele rezerve nu sunt formulate fireşte, cu gândul de a scădea ceva din meritul sforţării autorului, sau de a influenţa judecata critică obiectivă, ce trebueşte formulată asupra oricărei munci intelectuale.

Am început, potrivit obiceiului meu, care este cred, al multora, să răsfoiesc lucrarea şi să consult în primul rând sumarul, unde adesea poţi avea o imagine destul de fidelă a scheletului unei cărţi, şi unde poţi găsi de multe ori indicaţii preţioase chiar asupra naturii cuprinsului ei.

Trebue să spun că o scurtă privire asupra planului de ansamblu al lucrării d-lui Posescu, aşa cum se reflectează el în sumar, a fost de natură să mă surprindă: într'o *„Introducere în Filosofie"*, care prin însăşi menirea ei, *trebue* să se ocupe de toate disciplinele filosofice, este oare posibil să nu se găsească nici un capitol, fie cât de redus, în legătură cu logica, estetica, sociologia, filosofia religiei, filosofia istoriei, filosofia dreptului ? Se mai poate numi *Introducere în Filosofie* o carte care-ar neglija să se ocupe de atâtea însemnate ramuri ale filosofiei ? Toate acestea nu reţin nici un moment atenţia autorului, cum am putut-o constata nu numai din sumar, ci şi după lectura complectă a lucrării.

Tabla de materii dela sfârşitul cărţii, care oglindeşte de altfel foarte fidel cuprinsul ei total, în afară de faptul că arăta cât de incomplectă este lucrarea, mai era interesantă şi pentru alt motiv: ea m'a pus în faţa unui fel de a împărţi problemele filosofiei, care nu semăna în nici o privinţă cu cele obişnuite în scrierile de acest gen. M'am întrebat atunci, după ce criterii se orienta oare autorul în clasificarea problemelor, pentru a răsturna în aşa măsură obişnuitul plan de sistematizare a materiei, până acum unanim socotit ca bun de atâţia gânditori ? Să fi găsit d-l Posescu un procedeu de a introduce în filosofie mai ingenios, mai adecuat şi mai rodnic decât cel întrebuinţat de atâtea spirite strălucite ? Să se sprijine cumva, lucrarea sa, pe o nouă concepţie asupra filosofiei ? Iar dacă nu, care ar putea fi opera, şi cine autorul după cari d-sa ar fi găsit potrivit să se orienteze ? Pe ce s'a întemeiat d-sa, ca să ne dea o *Introducere în Filosofie,* întru nimic asemănătoare celorlalte ? Trebuiau să existe serioase motive, cari l'au îndemnat să procedeze aşa, şi nu altfel.

Pentru a mă dumiri în privinţa originalităţii atitudinii şi procedării d-lui Posescu, am început să citesc, cu certitudinea că din text voiu putea afla explicaţia noutăţii lor. Lămurirea, am dobândit-o chiar din prefaţă. Insuşi d-l Posescu ţine să ne arate cine

i-a servit ca model. Şi ne-o arată într'un fel cât se poate de original. Reproducem, fiindcă merită. In pag. IV din prefaţă, ni se spune: „Ca atare lucrarea de faţă nu se înfăţişează sub forma unei scrieri în care autorul ar expune păreri personale... De unde nu rezultă că lucrarea nu cuprinde unele vederi originale asupra filosofiei sub forma unor lumini noui în domeniul ei, altfel îndeajuns de întunecos. Numai că despre ele autorul se vede dator să arate că sunt mai puţin ale sale proprii decât ale acelora cari au contribuit în mod direct prin învăţământul lor la formarea sa intelectuală, şi în deosebi ale d-lui prof. P. P. Negulescu dela Universitatea din Bucureşti". Aşadar: lucrarea d-lui Posescu nu cuprinde „păreri personale", dar cuprinde „vederi originale", cari vederi originale însă, nu sunt atât ale sale, cât ale d-lui P. P. Negulescu. In adevăr, originală părere personală despre originalitate! O lucrare care începe sub astfel de auspicii logice, promite a fi interesantă, şi desigur plină de surprize.

Să trecem însă peste latura inepuizabil hazlie a acestor rânduri, şi să reţinem valoarea lor informativă, de natură a risipi nedumiririle noastre.

După propria-i mărturisire aşadar, lucrarea d-lui Posescu nu cuprinde „păreri personale". Dacă aduce unele „vederi originale asupra filosofiei", ele trebuesc atribuite altora, şi îndeosebi d-lui P. P. Negulescu. Mărturisirea aceasta a fost deosebit de preţioasă pentru mine. Am deschis din nou la tabla de materii. Dintr'odată parcă, s'a făcut deplină lumină în spiritul meu, intrigat la'nceput de originalitatea izbitoare a planului de lucru al d-lui Posescu. Sumarul cărţii d-lui Posescu mi-a adus aminte de cursurile fostului meu profesor de Enciclopedia Filosofiei, cursuri în cari d-sa se ocupa de problema cosmologică, ontologică şi epistemologică. Toate se regăsesc în cartea de care mă ocup. M'am lămurit deci pentru ce *Introducerea în filosofie* a d-lui Posescu nu seamănă cu niciuna din scrierile existente în acest gen: modul în care d-sa clasifică problemele mari ale filosofiei, este acela din cursurile d-lui prof. P. P. Negulescu, pe care şi-l însuşeşte în întregime. Singura deasebire, este că „problema epistemologică", la d. Posescu se numeşte „problema cunoaşterii"; „problema cosmologică" se numeşte „problema universului", iar „problemei ontologice" îi spune „problema existenţei'. Incolo, toate rămâne neschimbate: capitole şi subcapitole, titluri şi subtitluri, toate sunt absolut identice cu acelea din cursurile d-lui P. P. Negulescu. Acum înţeleg, pentruce d. Posescu n'a crezut potrivit, ca într'o *Introducere în Filosofie,* să se ocupe de logică, estetică, sociologie, filosofia religiei, filosofia

istoriei, și filosofia dreptului: aceste discipline nu sunt tratate în cursurile d-lui P. P. Negulescu, isvorul unic de informație, după cum vom vedea, al autorului nostru. Cum s'ar fi putut ocupa oare d. Posescu de atâtea chestiuni complicate, asupra cărora textele cursurilor după cari s'a orientat, nu dădeau nici o indicație? Sigur că, dacă cursurile d-lui Negulescu se ocupau și de aceste discipline, lucrarea d-lui Posescu nu le-ar fi neglijat, și ar fi avut fără îndoială, cu totul altă înfățișare. Curios lucru! Să fi găsit d. Posescu atât de completă și desăvârșită clasificarea d-lui Negulescu, încât să nu mai fi avut nimic de schimbat sau de adăugat?

Prin urmare, modul de a împărți domeniul filosofiei și de a clasifica marile ei probleme; diviziunile și subdiviziunile; denumirea curentelor, problemelor și doctrinelor filosofice, d. Posescu și-le însușește dela d. P. P. Negulescu. In privința aceasta, am fost pe deplin lămurit.

In mintea mea s'a născut însă o altă nedumirire, trezită chiar de irezistibil comicele rânduri mai sus citate, din prefața d-lui Posescu. D-sa afirmă că lucrarea nu „expune păreri personale", dar că totuși „cuprinde unele vederi originale asupra filosofiei sub forma unor lumini noui în domeniul ei, altfel destul de întunecos". Vederile acestea originale, d. Posescu le atribue însă după cum am văzut, d-lui P. P. Negulescu. Mărturisesc cinstit că am rămas cu totul perplex în fața acestui fel de a raționa. Ce trebuia să cred oare: cartea d-lui Posescu, cuprinde sau nu idei proprii, „vederi originale" cum le numește d-sa? Personal, mă găseam într'o tragică dilemă, din cleștele căreia nu vedeam cum aș fi putut eși. Și nu o vedeam, fiindcă d. Posescu susține în acelaș timp, că lucrarea sa aduce, și nu aduce idei originale. Mi-ar fi fost peste putință, ca din rândurile de-o logică așa de originală cum este aceea a d-lui Posescu, să pot scoate vreo lămurire! Cred că aveam tot dreptul să mă consider profund nedumirit.

Pentru a înlătura această nouă nelămurire, nu-mi rămânea firește altă cale, decât să fac apel la luminile textului. Poate că, până în cele din urmă, voiu afla motivele acestui fel cu totul special de a judeca. Am început deci să citesc, cu răbdare și cu speranță, cartea d-lui Posescu. Lectura n'a fost câtuși de puțin zadarnică. Aș putea spune tocmai dimpotrivă; fiindcă încetul cu încetul, am ajuns la rezultate surprinzătoare, senzaționale chiar. Le voiu prezenta și cititorilor.

Dela primele pagini, m'a surprins un lucru: marea asemănare dintre problemele cercetate de d. Posescu și cele desbătute de

d. P. P. Negulescu în cursurile d-sale, bine cunoscute mie din timpul studiilor universitare. Aceleași preocupări, aceleași idei, acelaș fel de a pune, de a discuta și rezolva problemele filosofiei se întâlnesc la d. Posescu, ca și la d. prof. Negulescu. M'am întrebat firește, până unde ar putea merge această asemănare? Cum s'ar putea distinge, cari sunt ideile d-lui Negulescu, și cari sunt, — în cazul că totuși sunt, — „vederile originale" ale d-lui Posescu ? Faptul era vrednic de cunoscut, fiindcă orice „vederi originale asupra filosofiei sub forma unor lumini noui" sunt bine venite pentru a limpezi „domeniul ei, altfel îndeajuns de întunecos". Și apoi, o carte este cu atât mai interesantă și prețioasă, cu cât aduce mai multe idei noui, sau „vederi originale", „lumini noui" cum le spune mai plastic d. Posescu. Până unde mergea deci asemănarea ? Eram curios s'o știu.

Pentru a nu fi victima unei simple iluzii — fiindcă memoria adeseori înșeală, — pentru a nu vedea asemănări acolo unde nu sunt, am recitit în cursurile d-lui Negulescu, problemele pe cari le discută și d. Posescu în cartea d-sale. A fost foarte ușor să le găsesc, fiindcă după cum vă spuneam, clasificarea, titlurile și subtitlurile utilizate de d. Posescu, sunt exact aceleași ca și în cursurile d-lui Negulescu, de unde le-a luat fără nici o modificare. Am recitit, și-am rămas și mai surprins.

Stranie asemănare !

Citesc din nou, textele corespunzătoare din cartea d-lui Posescu. Nu mai încăpea nici o îndoială: m'am convins că d. Posescu își însușește dela autorul cursurilor, nu numai felul de a clasifica problemele, de a le privi și soluționa; nu numai titlurile capitolelor și subcapitolelor, ci chiar *conținutul aproape identic al acestora*. Intr'adevăr, conținutul fiecărui capitol din *„Introducerea în Filosofie"* a d-lui Posescu, se potrivește întocmai conținutului capitolelor corespunzătoare din cursurile d-lui P. P. Negulescu. Ideile acestuia pot fi urmărite pas cu pas, rând cu rând în lucrarea d-lui Posescu, care cuprinde, ce-i dreptul, mai puțin decât cursurile din care este extrasă, dar nimic *peste* ceiace se spune în paginile acestor cursuri.

Dacă lucrurile s'ar fi redus numai la atâta, faptul încă n'ar fi fost prea grav, oricât d. Posescu lasă să se creadă ca fiind ale sale, idei luate tale-quale dela profesorul său. Aș fi spus că aveam în fața mea un simplu rezumat, la rigoare util deși necinstit, și că d. Posescu avea puternice motive să recurgă la neîntrecuta

echilibristică logică din prefaţă, unde parcă vrea să ne convingă că ceea ce este original, nu e totuşi personal, şi viceversa, jucându-se de-a „uite popa — nu e popa".

Fidelitatea elevului faţă de profesorul său nu s'a mărginit însă numai la atâta. Fapt ciudat şi surprinzător, pe măsură ce înaintam în lectură, mi se părea că în afară de idei, *forma* însăşi a frazelor d-lui Posescu semăna izbitor cu aceia a frazelor d-lui P. P. Negulescu. Să fie oare d. Posescu atât de credincios învăţământului care a contribuit la „formarea sa intelectuală", încât să-şi însuşească nu numai ideile, ci *însuşi modul de a le reda, forma de exprimare, frazele proprii ale d-lui P. P. Negulescu?* Nu-mi venea să cred că fidelitatea ar putea fi dusă atât de departe.

Am confruntat din nou textele. Ceeace am descoperit este pur şi simplu uluitor: *lucrarea d-lui Posescu, este plagiată după cursurile universitare ale profesorului P. P. Negulescu!* Oricât nu v'ar veni a crede, totuşi aşa este! O voiu dovedi. Cu probe neîndoioase.

Cum procedează d. Posescu? Faptul merită subliniat, fiindcă e un adevărat sistem în felul cum plagiază. In primele capitole, d-sa începe prin a rezuma ideile d-lui Negulescu, citându-l uneori. In cele mai multe însă, nu-l aminteşte, lăsând astfel să se înţeleagă că ideile expuse îi aparţin d-sale. Ele pot fi însă urmărite de aproape, rând cu rând, în cursurile din cari sunt luate.

Fiindcă unicul isvor de informaţie şi de inspiraţie al d-lui Posescu sunt cursurile profesorului P. P. Negulescu, evident că-i era foarte greu să se lipsească de frazele chiar în care acesta şi-a îmbrăcat ideile. Dacă ar fi folosit şi alte izvoare, ar fi putut schimba şi varia forma de exprimare. Dar n'a făcut-o. Pentru aceste motive textul autorului nostru seamănă cu al d-lui Negulescu, ca o copie cu originalul. Pentru a nu se trăda însă, şi pentru a deruta pe cititor, d-sa face eforturi susţinute de a răsturna pe ici pe colo ordinea ideilor, şi de a construi altfel frazele, aşa încât adesea ceiace în original este la început, în textul d-sale se găseşte la sfârşit, şi invers. Ce păcat, — pentru d. Posescu fireşte — că abilitatea nu prinde, şi că cu toate silinţele depuse, furtul tot ese la lumină. Iată de exemplu acest text din capitolul consacrat apriorismului logic al lui Cohen:

P. P. Negulescu

Cu alte cuvinte, întrucât este *independentă de datele simțurilor, cugetarea pură creiază* apriori *cunoașterea lumii.* Iar întrucât cugetarea pură e supra-individuală, *cunoașterea* apriori a lumii pe care o creiază, nu e subiectivă, ci obiectivă, ea *este* cu alte cuvinte, *în acelaș timp existență.* Ceeace înseamnează că *cugetarea pură creiază lumea, prin însuși faptul că creiază cunoașterea ei.*

(P. P. Negulescu: *Problema epistemologică,* 1930—1931, p. 617).

Al. Posescu

Cugetarea pură creiază cu alte cuvinte prin propriile ei puteri *cunoașterea lumii independent de datele experienței, iar această cunoaștere este în acelaș timp existență. Ea creiază* așadar *existența prin simplul fapt că creiază cunoașterea ei.*

(Al. Posescu: *Introducere în filosofie,* p. 77).

Alteori, crezând că astfel i se va pierde urma, din fraze cari în cursul d-lui Negulescu sunt distanțate prin alte fraze, d. Posescu construește una singură, care diferă însă prin prea puține modificări pentru a nu fi ușor identificată. Exemplu:

P. P. Negulescu

Numai așa ne putem explica faptul că ea *creiază noțiuni, care sunt adevărate pentru toți oamenii deopotrivă...* Ceeace înseamnează că cugetarea pură *nu crează numai idei, ci și existențe...* Creiațiile ei sunt *obiective, în înțelesul platonic al cuvântului...*

(P. P. Negulescu: *Problema epistemologică,* p. 616—617).

Al. Posescu

Iar *ea creiază nu numai idei valabile pentru toți indivizii* — din care cauză este supra-individuală — dar *creiază și existențe,* evident că nu sub forma de obiecte concrete, ci sub aceea de *idei obiective în înțeles platonician.*

(Al. Posescu: *op. cit.,* p. 77).

Aceste izbitoare asemănări de texte, să fie oare efectul unei simple întâmplări? Ipoteza trebue înlăturată, printre altele, și pentru faptul că greșelile pe cari le face d. P. P. Negulescu în expunerea unor idei filosofice, se regăsesc aidoma în carte de care ne ocupăm.

Pentrucă d. Al. Posescu nu trece dincolo de textul d-lui P. P. Negulescu, pentru a merge la original, este explicabil ca erorile de redare din cursurile d-lui prof. P. P. Negulescu să se întâlnească și la Al. Posescu. Astfel, nicăieri la H. Cohen nu întâlnim termenul de supraindividual, din nici un text al lui H. Cohen nu reese că ideile obiective ar avea un sens platonician, — ca să nu vorbim decât de acestea. Totuș d. Al. Posescu întrebuințează până la abuz termenul de supraindividual. Intr'o singură pagină, unde expune a doua oară pe Cohen, de data aceasta ca idealist apriorist, îl întrebuințează de cinci ori ! Dece ? Fiindcă l-a întrebuințat și d. Negulescu.

Casna de a construi altfel frazele, de a le suci şi invârti până într'atâta, încât să dea impresia că sunt originale, se observă îndeosebi acolo unde d. Negulescu, contrar obiceiului d-sale, a fost mai sgârcit în expunere, cum este cazul cu H. Cohen.

(De altfel e demn de reţinut faptul, că autorii asupra cărora d. Negulescu a insistat mai puţin, găsesc şi la d. Posescu un loc cu totul redus; proporţional cu acela din cursurile utilizate). Acolo însă, unde d. Negulescu îşi îngădue desvoltări mai vaste, — *şi* metoda de a plagia a d-lui Posescu se schimbă. In asemenea cazuri, d-sa nu mai recurge decât într'o mică măsură la schimbarea ordinei ideilor. Ideile d-lui Negulescu sunt copiate aproape în aceiaşi ordine. Textul însă este oarecum schimbat, fiindcă d. Posescu a căutat să-l comprime, alcătuind fraze unitare din fragmentele izolate ale originalului. Cu toate acestea, numeroase fraze din cursurile d-lui Negulescu pot fi lesne identificate la intervale foarte scurte în textul d-lui Posescu. Abilităţile prin cari d. asistent caută să le camufleze, pot fi uşor surprinse şi dejucate.

P. P. Negulescu

Fiindcă însă, cum am zis, schimbările corpurilor materiale nu puteau consta decât în mişcări, legile naturii nu putea fi decât *legi ale mişcării*. Cele mai însemnate dintr'ânsele erau următoarele două.

Cea dintâi era legea inerţiei... A doua, era legea direcţiei uniforme....

. . . .

Din aceste două legi deducea apoi Descartes altele, ce regulau întâlnirile sau ciocnirile dintre corpuri *în spaţiul plin de materie*. Nu e nevoie să urmărim însă cu deamănuntul diferitele forme pe care le pot lua întâlnirile sau ciocnirile de acest fel, aşa cum o făcea filosoful însuşi, în „Principiile filosofiei" (II, paragrafele 46-52), dând operei sale, în acea parte a ei, aspectul unui tratat de mecanică. Să ne grăbim, mai bine, să examinăm faptul că *mişcările cosmice permanente, cum sunt acelea ale corpurilor cereşti,* se fac în curbe închise, urmează adică *direcţii circulare*.

. . . .

. . . .

Explicarea, *după Descartes,* e foarte simplă. *Corpurlie cereşti nu se mişcă, propriu vorbind, ele însele,* ci

Al. Posescu

Origina universului în forma lui din prezent, trebue să se explice prin *legile mişcării* cari sunt necesare şi exclud orice finalitate. *Prima lege a mişcării este aceea a inerţiei,* iar a *doua* aceea a *direcţiei uniforme*. Prin aceste două legi mecanice şi prin acele cari rezultă dintr'ânsele se explică naşterea universului. Mişcarea iniţială, din care au derivat apoi celelalte trebue să fi fost în mod necesar circulară din cauză că se făcea *într'un spaţiu plin*. Altfel aceiaşi *formă circulară au toate mişcările cosmice permanente cum sunt acele ale corpurilor cereşti*. Pământul el insuş posedă o asemenea mişcare. Pentru a evita totuşi concepţia copernicană, din pricina căreia Galilei fusese condamnat, *Descartes*, care era departe de a fi un îndrăzneţ, a recurs la un subterfugiu. El susţinea astfel că *nu corpurile cereşti ele însele se mişcă,* ci mediul eteric în care plutesc şi în raport cu care ele rămân imobile.

(Al. Posescu: *op. cit.*, p. 185).

urmează numai mişcarea mediilor fluide în care se găsesc cufundate şi care sunt animate de forma unor vârtejuri.

(P. P. Negulescu: *Problema cosmologică,* Curs de Enciclopedia Filosofiei, 1934—1935. Editura Seminarului de Istoria şi Enciclopedia Filosofiei, p. 763—765).

Oricum însă, această muncă de prelucrare, parafrazare şi adaptare, este obositoare şi neplăcută. De aceea, d. Posescu simplifică procedeul, progresiv, prelucrând şi parafrazând tot mai puţin, şi transcriind tot mai mult. Ai fi tentat să crezi, urmărindu-l, că d-sa a căutat parcă să ne dea o exemplificare a legii minimului efort intelectual, o minunată ilustrare a principiului economiei gândirii, pe care l-a urmat de altfel cu sfinţenie în compunerea întregii lucrări.

Exemple :

P. P. Negulescu

Kant credea astfel că putea face ipoteza unui haos primitiv, asemenea cu acela pe care îl puneau la originea cosmosului vechii filosofi greci. El presupunea dar că, la început, materia concentrată astăzi în diferitele corpuri, ce alcătuesc sistemul solar, *se găsia împrăştiată, într'o stare de extremă diviziune,* în tot spaţiul pe care îl ocupă, acum acest sistem şi care este, acum, gol. El presupunea deasemenea că acea masă materială haotică se găsia într'o stare iniţială, dacă nu de imobilitate absolută, dar, cel puţin, de *relativ repaos.........*

Oricât de extremă trebuia să fi fost diviziunea masei materiale primitive, pe care o presupusese, Kant nu credea totuşi, că *densitatea ei putuse să fie, pretutindeni, aceiaşi.* I se părea mult mai natural să-şi închipue că, într'unele din punctele spaţiului imens pe care îl ocupa, densitatea ei era mai mare decât în altele. Căci regularitatea absolută nu există, de la sine, în natură. Dacă dar într'un punct oarecare, situat, apromixativ, în

Al. Posescu

Iată acum în ce constă în liniile ei generale explicarea lui Kant. Inainte de a fi luat naştere universul în forma pe care o constatăm, materia care îl alcătueşte în prezent *se găsea într'o stare de extremă diviziune şi de repaos relativ.* Repaosul materiei în starea ei primitivă nu putea fi absolut, pentrucă *densitatea ei dela* început *nu putuse fi pretutindeni aceeaş. Partea în care densitatea materiei a fost mai mare a trebuit să devină un centru de atracţiune.* Aşa fiind particulele de materie din jurul *acestui centru de atracţiune s'au pus în mişcare în direcţia* lui. *Impiedecându-se însă unele pe altele* în această *mişcare,* au început să fie active *forţele de repulsiune.*

In felul acesta *mişcarea rectilinie a suferit devieri laterale, cari au luat* cu timpul *forme curbe. Pe măsură* ce elementele materiale s'au *îngrămădit, mişcările lor curbe au început să se armonizeze transformându-se într'o învârtire comună regulată în jurul centrului de gravitaţie.* In tim-

mijlocul masei materiale dela început, *densitatea ei a fost ceva mai mare* decât în restul ei, acel punct *a trebuit să devină*, după legile gravitației, *un centru de atracțiune*. Când *s'au pus însă în mișcare, în direcția acelui centru* care le atrăgea, moleculele masei prim:tive *s'au împiedicat*, mai mult sau mai puțin, *unele de altele. Forțele repulsive*, ce le aveau inerente, au intrat atunci și ele în joc. *Mișcarea* lor n'a putut uima, astfel, linia dreaptă, pe care tindea să i-o impună atracțiunea centrului. Ea *a suferit*, dela început, *devieri laterale, care au luat*, încetul cu încetul, *forme curbe*.

. . . .

Pe măsură ce însă masa centrală se mărea și se concentra, *prin îngrămădirea* necontenită a moleculelor ce îi veneau din toate direcțiile, principiul celei mai mici rezistențe a făcut ca *mișcările curbe* ale diferitelor ei părți *să se armonizeze, transformându-se într'o învârtire comună*, mai mult sau mai puțin *regulată în jurul centrului de gravitație*. Iar cauza, care a determinat armonizarea acelor m șcări, a provocat în acelaș timp încălzirea moleculelor respective.

Acea cauză a fost, în adevăr, frecarea necontenită a moleculelor în mișcare, unele de altele, — frecare ce nu putea să nu le ridice temperatura.

P. P. Negulescu, *Ibid.*, p. 791—794).

pul acesta ciocnirile și frecarea particulelor materiale au produs ridicarea temperaturii întregei mase materiale concentrate în jurul acelui centru de atracție de care am vorbit.

(Al. Posescu: *op. cit.*, p. 186—187).

P. P. Negulescu

După constituirea soarelui, așa dar, moleculele pe care le mai atrăgea el, dela distanțe mai mari, veniau animate de *mișcări curbe* destul de puternice ca *să facă echilibru gravitației. Ele nu mai cădeau astfel pe soare*, spre a-i mări încă masa, *ci își continuau mișcările curbe în jurul lui*. Intre două planuri ideale si-

Al. Posescu

Ele erau animate însă în acelaș timp datorită forței de repulsie de *mișcări curbe, cari au ajuns* la un moment dat *să facă echilibru gravitației. Astfel ele nu au mai căzut pe soare, ci au continuat mișcările lor curbe în jurul lui*. Din particulele materiale cari le alcătuiau *s'au format două inele de materie deasupra*

tuate, unul *deasupra și altul dedesubtul ecuatorului solar, s'au format din* această cauză, un fel de *inele de materie,* de conssitența aproximativă a celei inițiale, și *care se învârteau în jurul soarelui.*

Din acele inele au eșit apoi, încetul cu încetul, *planetele.*

. . . .

Iar pentru motive analoage cu cele ce au ridicat temperatura masei solare, corpurile ce au luat naștere în acest mod au fost și ele, la început, calde. *Fiind însă mult mai mici,* nu și-au putut păstra temperatura inițială. Ele sunt dar, astăzi, reci și obscure, — așa cum le văd astronomii ce le dau numele de planete. Insfârșit, *un proces analog,* repetându-se în „mai mic" în jurul planetelor, a dat naștere sateliților ce se învârtesc în jurul lor.

De la formarea sistemului solar Kant se ridica apoi, în „Istoria generală a naturii", la *formarea sistemelor siderale.* Fără să repete argumentele pe care le-am văzut, el se mărginea, în lipsa unor date mai amănunțite și mai precise, să indice unele analogii. *Stelele* erau pentru el *„sori"* asemenea cu al nostru, și trebuiau să fie înconjurate, după toate probabilitățile, de corpuri reci și obscure ca planetele din sistemul solar, pe care însă astronomii nu le puteau observa. Iar sistemele siderale de acest fel, care trebuiau să fi luat naștere în acelaș mod cu *sistemul solar, formau împreună,* după părerea lui, *un sistem mult mai vast,* un sistem universal, *cu un centru de gravitație comun.* Această presupunere se întemeia pe fenomenul „Căii lactee", care nu era, pentru Kant, decât o aparență optică, produsă de distribuirea sistemelor siderale în spațiu.

(P. P. Negulescu: *Ibid.,* p. 785-787).

și dedesubtul ecuatorului solar. cari au continuat *învârtirea lor în jurul soarelui. Din ele s'au rupt apoi planetele.* Condițiuni fizice asemănătoare cu acele ale masei centrale au făcut posibilă încălzirea lor. *Fiind însă mult mai mici,* ele s'au răcit mult mai repede.

Printr'o *acțiune analoagă* trebue să se fi *format,* spunea Kant, nu numai sistemul nostru planetar, ci întregul *sistem sideral* din care face el parte. *Stelele,* cari sunt și ele niște *sori,* trebue *să formeze împreună un sistem mult mai vast cu un centru de gravitație comun,* dar asemănător cu al *sistemului* nostru *solar.* Așadar corpurile cerești cari îl alcătuesc trebue să fie distribuite cam pe acelaș pan, ceeace explică prezența pe cer a Căii lactee, care este îngrămădirea de stele din planul pe care se mișcă întregul sistem stelar ce alcătuește universul nostru fizic.

(Al. Posescu: *op. cit.,* p. 187)

P. P. Negulescu

Aşa a ajuns Hegel să pună la *originea Universului, ca principiu ordonator* şi creator, o *Raţiune cosmică.*

Ca să creeze şi să ordoneze Universul însă, acea Raţiune cosmică n'a putut face altceva decât să gândească, — să gândească, fireşte, raţional. Formarea Universului a constat, astfel, într'o desfăşurare discursivă a ideii.

Procesul devenirii cosmice a fost, adică, un proces logic...

La început, aşa dar, *nu exista decât Raţiunea..* (p. 956)...

Raţiunea primordială s'a pus în mişcare, la început, fiindcă *existenţa ei* nedeterminată *era contradictorie.* Spre a scăpa de această contradicţie, *Raţiunea a intrat în devenire. Ea s'a determinat,* astfel, *devenind altceva* decât era la început. Căci după Hegel, materia nu este decât Raţiunea sub forma „alterităţii". *Existenţa* materiei *era* însă şi ea *contradictorie. Materia era,* în adevăr, *o raţiune ce nu mai putea gândi.* Poate fi însă ceva mai contradictoriu decât o raţiune lipsită de conştiinţă şi de gândire? *Materia a intrat dar, şi ea, în devenire, tinzând să ia, succesiv, forme care s'o apropie treptat, de ceeace fusese la început,* şi să-i permită în cele din urmă *să revină,* — nu desigur la starea ei primordială, dar totuşi la o stare echivalentă, — la o stare în care să poată avea din nou conştiinţă deplină de ea însăşi, să se poată gândi din nou pe ea însăşi, în unitatea ei absolută, sub diversitatea formelor ei relative.

(P. P. Negulescu: *Problema cosmologică.* Curs de Enciclopedia Filosofiei. 1934—1935. Editura Seminarului de Istoria şi Enciclopedia Filosofiei, p. 959—960).

Al. Posescu

Trebue să atragem atenţiunea însă dela început, că în concepţia lui Hegel *raţiunea* nu joacă rolul unui simplu *principiu ordonator al Universului* sau al naturii, cum spunea el, ci este natura ea însăş. Natura nu este după filosoful german, decât *raţiunea cosmică* în unul din aspectele ei sau în unul din momentele *evoluţiei sale logice.* Aşa fiind rezultă că natura nu a existat totdeauna. *La început, nu era decât raţiunea.* Din ea, printr'o evoluţie care, dată fiind natura ei, nu putea fi decât logică, a luat naştere lumea.

Raţiunea cosmică a trebuit să devină natură, pentru a părăsi *existenţa ei contradictorie,* care era în acelaş timp fiinţă şi nefiinţă. *Intrând în devenire* însă, ea a ajuns din nou la o existenţă contradictorie. *Materia,* ce reprezintă forma pe care a luat-o *raţiunea pentru a se determina devenind altceva, era o raţiune ce nu mai putea gândi.* O asemenea *existenţă* este evident *contradictorie* în aceiaş măsură în care era fiinţa ei primitivă nedeterminată, care era identică cu nefiinţa. Iată dece, *materia ea însăş a intrat în devenire urmărind să ia forme din ce în ce mai apropiate de ceeace a fost la început,* urmărind cu alte cuvinte *să redevină* gândire.

(Al. Posescu: *Introducere în Filofosie,* Bucureşti 1939, p. 200).

In cele din urmă, pentru a evita cu totul orice efort, cari putea implica primejdii de epuizare intelectuală, d. Posescu s'a decis să renunțe la toate nimicurile astea, ce nu pot decât ține în loc pe omul hotărît să ducă la bun sfârșit un lucru început. A copiat deci pur și simplu, fără să se mai încurce, textul original în întregime. In felul acesta e scrisă toată partea din urmă a lucrării, care constitue secțiunea a treia. Fiindcă ar cere prea mult spațiu, și pe deasupra ar fi și inutil, nu reproducem partea aceasta în întregime, ci alegem numai câteva mostre.

P. P. Negulescu

Spre a preciza acum unele afirmări, trebue să menționăm că, de fapt, cugetarea filosofică a înclinat spre monism, încă dela primele ei începuturi și a manifestat această înclinare dealungul întregei ei evoluții, — iar dualismul a constituit pentru ea numai o abatere momentană dela această cale. Cum se știe, filosofia greacă a început cu monismul hilozoist, care a luat în evoluția ulterioară a cugetării filosofice forme diferite, rămânând însă, totdeauna aproape, un monism sau revenind numaidecât la un asemenea punct de vedere când încerca să-l părăsească. Așa s'a întâmplat, bunăoară, la începuturile timpurilor moderne când, imediat după apariția dualismului cartezian, filosofia a revenit la monismul substanței cu Spinoza și la monismul forței cu Leibnitz. Cu alte cuvinte, cugetarea filosofică, în deosebire de gândirea vulgară, care se menține în concepția dualistă, a înclinat totdeauna să considere lumea ca fiind constituită dintr'un principiu unic și universal.

Un punct de vedere asemănător, întemeiat însă pe o cu totul altă argumetnare, a susținut în filosofia contimporană Herbart în concepția ontologică a „realilor". Realii herbartieni sunt existențe metafizice incorporale — ceeace nu înseamnă numaidecât că ei sunt de natură spirituală. Herbart îi caracterizează ca

Al. Posescu

Trebue să precizăm acum însă, că totuș cugetarea filosofică s'a îndreptat încă dela început spre o concepție ontologică monistă, și a manifestat această înclinare dealungul întregei sale evoluții — iar dualismul a constituit pentru ea numai abateri momentane. Cum se știe, filosofia greacă a început cu monismul hilozoist, care a luat în evoluția ulterioară a cugetării filosofice forme diferite, rămânând însă, totdeauna aproape un monism, sau revenind la monism ori de câte ori încerca să-l părăsească. Acelaș lucru s'a întâmplat în cursul epocii moderne, când, îndată după apariția dualismului cartezian, filosofia a revenit la monismul substanței cu Spinoza și la monismul forței cu Leibnitz. Cu alte cuvinte, în deosebire de gândirea vulgară, cugetarea filosofică a înclinat totdeauna să considere universul constituit dintr'o substanță unică.

O concepție ontologică asemănătoare, întemeiată însă pe o cu totul altă argumentare, a susținut în filosofia contimporană Herbart. Realii herbartieni sunt existențe metafizice incorporale ceeace evident că nu înseamnă numaidecât că sunt de natură spirituală, Herbart iî caracteriza ca pe niște *calități simple*. Sub această formă, ei sunt elementele metafizice

pe nişte calităţi simple. Ca atare, ei sunt elementele metafizice constitutive ale lumii. Monismul spiritualist al lui Herbart nu este astfel îndeajuns de bine caracterizat.

(P. P. Negulescu: *Problema ontologică*, 1933—1934, Editura Seminarului de Enciclopedia şi Istoria Filosofiei, pag. 60).

constitutive ale lumii. O asemenea concepţie este un monism spiritualist, — dar nu îndeajuns de bine caracterizat.

(Al. Posescu, *op. cit.*, p. 232).

P. P. Negulescu

Spuneam însă atunci, şi trebue să o repetăm acum, că preocuparea dela care au plecat primii filosofi greci nu a fost aceea de a deslega problema naturii intime a universului, ci problema originei lui. O concepţie ontologică totuşi — nu îndeajuns de bine caracterizată se întâlneşte la aceşti primi filosofi greci. După ei, un element material unic, care diferă dela unul la altul: apa pentru Tales, aerul pentru Anaximene, sau mai multe din aceste elemente laolaltă, cum credea Empedocle, au constituit substanţa primordială din care e formată lumea. Iar această substanţă primordială era, în concepţia primilor filosofi greci înzestrată cu vieaţă. Ea nu era, aşa dar, materie moartă. Iată de ce acest materialism încă neclar al primilor filosofi greci purta numele de hilozoism.

(P. P. Negulescu: *Ibid.*, p. 102).

Al. Posescu

Preocuparea însă dela care plecaseră aceştia, nu a fost de a deslega problema naturii existenţei, ci a originei universului. O concepţie ontologică, se întâlneşte totuş la aceşti primi gânditori. După ei, un element material unic, — care diferă dela un gânditor la altul — apa pentru Tales, aerul pentru Anaximene, sau mai multe elemente laolaltă pentru Empedocle, — au constituit substanţa primordială din care a luat naştere lumea. Iar această substanţă primordială era, în concepţia primilor filosofi greci, înzestrată cu vieaţă. Ea nu era aşa dar, materie moartă. Iată de ce acest materialism încă neclar al primilor filosofi greci purta numele de hilozoism.

(Al. Posescu: *op. cit.*, p. 236).

P. P. Negulescu

In evoluţia istorică a cugetării filosofice însă, monismul substanţei a apărut pentru prima oară, nu ca o consecinţă logică a monismului spiritualist, cum era de aşteptat, ci ca o reacţiune împotriva dualismului spiritualist. Şi anume, dualismul spiritualist de care e vorba era acel al lui Descartes, iar monismul substanţei care i s'a substituit a fost acel al lui Spinoza.

(P. P. Negulescu: *Ibid.*, pag. 75).

Al. Posescu

In evoluţia istorică a cugetării filosofice, monismul substanţei a apărut pentru prima oară totuş, nu ca o contniuare a monismului spiritualist sau mai degrabă ca o continuare a acestuia. Dualismul spiritualist de care e vorba era acel al lui Descartes, iar monismul substanţei care i s'a substituit a fost acel al lui Spinoza.

(Al. Posescu, *op. cit.*, p. 246).

P. P. Negulescu

In afară de soluţiile pozitive ale problemei ontologice, de care ne-am ocupat până acum a mai rămas, pentru a termina expunerea soluţiilor filosofice ale acestei probleme, să ne ocupăm de acele sisteme de gândire, care ar putea fi caracterizate ca luând faţă de ea o atitudine negativă. Această atitudine negativă a lor constă în aceea că ele înlătură deopotrivă din filosofie preocupările ontologice. Motivul însă pentru care ele fac aceasta nu e totdeauna acelaş. Dintre acestea, unele — cum este fenomenismul lui Mill — îndepărtează din filosofie preocupările ontologice, pentru motivul că ele neagă existenţa substanţială a lumii şi cu aceasta obiectul însuşi al preocupărilor ontologice. Inlăuntrul unor asemenea sisteme, problema naturii intime a existenţei nu se ridică, pentru motivul că nu există.

(P. P. Negulescu: *Ibid.*, p. 126).

Al. Posescu

A mai rămas, pentru a termina expunerea soluţiilor filosofice ale problemei ontologice, să ne ocupăm de acele concepţii cari ar putea fi caracterizate ca luând faţă de ea atitudine negativă. Atitudinea de care e vorba constă în aceea că ele înlătură din filosofie preocupările ontologice. Motivul însă pentru care ele fac aceasta nu este totdeauna acelaş. Fenomenismul lui Mill îndepărtează din filosofie preocupările ontologice, pentrucă neagă existenţa substanţială a lumii şi cu aceasta obiectul însuşi al preocupărilor ontologice. Intr'o asemenea concepţie problema naturii intime a existenţei nu se ridică, pentrucă existenţa nu posedă o stare naturală intimă.

(Al. Posescu, *op. cit.*, p. 261).

Cu aceste ultime podoabe culese din cartea d-lui Posescu, am ajuns la capătul cercetării, care m'a pasionat ca un autentic roman poliţist. A fost, în ce mă priveşte o reală distracţie să descopăr şi să urmăresc ingeniozităţile sistemului de a plagia al lui Al. Posescu. Fie că rezumă pur şi simplu (dacă aici poate fi vorba de rezumat pur); fie că răstoarnă ordinea ideilor şi frazelor; fie că recurge la un compromis între rezumatul propriu zis şi transcrierea directă, cu intenţia, care constitue o circumstanţă agravantă de a *mistifica*, plagiatul oricum iese la lumină.

Cred că dovezile aduse sunt suficient de numeroase, şi mai ales destul de elocvente pentru a nu mai lăsa cititorilor nici o îndoială în privinţa calificării ce trebue dată isprăvii neobişnuit de îndrăzneţe a eroului nostru.

Al. Posescu este un plagiator de mare clasă.

Plagiatul de faţă iese din comun, datorită nu numai îndrăznelii lui ci şi altui fapt: Al. Posescu este asistentul d-lui P. P. Negulescu, ale cărui cursuri le plagiază. Cartea d-sale este citită de aceiaşi studenţi, cari citesc şi cursurile d-lui prof. P. P. Negulescu. Nu s'a întrebat ce vor spune aceştia când vor constata astfel de procedee ? Nu s'a gândit apoi la situaţia delicată pe care o creiază pro-

fesorului său? Şi mai este o latură, mai delicată. D. P. P. Negulescu a tipărit până acum parte din cursurile d-sale. *Geneza formelor culturii*, de exemplu, este un curs preliminar ţinut de d-sa la Facultatea de Litere. S'ar putea ca într'o bună zi, d-sa să-şi tipărească şi cursurile plagiate de Al. Posescu. Să ne închipuim, acum, că unele pagini din aceste cursuri ar trece la tipar în aceiaşi redactare: n'ar apărea, în acest caz, d. P. P. Negulescu ca plagiator al lui Al. Posescu?

Astfel de întrebări însă, nu şi-le pune cineva care procedează ca Al. Posescu.

Dar la ce bun să mai facem comentarii? Faptele vorbesc dela sine, şi ele au forţa de a califica definitiv şi categoric.

N. Tatu

POETUL ANDREI ADY

Flăcău cuman, cu ochii mari,
Ursit de dor să pătimească,
Păzea cirezi, cutreerând
Vestita pustă ungurească.

In suflet des i-au înflorit
Mirajul cald și umbrele,
Dar florile din inimă
I le-au păscut doar turmele.

De mii de ori visa vrăjit,
La moarte, la femei, la vin,
Ori unde 'n lume-ar fi ajuns
Un cântăreț cu har divin.

Dar își privea tovarășii
Murdari, neghiobi și turma. Sta.
Işi îngropa cântarea 'n el
Şi înjura sau fluera.

(Poetul pustei = A Hortobágy poétája)

S'au împlinit două decenii, decând făuritorul acestor versuri caracteristice pentru destinul său și-a închis pentru totdeauna ochii mari și obosiți. Se numea *Andrei Ady*. A viețuit 42 ani, a suferit cât alții în 420 și a fost piatră de hotar în ogorul spiritului maghiar. De aceea, îl prezentăm cetitorilor români, mai ales ca poet.

Dar personalitatea lui Ady are și alte titluri pentru a fi cunoscută de Români. Este un fiu al Sălajului, pe care l-a iubit și l-a cântat până la moarte. Ne-a cunoscut, ne-a prețuit și a dat dovezi de prețuire.

In satul lui natal, unde același cimitir odihnește pe Români și pe Unguri, Românii n'aveau biserică. Poetul Ady în 1902, într'un articol-apel, «Un preot și o parohie», publicat într'un ziar unguresc, cere obolul conaționalilor săi și astfel preotul Pop și enoriașii, săraci lipiți pământului, pot să-și ridice biserică românească.

A scris schițe din viața Românilor sălăjeni.

A fost un adversar hotărît al politicei șovine, practicată de anumite cercuri politice maghiare. Iar în poezia «Cântecul Jacobinului maghiar» a scris înainte de războiul cel mare :

Şi mii de dorinţi amorţite
De ce nu mpietresc in voinţă?
Durerea maghiară, română
Şi slavă, e tot suferinţă.

Ruşinea şi-amarul de-o mie
De ani împliniţi ne sunt rude,
De ce nu urcăm baricada
Ideei aceleiaşi lupte?

. . . .
Când ne vom strânge 'mpreună,
Când vom grăi vorbe tari
Noi, asupriţii, înfrânţii,
Maghiarii şi cei nemaghiari?...

A fost prieten cu Octavian Goga — cu toată deosebirea de structură sufletească. Acestei prietenii i s'a închinat poetul nostru, în zilele de ocupaţie a Budapestei, depunând prin Eugen Goga pe mormântul lui Ady o splendidă coroană de flori, cu următoarea inscripţie pe panglica tricoloră românească: «Lui Andrei Ady, poetului şi prietenului, Octavian Goga».

Tot Goga i-a tradus cinci poezii şi, în notiţa care le însoţeşte în revista Cultura (Cluj, 1924), a promis să facă o analiză amănunţită a operei lui Ady — promisiune care nu s'a putut înfăptui.

Goga n'a fost singurul scriitor român care s'a apropiat cu dragoste de poetul Ady. Au mai scris despre el şi i-au tradus poezii: Emil Isac, Teodor Murăşanu, Iustin Ilieşiu, George A. Petre, I. U. Soricu şi alţii.

In 1924, când i s'a desvelit o tablă comemorativă pe casa natală, ministerul de culte, prin d. Ion Minulescu, a patronat serbarea.

Participarea aceasta a fost salutată de d. prof. Dr. Gh. Kristóf dela Universitatea din Cluj în cuvinte entusiaste: «Motiv de bucurie este rezultatul de ordin cultural, la care n'a putut ajunge nici Petőfi, nici Madâch: la această serbare va fi prezentă şi cultura românească prin numeroşi şi valoroşi reprezentanţi... Iată, desvelirea tablei comemorative a lui Ady transformă în zâmbet şi îmblânzeşte privirile celor două popoare, cari acum nu se înfruntă, ci privesc în aceeaşi direcţie. De-ar da Dumnezeu să se repete cât mai des acest fenomen, ca până în cele din urmă să devină statornic.....»

Atitudinea lui Ady faţă de Români trebue privită prin prisma dragostei lui faţă de neamul său. Ady era încredinţat că viitorul poporului unguresc este strâns legat de viitorul popoarelor conlocuitoare. Aceasta e cheia sa sufletească: maghiar fiind, a încadrat soarta neamului său în umanitate — mai bine zis în «omenie».

Iată motivele speciale cari ne îndeamnă să-l prezentăm cu toată pietatea cetitorilor români.

Viața pământească i-a fost foarte agitată. S'a născut în 22 Noemvrie 1877 în satul Mețent, în Sălaj, din familie de nemeși săraci. A învățat la școala din sat, la Carei și în Zalău. A început să publice versuri încă fiind în liceu (1896) într'o gazetă locală (Szilágyi Hetilap).

A studiat «jura» la Debrețin și Budapesta și a făcut practică la Tabla regească (Curtea de Apel) Timișoara, pentru a deveni un bun judecător sau funcționar, după dorința părinților. Dar pe el îl mâna demonul scrisului pe alte căi : s'a făcut ziarist. Ca orice gazetar de provincie, a scris în gazetele din Debrețin de toate : reportagii, foiletoane, critică artistică și dramatică, articole politice, schițe literare. A fost remarcat în cercurile locale pentru originalitatea ideilor și a stilului.

In 1899 a tipărit primul volumaș de versuri «Versek», cu o prefață de Emil Ábrány. A fost o manifestare de ucenic în arta poetică tradițională clasică maghiară, cu prea puține note personale. Cu greu ar fi putut cineva profeți cariera uluitoare a acestui atât de cuminte începător.

Nemulțumit de puțina viață literară și artistică a Debreținului, în 1900 s'a mutat la Oradea, unde a făcut ziaristică guvernamentală, apoi de opoziție. Și odată trecut în opoziție, acolo a rămas toată viața, furat pe nesimțite de ideologia radicală politică și socială. Și-a întors privirile spre Paris, a întâlnit marea dragoste, hotărîtoare pentru viața și cariera sa literară. Așa numita Leda i-a atras atenția asupra poeților francezi, mai ales asupra lui Verlaine și Baudelaire. Și-a făcut un punct de onoare din a reprezenta altă mentalitate decât cea a funcționarilor județeni, a ofițerilor de husari și a curții episcopale romano-catolice din Oradea.

Tot aici și-a strâns în volum 30 de poezii, sub titlul «Inc'odată» (Még egyszer) în 1903. De data aceasta originalitatea de concepție și de stil i-a adus succes mare, drumul gloriei l-a ispitit.

In anul următor, ascultând glasul inimii (Leda se mutase la Paris) și glasul muzelor, a plecat la Paris, fiind ajutat și de județul Sălaj. Petrecerea în repetate rânduri la Paris a fost hotărîtoare pentru tot restul vieții, din toate punctele de vedere.

In 1906 a tipărit al treilea volum de versuri : «Poezii nouă» (Uj versek). De data aceasta este el însuși. Ciclul poeziilor erotice — Psalmii Ledei —, al poeziilor politico-sociale — Pe ogorul unguresc —, al versurilor pariziene — Parisul cântător — și cele în cari își schițează atitudinea viitoare de poet și de luptător împotriva bogăției — Călătorul măgurilor virgine — i-au adus gloria și hula,

încăierate în cea mai pasionată polemică politică şi literară, pe care a cunoscut-o viaţa spirituală maghiară. Apele Betezdei au fost turburate de îngerul răsvrătirii şi nu s'au mai limpezit nici în timpul vieţii, nici după moartea sa.

Poetul îşi afirmă viţa străveche maghiară :

Eu am venit prin vestitul Verecke,
Urechea de cântec străvechi îmi răsună,

dar se întreabă :

Oare eu pot năvăli pela Dévény
Cu cântece noi ale vremii din urmă ?

E un fel de întrebare retorică, nu mai aşteaptă răspunsul nimănui, năvăleşte în republica spirituală maghiară cu toată noutatea modernă ; s'a descătuşat şi va fi el însuşi cu orice preţ :

Nu-mi trebue visuri visate şi ieri,
Pe apele noilor taine, dureri,
Zboară, corabie !
Nu-mi trebue visuri visate şi ieri.

Eu nu-s lăutar de duzină al lumii.
Mânată de Duh sfânt, sau de-al cârciumii :
Zboară, corabie !
Eu nu-s lăutar de duzină al lumii.

sunt rândurile cu care îşi încheie volumaşul.

Va fi deci original, fie că va fi slăvit, fie că va fi considerat satanic. Şi s'a ţinut de cuvânt.

Iubirea pentru Leda i-a inspirat minunatul ciclu de poezii erotice, iubirea pentru viaţa spirituală franceză l-a îndemnat să lupte mai îndârjit pentru descătuşarea vieţii sufleteşti maghiare din tiparele trecutului, pe care el le consideră corupte, nedrepte, statice, anacronice.

Această influenţă franceză asupra lui Ady e ciudată. A învăţat foarte puţin dela francezi : nici nu ştia bine limba. Mândria lui şi puţina sociabilitate franceză l-au împiedecat să aibă prietenii mari şi să pătrundă în miezul vieţii spirituale parisiene. Articolele din timpul şederii la Paris, publicate în ziarul «Budapesti Napló», dovedesc o gândire rafinată, dar prea puţin specific francez. L-a impresionat însă proporţia gigantică a vieţii de metropolă modernă — Londra l-ar fi impresionat mai puternic şi cu siguranţă că New-Yorkul la superlativ.

Dar, asemenea lui Goethe în Italia, a fost fermecat de armonia vieţii libere. care cuprinde pe nelatin, când intră într'un mediu latin.

L-au încântat viața de stradă, grădinile, pariziencele, poezia lui Verlaine și Baudelaire. Aici s'a cristalizat în el cu tărie de dogmă. ceeace mai înainte bănuia numai : frumusețea vieții în sine însăși. cu urcușurile și povârnișurile ei ; aici a căpătat curaj să rostească răspicat marile cuvinte turburătoare, în imagini noi, în ritm nou într'o limbă nouă. Parisul pentru el nu a însemnat o altoire, a fost doar un fel de atmosferă primăvaratecă, în care a înflorit tulpina primitivă. Nu l-a îmbogățit și nu l-a schimbat — l-a ajutat numai să-și descopere comoara din el. De-aci înainte, fiecare volum nou sporea entuziasmul ditirambic al tineretului și întețea atacurile tradiționaliștilor. Și aceasta s'a repetat aproape anual : In 1908 a tipărit volumul de poezii «Sânge și aur» (Vér és arany) considerat cel mai bun între toate celelalte; în 1909: «In carul lui Ilie» (Az Illés szekerén) ; în 1910 : «Mi-ar fi drag să fiu iubit» (Szeretném ha szeretnének) ; în 1911 «Din versurile tuturor tainelor» (A minden titkok verseiből) ; tot atunci : «Mărturisiri și studii» (Vallomások és tanulmányok, proză) ; în 1912 : «Viața fugară» (A menekülö élet) ; In 1913 : «Dragostea de noi» (A magunk szerelme) ; în 1914 : «Cine m'a văzut» (Ki látott engem) ; în 1918 : «In fruntea morților» (A halottak élén). I s'au mai tipărit câteva volume de articole politice, reeditări de versuri, postume, și mai ales «Ultimele corăbii» (Az utolsó hajók, în 1923), activitatea de scriitor însumând în total 7 volume proză și 12 de poezie.

Ultimii ani i-a petrecut în Budapesta, în satul natal, în călătorii și spitale și, după căsătoria cu Berta Boncza (1915) mai ales în castelul soției dela Ciucea, devenit mai târziu proprietatea lui Octavian Goga.

Războiul cel mare l-a cutremurat până în adâncul sufletului A protestat în versuri inspirate împotriva neomeniei războiului, a simțit și a prorocit apropiata prăbușire a țării sale, târîtă în războiu pentru interese străine, ba chiar potrivnice. Era pe patul de moarte, când i s'a împlinit prorocirea. Revoluția democrată și floarea ei, comunismul, l-au proclamat Tirteul lor, prezentându-l într'o lumină falsă, căci se știe că *nu aceasta* era revoluția pregătită de el.

In 19 Noemvrie 1918, când Ungaria milenară se amăgea cu iluzia unei renașteri, cu zorii unei epoci de libertate, reprezentanți din sânul Consiliului național maghiar au prezentat poetului pe patul de suferință o diplomă omagială, recunoscându-l vates și îndrumător spritual al Ungariei noi, și cerând binecuvântarea lui Dumnezeu asupra lui.... Dar a doua zi, consiliile naționale române în ora-

șele ardelene proclamau stăpânirea românească și soldații români jurau credință regelui român.

I-a fost dat astfel să asiste la prăbușirea patriei sale, pe care a profețit-o, dar nu a provocat-o. Și i-a fost dat să ispășească vina altora, cum a mai ispășit de atâtea ori în viață vini imaginare; fiindcă a prevăzut, a fost socotit pricină. Dealtfel, remediile recomandate de el nu se puteau aplica: era prea târziu, organismul vieții de stat maghiar nu mai putea suporta criza unei înoiri.

A închis ochii în 27 Ianuarie 1919, într'un sanatoriu din Budapesta, istovit de chinuri trupești și sufletești și a fost așezat spre veșnică odihnă în cimitirul Kerepes.

Mulți dintre luptătorii pro sau contra Ady se odihnesc și ei. Dar lupta continuă, deși în timp de două decenii s'au schimbat puncte de vedere, unii dintre luptători trecând de partea cealaltă a baricadei. Talentul lui excepțional, neegalat în literatura maghiară dela Petőfi până azi, nu mai este contestat nici de adversari. Personalitatea lui a devenit o entitate de măsură pentru cântărirea celorlalți scriitori și e socotită drept cea mai reprezentativă pentru epoca în care s'a afirmat. El nu mai poate fi negat decât prin negarea întregii epoci.

In pragul secolului al XX-lea, literatura maghiară răsuna încă de ecourile poeziei lui Petőfi. Epigonii i-au reluat temele și maniera, canoanele lui poetice deveniseră tipic, produsele deci, foarte adesea, standardizate. Este drept că tineretul căta idei noi și forme de exprimare mai libere. Era oarecare desorientare ideologică: formele și formulele vechi nu mai aveau suficientă vigoare, cele noi nu-și găsiseră încă geniul care să le formuleze și să le treacă în circulație. Sufletește o parte a publicului maghiar era copt pentru a primi ideologie și artă nouă, încât, foarte curând, Ady a ajuns șeful unei tabere îndârjite, foarte hotărîtă să dărâme clasicismul național, turnat în tiparele lui Petőfi și Ioan Arany, încă la mijlocul secolului trecut.

Acest clasicism, care căta să pună în valoare romanticismul mistic maghiar și elemente europene, a fost primul curent care a modelat sensibilitatea națională maghiară. Absolutismul dintre 1848—1867 i-a împiedecat însă desvoltarea cuvenită literară, iar în timpul dualismului austro-ungar (1867—1918) literatura a fost umbrită de desvoltarea exagerată a gazetăriei și a preocupărilor politice. Chiar Petőfi și Arany, ca și alți scriitori, erau cântăriți cu balanța patriotismului (foarte adeseori îngust, de partid). Literatura

exista, dar nu erau urechi să o asculte. Prețuirea estetică era de ordin secundar, subordonată celei politice cu criterii gazetărești. Lirica, mai ales, abia dacă mai trezea vre-un interes.

In primul volum, apărut în 1899, Ady are numeroase reminiscențe din Petöfi (poeziile: In cafenea = Kávéházban, Comemorarea morții lui Kossuth = Kossuth halálának évfordulója), din poeții Reviczky, Josif Kiss, Lévay, Abrány, Endrödy — și ecouri din Heine și Edgar Poë, prinse indirect. Stihuia și el ca și ceilalți confrați, ușurel, idealizând visător, melancolizând după modă și rețetă. Dar chiar în acest volum se află și embrionii viitorului lui Ady, în versurile : «Bine-ar fi din inimă curată» (De jó volna tiszta szivből), «Din inima ta câte-o oftare» (A szivedből egy-egy sóhaj), «In semi-întunerec» (Félhomâlyból) și «Azaba».

După mutarea la Oradea, poetul începe să umble pe poteca sa. Incă în 1900 ziarul la care colabora, «Szabadság» a deschis o listă de subscripție pentru volumul care va apare deabia în 1903; și caracterizarea făcută în apel, e potrivită pentru tot restul poeziilor lui : «Tânărul poet în volumul al doilea nu mai mânuește vechea liră : E nou și îndrăzneț. Curajos dă glas tuturor impresiilor noi. Nu-l oprește acea ipocrizie poetică, ce face plictisitori pe mulți și dintre cei mai talentați poeți ai noștri...»

Volumul anunțat va apare de abia în Sept. 1903. Critica din provincie și din capitală confirmă un succes neobișnuit, Ady a dovedit că nu vrea numai o poezie nouă ci că o și realizează, deși cu oarecari imperfecțiuni de formă. Soarta i-a fost asemănătoare cu a lui Petöfi : Contemporanii pigmei nu l-au înțeles și nu-i puteau ierta gloria.

Se simțeau cutremurele premergătoare erupției vulcanului. Incepând dela al treilea volum de «Versuri noi» din 1906 poetul Ady poate fi socotit cu adevărat așa cum îl caracterizează profesorul Kristóf dela Cluj : «omul vulcan». Erupția lui sparge liniștile și tot în jur, împrăștiind spaimă și lavă pe îmbătrânitele și înțelenitele ogoare spirituale unguresti.

Au țipat îndurerați toți : domni și țărani, unguri neaoși și asimilați. E drept că erupsese în numele vieții noi — dar deocamdată pustia cu râvnă formele vieții vechi. Asemenea vulcanului, își revărsa lava vorbelor fără alegere și fără crutare. Și tot fără alegere și fără cruțare a fost înfruntat: Tot ce era socotit „cuminte" în viața spirituală maghiară a ridicat piatra asupra poetului și omului politic (atât cât a fost om politic) Ady.

L-au ștampilat trădător de neam, de patrie, și, în chip de supremă insultă : decadent, ucenic al poeților francezi.

Scriitorul care s'a mândrit o viață întreagă că e ungur neaoș — a fost excomunicat din obștea maghiară.

Ideologul care a descoperit golul răsunător al frazelor patriotarde și-a presmițit prăbușirea, a fost decretat anarhist și trădător.

Creatorul unui nou sistem poeitc, apostolul unei noi estetici și al unei noi sensibilități — a fost judecat cu vechea măsură și găsit inexistent ca poet. Discipolii lui au răspuns tot atât de viguros, poetul însuși a fost răpit de patima luptei : „Sufletul nostru a poftit să fie luptă și frumusețe de luptă" — este *motto*-ul unui ciclu de versuri.

Lirica maghiară a intrat în criză.

Iubirea, izvorul veșnic al lirismului, după calapodul vechiu „biedermeyer", până la el, era inspirată de obiceiu, de o „fetiță" nevinovată, blondă, cu ochi albaștri, alintată și alintătoare cu gesturi angelice sau izvor de desnădejdi distilate, — era un fel de șah de salon pe plan sufletesc. „Femeea" cu însușiri și scăderi pământești era admisă numai în compartimentele literare impersonale, în proză și în dramaturgie. Noul trubadur, Ady, nu se mulțumește să ofteze serenade sub balcoane înflorite și să uite lira, când i se arunca scara de mătase dela fereastra alcovului. El îndrăznește să cânte mai departe fără să pună surdină, dorințele trupului, sentimentele turburi, ura și blestemele. A ajuns să exprime și surogatul îndoelnic al dragostei întâmplătoare de-o zi. Din acest punct de vedere, poezia lui lirică nu mai este un distins salon, în care să se întâlnească sentimente manierate, în ținută sărbătorească. Putea oare să placă, în acest chip, gustului clasic, care cere prezentarea iubirii numai sub forma ei discret eterică —partea trupească fiind rezervată pentru lubrice cântece clandestine, cu circulație ipocrit intensificată? Evdient, vechea concepție, ipocrită, are meritul de-a nu jigni sentimentul moral al celor delicați, rezervând lubricul celor ce vor să-l caute cu dinadinsul. La Ady însă sentimentele turburi și iubirea trupească produc uimire și durere, adeseori, mai ales în faza mijlocie a poeziei lui. El a îndrăznit să rdiice la rang de temă lirică și sentimente prozaice. Prin aceasta a devenit poet reprezentativ al generației sale, dar credem că a pierdut mult din punct de vedere estetic. Nu tot ce e adevărat e ipso facto și poetic — frumosul estetic, asemenea multor alte valori spirituale, este rezultanta unui îndelungat și complicat proces de cristalizare convențională, este un bun al tuturora. Poetul Ady a bravat convenționalismul prin afirmarea *Eu*-lui înainte de orice. Aici se găsește cheia poeziei sale erotice.

Sacrosanctul *Eu* al lui Ady este punctul de reazăm al întregii

sale activităţi poetice, este punctul de sprijin al pârghiei cu care va căuta să răstoarne valorile convenţionale, spre spaima celor din jurul său. Mândru şi nerăbdător în setea de-a se afirma, a renunţat la frâne, convins de valoarea sa, nu are suficientă autocritică. (Metoda de-a scrie a gazetarului Ady a fost adeseori şi metoda de-a scrie a poetului Ady : Scriind pentru gazete şi reviste,

ANDREI ADY

trimetea versurile proaspete, nerevăzute, zorit de închiderea ediţiei. Şi odată tipărite, nu le-a mai revizuit ; cel mult a înlăturat pe unele din volumele în care şi le strângea, ceeace explică, în parte, inegalitatea valorii poeziilor lui).

Inchinându-se *Eu*-lui, a căutat veşnic ca această comoară subiectivă să nu fie confundată cu obşteasca viaţă burgheză, ordo-

nată și banală, țesută din acțiuni cuminți, determinate de mobile mărunte, în cadru bine țărcuit de convenționalism. Se temea că o astfel de viață nu face să vibreze coardele adânci ale sufletului și el avea groază de tăcere. Și-a ridicat deci sufletul (s'ar putea spune de multe ori că și l-a coborît) în bătăile de vânt ale pasiunilor și patimilor; pentru a-l face să vibreze, a devenit conștient un boem legendar de desordonat pentru a pune temelie poeziei. Căci pentru el poezia este floarea directă a vieții.

Nu a fost, nu voia și nici nu putea să fie un prea supus credincios al maiestății gândirii logice, ci a fost, cum voia și cum a fost croit să fie, un agent neastâmpărat al vitalismului curgător în unde de energie elementară și veșnică, răzbind și ciuruind sistemele filosofiei clasice. Nietzcheian și bergsonian prin fire, a lăsat la o parte gândirea abstractă, înlocuind-o prin intuiție, fiind, în cultura maghiară, cel dintâi popularizator al acestei concepții insurecționale.

Considera viața ca cel mai mare bun, care trebue sorbit nefalșificat, până la ultima picătură. Prin antiteză, socotea drept răul suprem, viața lipsită de sentimente, de căldură, viața care fuge spre „liniștea albă". Numai viața deplină poate fi bună, înăuntrul acestei vieți sunt de prisos longitudinile și latitudinile răului și binelui. Trebue trăită integral, tot ce nu este trăire nu poate fi decât o pregătire pentru această clipă, sau ecourile îndurerate după împlinirea ei. Pe această linie mistică, dragostea de sine a lui Ady, scormonind tot mai adânc în sine după clipa tragică și sublimă, se înglobează în viața absolută, cu rosturi dincolo de vreme și spațiu, în iubirea universală, născătoare de viață și de mișcare infinită, fără vre-un scop în afară de sine însăși.

De aceea întâlnim, la tot pasul, pe Ady în poeziile sale. Prezența sa nu e întâmplătoare; ea constitue elanul liric esențial; ecourile vieții lui personale sunt variate la infinit, înlăturând monocordismul, dar cu ce preț: a trăit viața în felul lui, i-a băut cu nesaț băuturile de nectar și otravă, dar n'a putut-o stăpâni. A fost târît în prăpăstii ispititoare și numai rar de tot a fost împins spre culmi. Iar poezia lui oglindește sguduitor tocmai această tragedie a omului îndrăgostit de viață dar subjugat de ea și amenințat veșnic de fantoma morții. Iar cel mai neîndurător crainic al dragostei de viață fiind iubirea, se înțelege că și poezia erotică a lui Ady va răsfrânge aceeași situație tragică.

La început de tot, în adolescență, părea că iubirea lui va fi cântată în accente de trubadur romantic, vraja par'că-l cuprinde în cerc luminos:

Vraja mă supune, îmi aprinde fața,
Nou născut, mă cheamă bucuros viața.

Cel ce nu simțise tremurul simțirii,
Va fi trubadurul tânăr al iubirii...

Dar e o licărire repede stinsă, un fel de titlu erotic, rămas fără text. Icoana serafică a unui ideal blond nu va fi zugrăvită nici odată.

După faza de pregătire, neconsistentă și repede părăsită, urmează *ciclul Ledei* (Psalmii Ledei), iubirea chinuită, cu mii de fețe, înregistrarea unui adevărat roman psihologic. Exprimă direct, dar mai curând sugerează, fericirea dureroasă, nimicurile de toate zilele chinuitoare, indiferența temporară, dorul și teama de dragoste, sentimentul intim al caducității iubirei, fiorii mesageri ai îmbătrânirii, aderile morții... Ca și la Baudelaire, iubirea este o patimă, o boală fără leac. Lupta împotriva ei e veșnică și tot atât de veșnică e și zădărnicia acestei lupte, sabotată de altfel de poet însuși.

Ady nu știe mângâia. Chiar adierile de zâmbet sunt repede gonite de ironie și de chiotele durerii. Iubiții nu-și zâmbesc, iubirea e nuntă dar și luptă veșnică.

Pudicitatea tradițională a liricei maghiare e uitată, sensualismul se răsfață în voie. Dorințile trupului devin subiecte de poezie lirică — e adevărat că nu cu rezonanțe lubrice, — nu cu intenții pornografice, ci proiectate de o neîngăduitoare clocotire de pasiune: emoționează prin tragicul sufletesc al bietului poet chinuit ca Nessus. Nu e totdeauna suficient de pur pentru a fi o mare poezie, dar e destul de omenesc pentru a emoționa. A lărgit astfel cadrul liricei tradiționale a poeților postpetőfieni.

Odată cu sfârșitul romanului de dragoste cu Leda, poetul devine trubadurul micilor iubiri mincinoase, caracteristice gloatei citadine moderne. Este ciclul iubirilor găunoase, fără miez sufletesc, al gesturilor mărunte, al amăgirilor efemere, fără adâncime, caracteristic vremii. Impresionează tocmai prin lipsa de orizont și prin concretizarea mizeriei sufletești a omului modern, desgustat de ideal, schimbător și incapabil de jertfe și statornicie. Este faza intermediară.

In sfârșit, Ady se urcă pe culmile limpezirilor. Sentimentul se înseninează, măsura devine de înțelept și resemnarea atinge culmi clasice. Poetul face pace cu iubirea. Poeziile adresate soției sale (cu numele poetic : Cinszka) mărturisesc încrederea în sine, iubirea chinuită devine împăcare și întoarcere potolită spre liniștea căminului.

Demonul care l-a gonit, chinuindu-l, dela femeie la femeie până aproape de moarte, trona în el însuși: N'a știut iubi femeia — s'a iubit veșnic pe el, oglindit în femeie. Nici odată nu iubea numai femeia pe care tocmai o iubea — iubirea se adresa către sine însuși. „Nu sărut femeea, mă sărut pe mine însumi..." exclamă Ady, veșnicul Lazăr al praznicului iubirii... Setea de fericire l-a chinuit dela început până la sfârșit, i se părea că e osândit să alerge veșnic pe urmele fericirii :

E-o minciună mare „Astăzi"
Adevărul este „Mâine"...

Patriotismul, alt izvor de inspirație al poeziei lirice, era prezent și în lirica maghiară anteadyană. Era un patriotism vag, general, optimist și romantic, în forme neprimenite dela Kölcsey, Petőfi și Arany. Dar nu avea adâncime filosofică, nici contur social, ceeace explică și faptul că nu a găsit răsunet înafară. Evoluția rapidă a claselor sociale, primenirea ideologică europeană, schimbările politice interne și externe, au creat crize și au pus probleme, cari cereau altă concepție și alte mijloace pentru conducerea destinului poporului și țării ungurești. Se înțelege deci că și spiritul poeziei patriotice trebuia înoit. Și nimeni, până la Ady, n'a urmat în poezie evoluția spre tragic a poporului ungar. In simfonia osanalelor ridicate de poeții cu concepții oficiale (sau oficializate) la adresa seminției ungurești, viguroase și veșnic glorioase, simfonie care ignora adevărata situație, a răsunat de odată un glas distonant, care cerea alungarea mirajului, descoperirea și vindecarea rănilor ascunse.

In mijlocul altarelor, în cari se înălța smirna trandafirie a unui patriotism mistic, s'a ridicat un nou Samson, care a zguduit coloanele templelor clădite pe nisip, contribuind astfel la dărâmarea lor. E adevărat că dărâmăturile l-au doborît și pe el, dar el a stăruit neclintit în atitudinea de negație față de-un trecut greșit clădit, sperând într'o nouă reclădire a unei Ungarii noi. Contactul cu cultura și viața apuseană i-a deschis ochii, nu pentru a-și nega maghiarismul, ci pentru a fructifica specificul maghiar prin metode oferite de Apus. A rămas maghiar în toate fibrele sale, a răscolit istoria ungurească și a cântat toate evenimentele de seamă din mileniul european al neamului său, dar proiectând asupra lor concepția sa originală. De asemenea, toate clasele sociale, țărani, burghezi și nobili, sunt reprezentate în versurile lui Ady, firește, în lumina specifică a poetului.

Fiind stegarul răsăritean al oastei apusene, a fost chinuit de lupta între tradițiile de-acasă cu demonul progresului, Insetat de

Apus, revenea necontenit pe malurile mlăştinoase ale Tisei. A străbătut de nenumărate ori distanţa între primitivismul de-acasă şi rafinamentul francez, revoltat, biciuindu-şi neamul şi ţara pentru a o zori spre forme de viaţă nouă. Nu l-a împiedecat nici duşmăniile, nici acuzarea de internaţionalism şi trădător. Prin verbul lui grăia viziunea unei maghiarimi viitoare, de dragul căreia a început lupta cu cea prezentă. Dragostea cea mare îl făcea să urască cu o patimă tot atât de mare.

In alte literaturi poate ar fi fost mai cruţat, dar Budapesta şi Debreţinul nu-i puteau ierta adorarea Parisului, blestemarea marei mlaştini ungare, cimitir al sufletelor, şi prorocirea prăbuşirii.

In patima luptei, era fatal să lovească şi să dărîme mai mult, decât să prezinte planuri concrete de reclădire. Nu a avut pace pentru a-şi încorona activitatea destructivă cu afirmarea noilor forme, aşa că opera lui apare trunchiată. Războiul şi urmările lui şi mortea prematură l-au împiedecat poate să-şi desfăşoare şi această operă de desăvârşire a activităţii sale.

Poate fi încadrat în rândurile marilor patrioţi maghiari înaintaşi, cari n'au fost nici ei mulţumiţi cu stările în cari trăiau. La fel s'au luptat cu contemporanii şi poetul-erou Zrinyi, patriotul economist Széchenyi, poetul puritan Kölcsey, poetul clasic Berzsenyi. Chiar sfârşitul lui îl înşiră între aceştia: a murit tragic ca şi ei, plângându-se pe sine şi poporul din care făcea parte.

Ca evoluţie a sentimentului patriotic, este interesant de urmărit lărgirea cercului de preocupări. Şi în această direcţie, pleacă tot dela sine. In „Versuri noi" el este exemplarul ales al poporului maghiar nefericit; în „Aur şi sânge" îşi profeţeşte prăbuşirea, ca martir predestinat al maghiarismului ; în volumul „Carul lui Ilie" e înspăimântat că odată cu el se prăpădeşte şi neamul unguresc ; în volumele următoare se întreabă tot mai înfiorat : „pentru ce" îi este neamul osândit să moară. Războiul i-a sporit teama, era convins că e fatal pentru maghiari, căci ei sunt chemaţi să-şi verse sângele pentru scopuri străine şi interese potrivnice. Maghiarii, rătăciţi aici din tainicul răsărt, sunt singuri, fără prieteni şi fără fraţi — sunt sortiţi înfrângerii. O nouă dreptate a noroadelor, trâmbiţată de biruinţa altora, i-a dat dreptate. Şi poetul s'a stins în cele mai grele clipe istorice ale maghiarilor dela catastrofa dela Mohács clipe pregătite de orbirea conaţionalilor săi, cari nu l-au cruţat nici mai înainte şi-l vor osândi încă tot pe el, fiindcă... a văzut limpede.

A fost — cum l-a caracterizat un scriitor maghiar — „Profet, din ceata trimişilor lui Dumnezeu, a crainicilor trimişi pentru a vesti pustiirea, a logodiţilor cu moartea şi cu viaţa cea veşnică.

Nu era tradiţional ci biciuitor al neamului său, care şi-a împletit biciul din cuvântul lui Dumnezeu. Erou cu destin tragic, cu el de odată s'a prăbuşit şi norodul. Ieri prooroc, azi poet; şi azi se răstignesc pe cruce profeţii cari îşi iubesc neamul din răsputeri, neamul care nu-i înţelege. Norodul biciuit ridică asupra lor pumnii şi pietrele, mândria naţională se răzvrăteşte împotriva umilirei prin înţelegere. Dar ei atunci îşi iubesc mai vârtos neamul, când îl biciuesc cu biciul împletit din păcatele lui. Iar peste ruine, norodul se gândeşte pocăit la profetul prăbuşit şi i se închină cu osanale târzii..."

Din punct de vedere social, completând pe gazetarul Ady, poetul a străbătut o cale lungă şi grea, originală şi ciudată, ajungând departe în tabăra celor de stânga.

Punctul iniţial : Eu, Ady ; îndemn la drum : dorinţa aprigă de-a ajunge în primele rânduri ; iar printre mijloace : şi banul.

A înţeles că unul din motoarele activităţii omeneşti este goana după viţelul de aur. A ridicat pe plan liric, banul, aurul, care până la el îşi găsise justificarea numai în literatura epică şi dramatică, în lirică fiind tabu. Ady nu s'a sfiit să-l cânte ca pe un simbol al puterii.

Nu că ar fi fost ros de mizerie, căci cu toată viaţa de boem, se spune că era un destul de bun chivernisitor al banului, ci pentrucă în ochii oamenilor, posesiunea banului înseamnă un primat. Simţind nevoia să se afirme şi prin acest mijloc, doreşte banul, şi începe *Lupta cu Marele Domn* — o luptă unică în lirică.

Dar aurul nu vine. Zădărnicia luptei îl împinge în volumul *Aur şi sânge* să înceapă lupta împotriva banului — mai precis : împotriva sistemului burghez, clădit pe temelii de aur.

La început lupta este violentă, dar pe nesimţite, dela ura împotriva celor *beati possidentes,* trece la compătimirea desmoştenitiilor. Deşi în volumul *„Mi-ar fi drag să fiu iubit"* şi în cele viitoare, pare înglobat în curentul socialist, cristalizarea lui sufletească nu este ortodox marxistă. Proletariatul urban l-a înţeles ce e drept cerebral, dar inima şi-a dăruit-o ţărănimei ungureşti, căreia îi închină cele mai frumoase poezii cu conţinut social. Cu toată origina sa nemeşească, tună şi fulgeră ca un curuţ, împotriva Domnilor conţi şi-a claselor aliate cu ei. Această atitudine finală a izvorît şi din dorul de-a se întoarce, asemenea fiului risipitor, din istovirea şi scârba oraşului, în viaţa simplă şi paşnică a satului.

Vigoarea şi directivele luptei se datoresc temperamentului său înăscut de luptător şi concepţiei ce-o avea despre poeţi de-a fi revoluţionari. Dorea să schimbe mersul lumii pentru a produce

forme noi de viaţă. In orice societate s'ar fi născut, tot revoluţionar ar fi fost. Nu se putea împăca cu liniştea amorţitoare, cu monotonia vegetativă, cultul Eului creator de viaţă silindu-l să se răzvrătească împotriva oricărei definitivări. Incă înainte de-a fi amăgit în vâltoarea politicei militante, se visa revoluţionar biruitor (ex. poezia „Viziune pe mlaştină").

In vremea erupţiei poetice a lui Ady, în literatura maghiară sentimentul religios îşi epuizase fondul şi formele de exprimare, Dumnezeu şi creştinismul, ca temă de inspiraţie, rămăsese la nivel didactic, dogmatic, poezia fiind o ascultătoare *ancilla religiae* oficiale. Nici în genul acesta Ady n'a plecat dela concepţii generale, însuşite din moştenirea spirituală a trecutului. Pe Dumnezeu l-a descoperit treptat, după dibueli îndelungate şi l-a văzut în chip personal.

Dragostea lui de viaţă l-a făcut să vadă şi umbra nedeslipită a morţii, cultul vieţii fiind geamăn cu al morţii. La început, sub influenţa poeziei franceze, se credea frate al morţii, apropiindu-se oarecum împăcat de mormânt. Moartea îi apare uneori ca iubita, care vine de departe, şi-o aşteaptă emoţionat. Dar pe măsură ce-l obosea viaţa, începe să se teamă de moarte, groaza ei îi bate tot mai stăruitor la poarta sufletului şi aceste bătăi se aud în poezie, ca în „Bunul Prinţ Pace", „Caii Morţii, „Vecin cu cimitirul" şi altele. Cu vremea, moartea nu-i mai inspiră spaima halucinantă a sfârşitului definitiv; îl mângâie o resemnare relativă. Fantoma morţii nu-i mai închide orizontul, prin ea şi dincolo de ea poetul intrevede continuarea vieţii, în vlăstarele tinere. Şi dincolo de hotarele vieţii trupului, îl mângâie continuarea vieţii spirituale, răsărită din ideile pe care le-a semănat.

„Nel mezzo del camin di sua vita", când oboseala îl făcea să simtă în călcâie umbra morţii, începe să caute îngrijorat oaza mântuirii. Ecoul orgilos şi cinic uneori al vieţii trăite cu sete se stinge în poezie. Creştineasca remuşcare începe să-l frământe. Asemenea Mariei Magdalena sau Fericitului Augustin — cum bine observă un critic — îşi plânge rătăcirile tinereţelor şi sufletul său cată izbăvirea, înclinându-se spre Dumunezeu. Conştiinţa păcatului dă versurilor sale o rezonanţă omenească şi un farmec neîntâlnit până la el în poezia religioasă maghiară. Nu e o remuşcare în forme convenţionale. Dumnezeu nu-i apare ca un *summum* al virtuţilor imaginate de biserică. Florile sălbatice ale acestei poezii îşi au rădăcinile adânc înfipte în straturile sufletului, în care se usucă şi putrezesc buruenile păcatului. Şi el ridică buchetul lor spre un Dumnezeu cu sufletul neastâmpărat, prea puţin dispus să

rămână în afara sufletului omenesc. Un Dumnezeu descoperit de Ady în propriul său suflet, în ipostaze variate, ocrotitor subiectiv al poetului.

Reuşeşte să zugrăvească plastic imagina acestui Dumnezeu, creind o figură aproape mitologică (Ex. „Sub muntele Sionului").

Nu trebue socotit primul mare poet religios maghiar, cum îl proclamă profesorul Makkai, fostul episcop reformat din Cluj, căci din punct de vedere canonic i se pot aduce multe obiecţiuni. Religiositatea lui, colorată de educaţia calvină din tinereţe, este pe linia psalmilor lui David şi-a profeţilor (mai ales a lui Ieremia) din care citează şi se inspiră adeseori, dar este doar o faţă a luptelor lui sufleteşti atât de complicate şi paradoxale. Este zguduitoare, ca mărturie a vieţii sufleteşti a omului modern, care a renunţat la clasica busolă de orientare în viaţă oferită de religie generaţiilor trecute. Reproduce prin inspirate mijloace poetice noi drama sufletească a rătăcirilor fiului risipitor, până la întoarcerea pocăită spre căminul ocrotitor al Tatălui. Astfel înţeleasă, poezia religioasă a lui Ady poate fi socotită o mare poezie, care răscoleşte sufletele.

Astfel este Ady, cel dintâiu poet maghiar dela Petőfi până în zilele noastre, care nu consideră literatura ca o încântare duminicală a sufletului, ci ca o muncă zilnică împotriva silniciei. In vâltoarea luptei nu păstrează totdeauna măsura gazetăriei şi nici a poeziei. Intrebuinţează metoda redactorului de ziar în compunerea versurilor, mai ales a celor sociale; iar articolele lui politice arată că nu era născut să fie un om politic propriu zis, nu avea disciplina nici mlădierea necesară unui realizator practic. Trăia şi se manifesta în perspectiva absolutului. Era însă conştient de valoarea sa şi suferea când nu era recunoscută.

In alegerea titlurilor se vădeşte grija de a da cea mai intimă expresie sentimentelor, poeziei, ciclului sau volumului respectiv. Aşa d. ex., volumul „Aur şi sânge" exprimă tonalitatea întregului volum, în care se cântă, pentru prima oară în literatura maghiară lirică, aurul — banul şi iubirea trupească, cu svâcnirile sângelui.

In faza aceasta, culorile sunt tari, ţipătoare, versurile scurte şi concentrate, mustind de imagini şi simboluri originale. Miezul celor mai multe versuri este o imagine, o comparaţie, care creşte până la valoarea de vers. Mijlocul de exprimare pentru nuanţele cele mai fine sufleteşti este simbolul, personificările sale sunt surprizătoare şi multe cu valoare mitică: *Moartea, Vieaţa, Toamna, Vara, Oraşul, Fericirea, Gândul, Dumnezeu* etc. îmbracă forme concrete. Imaginile au viaţă, sunt noi şi sugestive: *Urmaşii regelui Midas, Luptă cu Marele Domn, Femeea albă a cetăţii, Secerătorul*

clipelor, In via anilor trecuţi ş. a. Fiecare problemă sufletească îşi are fantoma sa, chemată la viaţă din subconştientul poetului.

Stilul se caracterizează încă prin anumite formule sentimentale după tipicul şcoalei vechi poetice şi fără îndoială că şi aceste forme, pe care mai târziu le va ocoli, au contribuit la crearea faimei lui poetice. (Asemănător cu concesiile făcute de Wagner şcoalei muzicale italiene !).

Multele forme noi de exprimare, înafară de canoanele acceptate şi gustate de publicul cetitor, i-au adus învinuirea de a fi obscur (să ne amintim cazul Eminescu în literatura noastră !) şi că frânge legile clasice ale versificaţiei. Este adevărat că a fost un mare înoitor de limbă, făuritor de cuvinte şi expresii şi mlădietor al sintaxei; a trebuit ca formele lui să treacă în conştiinţa publică şi numai după aceea şi-au produs efectele de sugestie şi încântare. Dar în privinţa versificaţiei învinuirea este adevărată: Foarte adeseori Ady nu respectă ritmul, rima, măsura, cezura, pentru a nu-şi stânjeni expresia — deci concepţia. Dar vigoarea expresiei îşi are muzicalitatea sa de fond, cea exterioară, când lipseşte, nu scade valoarea poeziei, cel puţin în faza întâia a activităţii lui. Plasticitatea simbolizării stărilor sufleteşti nu mai are nevoie la el de forme meşteşugite de tehnică stihuitoare; tocmai frângerea formelor clasice, liniştite, măreşte dramatismul expresiei, rapsodismul surprinde şi zgudue. Când vrea să exprime stări sufleteşti minore, duioşie şi melancolie, găseşte mijloace de o muzicalitate chopiniană: *Plimbare în jurul locului de leagăn.*

Odată cu oboseala sufletului, compoziţia devine mai deslânată, culorile mai şterse, sâmburele poeziilor nu mai este totdeauna o imagine, un simbol, ci adeseori o ideie abstractă, stilul devine mai discursiv. Vulcanii se liniştesc şi în locul lavei se adună în cratere apele liniştite ale meditaţiei. Propoziţiile nervoase şi scurte se complică în fraze şerpuitoare cuprinzând strofe întregi. Izbucnirile instinctive sunt înlocuite cu idei complicate, pe cari nu le mai încap câteva cuvinte: *Pointe*-a este uitată. Stilul este sumbru şi maiestos, ca în poezia biblică şi calvină din sec. XVI. Aşa e stilul celor două volume din urmă: *In fruntea morţilor* (1918) şi *Ultimele corăbii* (1923).

In faza aceasta, a doua, a activităţii sale poetice, întâlnim însă tot mai des forme prozaice, meşteşugite şi şchiopătări de formă supărătoare, neaşteptate.

Epigonii, în goana după originalitate, au compromis în mare măsură forma poetică a lui Ady. Iar futurismul şi alte-„isme", cu cari se împăunează nechemaţii, au şi început să declare învechită revoluţia lui Ady de acum câteva decenii...

A. P. Todor

BIBLIOGRAFIE

a) *Lucrări întrebuințate la scrierea acestei prezentări :*

1. *Pintér Jenő,* Magyar irodalomtörténete, II, Budapest, 1928, p. 69—78.
2. *Szerb Antal,* Magyar Irodalomtörténet, II, Cluj, 1934, p. 167—194.
3. *Makkai Sándor,* A magyar fa sorsa. A vádlott Ady költészete. Kolozsvár, [Cluj]. Az Erdélyi Szépmives Céh kiadása, 1927.
4. *Bihor- Bihar megye...* kulturtörténete és öregdiákjainak Emlékkönyve. Oradea, 1933/37, p. 32—33, 53.
5. *Erdélyi Szemle,* Cluj, (diferite articole și note referitoare la Ady).
6. *Kristóf György,* Ady Endre, în „Pásztortüz", 1924, No. din 11 Iulie, p. 62-64.
7. *Csüri Bálint,* Horváth János: Aranytól Adyig. Irodalmunk és közönsége. „Pásztortüz", 1922, No. 3, din 22 Ian., p. 74—75.
8. *Gr. Andrássy Gyula,* Két kultura. în „Vasárnap", 1921, No. 25, din 27 Nov., p. 1—2.
9. *Halmágyi Antal.* Harcok a halott Ady körül, în „Napkelet" 1922, No. 2, din Martie, p. 96—98.
10. *Maroth Károly,* Ady Endre első verskötete, în „Napkelet", 1921, No. 5/6 din Februarie, p. 346—347.
11. *Maroth Károly,* Ady Filológia, în „Napkelet", 1921, No. 10, p. 616—617; No. 11, p. 686—689.
12. *Földessy Gyula,* Ady harcai, în „Korunk", 1926, No. pe luna Mai, p. 274-278.
13. *Gál Gábor,* Egy Ady-könyv és egy Ady kérdés, în „Korunk", 1927, No. pe luna Iunie, p. 428—433.
14. *Figyelő,* Ady költészete a nemzeti magyar irodalmi szellem megvilágitásában, în „A Hirnök", 1927, No. 6, p. 124—125.
15. A. Kisfaludy-Társaság és Ady Endre, în „A. Hirnök", 1928, No. 10, p. 240—243. (Cuvântarea lui Albert Berzeviczy, Președ. Acad. Maghiare și al Soc. lit. Kisfaludy, rostită într'o ședință a Soc. Kisfaludy).
16. *Németh Andor,* Ady revizió, în „Erdélyi Szemle", 1929, No. 7, p. 504—508.
17. *Németh Andor,* Ady zsenije, în „Erdélyi Helikon", 1930, No. 6 p. 459—461.
18. *Dr. Gáldi L.,* Ady és Eminescu talákozása, în „Vasárnap", 1933, No. 4.
19. *Dr. Gáldi L.,* Schöpflin Aladár: Ady Endre, în „Vasárnap", 1935, No. din 3 Fevruarie.
20. *Földessy Gyula,* [Prefața la] Ady Endre, Még egyszer, Amicus kiadás, Budapest. 1923, p. 3—10.

b) *Poezii traduse până acum în limba română :*

I. Principalii traducători :

O. Goga, rev. „Cultura", 1924, Anul I, No. 1, p. 26—28;
Justin Ilieșiu, rev. „Aurora", 1922 (Anul I); „Cele trei Crișuri", 1921 (Anul II), 1922 (Anul III) retipărite în vol. „Laura", traduceri din poeții moderni unguri, Oradea-Mare, 1922, p. 11—32;
George A. Petre, în vol. „Ady Endre, Sânge și Aur, versuri", Oradea, 1930, 114 p.;
Teodor Murărașanu, în rev. „Pagini Literare", 1934 (Anul I) — 1939 (Anul VI).

II. Traduceri :

1. *A békés eltávozás* (Despărțire) T. Murărașanu, „Pag. Lit.", 1938, V. No. 4—5, p. 201.
2. *A bünök kertjében* (In grădina păcatelor) G. A. Petre.
3. *A csillagok csillaga* (Steaua stelelor) G. A. Petre.
4. *Ádám, hol vagy* (Adam, unde ești) G. A. Petre.
5. *A fehér lótuszok* (Nuferii albi) G. A. Petre.
6. *A fontainbleaui erdőben* (In pădurea dela Fontainbleau) Justin Ilieșiu.
7. *A gazdagság álma* (Visul îmbogățirei) Justin Ilieșiu.
8. *Agg Nero halála* (Moartea bătrânului Nero) Justin Ilieșiu.

9. *A gróíi szerün* (La aria boierului) T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1937, IV, No. 6—8, p. 318.
10. *A Halál lovai* (Caii morţii) G. A. Petre.
11. *A Halál rokona* (Rudenia Morţii) J. Ilieşiu.
12. *A halottak élén* (In fruntea morţilor) G. A. Petre.
13. *A Holnap elébe* (Intru întâmpinarea lui Mâine) G. A. Petre.
14. *A Hortobágy poétája* (Poet) O. Goga, „Cultura", 1924, I, No. 1, p. 27; (Poetul) T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1936, III, No. 2, p. 111.
15. *A karácsony férfi ünnep* (Crăciunul: sărbătoarea bărbatului) G. A. Petre.
16. *Aki helyemre áll* (Cel ce îmi va lua locul) G. A. Petre.
17. *Akik mindig elkésnek* (Cei ce întârzie mereu) J. Ilieşiu; (Veşnic întârziaţi) G. A. Petre.
18. *Akit én csokolok* (Sărutul meu) G. A. Petre.
19. *A. Krisztusok mártirja* (Martir) O. Goga.
20. *A Léda arany-szobra* (Statua de aur a Ledei) J. Ilieşiu.
21. *A legjobb ember* (Cel mai bun om) G. A. Petre.
22. *A magyar Ugaron* (Ogorul unguresc) O. Goga; (Ogor) T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1937, IV, No. 9, p. 384.
23. *A megőszült tenger* (Marea încărunţită) T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1938, V, No. 68, p. 266.
24. *A mentő Glória* (Gloria mântuitoare) G. A. Petre.
25. *A mi gyermekünk* (Copilul nostru) T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1936, III, No. 6—8, p. 351.
26. *A nagy Álom* (Marele vis) G. A. Petre.
27. *A nagy Pénztárnok* (Marele vistier) G. A. Petre.
28. *A „nincsen" himnusza* (Imnul lui „Nu este") G. A. Petre.
29. *A paraszt nyár* (Vară ţărănească) T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1936, III, No 6—8, p. 351.
30. *A percek aratója* (Secerişul clipelor) G. A. Petre.
31. *A piros rózsa* (Trandafir roşu) G. A. Petre.
32. *Asszonyok a parton* (Femei pe ţărm) G. A. Petre.
33. *A szüz Pilátus* (Noul Pilat) T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1938, V, No. 6—8, p. 267.
34. *A tavaszi viharban* (Furtună de primăvară) T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1937, IV, No. 5, p. 248.
35. *A távoli szekerek* (Căruţele dela Ţară) T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1938, V, No. 6—8, p. 268.
36. *A téli Magyarország* (Iarna peste pustă) T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1936, III, No. 2, p. 112.
37. *A. Thaiszok tavaszi ünnepe* (Sărbătoarea Thaiselor) G. A. Petre.
38. *A Tisza-parton* (Ce caut?) O. Goga; (Pe malurile Tisei) T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1937, IV, No. 9, p. 382.
39. *A vár fehér asszonya* (Doamna albă a castelului) T. Murăşanu, „Pag. Lit." 1936, III, No. 6—8, p. 352.
40. *Az alvó Csók-palota* (Palatul sărutului) G. A. Petre.
41. *Az anyám és én* (Mama şi eu) G. A. Petre; (Eu şi mama) T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1937, IV, No. 12, p. 513.
42. *Az elátkozott ember* (Omul blestemat) J. Ilieşiu.
43. *Az elbocsájtott légió* (Legiunea concediată) J. Ilieşiu; (Legiunile eliberate) G. A. Petre.
44. *Az én bünöm* (Vina mea) G. A. Petre.
45. *Az én sirásom* (Plânsul meu) G. A. Petre.
46. *Az Ērtől az Oceánig* (Dela Eriu până la Ocean) G. A. Petre.
47. *Az Illés szekerén* (Carele lui Sân Ilie) T. Murăaşnu, „Pag. Lit.", 1936, III, No. 2, p. 112.
48. *Az Isten balján* (La stânga Domnului) G. A. Petre; (La stânga Domnului) T. Murăşanu, „Pag. Lit." 1939, VI, No. 1—2, p. 51.
49. *Az Operenciás tengeren* (Marea din poveste) T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1937, IV, No. 5, p. 248.
50. *Az ős Kaján* (Strămoşul Kaján) G. A. Petre.
51. *Az őszi lárma* (Sgomotul toamnei) G. A. Petre.
52. *Az Ösz muzsikája* (Muzica toamnei) T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1939, VI, No. 1—2, p. 50.

53. *Az Úr érkezése* (Sosirea Domnului) G. A. Petre.
54. *Az utca éneke* (Cântecul străzii) G. A. Petre.
55. *Az utolsó reggelen* (In ultima dimineaţă) G. A. Petre.
56. *Bölcs Marun meséje* (Marun Inţeleptul) G. A. Petre.
57. *Búcsu Siker-asszonytól* (Râmas bun Gloriei) T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1937, IV, No. 5, p. 249.
58. *Csak egy pillanatra* (Numai o clipă), J. Ilieşiu.
59. *Csak látni akarlak* (Vreau numai să te văd) J. Ilieşiu.
60. *Dalaim, árva rigók* (Cântările mele — mierle orfane) J. Ilieşiu.
61. *Dal a boldogtalanságról* (Cântec despre nefericire) G. A. Petre.
62. *Dózsa György unokája* (Strănepotul lui Doja) T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1937, IV, No. 9, p. 383.
63. *Égő tüzben dideregve* (Tremurând de frig în foc) G. A. Petre.
64. *Egyedül a tengerrel* (Singur cu marea) G. A. Petre.
65. *Egy jövő költő* (Un poet viitor) G. A. Petre; (Poetului care vine) T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1937, IV, No. 12, p. 514.
66. *Elillant évek szőlőhegyén* (In podgoria anilor trecuţi) J. Ilieşiu; (In podgoria anilor evaporaţi) T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1937, IV, No. 5, p. 248.
67. *Énekeljetek* (Cântaţi) J. Ilieşiu.
68. *Én régi mátkám* (Vechea mea logodnică) G. A. Petre.
69. *Esze Tamás komája* (Cumătrul lui Toma Ese) G. A. Petre.
70. *Futás a Gond elől* (Goană înaintea Gândului) G. A. Petre.
71. *Gonoszak a halottak* (Morţii sunt răi) G. A. Petre.
72. *Gyönyörök városa hazám* (Ţara mea — oraşul plăcerilor) J. Ilieşiu.
73. *Ha a szemem lefogtak* (Când îmi vor închide ochii) G. A. Petre.
74. *Halálvirág: a csók* (Floarea morţii: sărutul) G. A. Petre.
75. *Harcos ember szive* (Inima luptătorului) G. A. Petre.
76. *Hárman a mezőn* (Trei pe câmp) G. A. Petre.
77. *Három őszi könnycsepp.* G. A. Petre.
78. *Hepehupás, vén Szilágyban* (In Sălajul plin de hopuri) T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1937, IV, No. 12, p. 513.
79. *Imádság háború után* (Rugăciune după răsboiu) G. A. Petre.
80. *Jó Csönd-herceg előtt* (Inaintea bunei Impărătese, Liniştea) T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1937, IV, No. 9, p. 383.
81. *Kacagás és sirás* (Râs şi plâns) G. A. Petre.
82. *Kató a misén* (Katiţa la slujbă) G. A. Petre.
83. *Két hajdani szerető* (Doi amanţi de-odinioară) G. A. Petre.
84. *Ki ad többet érte?* (Cine dă mai mult?) G. A. Petre.
85. *Kidalolatlan magyar nyárak* (Veri necântate) T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1939, VI, No. 1—2, p. 49.
86. *Kis, falusi ház* (Casă mică) T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1937, IV, No. 5, p. 249
87. *Kis karácsonyi ének* (Mic cântec de Crăciun) T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1937, IV, No. 12, p. 515.
88. *Kocsi-út az éjszakában* (Drum cu căruţa în miezul nopţii) G. A. Petre
89. *Korán jöttem ide* (Târziu) O. Goga.
90. *Ködbe úszó csolnakok* (Corăbiile înecate în negură) J. Ilieşiu; (Corăbii înecate 'n ceaţă) G. A. Petre.
91. *Közel a temetőhöz* (Aproape de cimitir) J. Ilieşiu; (Aproape de cimitir) G. A. Petre.
92. *Lázár a palota előtt* (Lazăr înaintea palatului) G. A. Petre.
93. *Lédával a tavaszban* (Primăvara cu Leda) G. A. Petre.
94. *Lenni kell, lenni* (Trebue să fiu) G. A. Petre.
95. *Maradhatsz és szerethetsz* (Rămâi şi iubeşte-mă) G. A. Petre.
96. *Mária és Veronika* (Maria şi Veronica) G. A. Petre.
97. *Mátyás bolond diákja* (Scriitorul lui Matia) T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1937, IV, No. 12, p. 514.
98. *Most pedig elnémülünk* (Acum amuţim) G. A. Petre.
99. *Ne lássatok meg* (Să nu mă vedeţi) T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1937, IV, No. 9, p. 382.
100. *Nem jön senki* (Nimeni nu vine) G. A. Petre; (Singurătate) T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1937, IV, No. 9, p. 382.
101. *Nem mehetek hozzád* (Nu pot veni) G. A. Petre.

102. *Nem játszom tovább* (Sfârşitul jocului) G. A. Petre
103. *Örök harc és nász* (Eterna luptă şi nuntă) G. A. Petre.
104. *[Prolog — Uj versek]* (Prolog) T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1936, III, No. 2, p. 111.
105. *Sirató ember dala* (Cântecul bocitorului) G. A. Petre.
106. *Sötét vizek partján* (Pe ţărmul apelor întunecate) G. A. Petre.
107. *Télbe-hulló ember vágya* (Dorinţa omului pe care-l răpune iarna) T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1938, V, No. 6—8, p. 266.
108. *Uj arató-ének* (Cântecul noului seceriş) G. A. Petre.
109. *Ülök az asztal-trónon* (In fruntea mesei) G. A. Petre.
110. *Várom a másikat* (Aştept pe cealaltă) G. A. Petre.
111. *Vedd vissza mind, amit adtál* (Ia-mi tot ce mi-ai dat) J. Ilieşiu.
112. *Vér és arany* (Sânge şi aur) J. Ilieşiu; (Sânge şi aur) G. A. Petre.

Traduceri neindentificate :

113. Plâns, T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1939, VI, No. 1—2, p. 49.
114. Somn, T. Murăşanu, „Pag. Lit.", 1937, IV, No. 9, p. 384.
115. Un farmec urît, G. A. Petre.

A. P. T.

I A R Ă Ş I   A M U R G U L

Iarăşi amurgul trist e peste toate
Când toate se culeg pe drum şi gem
Şi nimeni din durere nu ne scoate.
Parcă sântem robiţi de-un calm blestem.

Când florile le strângem la sân, cald,
Se veştejesc şi nu ne mai cunosc, —
Când vrem pe deget pietre de smarald
Să punem în inel, se risipesc.

E poate-un vechiu blestem care ne-apasă
Şi scrisul, parcă. e mereu pustiu
Când vrem pe filă cântec ; nu ne lasă
Decât o nostalgie şi-un sicriu.

Sântem robiţi de lut şi lut ne cere
Cuvântul care se ridică rar,
N'avem în noi nici dor, nici mângâiere
Şi-apunem calm, uitat şi funerar.

C. Pârlea

Î N T R E   N Ă L U C I

Sărută gândul tânăr crăiesele din pagini
Şi plânge lângă umbra căzuţilor lăstuni.
Vezi, pentru mulţi tristeţea-i doar goarnă de imagini,
Purtată lângă vorbe şi peste rugăciuni.

Prin munţi am dat de urma castelelor de soare
Şi pasărea din basme am prins-o 'n cuşca lunii.
Am ascultat, alături de doamnele lunare,
În văile de-argilă cum hohotesc nebunii.

Mai eşti tot slugă, frate, mai strângi tristeţi în piept,
Se mai priveşte bezna în ochii tăi, oglinzi ?
Mai lasă iederi biciul pe fruntea de 'nţelept ?
Mai stai cu gându'n palme şi'n stih îl mai cuprinzi?

Pe drumurile 'ntinse scrim zodia de sânge
In care-şi văd învinşii făptura soartei lor :
Acelaş înger palid în fiecare plânge,
Aceleaşi răni închise pe orice 'nfrânt îl dor.

Nu pot să fie munţii atât de 'nalţi, încât
Să ne urcăm ca iezii, cu umbrele odată,
Ca să cuprindem timpul ca pe tâlhari, de gât,
Şi să-l svârlim în smârcuri, cu aspră judecată ?

Atâtea curcubee ne-au dăinuit pe gene
Când ne mâna rădvanul tristeţilor spre moarte !
Şi azi, aceleaşi albe năluci de Sânziene
Ne ţin, haiduci de cântec, întemniţaţi în carte...

Lucian Dumitrescu

F U L G I

Azi noapte, cine oare
A presurat pământul
Cu-atâta albă floare ?
Să fie oare vântul
Ce a pornit din zare
C'o glugă de ninsoare ?

Dar ciorile pe unde
S'au întâlnit cu el,
Că peste dealul chel
S'avârl ca nişte funde ?

Ce păsări albe 'n nori
Se scutură de puf,
De cade-aşa năduf
De fulgi pe trecători ?

II

Azi noapte-a roit
In grădina mea,
Din stup vremuit
Albine de nea.

Roiul alb de puf
Se 'ndeasă pe-o cracă.
Şi 'ntregul văzduh
Parcă-i o prisacă.

III

Vântul şi-a întins
Arcuşul pe-o strună,
Iar fulgii-au încins
Hora lor nebună.

Cerul i-a 'mbrăcat
In căciuli de nor,
Şi 'n jocul rotat
Când se prind în sbor,
Nu-şi găsesc hodina

Săltându-se 'n pinteni
Pe întinsa glie,
Ca în Bucovina
Flăcăii cei sprinteni
Cu fetele 'n iie.

Sebastian Popovici

R Ă D Ă C I N I

Ţară duioasă ca o amintire îndepărtată,
Ţară de vis şi de melancolie împovărată,
Unde mi-e sufletul — steag furtunos înălţat
Pe care-l purtam la plecarea din sat ?

Drumuri străine-am călcat în picioare,
Mi-am spălat rănile lângă singurătăţi de isvoare;
La răscruci, îngenunchiat lângă icoana ta,
M'am rugat seara sub tremurata sorţii stea.

Azi mă întorc lângă tine, Moldovă albită de ani,
Viaţa-i colţuroasă ca o grămadă de bolovani.
Primeşte-mă lângă umbre'e tale sfinte
Căci mi-i inima grea de doine şi de morminte.

C. Ştefăniu

M E L A N C O L I E

Posomorît e cerul şi zarea-i cenuşie...
Şi-aşa de leneş trece bătrânul vremii val !...
Pe ramuri cântă vântul o tristă melodie
Şi scutură castanii. E toamnă şi-i pustiu,
Mi-e inima o floare culcată pe-un sicriu.

Singurătate albă, şi frigul mă 'nspăimântă,
Tăcerea îşi întinde aripile cernite :
Aşa pustii sunt toate, când ramurile cântă,
De par'că 'n lumea toată aş fi rămas doar eu
S'ascult cum tainic plânge în ceruri Dumnezeu.

Un corb croncănitor se 'nalţă până 'n slavă
Şi-mi ia cu dânsu 'n sbor al gândurilor stol...
Mi-s visele bolnave, şi inima-i bolnavă,
De sboruri ostenite o simt încet cum moare,
In toamna asta tristă şi fără nici-o floare.

Elvira Zamfirescu

TEOHARI ANTONESCU: ÎNSEMNARI

O scenă pe stradă. O discuţiune despre starea din România şi Austria.

1894, Aprilie 11/23, Athena.

Ieri, trecând din strada Λικάβετον în cea Στάδιον, am dat peste caldarâmul din faţă de nişte copii ducând un vultur. Era nostim modul cum duceau pasărea. Un copil ca de vreo 12 ani ţinea vulturul cam sfiicios de o aripă, un altul de partea cealaltă de aripa a doua.

Fiindcă băieţaşilor li era frică, se ţineau cât mai departe de vultur, ceeace-i întinsese acestuia straşnic aripile, ocupând tot caldarâmul cât e de lat. Vulturul însuş mergea aproape mândru, cu ochii se uita par'că resignat, dar totuş neobos ţi, neînchişi. Se lasă mai mult a fi târît. Un gardian — probabil ducea pasărea la secţie, — ţinea sforicica strâns, cu amândouă mânile, căci legaseră prinzătorii picioarele vulturului. In acest hal, cu o droaie de copii după dânşii, cei trei spânzurători ai nobilului înaripat mergeau mândri la secţie, iar lumea împrejur se oprea ca să vadă, sau pornea după grămada de copii şi de oameni. Din clipa cât am văzut vulturul, ochii lui, despre care ziceam, văzându-i, că sunt în adevăr regeşti, mi-au rămas fixaţi în minte. Ce n'aş fi dat să-l văd din nou sburând în văzduhuri, şi din înălţimea lui mare bătându-şi joc de ageamiii pământului.

Tot ieri după prânz la Colonos cu protopopul Athanasiu şi cu voinicul nostru bucovinean. Cu acesta avusesem o sară mai înainte o straşnică discuţie asupra stării relative a celor două state, România şi Austria. M'am convins că Românii puşi în posiţia de-a alege între aceste două state, cu toată fanfaronada lor, cu toată presupusa lor iubire pentru patria mumă, gustul şi plecările lor sunt pentru Austria. Am avut ocasie să ascult motivele lor, zic «lor», fiindcă presupun pe Găină foarte cult; prin urmare argumentele lui sunt argumentele Românilor în general de sub monarhia vecină. Am presintat situaţia în chipul următor: deşi este ilusoriu şi irealisabil faptul, am susţinut «dacă hotărându-se un «plebiscit» (sic !) printre Românii bucovineni, de trebuie să rămâie la Austria sau să treacă la noi», mi-a exprimat clar ideia că niciodată Românii n'au să dorească, cel puţin actualmente, trecerea aceasta dintr'o parte într'alta. «De ce ?» am întrebat. Pentru că «România este o ţară de joc, aşa cred ţăranii noştri care trec în Moldova să lucre. Acolo, dacă ajung,

în loc ca boerul să se ţină de vorbă şi să-i dea de arat numai cât are învoia'ă, contractul făcut, îi încarcă de multe ori cu o jumătate mai mult. Dacă se duc să se plângă, sunt bătuţi, închişi şi, la nevoie, aruncaţi peste graniţă cu nimic. Prin urmare justiţie nu există. Dar nic' adm n'straţ e nu se află: cine poate şi cine vrea d'ntre autorităţi, se scoală şi jefueşte, pradă şi pedepseşte. Imi spunea casul cu un bucovinean, care a venit cu trenul în România; greşise o staţie şi, fiindcă nu mai avea parale să plătească diferenţa în plusul mers cu trenul, a fost luat în palme şi bătut în aşa chip că, întors în Bucovina, a murit. Instrucţie nu avem, şcoli lipsesc pretutindeni, căi de comunicaţie aşişderea. «Numai când veţi avea o administraţie mai bună, numai când justiţia va fi ce este în Austria şi instrucţia înaintată, atunci să putem spera o reunire de bunăvoie cu D-voastră». Mă uitam la dânsul şi mă gândeam ce să-i răspund. «Fără îndoială că vă lipseşte noţiunea înaltă de unitate, idealul frumos care e aşa de frumos sădit la noi. Desigur, ţăranul nostru este inferior celui din Austria; dar afară de faptul că explicaţia se poate găsi repede, dar acesta nu împiedică întru nimic ca orăşeanul nostru să fie harnic, energic şi patriot. Intrând în detalii, am susţinut această idee a superiorităţii orăşanului nostru faţă de cel din Austria. Burghesul nostru este un individ prin el însuş, este un e'ement de viaţă care ştie să se supună unei autorităţi, dar nu înţelege să abdice de la toate drepturile sale şi de la personalitatea sa. Simţul de libertate e mai viu la noi, prin urmare şi speranţa unui progres mai repede decât în Austria este foarte adânc la toţi imprimată. «De ce D-voastră, albăstrimea, nu faceţi nimic pentru desvoltarea patriotică a ţăranului român de peste hotare şi-l lăsaţi în ignoranţă de tot ce e românesc, de tot ce e sacru naţional? Pentru ce în fiecare Duminică nu faceţi fiecare dintre D-voastră întruniri la sate, ori să puneţi pe popi ca să predice în biserică şi să înveţe pe creştinii noştri că în România este un popor de acelaş sânge şi cu aceiaşi limbă, care poate fi rău guvernat şi cu rea justiţie, dar aceasta e resultatul unei rele stări şi unei rele admininstraţiuni fanariote ? Pentru ce nu le citesc Românilor în biserică autori români, ceva din istoria naţională, din literatura noastră, din trecutul nostru? Astfel aţi pregăti tărâmul pentru o viitoare acţiune comună. Dar cum se poate să facem noi asemeni lucru, să ne compromitem? Cum crezi d-ta că mareşalul Lupu şi ceilalţi ar face vreun pas în sensul acesta ?» «Lucrul, am răspuns, nu pare tocmai anormal; cum lucrează părintele Lucaci? Iată un om nobil în ac-

cepția curată a cuvântului, iată o figură frumoasă. De ce nu luați exemplu de la dânsul? Păi el pare unic în Austria toată?» Adică d-l Găină are aerul să-l considere pe Lucaci ca un netrebnic, un agitator. Atunci m'am mâniat și aprins am început să spun și cuvinte care nu se cuvin. «Păi, venerabile, ia să vedem cine ar câștiga mai mult din această împreunare ? Ce tot îmi vorbești într'una de drăguțu-vă de împărat? D-voastră acolo aveți libertate, aveți o bună stare economică, financiară; de ce îmi strâmbați din nas când vorbiți de Moldova sau Muntenia? Unde se plătește mai tare birul? Nu e în Austria, unde impositul e dublu față de cel din România? Și acolo nu vă ia la miliție? Ș'apoi un țăran român care nu știe un cuvânt nemțesc măcar, ce dreptate poate el să ceară, ce putere poate să aibă el față de-o administrație, ce e drept, neregulată, civilisată, dar care știe minunat să-l umilească, să-l calce în picioare? Apoi justiția d-voastră cu care te fălești, ce poate folosi unui sărman țăran, care nu înțelege nici pe cel care-l apasă, nici pe cel care-l condamnă. Imi spui de onestitatea funcționarului austriac ca de o halimă. Mă rog, nu în Bucovina s'a întâmplat acea renumită hoție de la vamă, în care era implicat pe lângă o imensă mulțime de amploiați până și ministrul de finanțe Dunajewski? In această privință nu știu, zău, de nu sunteți iarăș în progres. D-ta te uiți numai la defectele care s'ar naște din unire, dar pentru ce nu te uiți și la foloasele care ar ieși ? Mai întâi, toate fabricile d-voastră de lemnărie, săpunărie, frânghii, hârtie. etc. ne-ar umplea țara cu mărfurile lor, ne-ar face o concurență înfiorătoare fabricilor similarii ale noastre. Țăranii și în general poporațiunea de la țară ne-ar umplea ogoarele noastre, ne-ar distruge pe bietul câmpean al nostru. Iar cât despre justiție și administrații mi s'ar părea că în chipul cum noi ăștia trăim, tot așa ar putea și ei trăi, fără să mai oftați lung și grozav după progresata administrație habsburgică. După toate câte îmi spusei, mie mi s'ar părea că ar fi o infamie din punctul de vedere național, românesc, să mai tot urlu că în România nu-i cultură, nu-i administrație, nu-i gospodărie bună și că de aceia nu vreți să veniți cu noi. Mai bine zi că sunteți interesați, ambițioși și că vi se pare mai greu a pătrunde în partea cultă a României decât într'un imperiu unde viața provincială e așa de puternic desvoltată... M'am convins că idealul după care alergăm noi ne este propriu numai nouă și că Românii subjugați nu văd în toată această afacere a sentimentelor noastre decât un mijloc frumos, nobil de exploatare a noastră».

Afacerea transilvană: procesul cu Ungurii.

1894, Mai 10.

Afacerea transilvană a ajuns în fine la o notorietate curat europeană. Ungurii au dat în judecată pe toţi (24) din comitetul executiv român din Ungaria. In ţară la noi s'au făcut meetinguri monstre în cele două oraşe Bucureşti şi Iaşi, şi cu trei zile mai înainte în toate oraşele şi comunele unde există o ramificaţie a Ligii. Telegrama îndoit expediată din aceste diverse întruniri: una către Rege şi alta către Raţiu. Oratori din toate partidele au luat cuvântul în aceste adunări, care fuseseră precedate de rugăciuni calde (Te Deum) în toate bisericile din Ţară. La Bârlad părintele Antonovici a zis ruga în genunchi şi mulţimea din biserică a căzut în genunchi «pentru isbânda causei drepte a Românismului asuprit».

In Transilvania Dr. Raţiu şi Lucaci au fost duşi în triumf de la Sibiu până la Cluj, unde li se va da osânda. Ţăranii cu flori, cu cunune şi cântând «Deşteaptă-te, Române» veneau din toate unghiurile şi satele ca să-i vadă pe aceşti «martiri». In Cluj sunt adunaţi şi jurnalişti francesi şi germani şi Români de la mai toate jurnalele. Pe fiece zi se strâng Români ca să vadă resultatul procesului. Fierberea, de netăgăduit, e mare, căci spiritele, şi ale Ungurilor şi ale Românilor sunt ridicate la un diapason foarte urcat. O mică aţâţare, o mică încăerare, născută cine ştie din ce, va aduce resultate incalculabile. Şi, desigur, precum lucrurile se înveninează nu-i de mirare să vedem răsboiul civil în Ungaria cu toate ororile şi miseriile lui. Causa în faţa Europei pare câştigată, spiritele tuturor par simpatice Românilor şi vrăjmaşe Ungurilor; adică tocmai ceea ce vroiam. Dacă prevederea se poate aplica în fenomenele sociologice, iată ce se poate spune pentru viitoarele fase de luptă ale Românilor din Transilvania. Comitetul cu oarecare mici variaţii de ani va fi pe de-a 'ntregul condamnat la puşcărie. Raţiu poate mai puţin. Lucaci cel mai mult. Dar va avea drept efect o teribilă mişcare de indignare între Românii din toate părţile, unde se vorbeşte româneşte şi o creştere de simpatie printre Europeni pentru causa transilvană. Lucrurile înveninându-se, la noi se va da un avânt «Ligii» foarte puternic şi se va produce un însemnat curent de luptă şi resistenţă, iar cei din Transilvania nu vor uita niciodată că şefii lor au fost condamnaţi. O vreme vor sta lucrurile în această stare, până când alţi şefi vor iesi mai energici, mai activi şi mai puţin scrupuloşi decât cei actuali. Răsboiul civil mai întâi şi apoi trecerea peste

granițe a armatelor noastre vor fi resultatul inevitabil al acestor ciocniri, afară numai dacă Ungurii la urmă nu vor ceda față de această presiune puternică a elementului român. Și sfânta Unire, Unirea cea mare, va veni de la sine, căci este în firea lucrurilor frații să se iubească, vrăjmașii să verse venin. Orice rasă a cărei cultură superioară a ajuns în punctul culminant de manifestație al poporului, dar relativul grad de înălțime culturală al popoarelor mărginașe trebuie să-și formeze unitatea, dacă un trup are vlagă și o idee în creerul său, negreșit o idee mai înaltă...

Teohari Antonescu

IMPRESIILE LUI CLEMENT MIKEȘ DESPRE PRINCIPATELE ROMANE IN «SCRISORILE TURCEȘTI»

După moartea lui Constantin Brâncoveanu, în viața istorică a neamului românesc a început o epocă tristă, care a ținut dela 1714 până la 1821, epocă numită «domnia fanarioților». Sultanul, ne mai încrezându-se în domnii pământeni, a trimis în fruntea Principatelor greci din Fanar, cari neavând aceleași sentimente cu poporul român și cumpărându-și tronul pe bani, și-au văzut numai de interesele lor, punând biruri peste biruri și distrugând astfel materialicește țara. Cronicarii, istoricii și poeții au descris fidel și amănunțit această epocă întunecată a suferințelor neamului românesc, epocă în care a avut de suferit chiar și integritatea țării. Ion Neculce, cel mai atrăgător cronicar român, tratează istoria Moldovei din acest timp (dela 1662 până la 1744) în «Letopisețul Țării Moldovei», comunicând date exacte folosite apoi și de alți istoriografi.

Pentru autenticitatea istorică nu va fi fără interes dacă vom arunca o privire și asupra «*Scrisorilor Turcești*» ale lui Clement *Mikeș*, cel mai mare beletrist maghiar din veacul al XVIII-lea, scrisori în care aflăm multe însemnări interesante privitoare la istoria Principatelor Române din anii 1738, 1739 și 1740.

Cum a ajuns Mikeș în Principatele Române ?

Sultanul turcesc, care tocmai în acest timp intrase în războiu cu Rusia și Austria, voia să utilizeze pentru scopurile sale și pe pribegii unguri din Rodosto. Mikeș a trecut astfel ca însărcinat diplomatic al sultanului prin multe locuri din Moldova și Muntenia, și ca atare a lăsat câteva note, prin scrisorile sale, asupra situației politice, sociale și economice a Principatelor Românești din acele vremuri. Pribeagul Mikeș a răspuns cu drag dorinții sultanului, căci dacă revenirea lui în Transilvania i-a fost oprită pentru totdeauna, pe această cale putea fi măcar în apropierea Transilvaniei.

Când Mikeș umbla prin Principatele Române ca însărcinat diplomatic al sultanului, în Muntenia domnea Constantin Mavrocordat, iar în Moldova Grigore Ghica. Dependența acestora față de sultan și că numirea lor avea ca scop principal sporirea veniturilor pentru Poartă o dovedește scrisoarea 177-a a lui Mikeș, în care, vorbind despre curtea sultanului, scrie printre altele : ...«dar

se cuvine să vorbim şi despre voivodatele Munteniei şi Moldovei. Dintre ele Moldova este cea dintâi, dar ş cea mai săracă. Voivodul Moldovei plăteşte sultanului 60000 de taleri, dar multele daruri ce le mai face pe lângă aceşti bani, se ridică în valoare la încă atâta. Voevodul Munteniei plăteşte 130.000 de taleri. Pe vremuri turcii au fost atât de naivi că mergeau ei înşişi după suma tributelor. A fost voevod în Muntenia însă, care şi-a trimis oamenii săi travestiţi ca hoţi pe urmele turcilor, dela cari apoi au luat banii. De câteva ori turcul a suferit această pagubă, dar pe urmă a observat vicleşugul, aşa că încât acum tributul este dus la Constantinopol de către oamenii voevodului. Dacă tributul dispare, paguba nu mai este a sultanului».

Insemnările lui Mikeş asupra călătoriei făcută în Principate încep în scrisoarea a 134-a, adresată mătuşei sale dela Cernavoda, la 5 Martie 1738, scrisoare în care aminteşte că la 14 Martie s'a întors dela Bucureşti, unde principele (principele pribegilor era Iosif Rácóczi) l-a trimis spre a saluta pe voevodul Constantin. «Voevodul m'a primit cu mare cinste şi m'a dus cu pompă la dânsul. Cât am stat la el, m'a găzduit cinstit şi omeneşte».

In scrisoarea a 138-a se arată că pribegii unguri sunt împreună cu tabăra turcească în satul Fetişlani (astăzi Cladova), despre care Mikeş scrie, între altele, mătuşei sale la 11 Iulie 1738 : «Aici a fost şi podul vestit de piatră al împăratului Traian, şi chiar şi acuma se mai află aici o bucată din el. Vizirul a vrut să facă şi el un pod de lemn peste Dunăre, ea fiind aici foarte îngustă». Iată o importantă însemnare culturală. Scrisoarea a 139-a din 26 August 1738 din Fetişlani arată că turcii au ocupat Orşova şi că se părea că şi soarta pribegilor va lua o altă direcţie. «Eri vizirul a trimis vorbă principelui ca să se pregătească, pentrucă e posibil să meargă cu 30.000 de ostaşi spre Transilvania. Azi ne comunică însă că nu vom merge spre Transilvania, ci spre Vidin. D-zeu a ferit dulcea noastră patrie de jefuire. Mâine pornim, lăsând aici pâinea făcută din pai negru amestecat cu pământ, iarbă şi nisip».

Tânărul principe Iosif Rákóczi a murit nu peste mult, fiind înmormântat într'o biserică grecească din Cernavoda şi astfel pribegii au rămas iarăşi fără conducător. In scrisoarea a 146-a (Cernavoda la 1 Iunie 1739) Mikeş îşi informează mătuşa asupra acestei înmormântări, precum şi asupra apropiatei sale călătorii, spunând că «va merge la Iaşi şi de acolo la Bucureşti, de unde va colinda apoi Muntenia şi Moldova».

In această scrisoare el a povestit mătuşii sale şi o întâmplare comică. Ii povesteşte şiretenia câtorva dezertori germani, cari au

câştigat într'o zi cinci vedre de vin astfel : unul dintre ei s'a prefăcut mort de ciumă, iar ceilalţi l-au dus la poarta preotului grec înarmaţi cu sape şi hârleţe. Preotul a început a-i implora să înmormânteze soldatul mort de ciumă altundeva, dându-le cinci vedre de vin numai să părăsească mânăstirea ; atunci mortul a înviat, el bând întâiul din aldămaş.

Ordinele turceşti au sosit (Scrisoarea a 147-a, Cernavoda, la 4 Iunie 1739). Mikeş trebue să meargă în Moldova, căci : «In ordine este poruncit ambilor voivozi, ca să ne primească omeneşte pe noi».

Această primire s'a întâmplat peste o săptămână. In scrisoarea a 148-a (Bucureşti, la 11 Iunie 1739) citim : «Aici ne-au primit pe noi cu mare cinste la bariera oraşului şi într'o mânăstire cu prânzul gătit ne-a aşteptat pe noi». Voevodul (Constantin Mavrocordat) a trimis înaintea lor pe secretarul său, care din partea voevodului i-a găzduit. După prânz au mers în echipajul voevodului cu mare pompă în oraş ; aproape o oră au fost la voevod, despre care Mikeş scrie : «Este chior, dar mintea lui nu e chioară, pentrucă are destulă minte, măcar că are culoare grecească. Grecii au minte vicleană, însă nu putem să zicem cu siguranţă, că sunt răuvoitori, numai lacomi, pentrucă totdeauna se gândesc cum să înşele pe alţii». Mai departe scrie că voevodul, în afară de oraş, are casă, grădină. Voevodul se găseşte în tabără; noaptea doarme în cort, «căci, când vizirul se află în tabără şi voevodul trebuie să se afle în tabără şi trebuie să rămână, până când vizirul este în tabără». Peste puţin trebue să lase Bucureştii. «Voevodul deja ne-a dat şi un echipaj, cai de poştă şi căruţe, de aceea cu ajutorul lui Dumnezeu iarăşi mergem mâine mai departe. Şi câţiva soldaţi români ni s'au ataşat, ca să ne petreacă, fiindcă de păzit nu prea gândesc să ne păzească. Totuşi voevodului i se va duce veste, dacă ne vor prinde. Aici nu este nici-o altă veste. Ieri a trecut pe aici un sol rusesc. Se duce la vizir. E uşor a ghici, că este vorbă despre pace». (Cea din urmă observaţiune a lui Mikeş se referă la pacea din Belgrad, care peste puţin se va încheia).

Cea mai frumoasă scrisoare a lui Mikeş este scrisoarea a 149-a (Iaşi, la 21 Iunie 1739), în care rămâne încântat de frumuseţile naturale ale Moldovei şi abia găseşte cuvinte de laudă pentru ele. Au sosit norocoşi la Iaşi. Până la Focşani au venit cu domnii, în echipajul voevodului. Dela Focşani au călătorit până la Iaşi pe nişte cai de poştă, mari şi răi. Nesocotind vremea ploioasă, au avut o călătorie admirabilă. «Prin ce frumoase câmpii, prin ce frumoase locuri trece călătorul dela Bucureşti până la Iaşi, ochiul

omului abia se poate delecta în ele. Ce păcat, că aceste frumoase şi bune ogoare sunt numai pustii, fiindcă abia după două-trei zile găseşte omul un domiciliu». «Eu n'am văzut nicicând pământ mai frumos, decât acesta. Câmpurile au fost pretutindeni pline de flori frumoase. Noi am umblat într'adevăr într'o grădină de flori. Delectându-ne am umblat tot cu frica în sân, deoarece am tremurat, ca nu cumva să fim atacaţi de nişte haiduci, pentru cari zadarnic era ordinul sultanului turcesc. Eri, adică la 20 Iunie, am fost la o depărtare de una şi jumătate milă dela Iaşi». Voevodul (Grigore Ghica) a trimis înaintea lor, cu echipajul său, pe secretarul său şi ei aşezându-se în echipajul voevodului, au mers cu mare pompă la oraş la locuinţele lor.

«Azi dimineaţă — adică la 21 Iunie — voevodul ne primea cu mare ceremonie în corturi, fiindcă şi acest voevod se află în tabără. Aproape o oră şi jumătate noi am fost cu el. Acest voevod înţelege bine cum trebuie să se poarte cu streinii, ceeace nu este de mirare pentrucă el a fost dragoman la Poarta turcească. După convorbire, ne-a dus înapoi la locuinţele noastre. Aceştia acuma ne primesc aşa, fiindcă au căpătat ordin, însă peste puţin nici nu ne vor observa. Astfel e Grecul, dacă cineva îl ridică numai de-o palmă dela pământ ! Dacă nu, grecul ordinar e plin de mândrie. Unul mai nobil este şi mai mândru, când porunceşte unei ţări. Ruşii se apropie de Moldova». (Vezi : *A. D. Xenopol,* Istoria Românilor, volumul IX, pagina 59 : Ruşii în August 1739 au invadat Moldova).

In scrisoarea a 150-a (Iaşi, la 22 Iulie 1739) sunt însemnări interesante despre Iaşi şi despre stările de acolo. Cu societatea voevodului, Mikeş este foarte mulţumit. Numai boierii îl dispreţuesc, nu vorbesc cu el, poate din cauză că se trag — spun ei — toţi din familia Cantacuzinilor (familie greacă princiară). Aceştia nu cunosc ospitalitatea. «Până acum nimeni n'a manifestat atâtea sentimente prieteneşti ca mitropolitul de Iaşi». Acest mitropolit a fost atunci Antonie, care pe Münnich, comandantul suprem rusesc, împreună cu armata rusească, l-a primit cu festivitate. (Vezi : *A. D. Xenopol,* Istoria Românilor vol. IX. pag. 60). «Când mă duc la el, mă primeşte foarte bucuros şi de câteva ori mi-a trimis nişte mâncare în dar, care e rară în oraş.

Oraşul Iaşi e aşezat pe deal, la loc destul de frumos. N'are apă; locuitorii trebue s'o aducă din depărtare. Oraşul are cinci sau şase mânăstiri crăpate. Cu negustoria se ocupă jidanii şi armenii. «Dacă însă aici ar fi voevozi statornici, cari ar căuta numai folosul ţării, poate s'ar realiza foarte mare negustorie, mult mai uşor şi mai mare ca în Bucureşti».

Laudă pământul, bunătatea pământului, creşterea vitelor, mai ales vinul din Cotnari, care se poate servi la orice masă. Insă e revoltat de nepăsarea locuitorilor, cari lasă părăginite pământurile frumoase şi bune şi locuiesc în păduri.

In Iaşi este mare nelinişte şi mare gălăgie, căci Ruşii se apropie repede. (Scrisoarea a 151-a, Iaşi la 23 Aug. 1739). «De când tabăra rusească a trecut peste Nistru — scrie Mikeş — domneşte pretutindeni mare teamă. Fiecare om se pregăteşte, împachetează, boierii şi-au trimis soţiile lor în păduri. Fiecare om vorbeşte despre cazaci. Din gură în gură merge: «De cazaci fereşte-ne, Doamne!» Insuşi Mikeş are mare spaimă, dar se supune voinţii lui Dumnezeu.

Următoarea scrisoare, adică a 152-a (Iaşi, la 3 Sept. 1789), vorbeşte iarăşi numai despre cazaci, cari sunt deja la Cocin şi acuma într'adevăr putea avea frică de ei. Bisericile sunt totdeauna pline de oameni îngroziţi, cari îşi duc acolo averile lor. Voevodul s'a întors în oraş. Mikeş grăbeşte pe voevod, ca să facă posibilă pentru ei plecarea, căci ştie, că «nici Măria Sa nu aşteaptă pe acei cazaci răi. A luat dispoziţiuni pentru mine şi în scurt timp eram gata de plecare. Niciodată n'am plecat cu mai mare bucurie, ca şi cum voiu pleca acuma».

Norocos a sosit Mikeş la Bucureşti (Scrisoarea 153-a, Bucureşti, la 18 Sept. 1739). Speră că nici nu trebue să aibă frică de cazaci. Voevodul din Iaşi i-a dat lui şi tovarăşilor cai şi căruţe. Au pornit liniştiţi. Dar în drum au început să aibă frică, pentrucă s'a răspândit vestea că în Moldova şi în Muntenia nişte ostaşi turceşti vagabonzi, cari au fugit din tabăra turcească bătută, atacă şi jefuiesc călătorii. Insă spre norocul lor au avut o călătorie foarte frumoasă, mai ales dela Focşani până la Bucureşti. Aminteşte apoi, că peste trei sau patru zile după venirea lui însuşi voevodul a trebuit să fugă din Iaşi.

Vestea apropierii cazacilor nemiloşi îi îngrozeşte mereu şi ţine Bucureştii în agitaţie permanentă (Scrisoarea a 154-a, Bucureşti, la 23 Oct. 1739). Mikeş scrie că «din armata rusească multe sute de ostaşi despărţindu-se, au invadat şi pe acest pământ pentru prădare». Mikeş în acest timp a fost foarte bolnav şi a stat în pat în locuinţa sa şi n'a putut să se mişte de acolo. Frica lui de cazaci a crescut mai ales atunci când servitorul său i-a raportat: «Stăpâne, o veste rea. In curtea voevodului se împachetează în căruţe. Voevodul a ieşit din oraş — şi în oraş fiecare om vrea să fugă, căci cazacii se zice că nu sunt departe». Bietul Mikeş a fost pregătit pentru veştile cele mai rele. Insă s'a liniştit atât el, cât şi locuitorii,

când au auzit vestea că nu trebue să se teamă, deoarece «cazacii prigonesc numai pe marginile ţării».

In scrisoarea a 155-a (Bucureşti, la 15 Martie 1740) Mikeş aminteşte despre o iarnă foarte grea, care a bântuit atunci în toată Europa : «Dacă în anul acesta n'am îngheţat, atunci nu voi mai îngheţa niciodată». Gerul a nimicit tot. Scumpetea şi mizeria cresc, pâine nu se află. Camera sa, unde scrie, este aşa de rece, încât pentru a nu i se topi cerneala, Mikeş trebue să ţină condeiul său la foc.

Ultima scrisoare, cu care se închide şederea lui Mikeş în România, este a 156-a (Bucureşti, la 22 Mai, 1740). După o iarnă aspră a urmat o primăvară destul de rece. «Deja mai bine de o lună — scrie Mikeş — n'avem voevod, fiindcă germanul dând înapoi Turcului partea Munteniei, care a avut-o, voevodul s'a dus la Craiova de a ocupa partea aceasta şi a-se face recunoscut ca voevod». (*A. D. Xenopol,* Istoria Românilor, vol. IX. pag. 59. Pacea din Belgrad s'a făcut la 18 Sept. în anul 1739. După pacea aceasta, Austria a dat înapoi Turciei Oltenia şi astfel integritatea Munteniei — după o ocupaţie austriacă de 21 de ani — s'a refăcut). Această scrisoare mai aminteşte că în Bucureşti toate lucrurile sunt rare şi scumpe, în deosebi pâinea. Mai sunt numai câteva zile şi Mikeş împreună cu tovarăşii săi se reîntorc la Rodosto, unde şi-a petrecut restul zilelor.

Scrisoarea a 157-a este datată tot din Rodosto. In ea Mikeş descrie obiceiurile bulgăreşti, văzute în călătoria sa spre Rodosto.

Rezumând însemnările din scrisorile lui Mikeş privind Principatele Române, cred că am obţinut un tablou adevărat al unei părţi din domnia Fanarioţilor. Observările lui Mikeş referitoare la viaţa politică, socială şi economică, etc. aruncă o lumină clară asupra epocii dominată de spiritul turco-grecesc.

De aceea, nu numai din punct de vedere unguresc, ci şi din punct de vedere românesc, «Scrisorile Turceşti» ale lui Mikeş sunt de o mare importanţă istorică.

Khell Ştefan

PROPERTIUS: ELEGIA I, 2

Traducere în versuri antice

Spune-mi tu, scumpo, de ce ţii s'apari atât de gătită
Şi în mătase de Cos [1] sinul ţi-l salţi tu acum?
Cu siriane parfumuri [2] de ce tu buclele-ţi piepteni,
Dresuri străine pe obraz neîncetat folosind?
Dresuri din târg cumpărate frumuseţea ta naturală
Doar ţi-o ascund, în loc nurii-ţi fireşti să-ţi arăţi.
Nici un fard să mă crezi nu este vrednic de tine;
Nudul Amor [3] nu vrea de-astfel de farduri să ştie.
Uită-te ce frumoase culori pe câmpuri străluce,
Iedera cât ţi-e de drag, când în natură o vezi!
Tufele oare nu cresc mai mândre-în desiş de pădure?
Şi-apele oare nu curg pe căi necroite de om?
Pietrile-în râpe din fire crescute nu ne încântă?
Păsările nu ciripesc neînvăţate de noi?
Nu prin găteli atras-a pe Castor Phoeba lui Leucip [4]
Nici pe zeul Pollux sora ei Hilaira.
Fiica lui Even nu prin găteli între Idas şi Apollo
Măr de ceartă a fost, în părintescu-i cămin [5].
Nu prin false găteli de-un străin din afară-amăgită
Hippodamia [6] a luat pe-un frigian de bărbat.
Pietrile scumpe nu le-ascundeau frumuseţea din fire,
Ca într'un tablou în culori, splendid de-Apelles pictat [7].
Ele nu prin găteli pe iubiţi căutau să-i atragă:
Cinstea curată era singurul gând ce nutreau.

[1] Mătasea din insula Cos era reputată ca foarte fină.

[2] Syria era vestită în antichitate pentru parfumurile sale.

[3] Zeul Amor-Cupidon era totdeauna reprezentat gol, neîmbrăcat.

[4] Fiica lui Leucip din Messenia, numită Phoeba şi sora ei Hilaira au fost răpite de Castor şi de Pollux dela logodnicii lor Lynceus şi Idas.

[5] Marpessa, fiica lui Evenus, a fost peţită de Apollo şi de Idas. Iupiter dând fetii voie să aleagă, ea a preferat pe Idas, un simplu muritor.

[6] Hippodamia, fiica regelui Oenomaus, a fost făgăduită de tatăl ei acelui peţitor care l-ar întrece în cursele cu carul. Cei învinşi plăteau cu viaţa îndrăsneala lor. Pelops din Frigia, protejat de zeul Neptun şi de trădarea vizitiului Myrtilos, a câştigat victoria.

[7] Pictorul Apelles era renumit pentru armonia culorilor sale.

Mai prejos de aceştia nici eu n'aş dori să mă aflu;
Unuia singur de-i placi, pentru-o femeie-i de-ajuns.
Phoebus-Apollo din larg hărăzitu-ţi-a darul de cântec,
Muza ţi-a dat din belşug lirii măiestă să-i fii.
Viersul tău, dragă,-i mai dulce ca la ori şi ce fată,
Venus, Minerva ţi-au dat, tot ce tu ai dorit [8].
Daruri ce scumpă vieţii mele de-apururi te face,
Numai să aibi de găteli vecinic un mare dispreţ.

G. Popa-Lisseanu

ALEX. PETÖFI: INCHIPUIREA MEA

Inchipuirea mea nu s'a născut din humă,
Căci tunete-i sunt tată şi fulgere-i sunt mumă.
Ea lapte de balaur a supt, când era mică,
Şi sânge de leoaică, pe când creştea voinică

Inchipuirea mea nu-i frâu s'o potolească,
Trecând din ţară 'n ţară, s'a dus să hoinărească,
Şi-a înfrăţit fiinţa cu vuetele mării,
Cutreerând pământul şi nesfârşitul zării.

Ca razele cometei, a străbătut Sahare
Şi codri verzi şi munţii albaştri 'n depărtare,
Frângând tulpini de veacuri prin codrii cei adânci,
Sfărmând pe culmi de munte cetăţile de stânci.

Dar unde e copilul sălbatec ?... Lâng'o floare
E numai lângă tine, fetiţă 'ncântătoare,
Ca adierea serii, în preajma ta tânjeşte,
Şi a cuminţit avântul năpraznic, fără veste.

Trad. din limba maghiară
de A. P. Todor

[8] Zeii au încărcat cu tot felul de daruri pe iubita lui Propertius. Apollo i-a dat darul cântecului, Venus al frumuseţii, Minerva al inteligenţii şi Muzele al inspiraţiei.

MANUSCRISUL DIN «1654» PRETINS PIERDUT AL INVĂŢĂTURILOR LUI NEAGOE BASARAB

Invăţăturile lui Neagoe Basarab, care sunt fără îndoială cea mai de seamă operă literară din epoca slavo-română a vechii noastre literaturi, au fost tipărite pentru prima oară sub titlul: «**Ivăţăturile bunului şi credinciosului Domn al ţării Româneşti Neagoe Basarab V Vd către fiul său Teodosie V Vd.** Preţul este 6 lei 10 parale. Bucureşti în tipografia Colegiului sf. Sava 1843». Ediţia este împodobită cu chipul lui Neagoe pe o planşă afară de text şi cuprinde 336 pagini textul Invăţăturilor. Inaintea primei pagini din text se găseşte o filă nepaginată cuprinzând pe prima faţă o Precuvântare, în care între altele ni se spune şi preţioasa ştire, că această editio princeps a Invăţăturilor lui Neagoe Basarab s'a făcut după manuscrisul ce s'a dobândit «la Biblioteca Colegiului din Sfântul Sava, dăruit de Dumnealui Spătarul Antonie Sion din Moldova» şi că «**Acest manuscris este adeverit la fiecare foaie cu pecetea lui Ştefan Cantacozin Domn al ţării Româneşti**». Pe contrapagina Precuvântării ni se comunică o mică însemnare, care i-a şi adus aspre imputări autorului ei şi care nu este lipsită de importanţă pentru stabilirea textului Invăţăturilor, şi al cărei cuprins este: «**îndreptată de Sfinţia sa părintele Ioan Eclisiarhul curţii**».

In articolul de faţă ne propunem să urmărim puţin istoricul acestui manuscris, asupra căruia s'au pus în circulaţie prin scrierile şi manualele de istorie literară păreri ce se dovedesc a fi puţin întemeiate.

N. Bălcescu, în scrierea sa «**Puterea armată şi arta militară**», apărută la Iaşi în 1844. în lista «uvragiurilor citate», citează la pag. IX ca prima scriere folosită: Începutul Învăţăturilor bunului şi credinciosului Ion Neagoe Basarab V V. care a învăţat pe fiul său Teodosie. Manuscris în 4 dela începutul veacului al XV» (sic). Cu toate că puţinele citate ce le scoate Bălcescu din **Învăţătura pentru soli şi pentru războaie**, pare să le dea în rezumat şi în fraze proprii [1], totuşi e probabil că s'a folosit [2] chiar de manuscrisul lui Şte-

[1] Compară Bălcescu p. 51—52 cu ed. Invăţăt. din 1843 p. 238.

[2] Comp. B. P. Hasdeu, **Cuvente den Bătrâni, II Cărţi popor**. Bucureşti 1879 p. 439; dar în «Bulet. Instrucţ. Publ.» Sept. 1865 p. 76 Hasdeu scrie că învăţăturile lui Neagoe s'au mai păstrat şi într'o «copie din un timp nespecificat, odată proprietatea răposatului Bălcescu şi acuma rătăcit nu se ştie unde».

Prima pagină dela fila întâia cu textul grecesc din ms. 115 din Blaj. Jos la dreapta. sigiliul bibliotecii Colegiului Sf. Sava(fig. 1).

fan Vodă Cantacuzino, căci acesta într'adevăr este în format 4 și titlul manuscrisului l-a dat mai exact, (chiar dacă nu așa, precum este în realitate), decât ni l-a dat părintele Ioan Eclisiarhul.

Invățatul canonic dela Blaj, care a fost T. Cipariu și care se străduia cu atâta pasiune să se informeze cât mai temeinic asupra literaturii vechi românești, la 1858 când publica prețioasa sa **«Crestomatie sau Analecte literare»** nu avea încă știre nici de ediția dela 1843 și nici de manuscrisul în baza căruia se făcuse acea ediție [3].

După doi ani Michail Kogălniceanu în «Archiva Românească», ediția a II-a, Iași 1860 pag. 69, atrăgea atențiunea că «În biblioteca Colegiului sf. Sava se află un manuscris foarte interesant: **«Sfaturi ale lui Neagoe Vodă către fiul său»**; și adăuga: «De dorit ar fi că această interesantă compunere să se tipărească, mai ales că Colegiul are înlesnirea Tipografiei sale». Și Kogălniceanu deci nu aflase atunci încă de ediția din 1843 a lui Ioan Eclisiarhul.

Îndemnat de această semnalare a lui Kogălniceanu [4], B. P. Hasdeu făgăduește în 1865 să publice «toate părțile acestui falnic monument de literatură, politică, filosofie și elocuență la străbunii noștri: fiecare parte fiind un tratat separat, un ce întreg și complet». Hasdeu știa de două manuscrise, aflătoare în biblioteca din București, unul din 1816, iar «altul în quarto de care ne servim noi», spune Hasdeu, «este cel mai prețios manuscript românesc din câte ni s'a întâmplat a vedea. El e o **copie făcută în 7162 (1654)**, adică numai ceva peste un secol după moartea lui Neagoe Volă, și prin urmare, foarte probabil, o copie făcută de pe chiar original, deși firește, cu unele înnoiri în stil. **Manuscriptul fu proprietatea lui Ștefan Vodă Cantacuzino (1714—1716), al cărui sigiliu e întipărit în roșu pe fiecare filă, peste tot 279 file, lipsind vreo câteva dela finit»** [5]. B. P. Hasdeu a și publicat apoi din acest manuscris «Învățătura cum să șază la masă», «Învățătura cum vor cinsti pe boieri și pe slugile lor» și «Învăț. să fie milostivi și odihnitori» [6], precum și pasajele privitoare la oști și războaie [7]. Se vede că după aceea Hasdeu a aflat de ediția părintelui Ioan Eclisiarhul din 1843 și a încetat cu publicarea manuscrisului.

Până în 1865/66 manuscrisul se găsea deci încă în Biblioteca Centrală din București. Prima știre despre dispariția lui o întâlnim în 1879, căci procesul verbal asupra ședinței Academiei Române din 7 Dec. al acelui an cuprinde următoarea semnalare: «D-l Hasdeu, regretând că manuscriptul tractatelor lui Neagoe Basarab, scris la

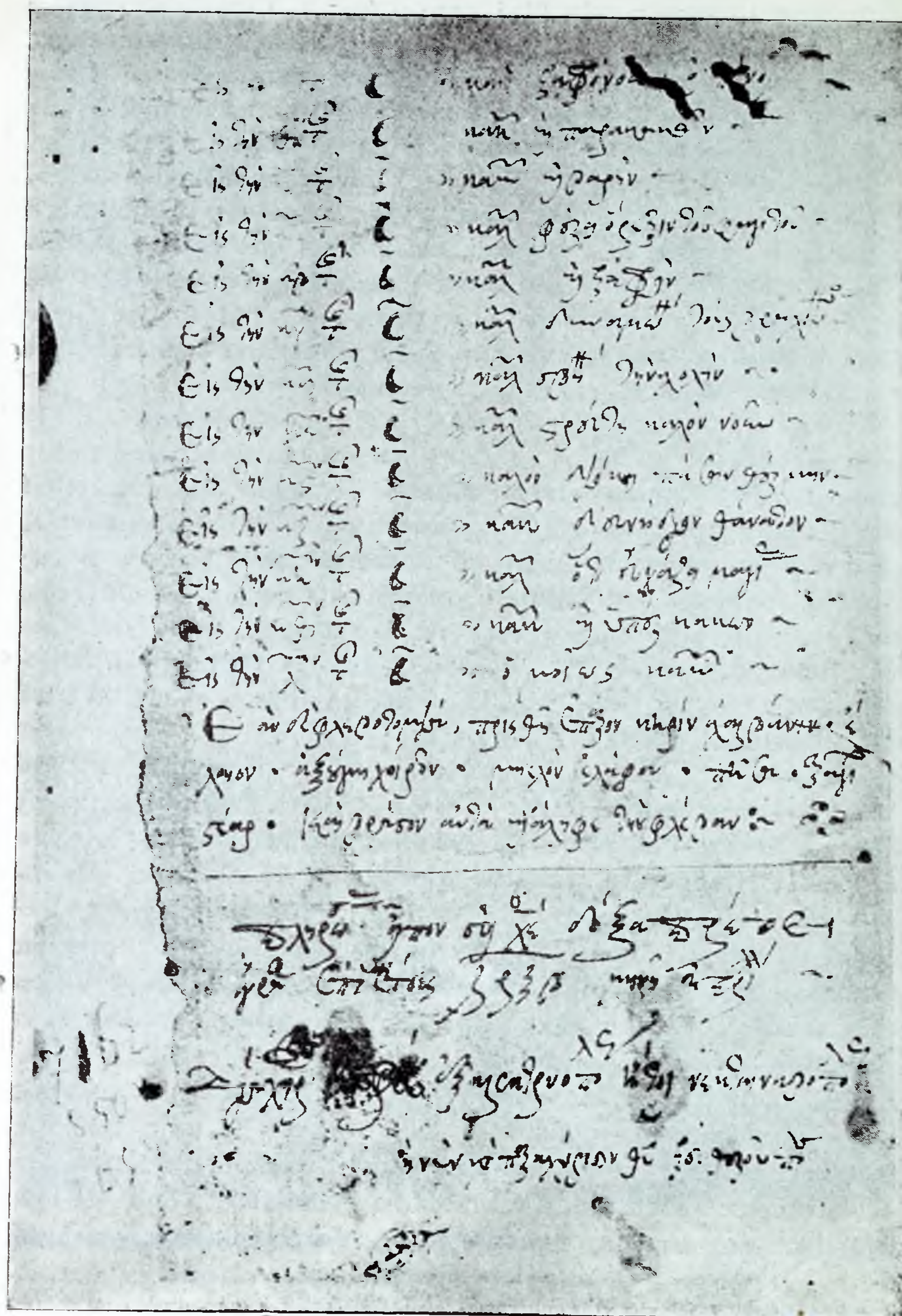
3 Vezi pag. XVI din introducere la **Crestomatie.**

4 Vezi «**Arhiva Istorică a României**» I, 2 București 1865 p. 111

5 Tot acolo p. 111—112.

6 Tot acolo pp. 112—116, 120—132.

7 «Buletinul Instruct. Publ.» Sept. 1865 p. 76—80.

Pagina a doua din fila întâia a textului grecesc cu data și subscripția (fig. 2).

1654 şi care fusese dăruit Bibliotecii Centrale de către spătarul Ant. Sion, nu se mai găseşte de vreo câţiva ani în acea bibliotecă, d-l V. A. Urechia popune a se lua informaţiuni în această privinţă la fostul bibliotecar d-l I. Gârleanu care ar fi avut oarecând intenţiunea de a publica manuscriptul în chestiune. Propunerea se aprobă» [8]. Dar se vede că nu a dus la niciun rezultat pentru descoperirea preţiosului manuscris rătăcit, căci de atunci încoace toţi autorii de istorii a literaturii române, ca şi toţi cei cari s'au ocupat de Învăţăturile lui Neagoe Basarab, semnalează şi regretă într'un glas dispariţia manuscrisului [9].

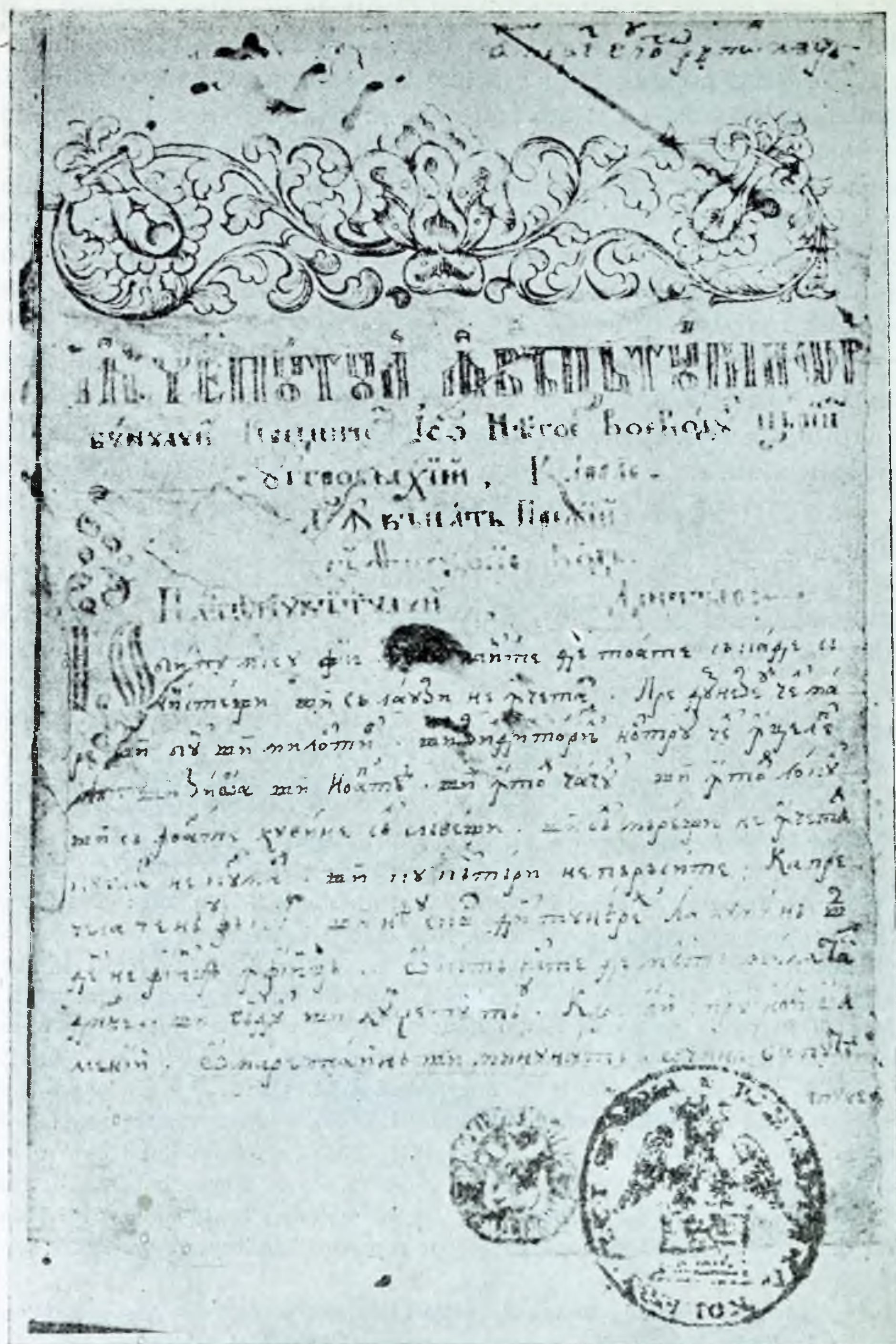
Şi totuşi acest manuscris a avut norocul să încapă pe mâni bune care ni l-au păstrat, şi este exact aşa, precum ni-l arată informaţiile din Precuvântarea ediţiei din 1843 şi precum ni-l descriu indicaţiile date de B. P. Hasdeu în scrierile sale şi în locurile din ele citate mai sus; şi asupra identificării lui nu poate încăpea nicio îndoială.

Regretatul profesor dela liceul de băieţi şi fost bibliotecar al Bibliotecii Centrale din Blaj, **Alexandru Lupeanu**, într'un articol intitulat «**Biblioteca Centrală din Blaj**» [10] amintea în treacăt şi fără

8 Analele Acad. Rom., Ser. II, tom. II, secţ. I, partea administr. şi desbat. Bucureşti 1881, p. 48—49, proces verbal n-rul 19.

9 Astfel B. P. Hasdeu, **Cuvente den Bătr.** II, Bucureşti 1879 p. 440: «manuscrisul a perit de vreo câţiva ani, nu se ştie cum, din Biblioteca Centrală». M. Gaster, **Lit. pop. rom.** Bucureşti 1883 p. 35: «Manuscriptul acu pierdut a fost din anul 1654»; vezi şi p. 39. — M. Gaster, **Gesch. der rum.** Lit. în G. Glöbers Grundriss der roman. Philologie II. Bd. 3 Abt. Strassburg 1901 p. 282 : «Die älteste Hs, die verloren gegangen ist, soll vom 1650 datiert gewesen sein». — D. Russo, **Studii bizant.-rom.** Bucureşti 1907 p. 40 nota 2: «Cel mai vechiu (scris la 1654, v. Hasd. Arh. 1, 2, 112) este msul dat la lumină de Ioan Eclisiarhul şi utilizat de Hasdeu în ediţia sa parţială; din nenorocire acest preţios manuscris a dispărut, nu se ştie cum». — G. Pascu, **Ist. lit. rom.** din sec. 17, Iaşi 1922 p. 78: «Cel mai vechiu ms cunoscut din 1654, apa ţinând Bibl. Centr. din Bucureşti, s'a pierdut». — Al. Procopovici, **Introd. în stud. lit. vechi,** Cernăuţi 1922 p. 181: «Versiunea română ... din 1654 a fost publicată în 1843 . . . msul după care a fost tipărită, a dispărut din Bucureşti». Vezi şi p. 79. — S. Puşcariu, **Ist. lit. rom. Epoca veche.** ed. a 2-a Sibiu 1930 p. 217 şi ed. a 3-a, Sibiu 1936 p. 216: «Msul român din 1654 s'a pierdut, după ce a fost reprodus «îndreptat» în 1843». Vezi şi pp. 38 şi 73.

10 Apărut în revista «**Boabe de grâu**» III 1932 p. 617. — Alex. Lupeanu a ţinut şi la Radio-Bucureşti o conferinţă despre «**Blajul şi biblioteca lui**», apărută la Blaj 1932, unde la pag. 9 repeta aceeaşi informaţie. Cu multă dreptate d. Dan Simonescu în foarte temeinica şi merituoasa sa lucrare «**Literatura romântască de ceremonial**», Bucureşti 1939, p. 31 notă, semnalează importanţa acestei informaţiuni.

Pagina întâia din «Invățăturile lui Neagoe Basarab». Ms. 115 din Biblioteca Centrală din Blaj. Jos sigiliile lui Ștefan Vodă Cantacuzino și al Bibliotecei Colegiului Sf. Sava. (fig. 3).

nicio precizare mai de aproape că: «Tot aici se păstrează și cea mai veche traducere românească a Învățăturilor lui Neagoe Voevod către fiul său Teodosie Vodă».

Luându-mă după această informație, când în vara anului 1939 am avut prilej să trec prin Blaj, m'am oprit **la Biblioteca Centrală**, ca să văd acest manuscris.

Cu îngăduința I. P. S. Sale Mitropolitul Niculescu al Blajului. pe care-l rog să binevoiască a primi și pe această cale respectoase mulțumiri, și prin bunăvoința părintelui director mitropolitan Ciunganu și a d-lui profesor Ștefan Manciulea, bibliotecar al Bibliotecii Centrale din Blaj, cărora le aduc și la acest loc mulțumirile mele, am putut cerceta în chip mai amănunțit manuscrisul și să și mi-l fotografiez în întregime pe microfilme.

Nu mică și de loc puțin plăcută mi-a fost surprinderea, când am constatat că manuscrisul cercetat este chiar manuscrisul despre care se credea în deobște că s'a pierdut. Căci pe fiecare filă, jos pe fața din dreapta, se găsește întipărită cu roșu o pecete lungueață octogonală, având de jur împrejur inscripția: «**Ioan Ștefan Kantakuzino Voevod**». In mijlocul inscripției jos e reprezentat corbul cu crucea în cioc, având aripile deschise și stând spre dreapta, cu capul întors spre stânga, pe două ghirlande legate sub picioarele corbului și ridicându-se pe de laturile corbului până la jumătatea peceții. Deasupra corbului se află pajura cu două capete, stema bizantină a Cantacuzinilor (vezi fig. 5). Manuscrisul este în quarto și filele i-au fost numărate, când a fost scris, cu cifre în litere cirilice, ajungând ultima filă la numărul 279, exact, precum l-a văzut și Hasdeu. Pe primele două file și pe cea din urmă, ca și în câteva locuri dinăuntrul manuscrisului, se vede întipărită cu negru cunoscuta pecete, reprezentând pasărea Fenix cu aripile deschise, cu capul spre dreapta, ridicându-se de pe un rug, și cu inscripția «**Biblioteka Kolegiului St. Sava**». Toate acestea corespund exact cu indicațiile date de B. P. Hașdeu și cu cele arătate în Precuvântarea ediției din 1843, așa încât asupra identității nu poate fi nicic îndoială. Nu numai atât! Manuscrisul cuprinde până la fila 252^r Invățăturile lui Neagoe (vezi fig. 6), iar dela 253^r (252^v fiind nescrisă) până la 279^v cuprinde: **Viiața și traiul sfinții sale Părintelui nostru Nifon, patriarhul Țarigradului, care a strălucit în multe patemi și ispite în Țarigrad și în Țară Muntenească, scrisă de Kyr Gavriil Protul, adecă mai marele Svetagorei**» (vezi fig. 7). Sfârșitul acestei Vieți lipsește însă. Și într'adevăr B. P. Hasdeu a publicat din acest manuscris al Invățăturilor lui Neagoe și «Viața sf.

F. 104 r din ms. 115 Blaj cu începutul părţii a doua a «Invăţăturilor lui Neagoe Basarab» (fig. 4).

Nifon de Gavriil Protul», câteva pagini dela sfârșit ce lipseau, întregindu-le după alt manuscris din 1816 [11].

Manuscrisul formează un volum 20×14½ cm, partea scrisă fiind de 14½×11½ cm câte 22 rânduri pe pagină; e legat cu scorțe de lemn. Pe hârtia albă, lipită pe dinăuntru pe prima scoarță e scris No. 115, care e numărul din inventarul Bibliotecii Centrale din Blaj. Ceva mai jos urmează însemnarea «Ilie legătoriu de cărți 1820 Mar. 3», precum și ale câteva încercări de condeiu fără importanță.

Titlul manuscrisului e: «**Inceputul Invățăturilor bunului credincios Io Neagoe, Voevodul țării Ungrovlahiei, carele au învățat pre fii-său Teodosie Vodă.**

Partea Cuvăntului dintăiu (vezi fig. 3).

La f. 104r urmează: «**Partea a doa a Invățăturilor lui Neagoe Voevodul Basarab, Domnul Țării Muntenești care au învățat pre fii-său Teodosie. Așijderea și pre alți carii vor fi în urma lui de Dumnezeu unși încorunați domni și biruitori țării aceștiia pentru multe și bogate lucruri cari sănt Domnilor folositoare de suflet și vrednice de cinstea și pohvala domniei; așijderea și pre toți boiarii săi pre cei mari și pre cei mici. Carea să înceape pentru cinstea icoanelor**». (Vezi fig. 4).

Manuscrisul cuprinde până la f. 252 totul ce-a fost publicat la 1843 de părintele Ioan Eclesiarhul curții (vezi fig. 6).

Față de constatarea lui B. P. Hasdeu, că manuscrisul are 279 file, trebue precizat că are cu 7 file mai puțin. E drept că fila cea din urmă are numărul 279, dar numărătoarea începe pe fila a doua a textului românesc cu numărul 7, așa că la început poate au mai fost 5 foi nenumerotate cu alt text careva; apoi numerele 53 și 77 au fost sărite la numărat.

Dar această precizare față de cele constate de Hasdeu este de mai mică importanță. Mult mai important cred că este faptul că data de 1654 nu e de loc sigură.

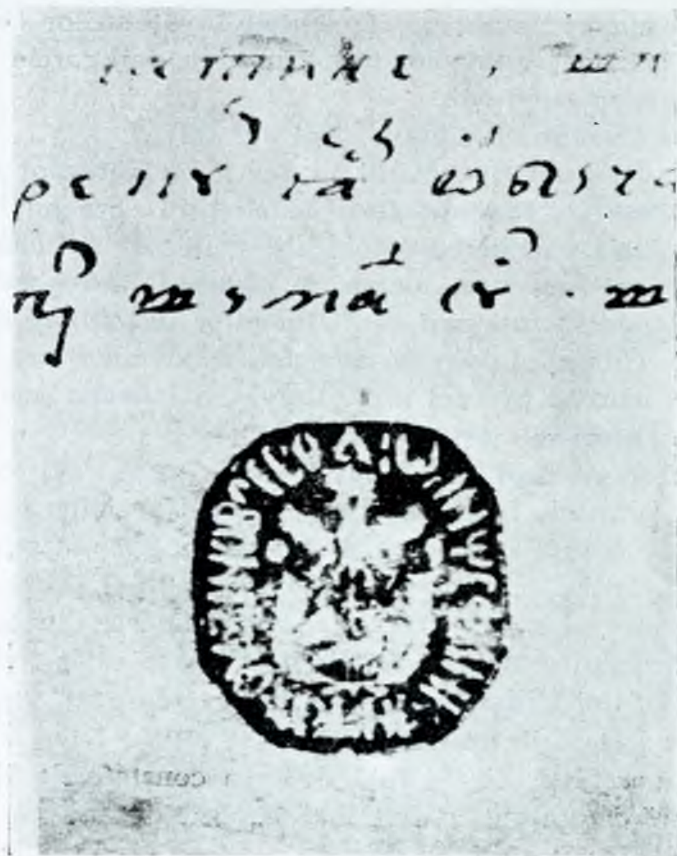
Această datare a manuscrisului a pornit tot dela B. P. Hasdeu, care a spus-o la 1865 și a repetat-o și în 1879 [12] și de atunci a intrat ca o dată sigură în istoria literaturii românești [13]. Totuși în întreg

[11] «Arhiva Istorică a României» I, 2 (1865) pp. 133—150.

[12] «**Arhiva Istorică a României**» I, 2 (1865) p. 112; «**Bulet. Instr. Publ.**» Sept. 1865 p. 76 și «**Cuvente den Bătr.**» II (1879) p. 439.

[13] Vezi operele și locurile citate mai sus la pag. 1855 nota 9 și mai adaugă: A. D. Xenopol «**Ist. Românilor din Dacia Traiană**», vol. III Iași 1890 p. 615; — Ar. Densușianu, «**Ist. limb. și lit. rom.**», Iași 1885 p. 213 și Iași 1894 p. 264; — I. G. Sbiera, «**Mișcări cult. și lit.**», Cernăuți 1897 p. 161 și 265; — St. Romansky, **Mahnreden des walach. Wojw. Neagoe** în G. Weigand, XIII. Iahresb. des rum. Inst. Leipzig 1998 p. 134.

textul românesc al Invățăturilor lui Neogoe, precum și în cel al Vieții sf. Nifon nu se găsește nicăiri în manuscris însemnată nicio dată cronologică. Data de 7162 (1654) comunicată de Hasdeu, se găsește pe fila întâia care însă nu a aparținut și nu aparține manuscrisului; nu are pecetea roșie a lui Ștefan Vodă Cantacuzino; hârtia este puțin diferită, cu linii de filigran puțin mai mășcate; și cerneala și chinovarul par diferite. Și locul scris pe fila aceasta

F. 167 r ms. 115 Blaj cu sigiliul lui Ioan Ștefan Cantacuzino Voevod. (fig. 5).

este mai mare ($15^{1}/_{2}$ cm în înălțime) față de locul scris pe filele cu textul românesc ($14^{1}/_{2}$ cm). Apoi se cunoaște că fila aceasta a fost adăugată, când manuscrisul a fost legat, putându-se vedea bine cum a fost lipită pe dinăuntru pe o parte și pe alta cu o fâșie de hârtie mai albă (vezi fig. 1 și 2).

Fila aceasta nu stă nici într'o legătură cu textul românesc al

Invățăturilor lui Neagoe sau al Vieții sf. Nifon și cuprinde următorul text grecesc pe amândouă paginile ei:

Ἑρμηνεία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ περὶ τῆς ἡμέρας τῆς σελήνης πότε ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος φλεβοτομεῖν καὶ πότε προσέχειν·

Εἰς τὴν πρώτην τῆς σελήνης· Κακῶς, ὅτι μαραίνεται πολλά.

Εἰς τὴν δευτέραν τῆς σελήνης· Κακῶς· γεννᾷ θέρμην.

(Invățătura sfântului Ioan Damaschin[14] când trebue omul să dea drumul la sânge și când să ia seama:

La zi întâiu a lunii: Rău, deoarece slăbește mult.

In a doua zi a lunii: Rău! Produce fierbințeală).

Și așa mai departe până la ultimul rând de pe pagina întâia care este: Εἰς τὴν ιζ' τῆς σελήνης· Καλὸν καὶ ἐλαφρόν.

(In ziua de 17 a lunii: Bine și ușor). (Vezi fig. 1).

Continuă apoi pe pagina următoare până la Εἰς τὴν λ' τῆς σελήνης· Ὁμοίως κακῶς. (In a 30 a lunii : Așijderea rău). Urmează apoi pe trei rânduri rețeta unei alifii cu care să fie unsă vâna, înainte de ce se dă drumul la sânge : Ἐὰν δὲ φλεβοτομήσῃ, πρισθῇ ἔπαρον κηρὶ, αχαλβάνιν ἔλαιον, αξούγκι χοίρων, μυελὸν ἐλάφου, πῆσα, τραγιῶν στέαρ, καὶ βράσον αὐτὰ καὶ ἄλειφε τὴν φλέβαν. (Iar de vrei să dai drumul la sânge, ia ceară tăiată fără...(?), untdelemn, untură de porc, măduvă de cerb, păcură, său de țapi, și fierbe-le și unge vâna).

Despărțind textul rețetei printr'o linie roșie, urmează, subscripția următoare: Πληρώσας εἶπον σοί, χριστέ, δόξα πρέπει. Ἐγράφη ἐπὶ ἔτους, ζρξβ μηνὶ Ἀπριλίῳ διὰ χειρὸς Ἰωακεὶμ (?) ἐξ Ἀλεκτρυοπόλεως ἤτοι Νεκταιναβοπόλεως ἢ νῦν κατὰ παραχώρησιν θεοῦ Ἐλευθερούπολις. (Implinind am spus: Ție, Hristoase, se cuvine slavă. S'a scris la anul 7162 în luna April prin mâna lui Ioachim (?)[15] din Alectriopol[16], adecă Nectenavopol sau acuma după îngăduința lui Dumnezeu Eleutherupol). Cineva, poate însuși Hasdeu, a transcris apoi pe margine cu creionul anul 7162, dela care scăzând 5508, a obținut 1654 (vezi fig. 2).

[14] Evident că acesta nu are nimica de a face cu strălucitul părinte bisericesc Ioan Damaschinul din secol. 8. Acesta poate că e identic cu Ioan Damaschinul din sec. 16 care a scris un cod grec. πόνημα ἐν συνόψει περὶ φύσεως ἀνθρώπου (Scriere în rezumat despre natura omului) ; vezi M. Vogel-V. Gardthausen, Die Griech. Schreiber des Mittelalters u. der Renaissance, Leipzig, 1909, p. 169.

[15] E o semnătură dintr'un condeiu greu descifrabilă. Savantul părinte V. Laurent, directorul Inst. francez de bizantinologie, bănuește că e Ioachim.

[16] Oraș de prin Macedonia, având episcopie sufragană mitropoliei din Filipi.

F. 251 v şi 252 r din ms. 115 cu sfârşitul «Învăţăturilor lui Neagoe Basarab».
(fig. 6)

Această filă pare să fi încheiat mai degrabă vreun manuscris grecesc miscelaneu și nu se mai poate ști cum s'a rătăcit în manuscrisul românesc. Oricum este lucru vădit că datarea manuscrisului românesc nu poate fi făcută după subscripția grecească de pe această filă cu totul străină. Singura însemnare hotărîtoare și sigură pentru datarea manuscrisului românesc cuprinzând Invățăturile lui Neagoe Basarab, editate la 1843 de Ioan Eclisiarhul și în parte de B. P. Hasdeu și Viața sf. Nifon a lui Gavriil Protul, editată tot de B. P. Hasdeu, este pecetea lui Ștefan Vodă Cantacuzino, urmașul lui Constantin Brâncoveanu și care a domnit între 1714 și 1716. Data de 1654, pusă în circulație de B. P. Hasdeu și acceptată de toți, cred că trebue părăsită. Manuscrisul este scris destul de frumos și îngrijit și este împodobit cu frontispicii (vezi fig. 3, 4 și 7) și poate că a fost copiat anume pentru biblioteca domnească a lui Ștefan Vodă Cantacuzino, dacă nu a fost copiat cumva încă de mai înainte vreme în epoca de intensivă mișcare culturală și artistică din domnia lui Constantin Brâncoveanu (1688—1714).

Descoperirea și identificarea acestui manuscris, precum și rectificarea datei sale este de mare însemnătate pentru pregătirea unei ediții critice prin colaționarea atentă a tuturor manuscriselor care ne păstrează prețioasele Invățături ale lui Neagoe Basarab. Fără de această colaționare și fără o ediție critică bazată pe întreaga tradițiune, nu se va putea răspunde nicio dată în mod temeinic la spinoasa chestiune a autenticității celei mai de seamă opere din veacul al 16-lea în literatura noastră. In vederea unei astfel de ediții, în călătoria din urmă ce-am făcut-o în Muntele Athos, am transcris și mi-am fotografiat și versiunea grecească a Invățăturilor lui Neagoe Basarab ce se păstrează acolo. In felul cum ni s'au transcris diferitele versiuni, cred că nu greșim, dacă vom spune că opera literară a învățatului Domn a fost mult interpolată în cursul vremilor și că aceste interpolațiuni pricinuitoare de contraziceri sunt de vină, de s'a pus chestiunea în desbatere, dacă Neagoe Vodă este autorul acestor Invățături sau altul.

Fără o ediție critică însă, aceste interpolațiuni nu pot fi recunoscute și îndepărtate din textul autentic. Și abia după ce se va fi stabilit, pe cât e posibil, textul autentic, atunci se va putea vedea cine poate fi autorul lui.

F. 253 r din ms. 115 Blaj cu începutul «Vieții sf. Nifon» de Gavriil Protul. (fig. 7).

Manuscrisul, editat şi «îndreptat» de părintele Ioan Eclisiarhul la 1843 şi editat în parte la 1865 de B. P. Hasdeu, fiind identificat, cred că în mod neîndoielnic, cu manuscrisul n-rul 115 din Biblioteca Centrală din Blaj, ar mai putea da prilej la o lucrare merituoasă, dacă s'ar face o asemănare între manuscrisul descoperit şi ediţia dela 1843, spre a se vedea cât de departe a mers Ioan Eclisiarhul cu «îndreptările» sale, pe care B. P. Hasdeu le-a numit «un vandalism» al acestui «îndreptător» care şi-a dat toată silinţa posibilă de a strica ediţiunea, schimbând fără milă limba originalului» [17]. Ar fi bine şi de folos ca asemănarea să fie făcută şi cu ediţia parţială a Invăţăturilor, precum şi a Vieţei sf. Nifon, făcută de Hasdeu [18], spre a se vedea cum se prezintă textul în aceste ediţii faţă de textul manuscrisului editat.

Vasile Grecu

17 B. P. Hsdeu, Cuvente den Bătr. II. Cărţi popor., Bucureşti 1879 p. 439

18 Vezi mai sus pag. 1853 şi 1857

CONTRIBUȚIE LA CUNOAȘTEREA ROMANTISMULUI ROMÂNESC

Istoricii literaturii românești, deși au studiat «Țiganiada» lui Ion Budai-Deleanu sub diferite aspecte, n'au dat până acum atenția cuvenită unui episod din ea care, după părerea noastră, are o importanță deosebită din punctul de vedere al desvoltării gustului literar românesc.

Se știe că Budai-Deleanu, a cărui personalitate extrem de multilaterală ar merita să fie prezentată într'o sinteză definitivă, a intercalat în epopeea lui comică (inspirată, probabil, de un pasagiu din Eneida Austriacului Blumauer) [1] un episod despre tentativa de sinucidere a lui Arghir, eroul poporan bine cunoscut. Acest fapt s'a observat de mai multe ori, dar nici d. I. Colan [2], nici d. Gh. Cardaș [3], cari s'au ocupat de el, n'au lămurit două chestii și anume:

1. Din ce izvor a luat poetul acest episod?

2. Ce deosebire există între textele anterioare și prelucrarea lui Budai-Deleanu?

Inainte de a răspunde la prima întrebare, trebue să insistăm asupra faptului că povestea lui Arghir, atât de citită și admirată de scriitorii veacului al XIX-lea, s'a introdus în tezaurul epic al românimii de către harnicul Ion Barac care, precum Gh. Bogdan-Duică a dovedit-o în studiul său magistral [4], a prelucrat liber în românește o «istorie frumoasă» (széphistória) de limba maghiară din veacul al XVI-lea, al cărei autor este un anumit Albert Gyergyai [5]. Povestea, probabil de origine elenică [6], pare să fi ajuns în Ungaria prin intermediarea unei prelucrări italiene. Am arătat în timpul din urmă [7] că traducătorul brașovean a utilizat o ediție asemănătoare

[1] **Blumauer,** Aeneis, VII. str. 9—10. Cf. G. Bogdan-Duică, Convorbiri Literare, 1901, 494.

[2] **I. Colan,** Viața și opera lui Ioan Barac, Buc. 1928, 15—6.

[3] **Țiganiada,** ed. Gh. Cardaș, 1925. p. XXVIII.

[4] **G. Bogdan-Duică,** Ioan Barac, Buc. 1931. p. 33 și urm.

[5] **J. Pintér,** Magyar Iordalomtörténete, Budapest, 1930, p. 378—384.

[6] Comunicarea orală a d-lui **T. Kardos,** docent la Universitatea din Pécs. La Români numele **Arghir** e tot de origine grecească.

[7] **L. Gáldi,** Árgirus históriája az oláh irodalomban, Egyet. Philologiai Közlöny — Archivum Philologicum, 1939, p. 153 și urm.

cu aceea din 1794, fiindcă numai în aceasta sunt urmate numele eroilor de calificativele **szép ifjú** (frumos și tânăr) și **igen szép** (prea frumoasă), al căror răsunet îl regăsim și în titlul operei lui Barac (Istoria despre Arghir **cel frumos** și despre Elena **cea frumoasă și** pustiită crăiasă, Sibiu, 1801). Se pune deci întrebarea dacă Budai-Deleanu s'a servit de traducerea română a lui Barac sau a recurs direct la textul maghiar al lui Gyergyai.

Pentru a deslega această problemă, să vedem înainte de toate faptele cronologice.

«Ţiganiada» e cunoscută în două redactări diferite: prima s'a scris între 1792 și 1800, iar a doua înainte de 1812[8]. Episodul lui Arghir se găsește în amândouă texte, dar locul lui variază dela o redactare la alta: în textul mai vechiu episodul liric e intercalat în cântul X, care conține descrierea unei nunți boerești, iar în textul mai nou el e pus în gura unui țigan întristat, care îl povestește ca o întâmplare foarte asemănătoare sorții lui.

Dacă ținem seamă de faptul că Barac și-a publicat opera numai în anul 1801, ne pare evident că redactarea mai veche e bazată nu pe prelucrarea românească, ci pe originalul unguresc. Autorul însuși o recunoaște într'o notă, ascunsă sub pseudonimul Mitru Perea și făcută în legătură cu o strofă în care versurile normale de unsprezece silabe se schimbă în versuri de douăsprezece silabe: «Nu să știe» — scrie Budai-Deleanu — «din ce pricină autoriul sau izvoditoriul Ţiganiadei au băgat aici cântarea aceasta, care îi alcătuită într'un alt feliu de stihuri, care es afară din măsura celorlalți — fiind cu un picior sau metru mai lungi. Cu adevărat altă pricina nu vede a fire afară de ca **așa au aflat'o în orighinalul vechiu, și** n'au vrut să o prefacă, după celelalte vierșuri»[9].

Care-i «orighinalul vechiu» ? Desigur textul lui Gyergyai, scris în versuri de 12 silabe (alexandrine maghiare).

Altfel stăm cu prelucrarea a doua, scrisă, după părerea unora, înainte de 1812. La această epocă Budai-Deleanu cunoștea deja prelucrarea lui Barac, ceeace putem dovedi din nou cu o notă a sa: «Pentru aciasta Ileana, au povestit și un dascăl din Avrig, în Ardeal, dar într'alt chip începe». Mai la vale: «Nu cum să spune aici și (recte: ci) cu vierșuri de obște, nu cu tot bine legate» (Erudițianu; aluzie evidentă la versificarea poporană a lui Barac). Dar avem totodată și răspunsul: «Ba mă rog de ertare: că vierșurile sunt

[8] Pentru cele două date v. introducerea lui Gh. Cardaș la «**Ţiganiada**», p. XVIII și urm.

[9] **Ţiganiada**, ed. Cardaș, p. 105.

frumoase şi pă înţălesul fieşte cui; adecă vierşuri de ale noastre» (Idiotis) [10].

Nota aceasta e pentru noi foarte preţioasă, fiindcă aflăm din ea că Budai-Deleanu utilizase ediţia din 1801, în care Barac era iscălit ca «dascăl din Avrig»; dacă Budai-Deleanu ar fi văzut ediţia din 1809, ar fi ştiut că pe acea vreme Barac nu mai era în Avrig, ci funcţiona ca «dascăl normalicesc neunit la Braşov» [11].

După aceste lămuriri filologice, cari trebuiau să se facă odată, să venim la a doua problemă: cum a folosit Budai-Deleanu isvoarele sale şi cari sunt elementele noui în prelucrarea lui.

Pentru a uşura munca noastră comparativă, vom caracteriza pe scurt tustrele redactări.

In textul maghiar al lui Gyergyai episodul sinuciderii se găseşte la începutul părţii a doua. Posomorâtul erou, trecând prin nişte munţi grozav de mari şi acoperiţi de zăpadă («Iszonyu kegyetlen havasokon méne») [12], se aşează la un isvor ca să-şi plângă toată desnădejdea («Ily keserves sirást magában kezd vala»). Nevăzând nici o scăpare, se hotăreşte să se omoare. Inainte de a săvârşi tragicul gest cu spada lui, îşi ia rămas bun dela părinţii şi fraţii săi, şi-şi plânge soarta care din desfătare şi veselie s'a schimbat aşa de repede în cea mai adâncă amărăciune. Sinuciderea este pregătită, dar în clipa când vrea să cadă în sabia lui înfiptă în pământ, zăreşte o zână care îl mângâie cu cuvinte blânde şi-i prezice fericirea ce-l aşteaptă.

Barac şi-a urmat modelul de aproape. In textul lui [13] — ca şi la Gyergyai -- bietul Arghir

> Năcăjit in lume pleacă
> Şi nădejde nu mai are...

«O lacrămi şi suspinare» — adaogă poetul român cu o compătimire naivă, dar mişcătoare. De fapt, Arghir

> Insuşi şi-au aruncat soarte,
> Ca să umble după moarte.

[10] Ibidem, p. 102.

[11] Loc. cit., cf. **Ţiganiada**, ed. Cardaş, p. XXVIII—XXIX.

[12] La Barac: «Prin munţi groaznici pribegeşte, Pre Dealuri călătoreşte».

[13] Textul lui Barac e copiat (cu oarecari modernizări ortografice, dar nu morfologice!) după ediţia din 1831, cea mai veche pe care am putut-o consulta la Budapesta (Biblioteca Muzeului Naţional; pe pagina din urmă a acestui exemplar citim înscrierea: Această carte am cumpărat-o în luna Aprilie 1839... eu Ioan Popovici paroh Luncaviţa - Mezökapos). Pentru epizodul lui Arghir vezi p. 66—70.

Faimoasa plângere, adică partea care a mişcat sensibilitatea romantică a lui Budai-Deleanu, începe cu versurile următoare :

Decât întristata faţă,
Decât amara viaţă,
Mai bine mă junghiu odată,
Să-mi văz viaţa scăpată...
O moarte ! vino ! grăbeşte !
De amar mă mântueşte !

După această invocare sinistră a morţii, urmează, ca şi la Gyergyai, pasagiul de adio. Versul, în care eroul maghiar îşi blestemă culcuşul unde visase pentru prima oară despre Elena [14], a devenit în româneşte o imprecaţie mai generală :

Blestemat să fie locul
Unde mi s'au aprins focul.

Versurile în care eroul spune adio trupului său sănătos şi voinic, atât de îngrijit de părinţi şi păzit chiar şi de suflarea vântului, sunt redate cu o emoţiune destul de poetică :

Oh trup alb grijit de Maică,
    Şi împodobit de Taica !
In zgâu crăesc zămislite!
    Cu slavă împodobite !
Oh ! să miră şi pământul !
    Vai ! unde-ţi iaste mormantul ?

Scena imaginară a sinuciderii este evocată cu o concizie surprinzătoare pentru acel timp :

Când te vei scălda în sânge,
    Oh ! vai ! cine te va plânge ?
In loc de îngropăciune
    Pre pământ împuţiciune.
Moarte ascunsă, amară,
    Groapa pântece de hiară.

Când prelucrătorul ajunge la descrierea încercării de sinucidere, deodată pare părăsit de inspiraţia poetică. Versurile ce urmează sunt încărcate cu nişte «chevilles» absolut nefolositoare (ca bunăoară: Vârful sabiei îşi pune / Drept în inimă la Ţâţă / **De-ai vedea Eleniţă !)** şi chiar apariţia «nimfei» e de o banalitate deplasată :

14 **«Atkozott ryoszolya. ahol én aluttam»** (partea II, str. 6).

Intreabă : «Oh Coconiță !
Doară ești o Prorociță ?»

Nici cuvintele mângâietoare ale nimfei nu sunt desvoltate cu mai mult succes, dar tocmai această mediocritate pune bine în relief frumusețea monologului lui Arghir, una dintre părțile cele mai isbutite din prelucrarea lui Barac.

La Budai-Deleanu episodul se prezintă sub un aspect diferit. Trecerea dela poezia naivă la poezia de artă e foarte simțitoare. In prelucrarea mai veche istoria lui Arghir e cântată la ospățul boerului Dănescu, de către lăutarul Hriză. După alte «cântece line simțitoare», «o tânără cocoană de dor frântă» îi zice lăutarului: **«Hrizo! pe Arghir ne cântă»**. Țiganul, neputând refuza cererea, începe fără întârziere «pățania duioasă», dar, ca s'o prezinte sub a formă epică mai nobilă, o introduce în modul următor:

O! cine / cum se cuvine / îmi va spune
Patima voastră, o păreche aleasă ?
Libovul Ilenei cătră tine
Și dorul tău pentru dânsa, Arghine ?

E ușor de văzut că aici, într'adevăr, nu țiganul Hriza vorbește, ci poetul însuși hrănit de reminiscențe literare.

In prelucrarea a doua, introducerea episodului e mult mai interesantă. Budai-Deleanu, care poseda o cultură temeinică latină și cunoștea atât de bine literatura epică a Renașterii și a epocei baroche, pare să fi ghicit caracterul umanistic al povestei: pentru a o prezinta într'un cadru demn de acest caracter, introduse pasagiul împrumutat din ea prin două ode pline de avânt, dintre cari prima e lauda iubirii, iar a doua proslăvirea vinului. Și, fapt curios, același Budai-Deleanu, despre care se spune în genere că are o versificație aritmică și greoaie, a întrețesut în aceste părți câteva versuri foarte melodioase, transformând iambii convenționali într'un șir de anapeste ușoare și săltărețe :

/ — ∪ / — ∪ ∪ / — ∪ ∪ / — ∪
Tot, ce sâmte, să mișcă, viață,
/ — ∪ / — ∪ ∪ / — ∪ ∪ / — ∪
Tot ce-înverde, ce-înfloare și crește... [15]

[15] Până acum nu s'a constatat că aceste versuri au ritmul decasillabului italian («decasillabo compruto»: **S'ode a destra uno squillo di tromba,** Manzoni) introdus, în veacul al XVII, de Chiabrera și uzat, în literatura românească de Hasdeu, Zamfirescu, etc. Cf. **L. Gáldi,** Le origine italo-greche della versificazione rumena, Roma, 1939, p. 34—5.

Sau mai jos :

/ / /
u u — u u — u u — u
Să iubim! până'n tinere vine
/ / /
— u u — u u u u — u
Sângele saltă și să răvarsă

Sau :

/ / /
u u — u u — u u — u
Să iubim pân' Amor ne priește, etc.

Totuși, aceste trăsături mai mult sau mai puțin convenționale, nu individualizează destul de plastic prelucrarea lui Budai-Deleanu.

Pentru a ajunge la problema romantismului ce ne preocupă, trebue să mai facem un pas înainte în analiza noastră.

După simplicitatea de baladă a eroului popular, acest Arghir «modern», reînviat în epoca sentimentalismului și reclamat, conform spiritului epocii, de «o cocoană duioasă», ne apare ca o figură mai patetică și mai sensibilă. Arghir cel vechiu, chiar când căutarea zadarnică a iubitei sale îl împinsese la tentativa de sinucidere, păstră o scânteie de obiectivitate și de luciditate. Deși gata să sacrifice toate pentru amorul său, nu era monoman, un obsedat al amorului. Chiar în clipa pe care o crezuse cea din urmă, era capabil să treacă în revistă toate legăturile sale pământești, să gândească la familia lui, la părinți și la frați. Inspirat de un egoism sănătos și puternic, avea milă de sine, pentrucă se vedea condamnat să moară în floarea tinereții. Eroul cel modern e dominat de un singur sentiment, de o «Hingebung» generală și totală. Ar putea să spună cu Werther:

«Wir sehnen uns, ach! unser ganzes Wesen hinzugeben, uns mit aller Wonne **eines einziges grossen herrlichen Gefühls ausfüllen zu lassen...»** [16].

Pentru un om ajuns în această stare sufletească, lumea nu mai există: monomania îl ține în robie și obsesia amorului gonește din inima lui oricare alt sentiment. In această stare sufletească nu mai poate fi vorba de frați, de părinți, de egoism, etc. ci numai despre predominarea absolută a sentimentului unic și atotputernic. Și când se apropie moartea, care ar aduce curmarea acestui sentiment, atunci eroul romantic, care se crede îndrăgostit și mai nenorocit decât toți oamenii de mai înainte, face o sforțare eroică și-și consi-

[16] **Goethe**, Werther, I. Buch (scrisoarea dela 21 Iunie).

deră iubirea «sub specie aeternitatis». Apropierea morții îl implinește de fiori : «so kalt, so starr an der ehernen Pforte des Todes anzuklopfen !» [17]. In această situație însă nu nimicnicirea personală a eroului e importantă, ci aceea a sentimentului dominant. De ce trebue să piară și iubirea pe care Arghir o crezuse eternă, cu pieirea lui ? In acest moment eroul, torturat de ideea **eternității** amorului său tragic, încearcă să-și transmită amintirea posterității, încredințând-o naturii și mai cu seamă «stâncilor neînsuflețite» :

Ș'ochii lăcrămoși rădicând la stele,
Cu suspin adânc, așa graiu deschisă :
Tu țântă a toate dorințelor mele
Ileana iubită, ah ! să știi tu, zisă :
Că Arghinul tău e la pragul de moarte,
Cum te-ar întrista jelnica lui soarte !

Dar poate că tu nice odinioară
De a mele tâmplări triste și cumplite,
Nu vei auzi nici vei ști doară:
Incai stâncele voiu neînsuflețite
Jele să-mi asculte, marture să-mi fie,
Că fui credincios pân'la moarte ție.

Puțin mai jos, strofa 37 din «cântarea a III-a» e o adevărată «comédie larmoyante» :

Deci rămâni în veci dragă sănătoasă,
Și deacă vei ști cumva odinioară,
De fârșitu mieu, de moartea jeloasă,
O fierbinte încai varsă-mi lăcrămioară.
Și zi: lin oase-ți pauseze Arghine,
Ce cu tot te-ai jertvit pentru mine. [18]

Oricare cititor atent a putut ghici că Budai-Deleanu, cu această prezintare a eroului său, nu stă izolat în lumea romantismului. Se impune o paralelă care, deși cu totul neașteptată, are un interes hotărît pentru cunoașterea sufletului romantic românesc.

Gestul disperat, cu care Arghirul cel romantic își încredințează iubirea stâncilor neînsuflețite ce-l înconjoară, se regăsește, câțiva ani mai târziu (1817), în cea mai vestită poezie a lui Lamartine, «Le lac»:

[17] Ibidem, II. Buch (însemnarea din urmă).

[18] **Țiganiada**, ed. Cardaș, cântarea III. str. 34—5, 37. Pentru apariția zânei sau a nimfei, care la Budai Deleanu ia numele de Hermina (poate sub influența numelui **Hermes** care, în mitologia antică, era acela al protectorului călătorilor), v. Archivum Philologicum, 1939, p. 167.

O lac ! rochers muets ! grottes ! forêt obscure !
Vous que le temps épargne ou qu'il peut rageunir,
Gardez de cette nuit, gardez, belle nature,
Au moins, le souvenir!

Qu'il soit dans ton repos, qu'il soit dans tes orages,
Beau lac, et dans l'aspect de tes riants coteaux,
Et dans ces noirs sapins, et dans ces rocs sauvages
Qui pendent sur tes eaux !

Ce curioasă, dar netăgăduită coincidenţă ! In epoca romantismului, când, odată cu redeşteptarea sensibilităţii, s'a renăscut şi sentimentul naturii, şi când, sub înrâurirea covârşitoare a Elveţianului Rousseau, numai peisagiile stâncoase şi într'adevăr **romantice** erau la modă, un poet român uitat şi izolat, ale cărui opere aveau să rămână îngropate în pulberea manuscriselor, a descoperit o atitudine caracteristică a romantismului **mai de vreme** decât marele Lamartine. S'a vorbit mult despre întârzierea cu care curentele străine au ajuns în România. Iată acum un moment în care această întârziere nu numai că nu există, dar fenomenul român e anterior fenomenului francez corespunzător !

Corespondenţa exactă, pe care am stabilit-o între Lamartine şi Budai-Deleanu, e cu atât mai impresionantă că partea sus amintită din «Le Lac» — în legătură cu care Lanson n'a putut să citeze nici o analogie convingătoare [18 a] — era cunoscută până acum ca o «trouvaille», o găselniţă incontestată a poetului francez. Critica epocii a găsit-o, pe la 1820, atât de nouă că nici n'a acceptat-o fără rezistenţă. «Et que direz-vous plus loin» — scrisese E. Dupaty — «de l'invitation faite au «Lac» de garder le souvenir d'une nuit ?

[18 a] Lanson n'a făcut aluzie decât la o strofă din Byron : **Childe Haroldl's Pilgrimage**, dar totdeodată a crezut necesară observarea următoare: «Je n'oserais conclure de la rencontre que Lamartine connaissait dès ce temps-là Childe Harold» (éd. Grands Écrivains, I. p. 140). De fapt strofa byroniană conţine numai generalităţi :

Where rose the mountains, there to him were friends ;
Where rolled the ocean, thereon was his home;
Where a blue sky, and glowing clime, extends,
He had the passion and the power to roam ;
The desert, forest cavern, breaker's foam,
Were unto him companionship : the spake
A mutual language, clearer the the tome
Of his land's tongue, wich he would oft forsake
For Nature's pages glassed by sunseams on the lake.

(III. str. 13, scrisă la 1816. Cf. str. 99).

Je ne sais si ce souvenir restera dans la lune: mais je serais bien trompé s'il restait dans la mémoire des gens du goût» [19].

Dupaty s'a înşelat, ca aproape toţi acei cari fac pronosticuri în materie de istorie literară. Acum însă, după compararea celor două pasagii, se naşte întrebarea cum se explică această coincidenţa dintre Budai-Deleanu şi Lamartine? Suntem convinşi că atât ipoteza unei relaţii directe, cât şi aceea a unui isvor comun, trebue să fie hotărît înlăturate. Este vorba, deci, de un motiv care s'a ivit în fiecare caz **spontan şi independent**, după legile interioare ale spiritualităţii şi ale logicei romantice. La Budai-Deleanu am putea gândi la influenţa poeziei poporane, deoarece chiar în «Mioriţa» natura, cu obiectele sale metamorfozate în persoane vii, ia parte ca un factor activ într'o scenă patetică şi, dacă vrem, romantică. In «Ţiganiada» însă găsim analiza unei stări sufleteşti mai rafinate şi mai complicate, care presupune o afinitate spirituală, o comprensiune mutuală mult mai intimă între erou şi natură. «Mecanismul» acestei compenetraţiuni nu va fi niciodată pe deplin lămurit, dar poate atunci suntem cel mai aproape de adevărul istoric şi psihologic dacă afirmăm că Budai-Deleanu a creat această scenă spontan, ascunzându-şi lirismul — ca şi Ioan Arany, autorul «Ţiganiadei» ungureşti (A nagyidai cigányok — Ţiganii din Nagyida) [20] — sub vălul transparent al unei opere epice. A trebuit să se identifice perfect cu eroul său, să simtă până în fundul inimii suferinţele acestuia, fiindcă fără miracolul transfiguraţiei poetice, atât de necesară oricărui spirit creator, n'ar fi luat fiinţă acest motiv mişcător, care e o dovadă evidentă a talentului poetic al lui Budai Deleanu şi o podoabă de mare valoare a sentimentului romantic românesc.

Ladislau Gáldi

Budapesta, Noembrie 1939.

[19] **Minerve Littéraire,** II-1821, p. 246.

[20] Se poate că ideea fundamentală a epopeei lui Arany derivă tot din Blumauer (**Archivum Philologicum,** 1939, p. 164). Altă dată am să revin la paralelismul ce se poate stabili între opera lui Arany şi încercarea lui Budai-Deleanu.

POEM DE DRAGOSTE

Plin, în visul meu, tot trandafir !
Ca fântâna dorul răcorești
Când te sorb cu-ale amintirii cești
Și-aburul trecutului respir.

Muguri și ecou de primăvară
Clopoțelul inimii deșteaptă ;
Plânsă, amintirea mi te-așteaptă
Sol, plutind în aur, peste țară.

Numai ochii nu mi-i da : mă doare
Vagul lor reproș de ape dulci,
Când o fi pe suflet să îmi culci
Lebăda iubirii-amăgitoare...

Octav Sargețiu

RUGĂ

Tot firul pasului care se deapănă și se 'ndrugă
Ișî are alături firul lui de rugă;
Nu știi cum se 'mpletește cu firul
Și nici unde i se termină șirul,
Vezi numai că unde arde păcatul,
Ișî pune și ea lacrima și oftatul,
Unde-și începe năzuința fapta și ceasul
Pune și ea pasul.
Pe vatra dărâmată de piază,
Plânge și așează,
Unde pune desnădejdea ceața,
Aduce și ea dimineața.

Când crezi că nu e,
O vezi că urcă din ochi, din buze, din căţue
La margină de drum,
Ori în casele care se fac scrum,
In umilinţă de rob, în semeţie de domn,
In trezie, în somn.
Până şi floarea şi gâza cât de mică
Măcar până la secera lunii şi-o înalţă
Cu lăbuţa, cu mireasma, cu ghersul.

Câteodată i se 'mpleteceşte mersul
Când balaurul din sângele cu bezne
O loveşte cu o mie de plesne;
Stă atunci la drum, copac în care lovesc toate pietrele
Ori rătăceşte cenuşă spulberată din toate vetrele,
Dar până la urmă tot se varsă pe inimă mir
Şi-şi scobeşte şi 'n cremene pristol şi potir.

Aşa a fost de când s'a pomenit plaiul
Şi-a lăsat-o mărturie şi argatul şi craiul
Ori în arnici şi 'n borangic izvod,
Ori în piatră şi aur faptă de voevod,
Ori râure pe găteală de sfântă,
Ori trunchi de cântec în care domoală, cuvântă.
Ori unde-i dai de urmă
Iţi face cugetul turmă
De mioare şi roiu de albine;
Işi duce par'că privirea după tine
Până la capătul drumului care ţi-e dat să-l duci
Până unde ţi se fac roadele năluci.

La masa mare a plaiului, Ea şade Cuiva de-a dreapta;
Numai Acela îi socoteşte zapisele şi treapta.

D. Nestorescu

VREA PĂMÂNTUL LUME NOUĂ

Frunza cade, frunza cade
Câte una, câte una,
Zile calde, zile calde
Trec într'una, trec într'una.

Vara trece, vara trece,
Și revine și revine
Timpul rece, timpul rece ;
Toamna vine, toamna vine.

Rândunele, rândunele
Stoluri, stoluri, stoluri, stoluri
Las' și ele, las' și ele
Goluri, goluri, goluri, goluri...

Peste crânguri, peste crânguri
Și cocorii și cocorii
In șiraguri, în șiraguri,
Spintec' norii, spintec' norii

Suflă vântul, suflă vântul,
Plouă, plouă, plouă, plouă...
Vrea pământul, vrea pământul
Lume nouă, lume nouă.

Moare viața, moare viața,
E tristețe, e tristețe...
Pleacă-ți fața, pleacă-ți fața
Tinerețe, tinerețe !...

Serafim V. Pâslaru

INVĂLUIT IN NOAPTE

Invăluit în noapte lung privești
Pe drumul vechiu ce fu un greu urcuș
Și-ai vrea să știi acum când odihnești
Prin câte vămi de vreme străbătuși...

Prin lume-ți pare luna ca un vis
Pe care tu l-ai strâns în ochi tezaur
Și câmpuri largi pe unde zaci închis
Alcătuiri de sânge și de aur

O, cât de triste dorm păduri pe vale
Când bat din tot cuprinsul vânturi reci
Și ce ușor, oprindu-te din cale,
Ai izbuti pe alt tărâm să treci !...

Și te-ai afla mai limpede în steme
La ora când te caută gândul dus
Și când închiagă somnul lungi poeme,
De-ar coborî în tine clar de sus...

D. Hinoveanu

BALADA BUGEACULUI

De veacuri m'au călcat oștiri străine
Și cnutul m'a lovit și-am sângerat ;
Iar sângele pârae a brăzdat
Pe trupu-mi prefăcut în vechi ruine.

M'au răstignit, prin beznă m'au purtat
Și n'am avut nici soare, zări senine,
Și nici a' primăverii vânturi line.
Nici harul celui binecuvântat.

Iar azi suflat-a vânt de primăvară
Ingrămădind la margini tot veninul
Și 'n fundul mării totu-a scufundat...

Rămas-au doinele... In nopți de vară
Mă joc în orizont și prind seninul —
Din alte țări de-atunci l-am tot chemat.

Alfred Tibereanu

NEOLOGISMELE LUI CREANGA

Titlul de mai sus va trezi de bună seamă oarecare nedumerire. Cum ? Neologisme în opera lui Creangă ? Dar marele scriitor moldovean are cea mai curată limbă dintre toți clasicii noștri ! In producțiile lui Eminescu, Alecsandri, Caragiale, Maiorescu ș. a. se mai găsește ici, colo câte un neologism, dar la Creangă, niciunul !...

Așa de încredințați eram și noi de acest fapt, încât am fost ispitiți să mărginim tot articolul la două rânduri: unul, — titlul și celălalt, — cuprinsul :

Neologismele lui Creangă
Nu se găsesc.

Ne venise în minte vestita pagină de acea minunată cărticică «*Petit traité de poésie française*» a poetului Théodore de Banville, care redusese un capitol întreg la un singur rând :

Licences poétiques
Il n'y en a point.

In realitate, problema nu este chiar așa de simplă, pe cât se pare, căci Creangă a folosit și el unele neologisme. Ne-am întrebat adesea : în lămurirea problemei neologismelor, problemă așa de desbătută în ultimul timp, nu cumva ar fi de mare ajutor îndrumările cari răsar dela sine, din cetirea clasicilor noștri ? Este, fără îndoială mai ușor să făurești o teorie generală asupra rostului neologismelor și să privești, apoi, totul prin lumina ei. Alegi o cale sau alta : primești toate neologismele cu bunăvoință sau le alungi pe toate fără crutare.

Dar încercările asemănătoare din trecut dovedesc șubrezenia acestor atitudini. Limba este un organism viu și tot ce este viață adevărată nu poate fi îngrădit în tipare țepene, oricât de meșteșugit ar fi ele lucrate. Legile firii sunt mai greu de înfrânt decât legile oamenilor.

Nu este, oare, mai înțelept lucru să cercetzi operele marilor scriitori și să vezi cum au deslegat ei — în fapte, nu în vorbe — această spinoasă problemă ? Graiul unui popor nu este numai o reunire de sunete și cuvinte, cu cari se învederează gândirea. In urzeala fiecărui cuvânt, se străvede agerimea minții și căldura inimii și avântul pornirilor unui neam întreg. Graiul întruchipează

astfel, însuşi sufletul acestuia în desfăşurarea sa istorică, în prefacerile sale sociale, în forţele sale morale şi în darurile sale de creaţiune artistică. Graiul e comoara cea mai preţioasă a unui neam, căci el reprezintă suma valorilor sale spirituale. Capodoperele poetice alcătuiesc nestematele acestei comori naţionale. Unde vom găsi atunci, un îndreptar mai bun, în ce priveşte tainele şi menirea unei limbi, decât în paginile operelor literare ? Geniul creator al poeţilor face ca «limba», patrimoniu comun, să devină «limbaj poetic», ceea ce înseamnă desăvârşirea sa. (Cf. Giulio Bertoni, *Limbă şi limbaj,* în *Rev. Fund. Reg.* ,nr. 11, an III, 1 Nov. 1936, p. 327).

Gramaticii şi filologii au datoria să cerceteze problemele graiului, să le judece şi să dea, apoi, anumite îndrumări. Ei nu se pot amesteca, însă, în procesul adânc al plăsmuirii graiului. Acesta creşte şi înfloreşte dela sine, în pas cu mişcarea largă şi sbuciumată a vieţii sufleteşti, sociale,morale şi literare a neamului. E şivoiul de munte care curge neostoit, adunând apele ce-i ies în cale şi supunându-le avântului său. Nu vom opri şi nu vom stânjeni mersul lui firesc, dar vom veghia ca undele să fie limpezi şi adâncurile curate.

Creangă nu se bucură numai de cinstea de a fi socotit drept cel mai autentic reprezentant al sufletului nostru etnic, ajuns la expresivitate artistică, dar şi de aceea de a fi scris cea mai curată limbă românească. Vom încerca să urmărim, în aceste pagini, în ce măsură e întemeiată credinţa de mai sus, dacă ţinem seamă de întreaga operă a marelui humuleştean.

Va părea, poate, curios la prima vedere faptul că ne vom referi şi la scrieri de-ale lui Creangă, cari nu au nici o legătură cu producţia sa literară propriu zisă. De bună seamă că numai cele din urmă ar trebui să alcătuiască substanţa cercetării noastre, căci numai opera literară are dreptul la admiraţia noastră. Aci a turnat Creangă graiul său în forma nepieritoare a artei şi deci, aci el poate sluji ca îndreptar pentru viitorime.

Totuşi, am socotit că se cuvine să studiem, măcar sumar, şi alte aspecte ale scrisului său şi iată de ce : limba zilnică a unui scriitor şi mai ales limba din corespondenţa, actele sau însemnările sale ne dă indicaţii preţioase asupra limbii din opera literară. Ea e isvorul bogat din care se plăsmuieşte limba poetică, printr'un şir nesfârşit de alegeri, prefaceri şi înnoiri. Firele uneia se întreţes cu ale celeilalte într'o urzeală originală. Materialul prim al acestei urzeli trebue, astfel, neapărat cercetat. Procesul de elaborare şi creaţie al unei limbi literare se poate cunoaşte numai cercetând global

tot ceea ce a rămas scris dela autor. Unele concluzii vom trage de pildă, când acesta a folosit relativ aceeaşi cătime de neologisme în limba sa de toate zilele şi în limba producţiilor sale literare şi alte concluzii vom trage când cătimea acestor nelogisme e complet deosebită. Deoparte e un proces lingvistic spontan, de alta : unul intenţional.

Creangă, după cum vom vedea la sfârşitul cercetării, realisează un tip cu totul rar : în limba sa obişnuită, găsim un număr nespus de mare de neologisme, pe când în cea literară, acestea scad uimitor, într'o proporţie care creşte direct cu valoarea poetică a operei. Această constatare dovedeşte nu numai un instinct, ci o conştiinţă artistică ajunsă la deplină înflorire.

Dar minunea cea mare a graiului lui Creangă se vădeşte mai ales prin faptul că, deşi conştiinţa sa lingvistică şi artistică au fost aşa de vii şi stăruitoare, totuşi limba creată de el este de o naturaleţă şi o prospeţime fără pereche. Străduinţa sa de a-şi alege şi curăţa vocabularul nu se vede nicăeri. Graiul său se înfăţişează cu desăvârşire firesc şi fraged. Numai cercetarea limbii lui Creangă din celelalte scrieri fără caracter literar ne arată, indirect, dar temeinic, cât de mare a fost truda sa ceatoare. Darul poetului a fost aşa de viguros, încât a umbrit cu totul munca tehnicianului.

Să cercetăm mai întâi limba lui Creangă din *cererile scrise* îndreptate către diferite autorităţi.

Ne isbeşte dela început numărul nespus de mare al neologismelor întâlnite. Numai cererea scrisă cu cirilice, din 10 Sept. 1858, către Seminarul din Socola, spre a i se da o adeverinţă, că a urmat acolo patru clase, nu cuprinde nici un neologism. Celelalte au, însă, din belşug. (Cf. Jean Boutière, «*La vie et l'oeuvre de Ion Creangă*», Gamber, Paris, 1930, p. 200).

Astfel, în petiţia din 19 Dec. 1859, prin care cere mitropolitului Moldovei, Sofronie, încuviinţarea de a fi hirotonit diacon, găsim : *suplică, posedând, formalnic.*

Cel mai mare număr de neologisme îl cuprinde întâmpinarea sa, din 4 Oct. 1872, către consistoriul bisericesc, în care Creangă încearcă să se apere de învinuirea că merge la teatru şi se îmbracă în «straie civile». Ar trebui citată în întregime, ca să se vadă limba şi stilul cărturăresc al scriitorului moldovean. Spaţiul nu ne îngădue aceasta ; de aceea ne mulţumim să spicuim :

«După cât văd, parcă *mi-aţi imputa modesta*-mi şi *onesta ocupaţiune, ce-am întreprins,* care cred că nu-mi face *neonoare,* atât mie cât şi sf. voastre, care vă aşteptaţi poate a *întreprinde contra-*

rul....» sau : «sf. voastră după *fantasticul* dicţionariu ce se vede că *posedaţi*»; apoi un şir întreg de neologisme : *francheţa, fermitate, invitaţiune, supliment la injustiţie, onest, probe, incorigibile, incompatibile, mă corijez, dedica, ocaziune, pretenţiune, charitate* ş. a.

In schimb, petiţia din 8 Ian. 1875, prin care Creangă cere să fie confirmat definitiv la şcoala primară nr. 2 din Iaşi, cuprinde numai câteva neologisme : *probează, funcţiune, posed.* E drept că şi cererea e foarte scurtă.

Cum se explică marele număr de neologisme din petiţii? De bună seamă, prin însăşi natura acestora. Cererile înaintate autorităţilor au, în deobşte, o înfăţişare aparte. Sunt tipare alcătuite gata dinainte, aşa încât petiţionarul nu face altceva decât să le folosească aproape aidoma, fie din lipsă de timp, fie mai ales din teama de a nu face vreo greşală, care ar putea avea urmări dăunătoare. E cunoscută vaza de care se bucură jălbarii din preajma autorităţilor administrative sau judecătoreşti, întemeiată tocmai pe această cunoaştere a formulelor tipice.

In chipul acesta trebue interpretate şi neologismele din petiţia lui Creangă către primul preşedinte al tribunalului Iaşi, din 25 Febr. 1873, prin care el cere desfacerea căsătoriei de soţia sa, Elena, născută Grigoriu. Găsim : *intentez, anexând, menţionată, conserv* ş. a. Sunt cuvinte tipice. cari se întâlnesc şi azi în stilistica judecătorească şi pe cari nimeni nu are îndrăzneala să le înlăture. Iată cum scrie şi Creangă: «*Motivele reclamaţiunii* mele sunt: *abandonarea* domiciliului de şase ani de zile, care urmare din parte-i *se consideră* ca cea mai *gravă insultă,* conform art. 212 c. c. etc.» Dacă I. Creangă ar fi scris «părăsirea locuinţei» în loc de «abandonarea domiciliului», i s'ar fi părut că fapta e mai puţin nelegiuită. In acelaşi timp, s'ar putea ca petiţia să fie scrisă de Creangă, dar redactată de vreun avocat, aşa încât el n'a făcut altceva decât s'o copieze cu grijă. Nu-i putem aduce nicio învinuire, prin urmare.

Invinuirea îşi are rost numai în ce priveşte întâmpinarea sa către consistoriul bisericesc, deoarece acolo era vorba de o apărare personală, în care Creangă avea toată libertatea să se exprime într'un grai neaoş românesc. Nu putea înlocui de pildă, «declinarea competenţei», care e o formulă tehnică juridică, dar putea înlocui o mulţime de neologisme, pentru cari se găsesc cuvinte româneşti corespunzătoare: *absenţă, onest, prezent, presupune, corijez, ipocrizie, fermitate, contra* — lipsă, cinstit, de faţă, bănui, îndrept, făţărnicie, tărie, împotriva.

Există, credem, şi o explicaţie de natură psihologică. Diaconul Creangă avea credinţa că prin folosirea acestui grai mai impo-

dobit, întâmpinarea sa va căpăta [illegible]ă greutate în fața consistoriului. Este la fel cu starea sufletească a împricinatului, care ascultă, plină de uimire, pe avocatul său vorbind de «imprescriptibilitatea drepturilor», de «cazuri fortuite» sau de «busculadă degenerată în rixă», deși e vorba de «drepturi cari nu se pot stinge», de «împrejurări neașteptate» sau de «înghesuială ajunsă la bătaie». La fel este bolnavul care socotește că medicul său e mai învățat, dacă-i spune că «suferă de cord», că are «o criză hepatică», ori că i «s'a balonat abdomenul», deși putea să-i spuie că «suferă de inimă», «de ficat» sau că i «s'a umflat pântecele».

Am fi nu numai nedrepți, dar lipsiți de simțul ridicului dacă am învinui pe Creangă că. în chestiuni așa de intime și omenești, nu s'a gândit la... problema neologismelor !

Cu totul alta e situația, atunci când e vorba de *scrisorile* sale. Deși ele au un caracter tot personal, scrisorile sunt mai aproape, prin însăși natura lor, de scrierile literare. Coresponența atâtor scriitori celebri are și o valoare documentară, biografică, dar și una curat literară. Ne gândim la un Flaubert, la un Proust sau la un Duiliu Zamfirescu.

E drept că și în așa zisul «stil epistolar» se găsesc din belșug formule tipice, dar ele nu sunt așa de apăsătoare pentru conștiința celui ce scrie.

Cele mai numeroase și cele mai respingătoare neologisme se găsesc la Creangă, în scrisoarea din 3 Iulie 1862 (?) către unchiul său Gheorghe, preot în Târgu-Neamț. Deși Pr. M. D. Furtună. care are originalul, a publicat-o în revista «*Făt-Frumos*», Martie 1927, pp. 33—37, parcă tot n'am crede în autenticitatea ei. de n'ar fi redată și de d. Jean Boutière în facsimil (*op. cit.* p. 200).

E o scrisoare, în ton glumeț, care prevestește înclinarea spre umor de mai târziu a scriitorului. Unele expresii sunt de-a-dreptul grosolane, deși Creangă are grija să adauge: «pardon de espresiune». Intâlnim astfel : *ocasiune, consideràciune. observare, motivele, amicabile, amicalminte, mutuale, companioni, companioane. pamplesir*, ș. a.

Iată o frântură de text, ca să se vadă că nu numai limba, dar și stilul este cu desăvârșire stâlcit: «In fine: în consideràciunea observărei, fiindcă țeara n'are motivele ei, Doamna face toate trebile *pamplesir* (subliniat de Creangă, în text). Destul !!!»

D. Jean Boutière crede că aceste neologisme sunt «împrumutate de Creangă, la eșirea sa din seminar, în contact cu societatea din Iași». Dar între 1876—1887 acest contact cu societatea ieșană

era mai puternic și totuși, scrisorile din acest răstimp sunt mult mai curate, ca limbă. Credem, mai de grabă, că aceste neologisme sunt o urmare a vârstei sale tinere, căci tot ceea ce este nou isbește mai repede mințile fragede. Prin folosirea acestor neologisme, Creangă socotea că dă o înfățișare mai orășenească și mai cărturărească scrisorii sale. Ele sunt un fel de mărturie a fumurilor de tinereță, un fel de romantism răsfrânt în limba și stilul scriitorului. Conștiința sa artistică încă nu începuse să se înfiripe.

Așa cel puțin ne îndeamnă să credem un șir de scrisori ale autorului moldovean către Maiorescu, scrise după această epocă. Abia dacă se ascunde ici, colo câte un neologism și încă din cele pătrunse destul de adânc în graiul nostru. In scrisoarea din 10 Nov. 1876 găsim : *încurajare, actual* ; în alta din 17 Iunie 1881 : *a recurge la generozitatea* dvs., *mă adresez* ; în alta din 13 Nov. 1882: *aniversară* ; în alta din 25 Mai 1883 : *curent, onoare, destinat;* iar într'una din 16 Dec. 1881 și alta din 19 Sept. 1887 publicată fragmentar de Gr. I. Alexandrescu în biografia sa, nu se află niciunul.

Oarecare împestrițare cu neologisme descoperim și în scrisorile către societatea academică «România Jună», din 28 Dec. 1882 și 8 Oct. 1886 : *distinsa, comunica, stima, egoist, activi, politeță* ș. a. sau în aceea către Ecaterina Vartic, din 16 Iunie 1884 : *destinat, sper, complimente*. Alte scrisori tot către Ecaterina Vartic sau către fratele lui, Zaheu, sunt scrise într'o limbă cu desăvârșire curată.

La fel de curată e și limba scrisorilor adresate marelui său prieten Mihai Eminescu. Poate că nu este o simplă întâmplare faptul că aceste trei scrisori (v. E. Lovinescu, *Ion Creangă*, ed. «Ancora», București, vol. III, pp. 36—38) sunt lipsite de neologisme. Ni se pare din cele mai frumoase ale lui Creangă și ale întregei noastre literaturi epistolare. Tremură în ele atâta dragoste caldă pentru prieten și atâta durere înăbușită pentru sine ! O întreagă dramă sufletească în câteva rânduri :

«La Eși, ninge de ast-noapte, încât s'a făcut drum de sanie. Ciricul parcă e mai frumos acum.

Vino, frate Mihai, vino, căci fără tine sunt strein.

Te sărut pe frunte».

Este un adevărat «strigăt al inimii» înduioșător și sguduitor. Nu cumva adâncimea simțirii a cerut ea însăși în chip firesc, și o limbă mai curată ?

Petițiile și scrisorile au un caracter aparte : se fac, de cele mai multe ori în grabă și fără grijă. De aci, un număr mai mare de greșeli stilistice sau lingvistice.

Iată, însă, o scriere oarecum literară a lui Creangă, care ne sperie cu năvala neologismelor. Ne gândim la articolul «*Misiunea preotului la sate*», a cărui autenticitate — ca și Tudor Pamfile, odinioară — am fi îndemnați s'o punem la îndoială. Numărul neologismelor este cumplit de mare : *devotament, profita, solidă, indispensabilă, succesul, asigurat, va servi, simpatia, reciprocă, să se nareze, să se concentreze, sacerdotale, clar, să converseze, degra, dare, odios, loiale, suficientă, convenabilă* ș. a.

Să cităm și câteva rânduri : «Preotul, pe lângă alte bune (sic) calități, mai trebue să posedă o doză bună de curagiu și energie, pentru a brava obstacolii, ce are să întâmpine, chiar la cea dintâi încercare a grelei sale misiuni».

Toate ca toate, dar «a brava obstacolii» parcă e prea mult. Dacă acest articol nu s'ar afla în lista operelor, pe cari însuși Creangă a dat-o lui Gruber, s'ar cuveni să-l scoatem din rândul scrierilor sale. Explicația ? Bănuim că articolul, deși publicat în 1872, în «*Curierul*» lui Scipone Bădescu și apoi în «*Columna lui Traian*» a lui Hasdeu (an. III, nr. 10, din 7 Martie 1872, p. 78—79), a fost scris pe la 1858, când Creangă abia terminase seminarul. Acelaș romantism tineresc îl făcuse să creadă că articolul va câștiga în frumusețe și prețuire prin folosirea cuvintelor răsunătoare. Și elevii noștri de azi, la liceu, socotesc că au o ținută mai înaltă compunerile, dacă impestrițează limba cu câteva neologisme înzorzonate.

Trecem acum la *scrierile literare* propriu zise. De fapt, de aci în colo începe studiul nostru. Tot ce am scris mai sus ar putea fi socotit ca o simplă introducere, pentrucă ne-am referit numai la producții fără preocupări literare. Această introducere are, totuși, o importanță documentară sau statistică, dacă vreți, nespus de mare, căci numai cunoscând cantitatea și valoarea de circulație a neologismelor în vorbirea obișnuită a lui Creangă, putem aprecia lupta dusă de el împotriva lor și, chiar, împotriva lui însuși. In această luptă, l-a susținut și l-a călăuzit pe scriitorul moldovean nu numai un minunat simț înăscut al limbii, ci și o înaltă conștiință artistică. De aceea opera creată de el îmbină cea mai desăvârșită valoare estetică cu cea mai desăvârșită valoare lingvistică.

Cercetând operele literare ale lui Creangă, dela început ne atrage luarea aminte un fapt deosebit de însemnat : se pare că este un fel de cumpănire deplină între meritul operelor și cătimea neologismelor. Cu cât se mărește una, cu atât scade cealaltă. Este aceasta o simplă întâmplare sau un lucru cu adânc înțeles ?

Abia ici, colo în unele anecdote sau povestiri, găsim câteva neologisme singuratice și prizărite: *privilegiați* în «*Calicul dela Talpălari*» ; *nobil act, origina, cauza* în «*Moș Ioan Roată*» ; *ignoranți, luxoși, redactat, comisionat, șarlatani* în «*Popa Duhu*».

In basme, neologismele dispar aproape cu totul. Acolo Creangă e în lumea sa. Uită că a ajuns cărturar și târgoveț, preot și institutor în capitala Moldovei. Se trezește iarăși în el Nic'a lui Ștefan a Petrei, copilul de pe malurile Ozanei, «băietul colbăit și leneș», care ar fi ajuns, în alte împrejurări, doar «gospodar și om de treabă» în Humulești.

Toată spoiala de civilizație se topește și Creangă lasă oamenii poveștilor sale să vorbească în graiul lor limpede și curat, moștenit de veacuri dela străbuni. Ce rost ar mai fi avut neologismele în gura unui Chirică, Dănilă Prepeleac, Stan Pățitul sau Ivan Turbincă ? Ar fi sunat ciudat și supărător nu numai pentru gramatici, dar și pentru esteticieni. Simțul de autocritică și talentul literar i-au arătat lui Creangă mai bine decât orice teorii filologice care este calea de urmat.

Se pune întrebarea dacă nu cumva am putea socoti în rândul neologismelor unele cuvinte de obârșie streină, ca : *a probozi, a migăi* — slavonești ; *peșcheș* — turcesc ; *caboavă, cazacincă* — rusești ; *porfiră* — neogrec ș. a., mai ales că unele din ele au și forme corespunzătoare în limba noastră.

Răspunsul credem că e negativ, căci prin neologism propriu zis înțelegem un atât un cuvânt împrumutat dintr'o limbă streină, dar mai ales un cuvânt împrumutat de puțină vreme și care n'a putut intra încă în țesătura statornică și adâncă a graiului nostru. «Peșcheș» și «probozi» le întâlnim deseori la vechii cronicari și atunci ele mai pot fi privite ca neologisme adevărate ? Mai de grabă un cuvânt ca «șmicherie», în «*Ivan Turbinca*», poate fi privit ca atare, deși filologii nu-l trec printre neologisme, ca unul care a pătruns de multă vreme în limbă. Creangă avea la îndemână «înșelăciune» sau «șiretenie», care s'ar fi potrivit destul de bine cu țesatura frazei : «Oare nu-i de făcut vreo șiretenie, până mai este încă vreme ?» E mai firesc «șmecherie» în vorbirea unui orășean, a unui mahalagiu decât a unui țăran. Ivan, care slujise atât amar de vreme in oaste, la oraș, îl putea, deci, folosi. Iată, prin urmare, un cuvânt care la început am fi fost ispitiți să-l socotim ca un neologism respingător și care, apoi, la o cercetare mai temeinică, dobândește încuviințarea noastră. Indată ce n'am mai privit cuvântul aparte, ci în legătură cu vieața și cultura personajului, concluzia s'a schimbat.

In aprecierea rostului neologismelor, criteriile gramaticilor şi esteticienilor diferă, uneori, cu totul. *Filologul priveşte cuvântul singuratic, în el însuşi, pe când literatul trebue să-l privească în legătură nu numai cu urzeala frazei, ci şi cu toată viaţa spirituală a eroilor şi cu mediul social din care ei fac parte.* Cum vom putea cere să grăiască la fel — nu numai ca stil, dar şi ca lexic — Nică Oşlobanu şi mama lui Creangă, cu Pristanda şi Veta lui Caragiale sau cu Mihai şi Saşa lui Duiliu Zamfirescu ? Sunt trei culturi, trei psihologii, trei lumi diferite, cu trei stiluri şi trei vocabulare diferite.

In chip ideal, de bună seamă că neologismele trebue cu desăvârşire alungate din limbă. Dar soluţiile ideale nu se pot realiza de obiceiu în practică. In orice caz, dacă prezenţa câtorva neologisme îşi găseşte o explicare în vorbirea cultă, ea devine de-a-dreptul ridiculă în vorbirea pseudo-cultă şi înseamnă o rătăcire cumplită în cea populară.

Iată-ne ajunşi, în sfârşit, la cele trei *capodopere* ale lui Creangă : *«Moş Nichifor Coţcarul», «Harap Alb»* şi *«Amintiri din copilărie».* Aci chestiunea neologismelor devine pe de o parte foarte uşoară, pentrucă numărul lor este nespus de mic, pe de alta foarte grea, pentrucă fiecare neologism pune o problemă de estetică literară, nu numai una de filologie.

Nu trebue să uităm câtuşi de puţin faptul că într'o adevărată operă de artă, fiecare cuvânt înseamnă o frântură din însuşi miezul ei adânc şi nepieritor, aşa că cetitorii n'au dreptul să urnească o slovă, necum un cuvânt întreg din structura ei.

Cele trei scrieri mai sus citate ale lui Creangă sunt opere de adevărată artă, privite nu numai în cadrul literaturii române, dar şi în al celor streine. Problema neologismelor urmează să fie cercetată cu deosebită grijă.

D. Jean Boutière s'a rostit asupra ei într'un chip general : «On ne relève guère dans l'oeuvre de Creanga qu'une douzaine de néologismes, nombre infime, qui n'est aussi faible chez aucun autre créateur roumain». (Op. cit., p. 200).

Când e vorba să dea exemple, d-sa citează, jos, în notă, numai şase neologisme: *afront, carantină, corect, cristal, desgust, de formă.*

Care sunt celelalte şi unde se găsesc ? D-sa nu ne spune nimic. Ar trebui, de fapt, un filolog, care să facă o cercetare temeinică, cu fişe sistematice. Până atunci, socotim că e mai cuminte să urmărim fiecare operă deosebit.

Astfel, nuvela *«Moş Nichifor Coţcarul»* este lipsită de orice

întinare neologistică. Limba lui Creangă e neaoş românească. Ea curge vie, sprintenă, firească. Nici jupâneşica Malca, deşi e streină şi orăşeancă, nu rosteşte vreun cuvânt mai nou sau mai rar. Ce bine-i spune Moş Nichifor: «Parcă eşti una de-a noastră».

Găsim câteva cuvinte cari au înfăţişare de neologisme, dar nu le putem socoti ca atare, căci ele sunt vechi în limbă şi au pătruns pe altă cale decât cea literară. Aşa, de pildă: *marfă, chilotă, spiţerie, orândă, pojărnicii,* care-şi trag obârşia din limba sârbă, v-greacă, neogreacă, ruteană sau cehă. Toate aceste cuvinte s'au amestecat şi s'au topit în mijlocul cuvintelor populare româneşti, căpătând chiar o anume înfăţişare băştinaşă. Ca să ne dăm seama de simţul artistic al lui Creangă, să ne gândim, din punct de vedere literar, ce urît şi ciudat ar fi sunat cuvinte ca «farmacie» sau «pompierii», în vorbirea unui ţăran încărunţit ca Moş Nichifor, din fundul Moldovei.

Tot la fel de curată este limba lui Creangă şi în basmul «*Harap Alb*». Numai dacă i-ar căuta cineva pricină cu orice preţ, ar putea aminti cuvinte şi expresii ca: *leu paraleu, pulbere, n'aveţi ştiinţă* sau *să împlinească voinţa,* cari sună oarecum a grai cărturăresc şi pentru cari, Creangă avea cuvinte corespunzătoare în graiul popular.

Un cuvânt ca «*mantaua*» e şi mai puţin surprinzător, pentrucă deşi e strein — din franceză ori, mai de grabă, din polonă — scriitorul îl redă într'o locuţiune anumită: «Vă veţi găsi mantaua cu mine», ceea ce dovedeşte o adâncă pătrundere în limba noastră. Dimpotrivă, mai supărător pare a fi «*gherghiriu*» — turc. Kiavghir — care se aude aşa de rar, încât nu-l putem socoti ca un altoi lingvistic temeinic prins. Cât priveşte «*pedestru*» — «decât cu aşa cal, mai bine pedestru» — amintit mai întâiu de G. Weigand ca neologism *(Ion Creanga's Harap Alb,* Leipzig, 1910, p. 131), are poate mai multă dreptate d. Boutière, care-l şterge din lista neologismelor, deoarece se găseşte la Varlaam şi Dosoftei. E cu neputinţă de crezut că I. Creangă a aruncat acest neologism, fără rost, atunci când avea adverbul «pe jos». «Pedestru» nu poate fi prea strein nici vorbirii populare, unde «pedestrime» se aude destul de des.

Un cuvânt cu înfăţişare de neologism este «*farmazoana*» pe care Creangă îl repetă în trei pagini diferite. Obârşia sa e franceză, dar la noi a venit, de bună seamă, pe cale rusească. Ioan Creangă l-a putut întrebuinţa însă, deoarece cuvântul este destul de vechiu în limbă şi pentrucă se găseşte şi în alte basme. Dar Creangă mai are încă ceva în sprijinul său: în urzeala cuvântului «farmazonă» a intrat şi un element neaoş românesc, căci el a fost apropiat

cu înțeles de «farmec» ,de unde înțelesul de «vrăjitoare». «Farmazoană» nu este, așa dar, un neologism propriu zis, ci o etimologie populară. Creangă mai are în sprijinul său și un argument de natură psihologică și literară. El numește «farmazoană» pe șireata și poznașa fiică a împăratului Roșu. Dacă ar fi numit-o «vrăjitoare», acest termen nu s'ar fi potrivit așa de bine cu vârsta tânără a fetei și cu firea sa neastâmpărată, — vrăjitoria fiind, în deobște, o îndeletnicire a bătrânelor. Dacă privim, deci, cuvântul în legătură cu viața sufletească și situația eroinei în cadrul întregei opere, Creangă nu numai că nu va putea fi învinovățit pentru folosirea sa, ci dimpotrivă merită a fi lăudat pentru simțul său psihologic și talentul său literar.

Se cuvine să ne oprim ceva mai mult la «*Amintiri din copilăeir*», și să cernem cu băgare de seamă limba scriitorului. Spre a nu lungi lucrarea peste măsură, vom încerca să facem câteva grupe lexicale deosebite.

Iată, de pildă, un șir de cuvinte de obârșie streină, ca : gr. *dihonie, glagore* ; germ. *răbueală* ; ung. *musai, batâr,* cari ar fi putut fi socotite cândva ca neologisme. Vechimea lor în limbă le ia, însă, acest caracter, deși Creangă putea folosi tot așa de bine : vrajbă, pricepere, unsoare, neapărat și măcar, fără ca stilul și limba lui să piardă ceva în frumusețe și expresivitate. Dar, atunci, n'ar însemna oare că silim pe scriitori să-și restrângă, în chip nefiresc, vocabularul ? N'ar fi o greșală din partea noastră să ne amestecăm prea mult în procesul de creațiune al operelor ? Linguiștii, ca și criticii, pot da directive generale, dar ei nu pot impune canoane și hotare apăsătoare, ce ar îngrădi prea mult libertatea scriitorului. Altfel, valoarea operelor va fi micșorată și din punct de vedere estetic, dar și din punct vedere lexical.

Dacă am privi cuvinte ca «*aghios*» și «*lefterie*» ca grecisme și am voi să le alungăm din graiul lui Creangă, n'am răpi limbii noastre expresii așa de plastice și minunate ca următoarele din *Amintiri:* «Ei măi băeți, ia amu trageți la aghioase, zise un plăeș» sau: «Na, satură-te de cireșe ! De-amu să știi că ți-ai mâncat lefteria dela mine, spânzuratule» ?

Din seria celor șease neologisme citate de d. Jean Boutère trebue șters și cuvântul «*corect*». Altfel, am fi siliți să adaugăm și *arta, analizul, sintezul, pronunție* și toate «celelalte bâzdâgănii», cum le numește Creangă, deoarece toate aceste neologisme — cari se răsfață pe cele patru, cinci pagini, unde ni se arată chinurile bietului Trăsnea, cel tâmp, cu ciudățeniile gramaticii — sunt folosite de Creangă tocmai pentru a dovedi pacostea lor. Și, drept

vorbind, aceste cuvinte nici nu sunt neologisme adevărate, ci mai de grabă termeni tehnici, științifici.

O grupă deosebită am fi ispitiți să alcătuim din cuvinte ca : *trătaji, afiștat, volintiri, pedepsie,* — toate de obârșie streină. Și, totuși, am fi nedrepți dacă le-am privi ca neologisme, din pricina vechimii lor în limbă. Să ne gândim numai la «volintiri», care din limba franceză a trecut în cea rusă și apoi în română, unde s'a încetățenit acum o sută și mai bine de ani. «Volintirii» erau voluntarii înrolați în armata lui Ipsilante, în timpul Zaverei.

Dar mai este și altceva pe lângă vechime. Toate aceste cuvinte streine, intrând în limba română, au suferit o anumită prefacere. Ele s'au mlădiat după legile fonetismului nostru și au căpătat o înfățișare oarecum românească. Mai mult decât atât · un cuvânt ca «pedepsie» (fr. épilepsie) a fost refăcut prin etimologie populară după «pedeapsă», căci o boală așa cumplită era socotită ca o pedeapsă a cerului. Nu mai e vorba, prin urmare, de un simplu împrumut, ci de un fel de altoire lexicală în limba noastră, întrucât cuvântul nou s'a legat organic de unul străvechiu. Am mai putea oare îndepărta asemenea cuvinte «înrădăcinate în limbă», cum spunea Maiorescu, chiar dacă unul ca «afiștat» se aude așa de rar și sună așa de supărător, în forma populară pocită ?

În ce privește cuvântul «ereticie», credem că n'ar trebui trecut printre neologisme, cum îl redau unele dicționare. Avem cel puțin trei dovezi de partea noastră. Ereticie nu poate fi înlocuit cu «rătăcire», deoarece e vorba de o rătăcire anumită, în materie religioasă ; este o nuanță specială, care-i dă înfățișare de termen tehnic. In al doilea rând, cuvântul «ereticie» este nespus de vechiu : se găsește în pravilele lui Matei Basarab și Vasile Lupu. Și, în sfârșit, Creangă îl folosește, când reproduce vorbirea învățatului stareț dela mânăstirea Neamțului, Neonil: «Căci toate celelalte învățături sunt numai niște eretici, cari mai mult amărăsc inima și turbură sufletul omului». Chiar dacă filologii, cari privesc cuvântul singuratic nu l-ar desvinovăți pe Creangă, o fac aceasta literații, cari privesc cuvântul în legătură cu sufletul, cultura vorbitorului și cu împrejurarea în care s'a rostit.

«Carantina», unul din cele șase exemple de neologisme citate de d. Jean Boutière, ar fi mai nimerit să-l ștergem, căci este un termen tehnic cu neputință de înlocuit. De altfel nici d. Candrea, în dicționarul enciclopedic al «Cărții Românești», nu-l înseamnă ca neologism. Cel mult am fi putut cere lui Creangă să-l înlăture, prin

înlocuirea comparației : «...am stat într'o fumărie de baligi, ca la carantină».

Inşirăm, acum, cele câteva neologisme propriu zise, cari nu-şi găsesc niciun rost în limba aşa de curată a lui Creangă şi pe cari el le-ar fi putut înlocui prin cuvinte neaoşe româneşti, fără nicio pagubă pentru adevărul gândirii şi frumuseţea expresiei : *revizie, de formă, cristal, afront, bagateluri.*

Pe cel dintâi, «*revizie*», bănuim că Ion Creangă îl va fi socotit ca un cuvânt tehnic, din lumea bisericească şi administrativă : «.... şi câte soboare şi revizii de feţe bisericeşti şi politiceşti». Era, însă, destul de potrivit şi «cercetări».

«*De formă*» este o pată în limba lui Creangă : «Pe la şcoală mai dam noi aşa câteodată, de formă». Avea la îndemână o expresie aşa de minunată ca «de ochii lumii !» Se pare că era un neologism cu care Creangă se obişnuise mult, căci el revine încă odată în «Amintiri», sub altă înfăţişare, rostit de bătrânul harabagiu Moş Luca, ceea ce e şi mai surprinzător : «Ce să zic, dascăle Zaharia, ştim noi cum vi-s formele ?»

Ne miră, iarăşi un neologism ca «*cristal*», în comparaţia : «Dragu-mi era satul nostru cu Ozana cea frumos curgătoare şi limpede ca cristalul....», cu atât mai mult pe cât Creangă ar fi putut folosi forma populară aşa de răspândită «cleştar», ceea ce i-ar fi micşorat vina. Ea e întrebuinţată adesea de Delavrancea şi chiar acum de un tânăr poet modern, d. Cicerone Theodorescu, ca titlu al unui volum de versuri.

Cel mai supărător dintre toate neologismele lui Creangă rămâne «*afront*» : «....dar lui Mogoragea nu-i eşia dela inimă afrontul ce i-l făcuse Pavăl». Sună şi azi aşa de urît acest franţuzism, chiar în vorbirea unui cărturar sau orăşean ! Are o nuanţă de mahalagism, care lipseşte cu totul vechilor cuvinte româneşti «ocară» sau «înfruntare», pe care Creangă este cu neputinţă să nu le fi cunoscut.

La fel de supărător ni se pare «*bagateluri*». Contextul în care-l găsim ne arată că Ion Creangă nici nu i-a cunoscut exact înţelesul cel adevărat sau, dacă l-a cunoscut, el l-a folosit, totuşi cu un înţeles nou, schimbat : «Galbeni, stupi, oi, cai, boi şi alte bagateluri de-al de aceste prefăcute în parale, trebuea să ducă dascălii. poclon catihetului dela fabrica de popi din Fălticeni...». «Bagateluri» înseamnă lucruri de puţină valoare, nimicuri, deci folosirea lui ca termen general pentru galbeni, stupi, oi, cai, boi este fără noimă. Il putem explica şi primi numai într'un singur caz : dacă dăm frazei

un înţeles ironic şi credem că aceasta a fost în gândul lui Creangă. Folosirea neologismului rămâne, însă, în sine supărătoare şi vinovată. Dar de ce să fim chiar aşa de aspri ? «Quandoque bonus dormitat Homerus !»

Am căutat, cum s'a văzut, să găsim totdeauna o explicaţie — fie ea filologică, psihologică sau literară — neologismelor cari au scăpat uneori de sub pana măeastră a lui Creangă. Acolo unde vina a fost prea mare — în patru, cinci cazuri — nu l-am cruţat, oricât stânjenire sufletească am fi simţit, căci n'am uitat o clipă ce depărtare este dela noi la genialul creator de artă din Humuleşti.

Problema neologismelor la Creangă a fost urmărită rând pe rând în scrierile sale neliterare şi apoi în operele literare propriu zise. Merită luarea aminte faptul că numărul cuvintelor streine nespus de mare în cele dintâi scade pe măsură ce ne apropiem de cele din urmă, cu deosebire de capodoperele poetice.

Mijloacele de expresie sunt, la Creangă, cu totul deosebite în vorbirea obişnuită şi în vorbirea literară. Mai presus de orice teorii savante, *instinctul artistic* şi *bunul simţ critic* l-au călăuzit pe scriitor în alegerea şi folosirea celor mai curate cuvinte şi celor mai pitoreşti expresii ale graiului românesc.

In lupta aceasta pentru păstrarea şi preţuirea lexicului neaoş românesc, scriitorul moldovean a dovedit o rară şi înaltă *conştiinţă artistică.* Mai surprinzător decât toate este, însă, faptul că această conştiinţă artistică a răsărit în chip firesc, dintr'o pornire lăuntrică, nu dintr'o searbădă imitaţie a vreunei doctrine sau şcoale literare. Din atmosfera critică şi literară a «*Junimii*» şi, mai ales, a criticei maioresciene va fi dobândit Creangă respectul pentru desăvârşirea deplină a formei, dar chiar în afară sau mai presus de ea, trăiau în sufletul său anumite predispoziţii tainice şi adânci. Acestea-l îndemnau pe calea cea bună.

Chiar dacă Ion Creangă scria cu chin şi trudă, cum mărturisesc manuscrisele şi contemporanii săi, limba operelor sale nu se resimte întru nimic de aceste aspre strădanii, aşa de naivă, de firească şi de spontană se înfăţişează cetitorilor.

Nici canoanele vreunei Academii şi nici cine ştie ce mode literare trecătoare nu impuneau scriitorului moldovean disciplina stilistică şi linguistică ; ea răsărea dintr'o nevoie lăuntrică, dintr'o alcătuire sufletească deosebită. Disciplina artistică era la Creangă organică, nu împrumutată.

De bună seamă, scriitorul moldovean a fost ajutat de faptul că lumea basmelor şi amintirilor sale e o lume aparte. Eroii sunt ţărani din Moldova de sus şi i-a fost destul de uşor autorului să ni-i

arate vorbind în graiul lor strămoșesc. Recunoaștem că deslegarea problemei ar fi fost cu mult mai gingașă, dacă eroii ar fi făcut parte din altă clasă socială sau altă categorie intelectuală.

Și, totuși, chiar pentru zugrăvirea lumii sale de țărani în culori simple și firești, Creangă a avut de luptat cu destule greutăți. Așa cel puțin ne dovedesc listele de cuvinte, găsite printre hârtiile sale, din cari s'au publicat câteva extrase. Ele ne arată că și Creangă se străduia să găsească cuvântul cel mai potrivit și cel mai curat, înlocuind adesea neologismele ce-i veneau sub condeiu, în cea dintâi clipă, cu cuvinte vechi sau populare. De câte ori nu cetia prietenilor sau Tincăi Vartic unele pagini, până le dădea forma desăvârșită ! Câte ștersături și adăugiri cuprind manuscrisele sale !

Să nu ne închpuim cumva că Ion Creangă avea, prin obârșia și învățătura sa, un vocabular sărac în neologisme. El nu mai rămăsese de mult țăranul simplu de odinioară. Iși asimilase o cultură destul de bogată nu numai în seminar și școala normală, dar și prin lecturi particulare. De puțină vreme, s'a găsit o ladă cu vreo cincizeci de volume rămase dela el ; multe din ele sunt cărți franceze și germane. Contactul cu *«Junimea»* și cu Eminescu, apoi, nu se putea să nu-i ridice nivelul cultural și, deci, și cel lexical.

Dar tocmai spre sfârșitul vieții, când cultura sa e mai bogată, tocmai atunci limba sa cuprinde cele mai puține neologisme. Nu este, oare, aceasta o dovadă hotărîtoare că — pe lângă instinct artistic și bun simț critic — Creangă a avut o înțelegere limpede a problemei neologismelor ?

De aceea, socotim că am fi vinovați, astăzi, dacă am rămânea nepăsători la năvala streinismelor și n'am lupta împotriva lor, luptând adesea chiar împotriva noastră. Ne-am obișnuit așa de mult cu ele, încât ne trebue o trudă îndărătnică și aprigă, spre a le alunga, atunci când nu e neapărată nevoie de ele. Am adaus această ultimă condiție, căci nu trebue să pierdem dreapta cumpănă a judecății, chiar dacă am supăra pe unii scriitori și publiciști, cari s'au ridicat, azi, — și pe bună dreptate, în fond — ca apărători ai graiului strămoșesc. Este o cumplită rătăcire primirea fără nevoie a tuturor neologismelor, dar este o rătăcire și alungarea tuturor, fără cernere și fără noimă. Dacă graiul lui Creangă — cel mai curat din al tuturor scriitorilor noștri — cuprinde și el câteva neologisme, aceasta înseamnă că înlăturarea lor până la pieirea desăvârșită e aproape cu neputință. Unele s'au prins așa de puternic și s'au mlădiat așa de blajin după firea limbii noastre, încât par niște altoiuri naturale ale fondului lexical străvechiu. Altele redau idei cu totul

necunoscute până acum, datorite propăşirii culturale, ştiinţifice şi literare, încât suntem siliţi să le primim.

In privinţa aceasta, Titu Maiorescu a scris câteva rânduri cari ar merita să fie mereu amintite :

«Cuvintele (afară de termenii tehnici, cari sunt indiferenţi şi de aceea sunt şi cosmopoliţi) nu se nasc şi nu se înrădăcinează din distilarea rece a reflecţiunii, ci din căldura sentimentului. Neologismul se lipeşte de organismul unei limbi sub fierberea emoţiei. Exaltarea religioasă, aprinderea revoluţionară, mişcarea poetică a unui întreg popor sau a unei părţi însemnate din el, — iaca isvorul de viaţă al cuvintelor nouă ce şi le însuşeşte o limbă». *(Critice,* vol. II, p. 177).

Titu Maiorescu care a luptat, în deobşte, împotriva neologismelor, lămureşte, aci, împrejurările şi condiţiile în care ele pot fi primite şi asimilate.

Intre atitudinile extremiste, între «purişti» şi «cosmopoliţi», e bine să alegem calea mijlocie, care e totdeauna cea mai sănătoasă. Doar «in medio stat virtus».

Dela război încoace, am împrumutat destule, prea multe streinisme, cu rost şi de cele mai multe ori fără rost. E timpul să ne oprim şi să luptăm dârz împotriva lor. Geniul limbii noastre are, fără îndoială, destulă vigoare în el însuşi spre a isbuti să le îndepărteze sau să le asimileze. Totuşi o anumită străduinţă din partea acelora cari au menirea şi darul de a îndruma năzuinţele graiului nostru spre culmea înaltă a creaţiunilor de artă nepieritoare, nu este zadarnică. Opera lui Creangă rămâne, în această privinţă, o pildă vrednică de urmat.

Emilian Constantinescu

ION CREANGĂ = ARDELEANUL

(De unde, de când și de ce au venit strămoșii lui Creangă din Ardeal în Moldova)

Originea familiei lui Ion Creangă, și după tată, dar mai cu seamă după mamă, este recunoscută ca ardelenească de toți biografii săi ca Leca Morariu, Nicolae Țimiraș, Jean Bautière și alții. Primul, care ne-a dat relații despre această origine, a fost însuși Creangă; el ne spune în «Amintiri din copilărie» că bunicul său după mamă, David Creangă din Pipirig, a venit din Ardeal, împreună cu tatăl său și trei frați, cam pela 1789. Creangă a cules informația din gura bunicului său, care povestea aceasta pela 1849, când era să-l ducă pe nepotul Nică la școala lui Alecu Baloș din Broșteni. Socotită din momentul povestirii, venirea aceasta s'a întâmplat «acum șasezeci de ani *trecuți*» (1849), deci cel mai târziu pe la 1789. Acelaș David mai povestea că «Mitropolitul Stamati [1] era oleacă cimotie cu noi de pe Ciubuc Clopotarul dela mănăstirea Neamțului», bunicul mamei lui Ion Creangă: Smaranda, (Amintiri I).

Acest Grigorie Ciubuc venise în județul Neamț după Stamati și «tot din Ardeal știa puțină carte», cași David, care spunea despre el că «*a pribegit* de acolo ca și noi; *s'a tras cu bucatele încoace* ca și moș Dediu din Vânători și *alți mocani din pricina păpistășiei* mai mult, pe cât știu eu» (ibidem).

Despre acest Grigorie Ciubuc, personagiu oarecum fantastic, după înfățișarea ce i-a dat-o Ion Creangă — și contemporan par'că cu legendarii ciobani din «Miorița» și cu «Ciubăr Vodă» — ne amintesc și câteva rânduri din povestirea «Moș Nichifor Coțcarul», vestitul harabagiu din mahalaua mocănească a Țuțuenilor [2] din Târgul Neamț.

Din Amintirile lui Creangă și din constatările biografilor săi vedem că județul Neamț a fost populat cu vremea de mulți Ardeleni, porecliți: Țuțueni, Mocani sau Ungureni, pe cari Ion Creangă îi caracterizează astfel: «mănâncă slănină râncedă, se țin de coada oilor, lucrează lână și sunt vestiți pentru teascurile de făcut oloiu». (Amintiri, III). Acest ton satiric se găsește și în strigăturile populare din Moldova subcarpatică și în ele se exprimă deregulă dispre-

[1] Iacob Stamati, de origine ardelenească, devine episcop al Hușilor la 1782 și mitropolit al Moldovei la 1792. Moare la 1803.

[2] Porecla, numirea satirică de «**Țuțuian**» se dădea câteodată în masă locuitorilor unor sate întregi, probabil așezări mocănești, ca d. e. celor din satul Tarnița-Tecuci, cum ne informează **N. Densușianu.** citat din **Ovid D.** în **«Vieața păstorească în poezia noastră populară»**. 1923. vol. II. pag. 64.

ţul şi chiar ura contra ciobanilor pripăşiţi din Ardeal, a Ungurenilor [3].

David Creangă nu ne spune, ce pricină anume l-a silit pe el şi ai săi să părăsească Ardealul şi să vie în Pipirigul Moldovei. Arată însă pricina, când ne vorbeşte despre Ciubuc Clopotarul: «din pricina păpistăşiei mai mult», ceea ce denotă că au fost sau au putut fi şi *alte* pricini. Printre acestea credem că pot fi socotite: revoluţia lui Horia din 1784, dată foarte apropiată de cea indicată de David; apoi o a treia pricină şi cea mai probabilă, dacă nu chiar pentru Crengeşti [4], atunci pentru mulţi alţi Mocani şi Ţuţueni, a fost fără îndoială, în vremea mai veche, transhumanţa păstorească, migraţiunea care avea de scop un interes personal-economic: asigurarea unor păşuni întinse şi bogate în nutreţul necesar pentru «*bucate*». Faptul că Grigorie Ciubuc era un «*mocan*» şi încă unul foarte «*cuprins*» ne serveşte ca indicaţie sigură că venirea lui în Moldova a fost o simplă schimbare a locului de păşunat, o transhumanţă păstorească obişnuită, ca toate celelalte ale Mocanilor ardeleni, ce descălecau în Moldova. Ciubuc a descoperit plaiurile dorite în Munţii Neamţului, a venit şi s'a aşezat acolo cu toată bogăţia sa gospodărească: «s'a tras cu *bucatele* încoace, ca şi moş Dediu din Vânători şi alţi mocani... de s'au umplut munţii de turmele şi tamazlâcurile lui» (Amintiri, I). Cuvântul «*bucate*», când este folosit numai la plural are peste tot în Moldova înţelesul de: mâncări gătite, feluri de mâncare, cereale-grâne, nu însă şi pe acesta specific ardelenesc — păstoresc de: vite, în special vite albe, cornute, ca d. e. vaci, boi, oi, capre, înţeles ce s'a răspândit şi păstrat numai pe versantul nord-estic al Carpaţilor moldoveni, în munţii Vrancei, Oituzului, Tarcăului şi Bistriţei din judeţele: Putna, Bacău, Neamţ, Baia-Suceava.

Aceşti mocani, din cari descindeau probabil şi Crengeştii noştri, aveau «imense turme de oi, dar şi de vite şi cai, cari treceau munţii pentru hrana îmbelşugată a câmpiilor din Ţările române» [5].

Aceste turme erau de regulă «proprietatea Românilor ardeleni dela graniţă: Mocani, Mărgineni sau Ţuţueni (din jurul Sibiului), din ţinutul Haţegului sau Făgăraşului» [6].

Intr'un document dela sfârşitul veacului al XVII-lea se găseşte jalba unui păcurar din judeţul Suceava, anume Mihăilă Călbază,

[3] Vezi **Ovid Densuşianu**. op. cit., vol. II, pag. 24.

[4] Forma plurală «**Crengii**» (la Lucian Predescu) este nefirească şi contrară spiritului limbii române, care face la numele onomastice, ce se termină la singular în **-a**, **-ă** şi **-ea**, pluralul în **eşti sau -eni** ca: **Sturzeşti**, **Brânzeni**, **Şendreşti**, **etc.**

[5] **Ştefan Meteş**: «**Păstori ardeleni în Principatele române**», Arad, 1925, pag. 18.

[6] **Ştefan Meteş**, Op. cit., pg. 18. «Ţuţuenii sau Mărginenii se numesc locuitorii din Sălişte, Răşinari, Poiana, etc., tot foşti mari economi de oi, care cutreerau munţii şi câmpiile prin România, Basarabia, până în Caucaz». (**Ovid Densuşianu**, op. cit. vol. I, pg. 118).

împotriva unui cioban ungurean, venit de dincolo, care a tăiat pe doi păcurari bârsani în urma unei certe dela un loc de păşunat pe muntele Măieruşu [7].

Nicolae Vodă Mavrocordat dădea la 2 Septembrie 1710 poruncă slujbaşilor săi, să aibă grijă de cei doisprezece păstori ai nobilului Ştefan Daniel din ţara ungurească, străini şi vecini: «să aveţi a le da foarte bună pace lor şi bucatelor Dumisale», cari veniseră în Moldova la «păşunare» [8].

Târgoveţii din Oşorheiu, în luna lui Mai a anului 1725 «îşi vărau cirada sau ciurda de bucate: vaci, cai, în muntele Ocnei» [9]. Se pare că avem aici a face cu o confuzie de nume, întrucât Oşorheiul este o localitate măruntă, situată tocmai în îndepărtatul Bihor, lângă Oradea-Mare, pe când *Odorheiul*, târg în toată puterea cuvântului, de lângă Miercurea Ciucului este în imediata apropiere a graniţei Ardealului cu Moldova.

La 1 Martie 1740 Domnul Moldovei Grigorie Ghica acorda un privilegiu «pentru rândul Bârsanilor, ce sânt aşezaţi în ţară la Putna şi la Bacău» [10].

Un document dela sfârşitul veacului al XVII-lea vorbeşte despre o bătaie între păstori bârsani în localităţile Soveja şi Caşin din Munţii Putnei [11].

Intr'un document dela 1751 se găsesc dispoziţii, luate de Grigorie Ghica Vodă, privitoare la ciobanii străini (Saşi şi Ungureni), veniţi cu turmele lor la păşunat, iernându-le sau vărându-le: «sânt unii din Ardeleni, cari îşi aduc oile la păşune în pământul ţării vara... şi toamna, la *vremea oieritului*, nu scoboară oile la baltă,... ci, pentru ca să nu plătească oieritul, nu scoboară oile la baltă,... ci, se întorc cu oile în Ardeal» [12].

«Pe Mocanii sau Ungurenii oieri îi întâlnim răspândiţi prin diferitele judeţe (ale Moldovei), plătind *rupta* lor la visteriea domnească din Moldova», ca de pildă în comuna Dulceşti, din judeţul Neamţ, pe lunile August şi Septembrie ale anului 1763 [13].

Darea pe oi, «goştina» era fixată pe vremea lui Constantin Mavrocordat «din 10 bucate un leu», adecă un leu pentru zece oi.

7 **N. Iorga, Studii şi documente,** V, 511. Omorul se săvârşeşte deci cam în timpul în care s'a fixat geneza «Mioriţei»: secolele XVI sau XVII.

8 **Ştefan Meteş,** op. cit. pag. 28.

9 **idem,** pag. 27.

10 **Ştefan Meteş,** op. cit. pag. 71.

11 **N. Iorga,** op. cit. VI 6, 388.

12 **N. Iorga,** op. cit. V, 157—158.

13 **Ştefan Meteş,** op. cit. pag. 71. **Rupta** este darea personală, pe avere; cel care o plăteşte se numeşte **ruptaş.** Darea oerilor se numea obişnuit: **oierit** sau **goştină** (din slavonescul **gore:** munte) adecă dare pentru păşunatul în munţi. Goştina sau oieritul se pomeneşte şi într'un document din condica lui Constantin Mavrocordat, unde cetim: «dela Ungurenii străini, ce ar fi trecut cu oile lor din ţara ungurească aice în ţară, iarăşi să aibă a le lua goştină... fiind oameni străini. (**N. Iorga.** op. cit. VI, 313).

Astfel o plăteau «Bârsanii, Câmpulungenii, Vrâncenii și alții, oricine se va afla cu oi aice în țară» [14].

Viața acestor mocani pribegi nu era tihnită și fără griji, ci plină de greutăți, amărăciuni și uneori mari primejdii. Astfel se pomenește de un viscol cumplit, ce a bântuit în Munții Moldovei la 18 Martie 1808, când a murit un număr uriaș (peste jumătate milion!!) de «bucate» de ale bieților mocani, cu totul neputincioși față de o așa strașnică și nemaipomenită stihie, ca aceea a viscolului, care a ucis fără osebire: oi, boi, vaci, viței, cai și iepe [15].

Dintr'o poruncă a Divanului Munteniei din 20 Iulie 1811 aflăm că «...se apropie vremea, când încep a se popri în țară Țuțueni» [16]. Drumul Mocanilor-Țuțuenilor dela munte la câmpie (coborîrea) și de acolo la baltă și Dunăre se făcea toamna, pela Sfânta Măria mare, iar cel dela șes spre munte (urcarea) primăvara, pela Sfântul Gheorghe, cu alte cuvinte, turmele iernau la câmpie și baltă și vărau la munte.

La trecerea lor în Principate mocanii, proprietari de turme, nu plăteau vamă pentru «bucatele lor de casă», iar, când se înapoiau acasă dela pășunat, grănicerii moldoveni aveau totdeauna grijă «să nu treacă în Ardeal bucatele altora cu a lor» [17].

Ciubotarii, din cari descindea după tată Ion Creangă, nu erau de felul lor «ciubotari» de meserie, ci țărani-plugari, cari cultivau cereale, dar se ocupau și cu negustoria de sumane, confecționate din lână de oaie, ceea ce presupune că acești «răzăși fără pământuri» mai păstrau ceva din trecutul lor mocănesc, ocupația oieritului, deși în proporții mult mai reduse, dupăce (maicuseamă dela Cuza Vodă încoace) a început lucrarea mai intensivă și rațională a pământului și strâmtorarea câmpiilor vaste de pășunat, de odinioară.

In orice caz din Amintirile lui Creangă ne vorbește nu atât păstorul de oi nomad, ci maicuseamă cel sedentar, devenit acum mai mult țăran-plugar, care s'a legat de bucata sa de pământ, oricât de puțin și sărac ar fi fost el; omul, care a prins rădăcini puternice într'un loc, de care s'a legat pe vecie. Acest pământ îi este drag și scump răzășului nemțean și el ține la dânsul și când îi merge bine și când îi merge rău. De el se deslipește cu foarte mare greutate și numai silit de împrejurări vitrege și vajnice, cărora nu li-se poate împotrivi, ca de pildă: năvălirea unei oștiri dușmane, holera, foametea, slujba ostășească ș. a.

Soarta răzășilor moldoveni din părțile Neamțului a fost la fel cu a Mocanilor pribegiți de dincolo, de regulă foarte bogați și cari

[14] **N. Iorga**, op. cit. VI, pag. 311.

[15] **Ștefan Meteș**, op. cit. pag. 83.

[16] **Ștefan Meteș**, op. cit. pag. 72.

[17] despre tatăl lui Ion Creangă cetim în Amintiri (cap. II) : «...l am văzut umblând prin târg, cu cotul subsuoară, după cumpărat sumani, cum îi e negustoria».

arendau moşii întinse în Principate, în special în Dobrogea, Ialomiţa şi Bărăgan. Unii din Ţuţueni, siliţi cu vremea de împrejurările de traiu tot mai grele «au îmbrăţişat agricultura şi negustoria, părăsind păstoria atât de rentabilă» [18].

Pe mocanul-păstor îl stăpâneşte, în deosebire de răzăş, un puternic dor de ducă, de pribegie, caracteristic vieţii, în veşnică mişcare şi neastâmpăr, a nomadului. Numai aşa se explică faptul cum de-au putut ajunge Mocanii noştri în migraţiunile lor tocmai la coasta Adriaticei (în Dalmaţia), în sudul Traciei, în Crimeea şi chiar Caucaz.

Ion Creangă ne mărturiseşte că s'a învoit cu drag să se ducă la învăţătură la Folticeni, localitate mult-puţin apropiată de Humuleştii săi. Dar, când a fost vorbă să fie trimis în vara anului 1855 la Socola din Iaşi, distanţa mare «de şase poşte, lungi şi obositoare» (vreo 106 km. deci cam de trei ori distanţa Humuleşti-Folticeni!), s'a împotrivit mult şi cu îndârjire, a vărsat lacrimi amare [19], ba a ameninţat chiar cu călugărirea, ca doară-doară nu va fi scos din satul său drag şi trimis în străini !

Aproape întreg capitolul IV al Amintirilor lui Creangă cuprinde un imn cald şi duios, închinat iubirii locului său natal. Iubirea aceasta sinceră, largă, izvorîtă dintr'o inimă curată de ţăran-plugar, ne-ar putea servi ca dovadă indirectă că Ion Creangă nu avea sau, mai curând, *nu mai* avea în firea sa nimic din deprinderile şi sentimentele mocanilor nomazi, din cari cobora.

Nici după tată, nici după mamă Creangă nu pare deci să se tragă din mocani sadea (păstori de oi, crescători de vite), ci mai curând din ţărani plugari, cari, după cum e firesc să fie în regiunile muntoase, se ocupau paralel şi cu creşterea vitelor, în special a oilor, cel mai mare izvor de bogăţie al muntenilor noştri, deregulă săraci, cari abia se pot hrăni din industria lemnului [20].

Ascendenţii lui Creangă ni sunt înfăţişaţi ca *răzăşi*, deci ca proprietari de pământ, plugari prin excelenţă, fie fruntaşi, fie mijlocaşi, fie câteodată chiar codaşi, sărăciţi din vitregia vremurlor. Ii vedem ocupându-se cu cultivarea păpuşoiului, ovăsului, orzului, a cânepii; cu ţesutul şi torsul; cu negustoria de sumane; cu cel de vite; cu oloieritul, brânzăritul, albinăritul şi altele. In legătură cu aceste multiple ocupaţiuni ale răzeşilor munteni strâmtoraţi, ne povesteşte Creangă că «...la Humuleşti torc şi fetele şi băeţii, şi femeile şi bărbaţii; şi se fac multe giguri de sumani şi lăi şi de noaten, care se vând şi pănură şi cusute; şi acolo, pe loc, la negustori armeni, — veniţi inadins din alte târguri: Focşani, Bacău, Roman, Târgu-frumos şi de pe aiurea, — precum şi pe la toate iarmaroa-

18 **Ştefan Meteş**, op. cit. pag. 158.

19 «nu mă duc, mamă. nu mă duc la Socola, măcar să mă omori, ziceam eu, plângând cu zece rânduri de lacrimi». (Amintiri, IV).

20 La Broşteni, ne povesteşte Creangă, fata balcâză a Irinucăi «se ducea cu tată-său în munte, la făcut ferestrea, şi lucra toată săptămâna ca un bărbat pentru nimica toată: doi oameni cu doi boi, la vreme de iarnă, abia îşi puteau scoate o mămăligă». (Amintiri, I).

cele, în toate părţile. *Cu asta se hrănesc mai mult Humuleştenii, răzăşi fără pământuri şi cu negustoria din picioare:* vite, cai, porci, oi, brânză, lână, oloiu, sare, făină de păpuşoiu; sumane: mari, genunciere şi sărdace; iţari, bernebeci, cămeşoaie, lăicere şi scorţuri înflorite; ştergare de borangic alese şi alte lucruri, ce le duceau Lunea în târg de vânzare, sau Joia pe la mănăstirile de maici, cărora le vine cam peste mână târgul». (Amintiri, II).

Unii din ei, ca de pildă Ţuţuenii din vecinătatea apropiată a Târgului Neamţ, mai aveau şi câte o meserie specială, am putea-o numi orăşenească sau de sezon, ca de pildă: ciubotăria, morăritul (măcinatul păpuşoiului), piuăritul (de sumani), oloieritul (cu teascuri speciale pentru sămânţă de cânepă şi sâmburi de bostan), harabagiea, cărăuşia şi altele.

Pe Grigore Ciubuc, mocanul cuprins, îl vedem că toarnă, deşi nu este specialist de profesie, ocazional două clopote mari, unul pentru biserica din Pipirig, altul pentru mănăstirea Neamţului [20 a].

Petrea, bunicul după tată al lui Ion Creangă, purta supranumele de *Ciubotariul,* o poreclă, pe care o primise sau el sau un strămoş al său, care a exercitat de fapt această meserie. Porecla însă i-a rămas lui Ştefan, tatăl lui Ion, cu toate că nu era meseriaş ci răzăş chiabur.

Odată ce este bine dovedită originea ardeleană a familiei Creangă, ar rămâne să cercetăm şi să stabilim :

1. *când* a venit ea în Moldova ;

2. *de ce* a venit şi 3. *din ce parte* (localitate) anume a venit ?

Am văzut mai sus, când a venit: aproximativ pela 1789, dacă admitem data fixată de David Creangă. Insă fiindcă acesta arată «păpistăşia» (adecă persecuţiile religioase din partea catolicilor) ca pricină a veniriii în Moldova, a lui Grigorie Ciubuc, trebue să admitem că această bejenie s'a întâmplat abia *după 1700,* anul în care s'a declarat oficial Unirea unei părţi a Românilor ardeleni cu biserica Romei.

Am arătat că este probabilă şi o altă pricină: cea a migraţiunii, transhumanţei păstoreşti: schimbarea locului pentru asigurarea păşunei oilor. Acest fenomen social este foarte vechiu şi fără îndoială exista încă pe atunci; apoi revoluţia lui Horia din 1784, de care am amintit. Oricare ar fi fost cauza migraţiunii, emigrării sau bejeniei strămoşilor lui Creangă, odată ajunşi în Moldova şi stabiliţi acolo, ei au trebuit să se aclimatizeze solului, să se adapteze nouilor condiţiuni de vieaţă, cari au putut desigur provoca diferite transformări în tradiţia şi structura socială-culturală-religioasă a familiei lor de obârşie.

Mai importantă ni se pare însă chestiunea locului, de unde au pornit ascendenţii ardeleni ai lui Ion Creangă în Moldova, o problemă încă destul de obscură, care odată bine lămurită, ar putea uşor limpezi şi pe celelalte două chestiuni : a timpului şi pricinei bejeniei.

20 a Vezi şi **Leca Morariu: «Drumuri moldovene»**, Cernăuţi, 1925, pag. 78.

Biograful lui Ion Creangă, N. Ţimiraş, indică întemeetor al familiei Creangă din Pipirig pe un anume *Mihai*. Din cei cinci copii ai acestuia o fată, *Ioana*, «s'a măritat cu un român transilvănean anume *Ion dela Braşov*, care trecuse munţii în urma revoluţiei lui Horia şi se aşezase în Pipirig. Ion dela Braşov a luat şi el numele de Creangă după acela al soţiei sale» [21].

Admiţând această legendă ca un fapt adevărat, confirmat prin dovezi, am avea ca punct de plecare al Crengeştilor Braşovul, pe care îl putem admite, întrucât din Şcheiul Braşovului ştim că plecau oieri cu turmele în Moldova, *unde erau* bine cunoscuţi [22]. In acest caz s'ar putea preciza şi pricina venirii : transhumanţa păstorească, dacă n'ar exclude-o informaţia aceluiaş biograf, care dă ca pricină revoluţia lui Horia. Pricina aceasta ne pare totuşi mai verosimilă, dacă ne gândim la faptul, care de altfel ar rămâne inexplicabil, că Ion dela Braşov şi-a lepădat numele său de familie şi l-a adoptat pe cel a soţiei sale : aşa putea să procedeze un refugiat politic, care voia să i-se piardă orice urmă, pentru a scăpa de urmărire iar ai săi de asupriri [23].

Afirmaţia celuilalt biograf al lui Creangă, *Lucian Predescu*, că familia *„Ciubotarii"* nu ar fi ardeleană, ci *„de loc"*, adecă moldovenească, trebue respinsă ca nedovedită, greşită. Şi greşite sunt în consecinţă şi concluziile sale cu privire la deosebirile de ocupaţie şi cultură, în urma cărora familia Ciubotariul ne este înfăţişată ca fiind «decăzută», adecă ţărănească, iar cea a Crengeştilor «fruntaşă», cărturărească [24], dar cari, totuşi «au reuşit să se înrudească prin tatăl şi mama povestitorului, dar abia când, decăzând familia Creangă, felul ocupaţiilor şi cultura nu mai constituiau o piedică» [25].

Afirmaţia ultimă, cu toată aparenţa ei de logică şi verosimilitate, contrazice totuşi o realitate a vieţii sociale ardeleneşti şi moldovenşti din acele vremuri, pe care autorul pare să nu o cunoască, sau să o nesocotească. Familii curat preoţeşti, cărturăreşti, n'au putut exista la început din simplul motiv că ele proveniau toate din pătura ţărănească, plugărească. Familii sadea preoţeşti nu s'au putut întemeia decât cu vremea, când condiţiile politice, sociale şi economice au permis aceasta. Până atunci din una şi aceiaşi familie ţărănească fruntaşă ieşiau şi popi (de regulă câte unul) şi gospodari, cari rămâneau la coarnele plugului. Nu poate fi deci vorba despre o «decădere» nici chiar sub raport economic, material.

[21] **N. Ţimiraş: «Ioan Creangă»**, Bucureşti, 1932, pag. 233: «După spusele celor mai bătrâni din neamul povestitorului».

[22] **Ştefan Meteş :** op. cit. pag. 36 şi 40.

[23] Străin şi fără avere, Ion dela Braşov a putut face acest gest şi **de nevoie**, fiind silit de împrejurări **«să se mărite»** cu Ioana: Aşa spun ţăranii moldoveni în bătaie de joc despre flăcăii săraci, cari se căsătoresc cu fete bogate, din alt sat, şi trăiesc în gospodăria nevestii.

[24] **Lucian Predescu:** «Ioan Creangă. Viaţa şi opera», Bucureşti, 1932, vol. I, pag. 7.

[25] **idem,** op. cit. pag. 8.

«Răzeșii făr' de pământuri» din Munții Neamțului și-au păstrat însă mândria lor de coborîtori din plăeșii lui Ștefan Vodă, cari au apărat Cetatea Neamțului, și atunci, când erau siliți să schimbe sulița ostășească cu cotul negustoresc, ca acel Ștefan a lui Petrea Ciobotariul, care, cu toată țărănia lui, era nobil și la vorbă și la fire și care n'a scăpat așa pe negândite vorba cea mare : «Dac'ar fi să iasă toți învățați după cum socoți tu, n'ar mai avea cine să ne tragă ciubotele !» (Amintiri, I). Această părere nu neagă folosul culturii, nu i se opune, ci enunță numai un principiu sănătos, cel al selecțiunii valorilor și al diviziunii muncii.

Predescu vede în acestea «efectele» unui «atavism» : «Pe când tatăl povestitorului, Ștefan Ciobotariul, n'avea dram de cultură, nici gust pentru ea, ba încă era refractar ei, mama scriitorului, Smaranda Creangă, avea înclinație vădită către cultură. Iată așa dar atavismul : Ciubotarii fără cultură, tatăl scriitorului opunându-se ca fiul să fie dat la școală ; Crengii (sic !) înclinați către cultură, Smaranda doritoare, ca fiul ei să fie făcut popă» [26].

Predescu a exploatat, credem, cunoscutul dialog aprins dintre Ștefan și Smaranda [27], privitor la trimiterea la școală a fiului lor Nică, prea tendențios, deci brutal și jicnitor pentru Ștefan, mai cu seamă că a găsit un sprijinitor al susținerilor sale în persoana vornicului David Creangă din Pipirig, bunicul lui Nică. Ceea ce ne face să intervenim puțin în această discuție, pentru a stabili echilibrul și odată cu el adevărul și dreptatea.

Este nevoe să pătrundem mai adânc, mai bine substratul psihologic al acestui dialog aprins, cu argumentări aprinse, egoiste și sentimentale mai mult, din partea mamei, și argumente logice, potolite, izvorîte din împrejurările reale ale vieții familiare și gospodărești.

Dacă Ștefan «nu știa boabă de carte», cum îi reproșa «ahotnica» Smaranda, în schimb atât ea cât și tatăl ei David știau *numai* să citească. David în apologia destul de frumoasă, ce o face cărții și care continuă tradiția culturală a cronicarului Miron Costin, scapă totuși și o vorbă, care îi trădează interesul egoist, din care ia apărarea cărții: «De douăzeci și mai bine de ani, de când port vornicia în Pipirig, *am dus-o cam anevoie numai cu răbușul.* Ce folos că citesc orice carte bisericească, dacă nu știi a însemna măcar câtuși de cât, e *greu.* Insă de când mi-au venit băeții dela învățătură îmi țin socoteala ban cu ban și *huzuresc de bine;* acum zic și eu că poți duce vorniciea pe vieață, fără să te simți». David vornicul a avut așa dar ocazie în vieață să aprecieze *practic* foloasele învățăturii, care îi lipsea în conducerea vorniciei și care *cere* învățătură.

Smaranda era o femeie «bisericoasă de s'a dus vestea», spunea Ștefan soțul ei, și aceasta nu dovedește numai decât înclinări culturale, ci mai curând religioase. Pe ea o nelinișteste mai mult grija

[26] L. **Predescu,** op. cit. vol. I, pag. 8.
[27] din «Amintiri», I.

de «*suflet*» și o îngrozește perspectiva muncilor «*iadului*» ! Căci ne spune chiar ea : «Măi omule, măi ! *Ai să te duci în fundul iadului și n'are să aibă cine te scoate, dacă nu te-i sili, să-ți faci un*[28] *băet popă.* De spovedanie fugi ca dracul de tămâie. La biserică mergi din Paști în Paști. *Așa cauți tu de suflet ?*» (Amintiri, I). Și tot ea, bisericoasa Smaranda «strașnic se mai bucura, când se întâmplau oaspeți la casa noastră și avea prilej să-și împartă pânea cu dânșii. — Ori mi-or da feciorii după moarte de pomană, ori ba, mai bine să-mi dau eu, cu mâna mea». (Amintiri I).

Și ca să fie absolut sigură că după moarte se va găsi cineva care să grijească de sufletul ei, s'a gândit Smaranda, să-l facă pe Nică al ei, ca cel mai în vârstă și deci mai bun de învățătură, popă. Și ca să-i facă învățătura mai ușoară și mai plăcută, mama învăța de-a valma cu băiatul, să citească : «la ceaslov, la psaltire și Alixandria».

Bietul Ștefan, cu o casă plină de copii (vreo șapte, între cari patru fete, cari trebuiau cândva măritate ; iar Nică cel mai mare dintre toți !), se gândea firește în primul rând : cum să sature aceste guri flămânde. El n'avea vreme să se întrebe cum o fi pe ceea lume, în iad, când de bună samă îl vedea pe acesta chiar pe lumea noastră și nu închipuit de imaginația fantastică a vreunui zugrav pe pereții mânăstirilor dimprejur, (unde l-o fi găsit și privit desigur cu groază bisericoasa Smaranda), ci chiar aevea. Oricum grijile lui mari și zilnice nu-i dădeau răgaz, să reflecteze asupra unor astfel de probleme. Cum putea el să se mai gândească și la suflet, când trebuia să se sbuciume într'una pentru mulțumirea atâtor trupuri : când la câmp (arat, sămânat, prășit), când la pădurea din Dumesncu (după lemne de foc), când cu cotul subsuoară la târg ; «după cumpărat sumani !» Avea el răgaz și plăcere să stea acasă, să citească și încă «Alixăndria» cea plină de năzdrăvănii ? De astea îi ardea lui ? Iar dacă e vorba de «atavism», să depănăm puțin mai departe și cu răbdare, firul logic, început de Predescu: S'a ales oare Nică a Smarandei popă în regulă, continuând înclinarea moștenită dela mamă-sa? Sau s'a dat mai mult în partea lui tatu-său, Ștefan mocanul[29], care, când se întorcea târziu noaptea din pădurea Dumesnicului obosit, înghețat și flămând ca vai de el, tot mai găsea un cuvânt bun, o glumă pentru puzderia de copilași, alintându-i cu multă dragoste, căci : «Numai de-ar fi sănătoși, să mânânce și să se joace cât îs mititei ; că le-a trece lor sburdăciunea, când or fi mai mari și

[28] Să se observe bine că Smaranda pune chestia învățăturii **principial** și din punct de vedere **religios**, vorbind de suflet, iad și un băet oarecare, popă ; nu chiar anume de Nică.

[29] In sprijinul părerii noastre, că Creangă descinde din ciobani ardeleni, poate fi adus și acest indiferentism al lui Ștefan față de cele sfinte. **Ovid Densușianu**, în lucrarea citată (vol. II pg. 79), ne spune : «Ciobanul se simte mai puțin creștin... Ciobanul nostru a fost în general mai mult superstițios decât credincios și în isolarea lui prin munți nu a putut totdeauna să se împărtășească din ce putea să-i dea biserica».

i-or lua grijile înainte ; nu te teme că n'or scăpa de asta. Ş'apoi nu ştii că este o vorbă : dacă-i copil, să se joace ; dacă-i cal, să tragă ; dacă-i popă, să citească» (Amintiri, II). Cuvintele acestea ţi se pare că le citeşte vreun cărturar din ceaslov sau psaltire şi nu sunt rostite aşa fără rost de gura vreunui ţăran prost, fără «un dram de cultură !» Ştia prea bine Ştefan că copilul său de azi, ce zburdă în neştire ca un mânz, mâne va fi cal şi va fi pus cu deasila la ham şi va fi nevoit să tragă din greu, în vreme ce, dacă s'ar face «popă», ar avea fireşte lucru mult mai uşor şi plăcut : cititul din cărţi. Şi poate că în sufletul plugarului gospodar, muncitor şi chinuit, ce avea să poarte de grijă unei numeroase familii, o fi încolţit tainic, pentru o clipă, şi puţină invidie, când se gândea că «tigoarea» de Nică va putea să aibă cândva o soartă mai bună ca a sa, va putea să trăiască cu griji mai puţine şi fără a trage ca boul în jug. Că o fi gândit şi mai ales simţit în felul acesta, stau dovadă cuvintele sale : «Dac'ar fi să iasă toţi învăţaţi... n'ar mai avea cine să ne tragă ciubotele !» (Amintiri, I). Cuvinte înţelepte, cari dovedesc mult simţ de prevedere şi exprimă un mare adevăr social, relevat acum şi de faimosul «popa Duhu», care «se opria cu mirare lângă moşuroaiele de furnici, pe care le numea el republici înţălepte», desigur pentru munca ordonată şi hărnicia mare a acestor gâze.

Nică după părerea lui tatu-său, nu era o furnică lucrătoare din «republica înţeleaptă», căci în loc să-l ajute, aşa cum e obiceiul tradiţional în familiile plugarilor noştri, ca cel mai răsărit dintre copii : «să pască cei cârlani şi să-mi dee ajutor la trebi», era «o tigoare de băiet, cobăit şi leneş, de n'are păreche». (Amintiri, I). Şi desigur Ştefan, care drămăluia bine orice gologan din pungă, nu voia să strice orzul pe gâşte ! Exact la fel judeca şi alt gospodar, moş Vasile Mogorojea, care ţinea la învăţătură, în şcoala duhovnicească din Fălticeni, un băiat şi care «se săturase de atâta zdruncen şi cheltuială», în nădejdea să-l vadă pe fecioru-său cândva popă. Mai sincer, mai deschis şi desigur mai curajos ca bisericoasa Smaranda Creangă, moş Vasile Mogorjea spune întreg adevărul în această aşa de încurcată chestie a învăţăturii, gândindu-se cât mai are să-l «jupească» Mecetul (catihetul), până a scăpa fecioru-său popă : «Ia mai bine rugaţi-vă cu toată inima sfântului Hăraşc (Ierarh) Nicolai dela Humuleşti, doar v'a ajuta să vă vedeţi popi odată ! Ş'apoi atunci.... aţi scăpat şi voi deasupra nevoii : bir n'aveţi a da şi havalele nu faceţi; la mese şedeţi în capul cinstei şi mâncaţi tot plăcinte şi găini fripte. Iar la urmă vă plăteşte dinţăritul.... Vorba ceea : picioare de cal, gură de lup, obraz de scoarţă şi pântece de iapă se cer unui popă şi nu-i trebue altceva. Bine-ar fi, Doamne iartă-mă, ca feţele bisericeşti să fie mai altfel !.... Dar... veţi fi auzit voi, că popa are mână de luat, nu de dat; el mânâncă şi de pe viu şi de pe mort». (Amintiri, III).

Egoismul bietei Smarande, cu gândul veşnic la mântuirea sufletului ei după moarte, se împăca foarte bine cu sentimentul ei de mamă bună, care doreşte odraslei sale o soartă mai bună, o vieaţă mai lesnicioasă, fără multe griji şi nevoi. Şi care putea fi oare aceasta, dacă nu popia, ocupaţie care în ciuda lui Ştefan Ciubutariul

se împăca tocmai bine cu lenea «tigoarei» de Nică, pe care a avut nenumărate prilejuri să o cunoască și maică-sa Smaranda, care însă, ca orice suflet de mamă, mereu își ierta odrasla, încercând din nou «să-l ia cu binișorul», făgăduindu-i câte de toate, că doar va «lăsa drumurile și va sta lângă mămuca», s'o ajute. (Amintiri, II). Zădarnice încercări ! Dureroase încercări și cari trebuiau totuși repetate, căci un glas tainic, stăruitor, înfricoșat îi șoptea mereu bisericoasei Smaranda la ureche : «...ai să te duci în fundul iadului și n'are să aibă cine te scoate, dacă nu te-i sili, *să-ți faci un băet popă !*» Acest băiet ales, s'a întâmplat să fie tocmai tigoarea de Nică, cel dintâiu născut, care cu toată învățătura sa duhovnicească, va arunca potcapiul din cap, va desbrăca anteriul și nu se va mai întoarce la coarnele plugului. Iar ca să-și *împace* *ambii* părinți, Dumnezeu să-i ierte, nu se va face nici popă, dar nici plugar, ci învățător, ca neuitatul bădița Vasile a Iloaei din Humulești, sau ca înțeleptul și iscusitul profesor Nicolai Nanu din Broșteni, sau ca părintele Isaiia Teodorescu, «duh neastâmpărat și cutezător» din Târgu-Neamț *nu* însă ca profesorul din Fălticeni, «care și el se mira cum a ajuns profesor», și care avea darul să prefacă știința învățăturii într'un «cumplit meșteșug de tâmpenie» pentru bieții săi elevi. (Amintiri, III). Inchidem această lungă digresiune, care ni s'a părut totuși necesară pentru argumentarea noastră, că Ștefan Ciubotariul nu poate fi considerat nici fără dram de cultură, nici refractar culturii, nici decăzut (noi am zice *scăpătat !*) în comparație cu nevastă-sa Smaranda Creangă, cum ni-l prezintă Predescu, care vrea să sublinieze oarecum inferioritatea Moldovenilor față de Ardeleni, uitând că răzeșii Nemțeni aveau școli naționale vechi și reputate, ca cele din Botoșani, Fălticeni, Târgu-Neamț, mânăstirea Neamțului și Socola și că nu puteau fi inferiori sub raportul culturii, care nu se răspândește numai prin *școală* și *carte*, ci și prin mânăstiri, biserici și viu graiu ! [29 a] cu Mocanii, Ungurenii, pribegiți de dincolo tocmai de urgiea unei stăpâniri străine și vitrege, care îi asuprea și-i ținea departe de orice cultură, pe când Moldovenii se puteau cultiva în deplină libertate.

In afară de existența legendară și deci dubioasă a lui Mihai Creangă din Pipirig, N. Ţimiraș mai înregistrează în legătură cu obârșia ardeleană a lui Ion Creangă și o altă versiune, anume că : «acest bunic (David Creangă!) al scriitorului a venit în Pipirig din munții Făgărașului, aducând cu el gospodăria, vitele și turmele de oi pe care le-a trecut peste munte» [30].

Așa dar în tradiția orală a aceleeași familii găsim trei afirmații contradictorii în privința leagănului familiei și pricina bejeniei: 1. Localitate necunoscută — păpistășia; 2. Brașovul — revoluția lui Horia ; 3. Munții Făgărașului — transhumanța păstorească. Din acestea rămâne să aleagă cercetătorul viitorului, pe bază de documente noui, una din cele trei eventualități enumerate mai sus. Dacă n'o fi existând cumva și o a patra eventualitate !

[29 a] «Humuleștenii nu-s trăiți ca în bârlogul ursului, ci au fericirea de a vedea lume de toată mâna». (**Creangă**, Amintiri, III).

[30] **N. Ţimiraș**, op. cit. pag. 236.

Cu aceasta se încheie numărul sărac al izvoarelor de informaţie locale-moldoveneşti. La ele s'a mai adaos acum în urmă un izvor recent, trecut neobservat, pe care îl datorăm doctorului G. D. *Creangă* [31]. Acesta deţine informaţiile dela fiul lui Creangă, căpitanul Constantin, cu care era bun prieten, şi care i-a mărturisit, că: «Tatăl meu, Ion Creangă, nu poartă numele tatălui său, Ştefan al Petrei, ci numele mamei sale Smaranda Creangă, originară din Transilvania, cu obârşia din *Maramureş*. Şi cum în Transilvania există un mare cult pentru preoţime, fiind şi singura carieră mai înaltă şi independentă, ce o îmbrăţişam Românii, — aşa se explică de ce Smaranda *Creangă*, soţia lui Ştefan al Petrei, a pus atâtea insistenţe, ca fiul ei Ion Creangă să se facă popă». In sprijinul acestei afirmaţii nu ni se dă nici un document sau argument, aşa că o considerăm o părere personală a lui Constantin Creangă. Şi, continuă mai departe Dr. G. D. Creangă amintirile sale proprii : «După spusele tatălui meu, *strămoşul meu Creanga a venit ca preot în comuna Sân Petru, judeţul Braşov, din satul Creanga din Maramureş;* moşu-meu a fost tot preot, iar tatăl meu, neîmbrăţişând cariera de preot a fost pus să jure de tatăl său, că la bătrâneţe se va face cel puţin călugăr [32], ceea ce s'a şi făcut după moartea mamei mele, intrând în mănăstirea Ghighiu, unde a şi murit în 1908».

Originea lui G. D. Creangă ar fi deci aceeaşi ca şi a căpitanului Constantin Creangă : «Prin urmare şi unii şi alţii au purtat numele de *Cranga,* transformat mai târziu în *Creangă.* Şi unii şi alţii sunt originari din Transilvania, dinspre *Maramureş* Şi la unii şi la alţii a existat o puternică înclinaţie spre *preoţie*».

Dacă admitem ca adevărată relatarea de mai sus, putem considera ca loc de obârşie al familiei ardelene Cranga-Creangă comuna San-Petru din Ţara Bârsei [32], de unde au venit în Moldova, după cum am arătat mai sus, mulţi oieri cu turmele lor de oi, fiind bine cunoscuţi ca «oieri bârsani», cu oi «bârsane», de cari ne aminteşte acum şi vechea baladă «Mioriţa». Nu putem nega că un oier bârsan «Cranga» să fi descins dintr'o familie de preoţi, care, după cum am spus, nu erau la început sadea preoţeşti, aceasta şi din motivul că un preot bătrân nu şi-ar fi putut plasa feciorul său preot decât numai în comuna sa proprie, iar nu în alta străină, unde desigur preotul paroh de acolo avusese grijă să-şi pregătească un fecior de-al său ca urmaş, parohiile obţinându-se la început mai mult prin moştenire, ca un drept familiar.

Dar fiindcă este posibilă şi această obârşie locală, ne întrebăm, dacă nu cumva Crengeştii maramureşeni au căutat să ajungă în Moldova pe *alt* drum, mai scurt, mai lesnicios şi deci mai repede:

31 «**Originea lui Creangă**», notă de informaţie biografică, publicată în ziarul «**Universul**», No. 151 din 4 Iunie 1937.

32 Este o întinsă regiune din sud-estul Transilvaniei, cuprinzând maicuseamă judeţul Braşov şi Munţii Bârsei, care aveau trecători spre Muntenia la Bran şi Timiş.

coborând din Munţii Rodnei pe Bistriţa la vale, prin Vatra-Dornei din Bucovina, la Broşteni şi de acolo la Pipirig-Humuleşti.

Dacă strămoşul ardelean al lui Creangă a pornit din Munţii Făgăraşului sau Ţara Bârsei, el ar fi trebuit s'o ia pe Olt în sus, să treacă prin judeţele Trei-Scaune şi Ciuc, până în comuna Gheorgheni pe Mureş iar de acolo până la apropiatul Bicaz moldovenesc din Valea Bistriţei.

Pentru stabilirea punctului de plecare geografic al familiilor ardelene Creangă—Ciubotariul—Ciubuc—Stamati spre Pipirigul şi Humuleştii Neamţului ne-ar fi putut fi de mare folos, în lipsă de alte documente istorico-biografice, cunoaşterea provenienţei onomastice a altor familii de mocani (sau bănuite mocăneşti) din judeţul Neamţului ca d. e. : Bordeianu, Chiorpec, Dediu, Fosa, Fotea, Gâtlan, Goian, Mogorogea, Moşneaga, Nanu, Oşlobanu, Roşu, Roibu, Săvucu, Trăsnea, Ţandură, Ţuţuianu şi altele. Dar şi despre acestea (afară de «Oşlobanu», de care vom vorbi mai la vale), nu avem deocamdată decât indicaţii vagi. Ar rămâne să se cerceteze şi să se vadă, dacă aceste nume se găsesc pe ambele versante ale Carpaţilor: şi în Ardeal, şi în Moldova.

După cum am văzut mai sus, din acest mare învălmăşeag al cercetătorilor biografici a ieşit greu nedreptăţit şi obijduit bietul Ştefan a lui Petrea Ciubotariul, vrednicul şi modestul gospodar humuleştean. Numele lui merită totuşi să fie scos din umbrele nebăgării în samă, care pare să-l înghită, şi să fie apărat de dispreţul sau poate chiar bătaia de joc a celor, cari nu-l pot înţelege, aşa cum n'a putut fi bine înţeles şi preţuit la timpul său nici scriitorul Ion Creangă cu firea, purtarea şi ţărăniile lui moştenite dela părintele său.

Şi iată gândindu-ne la soarta vitregă, ce poate avea uneori după moarte, numele unui biet creştin, ne-a venit în ajutor o întâmplare, ca să putem prinde, ni se pare, urma ardeleană a acestor obscuri Ciubotari humuleşteni, pe care Ion Creangă (din cauza numelui său, luat după mamă), n'avea cum să-i scoată din întuneric.

Studiind harta regiunilor ardelene, limitrofe cu Munţii Oituzului şi Tarcăului, ce formau odinioară graniţa dintre Ardeal şi Moldova, ne-am zis că la descoperirea punctului geografic, celui mai apropiat, de unde ne-ar fi putut veni în judeţul Neamţ unul din ascendenţii celor patru familii, ce ne interesează (Stamati, Ciubuc, Creangă şi Ciubotariul), ne-ar putea fi de oarecare ajutor itinerariul cel mai firesc, mai uşor, mai scurt, care l-ar fi putut îmbia spre urmare pe acest bejenar ardelean, odată ajuns în valea Mureşului.

In această regiune muntoasă a Carpaţilor avem numai două trecători mai largi din judeţul Ciuc spre Moldova: a Ghimeşului, pe Trotuş, la sud şi a Tulgheşului, pe Bistricioara, la nord. Atât prima (cu punctul de plecare Miercurea Ciucului, din valea Oltului), cât şi a doua (cu punctul de plecare Topliţa din valea Mureşului, sunt mult prea distanţate de ţinta finală Pipirig-Humuleşti, mai difi-

cile și cu mari și obositoare ocoluri. De aceea ne-am oprit la o a treia cale, la jumătatea distanței dintre Toplița și Miercurea Ciuc, având punctul de plecare Gheorgheni din valea Mureșului. Ea este ce-i drept mai anevoioasă, dar mai dreaptă, mai scurtă, mai îmbietoare sub raport practic pentru un bejenar (fie el refugiat politic, persecutat religios, sau simplu păstor nomad de oi), al cărui scop este să ajungă cât mai repede la ținta dorită. Iar aceasta nu putea fi decât următoarea: dela Gheorghenii Ciucului la Bicazul ardelenesc; de-alungul părăului Bicaz la vale, până unde se revarsă aceasta în Bistrița, adecă la Bicazul moldovenesc; de-acolo pe Bistrița în sus până la Hangu, iar de aici, peste mitocul Bălan, și pe lângă mănăstirea Agapia până la Humulești. Sau : peste Călugăreni (mai sus de Hangu), peste Brânzeni, Plotunul și Pitiligeni la Humulești. Avem și un drum spre Pipirig, dar ceva mai lung: dela Farcășa (de pe Bistrița) peste Fundul Hălăucei și Bobotești, iar altul de munte (pentru cai și plăeșii pedeștri) dela Borca, peste Plaiul bătrân până la Pipirig.

Cercetând numirile de localități depe platoul Ciucului (valea Oltului, continuată de cea a Mureșului și porțiunea corespunzătoare din Munții Neamțului, n'am dat peste niciun nume topografic, care să fi fost transplantat de bejenari din Ardeal în Moldova, fapt care ne-ar fi putut oferi poate o indicație, că avem de a face cu o emigrare în stil mare, cu o colonizare de mai multe suflete, sau chiar familii, afară de unul singur. Asupra acestuia ne-a atras atențiunea o simplă întâmplare fericită: publicarea unei scurte notițe informative, intitulată «Premierea celor mai buni gospodari din *Vașlobenii* Ciucului» [33].

Cunoaștem din Amintirile lui Ion Creangă satul *Oșlobeni,* prin care trecea hojma harabagiul Moș Nichifor Coțcarul. Satul face parte din comuna Bodeștii Precistei, plasa Piatra-Muntele din județul Neamț; este situat pe podișul pe care curge Cracăul, la 16 km. de orașul Piatra [34].

Numele acestui sat ne mai rechiamă în amintire pe părintele *Niculai Oșlobanu* și fiul său Nică, colegul lui Ion Creargă, amândoi din Humulești și imortalizați de povestitorul nostru. Numele acestora arată clar locul lor de origine: *Oșlobenii.* Dar care anume ?

De părintele Oșlobanu pomenește Creangă de mai multe ori în Amintirile sale. Știm astfel că el slujea «la biserica Sfântul Lazăr de sub dealul Cetății» ; că «era om hursuz și pâclișît» ; «al dracului *venetic* și ceapcân de popă» ; «curat Ucigă-l Crucea l-a colăcit, să vie și să-și facă budihacea casă la noi în sat. Ferească Dumnezeu, să fie preoții *noștri* așa...» (Amintiri, II).

Din această caracterizare, plină de ironie, batjocură și chiar răutate, — o rară și aproape inexplicabilă excepție în Amintirile pline de humor senin al obiectivului Creangă, — trebue să reținem

[33] apărută în ziarul «**Universul**», No. 120 din 5 Mai 1939.

[34] Vezi «**Marele dicționar geografic al României**», vol. IV, 1901, pag. 616.

calificativul de «*venetic*» în Humulești, care nu seamănă cu preoții «*noștri*», aluzie transparentă la originea străină a acestui om pripășit și oploșit printre Moldoveni, străin necunoscut, pe care l-a «*colăcit*» Dracul din locuri depărtate.

Ne-am spus : părintele Oșlobanu, chiar dacă a venit din Oșlobenii Neamțului la Humulești, tot nu este băștinaș, ci străin, venit probabil de peste munți. Astfel am făcut legătura între *Oșlobenii* Neamțului și *Voșlobenii* Ciucului. Ne-am întrebat : n'o fi oare părintele Oșlobanu humuleșteanul original, prin ascendenții săi, din acest sat ardelenesc, situat în imediata apropiere a județului Neamț?

In județul Ciuc nu există comună cu numele de Voșlobeni (cum scrie corespondentul «Universului»), ci numai una cu numele exotic de *Voșlab,* (stație de cale ferată, situată pe linia Gheorghieni —Petru Rareș din valea Mureșului) și care abia după 1918 s'a transformat, primind forma actuală, românizată de *Voșlăbeni.*

In corespondența de ziar amintită se vorbește de o serbare, organizată de camera agricolă din Ciuc, cu prilejul căreia au fost premiați «cei mai buni gospodari din româneasca comună Voșlobeni», printre ei și un Emil *Ciobotariu !* Și ne-am întrebat : nu s'o fi rătăcit cândva în județul Neamț printre alți Voșlăbeni (= Oșlobeni), veniți din Voșlabul Ciucului, și vreun strămoș de-al lui Ștefan Ciubotariul, tatăl lui Ion Creangă al nostru ? Lucrul acesta nu poate fi considerat imposibil, ci dimpotrivă probabil. Și de aceea am căutat să ne informăm la fața locului despre posibilitatea unei astfel de emigrări și iată ce-a binevoit să ne răspundă părintele *Mihail Marieșan* protopop greco-catolic în Voșlăbeni : «Locuitori Voșlăbeni cari să fi trecut Carpații spre Moldova ori Basarabia și să se fi stabilit pe acolo, nu sunt. Comuna a purtat până la Unire (1918) numele de Voșlab, de atunci încoace Voșlăbeni. «Locuitorii Voșlăbeni își păstrează limba, portul lor rumânesc (moldovenesc), datinele și obiceiurile Rumânilor vechi, credința lor rumână-unită, dela care nemic nu i-a putut abate, deși în era ungurească au suferit mult» [25].

Părerea categoric negativă a părintelui Marieșan despre emigrările din Voșlab n'o putem împărtăși, căci nu se sprijină pe niciun document istoric vechiu, iar, ce privește credința unită a Voșlăbenilor, ea poate fi desigur foarte veche, dar nu *mai veche* decât cea ortodoxă, așa că o convertire dela ortodoxie la catolicism a Românilor din aceste părți *trebue* admisă. Rămâne numai de văzut când și cum s'a făcut această convertire și dacă nu s'au folosit cu acest prilej mijloace silnice, cari să fi putut provoca un exod, o bejenie «din pricina papistășiei», cum spunea David Creangă din Pipirig.

Preotul Niculai Oșlobanu, dela biserica Sfântul Lazăr din Humulești, povestea pela 1854, că: s'au împlinit «șeizeci de ani și mai bine, de când slujesc preuția». (Amintiri III). Aceasta vrea să spună că a început să preuțească de prin 1794, dată foarte apropiată de cealaltă, fixată de David Creangă din Pipirig: 1789. Ambele date

[35] Dintr'o scrisoare-răspuns, cu data de 17 Noembrie 1939.

fiind numai aproximative, ar putea foarte bine să coincidă și ar putea indica în acest caz o venire simultană a familiilor Creangă-Ciubotariul din Ardeal în județul Neamț.

Să nu uităm că la 1854 preotul Niculai Oșlobanu avea vârsta de cel puțin 80 de ani, că era așadar născut pela 1774. In timpul revoluției lui Horia (1784) avusese deci vreo 10 ani, vârstă la care ar fi putut emigra ușor din Voșlab cu părinții săi, refugiindu-se în Moldova, fie din motive politice, fie din motive de persecuție religioasă, ambele admisibile [26].

Indicii indirecte pentru originea ardelenească a familiilor Creangă-Ciubotariul și a altor numeroase familii moldovene din părțile Neamțului se pot găsi și în vocabularul, folosit de Ion Creangă, în opera sa, care este cel al țăranilor de prin Humulești-Pipirig și împrejurimi. Limba populației de prin aceste părți este foarte împestrițată cu ardelenisme (maghiarisme), care nu pot fi de dată recentă, ci o infiltrație veche, dovadă numărul lor apreciabil și răspândirea lor mare. Nu putem neglija în explicarea acestui fenomen lingvistic și faptul istoric al coborîrii de peste Carpați în Moldova a *Ceangăilor* de prin secolul al XIII-lea și stabilirea lor maicuseamă în părțile Bacăului, ce se presupune a fi întemeiat chiar de ei, și care se învecinează cu județul Neamț. In aceste părți ale Carpaților moldoveni găsim mai multe numiri topografice (de munți, râuri, localități) de proveniență maghiară, cari prin persistența lor până astăzi își dovedesc și vechimea relativ mare, ca: Bacău, Buzău, Cracău, Durău, Giumălău, Herăstrău, Rarău, Tarcău, Tazlău, etc. Din maghiarismele mai des întrebuințate în această parte a Moldovei (și deci și în scrierile lui Ion Creangă) cităm: băgău, birău, călău, ceangău, ceatlău, dudău, făgădău, gealău, heleștău, ferestrău, șalgău, etc., ca să nu amintim decât pe cele cu sufixul *-ău,* ca și numele topografice citate mai sus.

La acestea mai putem adăoga și următoarea serie, spicuită în fugă din însăși opera lui Creangă (în special din Amintiri): astrăgaciu, balmuj, bărbânță, batâr, belșug, beteag, boghet, ciocălău, cioclej, cotlon, cotruță, dâmb, dobă, dohot, dughiș, haidău, hang, hapsin, hartag, helge, husăș, ilău, megieș, meleag, melesteu, pogheaz, știoalnă, tărăboanță, țintirim, vindireu și altele.

Limba lui Creangă se înrudește sub raportul elementelor lingvistice de aproape cu cea a unui Ioan Pop-Reteganul, Ioan Slavici și altor povestitori populari ardeleni.

36 Părintele paroh ortodox, din Oșlobenii Neamțului, nu ne-a răspuns până astăzi la scrisoarea recomandată, ce i-am trimis-o la 6 Noembrie 1939. Tăcerea aceasta am putea-o interpreta ca o confirmare a părerilor noastre, expuse astăzi aici, sau chiar ale lui Ion Creangă din Amintirile sale dela 1881—1882.

Şi în această ordine de idei menţionăm în treacăt[37] descoperirea recentă făcută de Gh. Bogdan-Duică, a unor variante maghiare (ciangăe) a poveştii «Ivan Turbincă» de Ion Creangă, care a putut veni foarte bine din Ardeal: şi odată cu coborîrea Ceangăilor, stabiliţi în secolul al XIII-lea în văile Trotuşului, Tazlăului şi Siretiului; şi a păstorilor ungureni călători de prin veacurile XVI şi XVII; cât şi mai încoace prin veacul XVIII, odată cu imigrarea familiilor Stamati, Ciubuc, Creangă, Ciubutariul şi a altora.

Liviu Marian

37 Vom reveni în această privinţă pe larg intr'un studiu special asupra poveştilor lui Ion Creangă şi legăturile lor cu folklorul universal.

TREC TREI HAIDUCI

Trec trei haiduci cu pocnet de potcoavă
Prin luminişul «Celor trei isvoare»...
Deodată se opreşte cel mai mare
Şi spre ceilalţi se 'ntoarce cu voroavă :

— «Să poposim, măi fraţi ! O clipă doară.
Şi scoate plosca ceea, măi Peline,
Şi 'nchin-o la oblânc şi-apoi la mine,
Că prea mă simt în suflet cu povară !»...

Şi când bat caii iar poteca 'n ceteni,
Al buciumului svon prelung se stânge ;
Numai povestea neamului tot plânge
In sufletele celor trei prieteni...

Dragoş Vicol

P A I A Ţ A

Străină-mi pare în oglindă faţa :
Obraz de piatră, gură înroşită,
Nas strâmb şi roşu, geană năclăită...
O, nu, nu-s eu, acolo e paiaţa !

Plângi singură tu inimă mâhnită,
Cortina din spre Lume-o strânse aţa ;
Hai ! sprinten trupule, ca dimineaţa,
Stârneşte veselie netrudită...

Făcut-am gloata 'n hohot să tresară ;
Dar n'au fost ochi să vadă geana-mi udă,
Că mască port în mine ca afară.

Nu-i geamăn, nu-i adâncul plâns s'audă ;
Aştept zadarnic steaua să răsară.
Un hohot hâd săgeată greaua-mi trudă !...

Ada Crin

C U N U N I E

Impletite inimi, doruri împletite
pe aceeaşi cruce astăzi răstignite.

Visurile mele, gândurile toate
le-am cules din stele şi le strâng aproape.

Am făcut din ele candelă de aur ;
ţi le 'nchin buchete, ţi le dau tezaur.

S'au încins în horă zâmbetele mele
spulberând în noapte umbre, ceasuri grele.

Te ascund în mine şi te duc departe ;
Vultura pribeagă înălţimi străbate.

Impletite inimi, visuri regăsite
sub aceeaşi cruce astăzi zăvorîte.

Ronsarda Castro

C Â N T E C U L R O B U L U I

Nu's vrednic, Doamne, să m'apropii ca un câine,
Să muşc din Tine, flămând, ca dintr'o pâine...
Să-Ţi sorb din vânturi suflarea, ca orbul lumina,
S'adorm cu ea 'n grădina
Copilăriei, în aşternut de lună...

Cu sufletul, fereastră deschisă în moarte,
Nu mai urc pân'la Tine chemările toate...
Nu mai vântur, Doamne, zarea sfârşirilor,
In lanul ars de seceta amăgirilor...

Nu's vrednic, Doamne, umbra-Ţi s'o ating
In nopţile albe — ca un paing
O rază... Să-mi port fantomatica navă
Cu pânzele azurului — brumată dumbravă
De-acorduri, de fugă, de spaimă...

Ingheţat în Miază-noapte, fiord,
Tare eşti mare, Doamne, greu de rod...
Doamne, nu's vrednic s'aud linişti în noapte
Cum bat agonic, naufragiate,
In oceanul singurătăţii Tale...

Ecaterina Săndulescu

NU, N'AVEM NICI O VINĂ...

Nu, n'avem nici o vină... Noi mergem. Doar atât.
Nici unde însă nu ştim, nici cum nu ştim, nici cât.

Prin aride Sahare, prin munţi de icebergi,
Noi ascultăm porunca înfricoşată : Mergi !

N'alegem noi cărarea spre-anume porţi sau uşi ;
Nu suntem decât biete mecanice păpuşi.

Ne-a potrivit din spate cu cheia şi apoi
Ne-a îmbrâncit în hâdul pământului noroi,

Cu toţii : mic şi mare — sfinţi, paricizi, piraţi
Pe-aceeaşi sfoară 'ntinsă, a soartei, înşiraţi.

De-un cap al sforii trage spre Sine Dumnezeu,
De celălalt smuceşte Satan, şi-aşa mereu

Păpuşile se-agită, se muşcă, se isbesc,
Spre cer se 'nalţă-o clipă, apoi se prăbuşesc.

...Nu, n'avem nici o vină. Noi mergem doar. Atât.
Nu ştim nici unde însă, nici pentru ce, nici cât !...

Dinu Soare

LA 50 ANI DELA MOARTEA POETEI VERONICA MICLE

* 1850 — † 1889

1

S'ar fi cuvenit poate ca pomenirea poetei Veronica Micle să se cuprindă, simbolic, într'acelaşi volum comemorativ, închinat prietenului ei, Mihai Eminescu.

A biruit însă gândul că obeliscul majestăţii marmoreene se înalţă solitar din vremurile trecute şi peste cele viitoare şi că prietenia şi iubirea, înseşi aceste sentimente întruchipate în fiinţa Veronichii Micle, impun, dintr'o plină de înfiorare conştiinţă a măsurii, rămânerea, nu numai a ei, ci şi a tuturor învăţăceilor, la piedestalul statuiei «nemuritoare şi rece»...

Să pot întinde mâna s'o pun pe fruntea ta,
Incetul la o parte suviţele le-aş da,
Senină să rămâie, curată ca un crin
Icoană de iubire la care să mă 'nchin.

Dar tu ca un luceafăr departe străluceşti,
Abea câte o clipă în cale-mi te iveşti,
Apoi dispari, — şi 'n urmă rămâi în gândul meu
Vedenie iubită la care mă 'nchin eu [1].

Născută în acelaşi timp ca şi poetul (Em. 20 Dec. 1849, V. M. 1850) — Veronica Micle s'a stins în acelaş an, la 6 August 1889, ca şi Eminescu, «până a nu atinge încă al 40-lea an al vieţii sale» [2]. «Viaţa şi opera ei sunt ca una din acele drame antice, în care se cuprind trei piese deosebite, represintând cele trei fase ale aceleiaşi acţiuni: greşala, efectele ei, şi pedeapsa» [3]. Măritată în vârstă de 17—18 ani cu profesorul Ştefan Micle, mai în vârstă decât ea cu 34 ani, — *greşala* —, a avut fericirea şi nefericirea să-şi lege soarta şi viaţa de soarta şi viaţa poetului, între 1873—1877, deşi :

[1] *Veronica Micle:* Eu cătră dânsul.

[2] *Iacob Negruzzi:* Necrolog, în *„Conv. Lit"*, 1889, pg. 528.

[3] *N. Iorga: Veronica* Micle, în vol. „Pagini de critică din tinereţe" ed. Ramuri, pg. 166.

M'am gândit cu drag la tine până nu te-am cunoscut.
Te ştiam numai din nume, de nu te-aş mai fi ştiut,
Şi-am dorit să pot odată să te văd pe tine eu,
Să-ţi închin a mea viaţă, să te fac idolul meu [4].

«Mintea i se sfădia cu inima» [5] — *efectele* —, şi inima a fost mai tare. La 1879 profesorul Ştefan Micle moare. Poeta se mută în 1883 la Bucureşti, cu nădejdea unei uniri, prin căsătorie, care să-i alunge teama de a-l pierde. Firea şovăelnică a poetului în faţa acestui greu şi plin de răspundere pas în viaţă, a primit sfatul înţelept al lui Maiorescu pentru îndepărtarea gândului de căsătorie. Apoi în Iunie 1883 coborîrea întunerecului peste mintea celui mai strălucit cap...

Ispăşirea greşelii nu întârzie să se producă, îndată după desnodământul fatal al poetului. Retrasă la mânăstirea Văratic, poeta se stinge şi ea, discret urmându-şi prietenul şi iubitul, la o distanţă discretă.

«Ein schwärmerisch = romantischer Anfang, ein stürmisch romantischer = Verlauf, ein tragisch = romantisches Ende [6] —, din care egoismul istoriei literaturii se mândreşte cu un mănunchiu de poezii lirice, sentimente curate, cu corespondenţă, în opera amânduror.

Deşi atât de aproape de poet, Veronica Micle şi-a păstrat personalitatea în versul ei elastic şi cu imagini sugestive, în expresii, în noutatea gândirii şi sinceritatea sentimentelor, iar ca atmosferă este influenţată de Eminescu numai în partea a doua a activităţii ei care cade în robia sufletească a poetului. Alte poezii, scrise ori publicate mai dinainte, păstrează caracterul liricii contemporanilor preocupaţi mai mult de tematică decât de forma artistică, limpede şi concentrată.

Aceeaşi personalitate originală, acelaşi caracter deschis, uneori umbrit de o melancolie prea timpurie la vârsta 25—26 ani, explicabilă însă, se desprind şi din scrisorile ei adresate tinerei prietene, domnişoara *Eugenia Frangulea,* în Germania, unde aceasta se găsea la studii, ca bursieră de pe timpul ministeriatului T. Maiorescu la Instrucţia Publică, şi unde o întâlnise Samson Bodnărescu, şi el bursier din colecta «Junimiştilor», care o şi luă în căsătorie, la 10 April 1877.

[4] *V. M.:* M'am gândit.
[5] *N. Iorga,* ibid.
[6] *I. Scurtu,* Mihail Eminescu's Leben und Prosaschriften, pg. 39.

Doamna *Eugenia Bodnărescu* a murit acum câţiva ani. Scrisorile primite dela Veronica Micle între 1875—1876 sunt inedite, pe cât ştim, şi ne-au fost încredinţate de către doamna *Mariela,* nepoata lui *Samson Bodnărescu,* măritată cu d-l căpitan *Teodor Fortunescu.*

Domnul maior *Constantin Ciobanu,* din Marele Stat Major al Armatei, a avut amabilitatea să îndrepte pe camaradul d-sale d-l cpt. T. Fortunescu cu scrisorile *Veronichii Micle* şi cu altele de-ale

VERONICA MICLE

lui *Titu Maiorescu, Clara Maiorescu,* prima sa soţie, mama d-nei *Livia de Dymsza,* care trăeşte în Lituania, — spre scriitorul acestor pagini, care a inaugurat colecţia de «Studii şi Documente Literare».

Până vor apare în volumul al XIV-lea, se cuvine, ca şi aici să exprimăm soţilor Fortunescu, precum d-lui maior C. Ciobanu, recu-

noștința cetitorilor, că s'au gândit la momentul de pietate al comemorării poetei și de pomenire a prietenei ei Eugenia Bodnărescu.

Vom spicui câteva pasagii esențiale din unele epistole, caracteristice pentru sclipitoarea inteligență a poetei, pentru temperamentul și preocupările ei de ordin cultural. Ținem să subliniem însă că: *greșelile din textele Veronichii Micle nu sunt greșeli de tipar, ci inadvertențe linguistice și gramaticale*, frecvente nu numai în scrisorile poetei ci și ale altora.

Dacă alcătuitorii scrisorilor ar fi bănuit atunci când le trimiteau la o adresă exactă, că totuși gândul lor va trece în istorie, desigur că și-ar fi supraveghiat forma în care se exprimau. Dar atunci n'am fi avut o imagine fidelă a autorului prinsă din lăuntrul său fizionomic și psihologic. Conștiința intrării în publicitate impune un corectiv, care denaturează portretul sufletesc. Tocmai aci stă valoarea mărturiilor, credințelor, întristărilor sau fericirilor exprimate cu inima deschisă în epistolele închise și ferite de văzul și judecata contemporanilor. Depinde firește de structura fiecăruia ce-l interesează și ce culege din asemenea documente ale vieților care s'au stins. Dorința noastră ar fi ca din ele să se aleagă numai elementele cari contribue la luminarea operei și la fixarea personalității autorului.

Extrasele, în traducere românească, se dau pentru numeroșii noștri cetitori din Basarabia, Bucovina și Transilvania, cari n'ar cunoaște limba franceză și deci n'ar fi în măsură să rețină elementul substanțial din corespondență.

I. E. Torouțiu

2

1 Dec. 1875.

...«în definitiv, știi bine că eu nu sunt una dintre naturile privilegiate, care în orice moment își pot petrece. In prezent mă distrag cetind Tragediile Parisului, un roman destul de fad, după mine, însă știi că la noi aici, trebue să te ții de modă întrucâtva și cum romanul e foarte en vogue, nu-l pot trece cu vederea»...

24 Dec. 1875.

...«Intre alte noutăți care mă privesc, îți voiu spune că sunt invitată la balul clubului, dar închipuiește-ți, draga mea, că dacă ar fi să iau parte, ar trebui să fac o cheltuială de cel puțin 40 gal-

beni, şi pentru ce? Decât doar ca să apari într'o lume a cărei eleganţă te va uimi şi care va privi cu milă la broasca proletară care se îndeasă în mijlocul ei; spune şi tu, dacă merită şi dacă nu e mai cuminte să rămâi acasă; totuşi ,draga mea, cine ştie dacă, cu tot raţionamentul meu, nu voiu fi ademenită de vanitate să mă duc, deşi până acum nu mă gândesc nicidecum la aşa ceva»...

«...permite-mi să-ţi dau şi eu un sfat, anume să profiţi de timpul petrecut acolo, învăţând cât mai bine limba germană, ale cărei comori sunt incomparabile în raport cu altele şi care are adevăruri exprimate cu atâta farmec a căror inspiraţie numai Germanii au putut-o prinde, având darul şi privilegiul de a le răspândi în lume....».

24 Dec. st. n. 1875.

...«N'ai uitat, de sigur, că ne aflăm astăzi în ajunul Crăciunului; eu sunt departe de a fi gospodină bună, dar în asemenea zi toţi leneşii îşi aduc aminte că au ceva de făcut; aşadar îţi vei imagina pe prietena ta ocupată cu diferite pregătiri, iar dacă mă întreb care va fi rezultatul, nu găsesc altul decât doar Dumnezeu ştie ce nouă boală pe care o risc».

...Închipuieşte-ţi draga mea, să nu ieşi nicăieri 15, 20 zile în şir, să stai închisă în casă şi să te mulţumeşti, din timp în timp, cu oarecari vizite care în cele din urmă, de atâtea ori nu sunt decât plictisitoare; spune şi tu dacă trecându-ţi timpul în aşa fel, merită să mai pretinzi că trăieşti, la Iaşi. Mă vei întreba care e cauza ? Sunt o mie poate, şi nici una ; nu ştiu nici eu deocamdată, având doar conştiinţa efectului, un fel de apatie morală mă împiedică să ies sau să caut distracţii»...

27 Ianuarie, 1876.

...«Fără scuze draga mea! Eşti de-o răutate cu mine, încât n'o mai recunosc pe Eugenia mea; în vinele mele curge sânge nemţesc? de unde, dracu, ai aflat că sunt corcitură nemţească? — spune şi tu dacă asta nu-i minciună, ca să mă năcăjeşti, — dac'ar fi în mine sânge nemţesc, aş avea un temperament, care m'ar fi ajutat să găsesc fericire în lumea asta; dimpotrivă, eu nu mi-am găsit nici măcar pacea; însă pe onoarea mea, mult aş vrea să cunosc indiciile care te-au făcut să presupui că nu sunt de sânge curat românesc? este sângele tău grecesc care fierbe în tine, nu mai spun nimic despre asta şi aştept cu nerăbdare explicaţiile tale, care mă vor lămuri, şi trec mai departe. Trebue să-ţi mărturisesc cu

părere de rău că nu excelezi în şarada ta, fiindcă e falsă şi eu o susţin pe a mea, nu prea e modest din partea-mi, dar ce vrei? Mă port ca nemţoaică adevărată, *adevărul înainte de toate,* — vezi, draga mea, mi-ai dat o armă, iar acum, chiar tu trebue să suferi cea dintâiu lovitură făcută cu ea, asta înseamnă ingratitudinea lumii, dar care există prin ordinea lucrurilor.

25 Februarie 1876.

...«Sunt momente în viaţă, iubita mea prietenă, când simţi că se petrece ceva în suflet; al meu însă nu-i în stare să-şi dea seama precis de toate câte le îndură şi le simte, o stare care se poate traduce în următorul mod: sunt lucruri cari se înţeleg, dar nu se spun, iar sentimentul este de aşa natură, încât nu găseşti cuvinte care să-l explice, dar mai ales este o năzuinţă dibuitoare, c'o fi spre o fericire pământească sau poate cătră viaţa viitoare? nu ştiu, mă simt însă într'o stare de melancolie somnolentă şi cu cât primăvara înaintează, devin tot mai melancolică; dar, draga mea prietenă, nu le lua întocmai, veselie, melancolie, durere, fericire, toate trec şi poate chiar următoarea mea scrisoare îţi va spune despre o imensă fericire»...

...«Vezi că iarăşi îţi vorbesc despre distracţiile mele, care sunt mereu aceleaşi, dar de astă dată sper să am în fiecare Duminică până la Paşti cea mai frumoasă distracţie: cum ştii, societatea «Junimea» începe prelegerile publice, care sunt foarte frecventate de lumea înţelegătoare a utilităţii acestor cursuri»...

...«bietul Maiorescu, ar fi trebuit să rămână pe viaţă ministru de instrucţie, fiindcă n'a avut nici înainte şi nu va avea nici în viitor un succesor ca el»...

8 Martie, 1876.

...„Iartă-mi, dragă, stilul atât de retoric, care în cele din urmă nu-i decât efectul unei lecturi din zilele acestea... şi cum trebue să ştii că sunt foarte impresionabilă, nu mă pot degaja de atmosferă. Explicaţia aceasta n'ar avea nici un rost dacă simplitatea şi naturalul stilului nu mi-ar place atât de mult în scrisori şi în lucrări. Intr'adevăr, după mine nu este nimic mai stupid şi mai enervant decât frazele pompoase şi căutate pe care le întâlneşti pe ici, colo, de parc'ar vrea să tot ţie discursuri la Academia Franceză, iar nu să împărtăşească idei şi sentimente, care ne răsar din suflet»...

23 April, 1876.

...«Vrei să-ţi dau raport despre discursurile cari s'au ţinut la Universitate, dar este lucru foarte greu să-ţi fac un asemenea resumat, pe care dealtfel îl vei ceti în «Conv. Lit.», tot ce pot să spun este că dintre toţi au vorbit mai bine d-l Vârgolici şi Negruzzi iar eu regret nespus de mult că aceste admirabile cursuri s'au terminat atât de repede, ar fi trebuit ca toate Duminicile anului să fi fost consacrate acestor prelegeri»...

4 Iulie, 1876.

...«câţiva dintre oamenii distinşi şi capabili pe cari d-l Maiorescu i-a plasat ici colo în funcţii, dealtfel destul de modeste, toţi au fost puşi în disponibilitate; ce vrei draga mea, aşa se întâmplă totdeauna într'o ţară guvernată de partide, în momentul, când alţii ajung la putere, vin cu întreaga suită, compusă de cele mai multe ori din oameni fără importanţă; şi dacă poţi spune la fel despre d-l Maiorescu, cel puţin suita lui era elita societăţii noastre spirituale; asta se explică dela sine, un om inteligent şi erudit ca d-l Maiorescu, nu putea fi înconjurat decât de oameni inteligenţi»...

...Mă întrebi draga mea, dacă sunt tot melancolică şi stau mereu acasă ca şi iarna; acasă, nu, natura e prea frumoasă ca să te lipseşti de a o vedea şi contempla, cât despre melancolie, aceasta devine chiar mai mare la vederea misterioasei şi fermecătoarei naturi»...

3

VERONICA MICLE CĂTRE EUGENIA FRANGULEA

I

Jassy le 5 Novembre 1875.

MA CHÈRE ET DOUCE AMIE!

Je ne saurais te décrire le plaisir que ma causé ton aimable lettre que je viens de recevoir quelques moments avant; je ne tarde donc pas te repondre aujourd'hui même. Te voilà de nouveau sur les bancs de l'école, situation vraiement qui nous fait revenir sur notre passé alors quand petites et frivoles un livre à la main, nous faisions des rêves charmants sur notre avenir, tu dois te ressouvenir ma chère de quelles belles et douces illusions nos jeunes imaginations envisageaient cette vie qui pour tout dire n'est qu'une triste déception.

Dis si ce n'est pas un vain jouet que notre existence, hier tu

étiez encore professeur et directrice aujourd'hui timide et assidue élève de l'institut pedagogique de Gotha, je crois te voir lisant et travaillant pour atteindre ton bût comme tu le faisiez 7 ans auparavant, ah! si du moins tu avait aujourd'hui la même inspiration et la même confience dans l'avenir le temps passera vite et sans t'en apercevoir; mais patience ma chère le temps va son train, on ne peut ni le praisser n'i l'arrêter, deux ans s'écouleront et puis tu vas revenir de nouveau au sein de ta famille et au milieu de ceux qui t'aiment et qui regrettent ton subit départ.

Je dois t'avouer ma négligeance, figure-toi je n'ai pas visiter depuis ton depart ta famille; mais si je suis peu fautive tu dois m'en savoir gré vu le mauvais temps que fait chez nous. Comme tu sais, le jour que tu es partie il pleuvait, mais que diras tu en apprenant que depuis sept jours nous avons une neige formidable de sorte qu'on a essayer même les promenades en traîneaux, en voir l'aspect du Iassy, tu diras ma chère nous voilà en Siberie, ainsi le temps escuse en partie la non-visite chez tes parents, mais je tacherai le plus-tôt possible d'y aller et puis je t'écrirai de nouveau.

Je termine ma lettre en te remerciant pour les égards que tu as eu pour ton amie et colègue et sois persuadée que l'amitié qui nous a une fois uni sur les bancs de l'école, ne seccera jamais dusse-ti-il le sort nous exiler d'un boût de l'Univers à l'autre je crois être toujours ton amie comme tu seras la mienne.

Mille compliments de la part de mon mari qui m'invite de t'encourager à ta nouvelle entreprise. Ne m'oublie pas chérie et reçois mille doux baisers de la part de ta sincère amie.

VERONICA

N.B. Embrasse de ma part ta meilleure amie que tu as là bas, et dis-lui qu'elle m'est chère à l'idée seule qu'elle est l'amie de mon amie.

II

Jassy, le 1 Decembre 1875.

CHÈRE ET DOUCE AMIE!

Point de retard. — Il faut bien que ma petite ait vite une réponse de moi, c'est pour ne pas la laisser au moins pour un instant, de tomber dans l'erreur que son amie l'a oublié. Vraiement, ma chère, je ne sais pas quelle de tes amies, est plus empressée que moi, de repondre à tes charmantes lettres. Dès que je l'ouvre je cherche du papier, de l'encre et une plume, il me parait que ce soit un crime de remettre la reponse pour demain ou pour plus tard. Tu diras que c'est mon habitude — pas du tout. J'en ai une quantité de lettres auxquelles je n'ai pas encore repondi mot.

Et avec toi c'est autre chose, je me sens comme entraînée par une puissance étrange, à te communiquer tout ce qui me passe dans la tête. Rien ne me gêne, je ne tâche ni d'affecter ni de feindre, c'est que nous sommes liées d'une sainte amitié, dans un âge, où les ruseries du monde reel, n'avaient pas encore pris place dans

notre coeur. Tu dois reconnaître comme moi ma chère, n'est-ce pas? toute bonne en font que tu es, tu es diplomate un peu avec les autres, tandisqu'avec moi tu es plus sincère comme je le suis avec toi. C'est dans la nature des choses.

Tu te trompes un petit peu, ta chère maman malgré la promesse qu'elle m'avait faite, elle ne s'est pas encore montrée chez moi, et je lui en veux. Soit si gentille et écris lui de ma part, que je suis fachée, mais, fachée comme tu sais que je me fache quelques fois... Mais esperons qu'elle va venir et qu'alors tout s'arangera pour le mieux. Ma chère, tu me demandes, quels amusements avions nous encore par ici, outre les théatre, vraiement très peu de chose, si ce n'est quelques concerts qui se sont passés sans moi.

En somme, tu sais bien, que je ne suis pas une de ses natures privilegiées, qui peuvent s'amuser à tout moment. Je me donne comme distraction à present la lecture des Tragédies de Paris un roman d'ailleurs assez fade selon moi, mais tu sais que chez nous on doit un peu suivre la mode, et comme ce roman est beaucoup en vogue, je ne jeux pas m'en passer.

Que te dirai-je encore en fait de nouvelles? si ce n'est quelques mariages qui ont eu lieu: le Colonel Dabija a épousé M-elle Cozadini, Mr. le Dr. Paridi une autre M-elle Cozadini. Mr. Etienne Mandrea M-elle Gheuca.

Dans ta prochaine lettre que j'espère recevoir de toi, fais moi savoir je t'en prie comment vont tes études, si l'allemand ne te fait pas grand dificulté. Je m'interesse beaucoup que ma petite Eugénie soit à Gotha comme à Jassy une étoile au milieu de ce monde écolier, ce de quoi je n'en doute pas. Tu vois ma chère que je remplie avec conscience tes voeux, toutes mes lettres finissent au bàs de la quatrième page où je finis en t'embrant de coeur et d'âme.

VERONICA

III

Jassy. Le 24 Decembre 1875.

CHÈRE AMIE!

C'est à peine hier, que ta charmante lettre m'a été remise par Mr. Nițesco. Je me demandais beaucoup: quelle pouvait, être la cause de ton silence. Car abituée déjà à recevoir de toi toute, les quinzaines une nouvelle, dans ma trop grande susceptibilité, je me croyais oubliée de toi ce qui me chagrinait beaucoup et me fesait penser à l'inconstence de tout ce qui nous entoure dans ce basmonde. Combien je te suis obligée maintenant, en me voyant detrompée par ta missive et par ta belle photographie que tu eus l'amabilité de me l'envoyer; donc, je t'en remercie pour l'une et pour l'ature car toutes deux m'ont arraché le doute qui si souvent nous mène au scepticisme.

Tu me parles d'amusements cherie, oh! mon âme s'y prête si peu maintenant aux amusements que je n'y pense pas même, je ne sais quel subit changement s'est opperé en moi, mais je sens

que mon coeur depuis l'année passée a vieilli de dix ans tant le monde m'ennuie et tant je me sens blasée de tout ce je vois.

Entre autres nouvelles qui me regarde, je te dirai que je suis invitée aux bals du club, mais imagines-toi ma chère que pour y aller on doit faire pour peu une dépense de 40 et pour qoui? Si non pour paraître dans un monde dont l'élégance vous éblouit, et qui regarde d'un oeil piteux *la grenouille proletaire* qui se fourre dans son sein; dites si ça vaut la peine, et s'il n'est plus raisonable de rester chez soi, et pourtant qui sait ma chère, si malgré tous mes raisonements je ne serai pas tentée par la vanité d'y aller quoique jusqu'à présent je n'y pens pas. Ce soir au palais aura lieu le premier bal de la Réunion je n'y vais non plus, au théatre je n'ai pas encore été, en somme je mène une vie tout-à-fait casanière et où je trouve du loisir. Tu flates tant mon style ma chère que je devrai me croire pour quelque chose, mais je sais bien, que je suis loin des louanges que ton indulgence me prodigue, et ce n'est que ton amitié et bienveillance qui trouve un jeu de charme en lisant mes lettres, où malgré toutes les incorrections tu sens qu'elle te parlent de mon amitié.

J'accepte avec grand'plaisir, le conseil que tu me donnes de ne plus lire des romans ce qui d'ailleurs m'arrive assez rarement, et a mon tour permets-moi de te donner aussi un conseil: c'est de maittre à profit le temps que tu passes la-bas et d'apprendre le mieux possible la langue allemande, les tresors literaires qu'elle contiènt sont incomparables en raport avec les autres, ce sont des verités exprimées avec tant de charmes aux quelles il n'y a que les allemands qui ont saisi l'inspiration et ont eu le don et le privilège de les rependre dans le monde et l'on dirai à juste titre que ce n'est qu'avec la verité sous les yeux que l'on peut se creer un empire... Pardonne si ma lettre pour cette fois n'est pas aussi longue que les autres.

Je t'embrasse de tout mon coeur.

VERONICA

IV

Le 24 Decembre N. S. 1875.
Jassy.

CHÈRE ET DOUCE AMIE!

Comme tu dois te rappeller nous sommes maintenant dans la veille du Noël; — je suis loin d'être une exelente menagère, pourtant dans un tel jour que celui d'aujourd'hui, tout les paresseux se souvent qu'ils ont quelque chose à faire, donc tu dois envisager ton amie bien ocupée avec toutes sortes de preparatives, et si je me demande quel en est le bût, je ne trouve pas un autre, si ce n'est le risque d'attraper Dieu sait quel nouvelle maladie. Pourtant, malgré toutes mes occupations, je ne puis pas remaîttre à demains, la réponse que je te dois, et, faisant trêve d'affaires je me remets à toi.

Que te dirai-je ma chère? Si ce n'est que j'ai tout-à fait oublié. Si je vis à Iassy ou bien en Chine ou autre part. Figure-toi ma bien

aimée de ne pas sortir nul part quinze ou vingt jours de suite, rester enfermée chez soi et être à la merci de voir de temps en temps quelque visite, qui du reste, assez souvent ne fait que nous ennuyer; dites moi si un tel passe temps vaut la peine de pretendre qu'on vit, et qu'on à Iassy. Tu me demanderas qu'elle en est la cause? Mille peut-etre et aucune; moi, jusqu'à présent je l'ignore, n'ayant que la conscience du l'effet, c'est une sorte d'apatie morale qui ne m'engage ni à sortir ni à me donner d'amusements. Mais laissons pour le moment de côté tous nos ennuis; les fêtes arrivent et l'année est prête à atteindre sa fin, et, esperons que celle qui arrive sera d'un meilleur augure; je parle au pluriel ma bien aimée, puisque je presume, que toi là-bas ne t'amuse non plus; en apprenant on emploie bien son temps mais c'est loin d'être un amusement enfin, le temps va son train et il ne songe pas à nous, laissons-le donc aller et allons-nous aussi jusqu'au terme où il voudra nous arreter.

Pour trancher le ton par trop languissant de ma lettre, je veux te donner des nouvelles, et toujours de nouvelles de mariages: Un certain Mr. Lieutenant Amfilofie epouse M-elle Xenopol, un des M-rs Draghici epouse M-elle Predidici et comme c'est l'usage de feliciter *avant le mariage* je les felicite aussi, après, c'est une autre demande; mais n'anticipons pas l'avenir des ceux qui dans ces moments par leur âme habitent le ciel.

Je te trouve un peu malicieuse, comment oses tu te mauquer de moi en demandant de t'envoyer de mes oeuvres, mais quels oeuvres? mechante que tu es! Je gage qeu Eugénie, comme son nom contient le genie, a déjà composé un beau volume contenant des beautés literaires, et que transportée et ravie de son oeuvre croit que son amie en fait autant; sois en paix, je n'y pense pas même, tout mes oeuvres sont ces lettres que je t'engage de les garder, pour faire avec les tiennes un volume, et qui portera le plus saint cachet: celui de l'amitié. Maintenant que je me suis reconciliée avec toi je veux te donner une explication. Tu crois d'après ce que je lis dans ta lettre que la photographie m'a été remise, en même temps que la lettre, c'est à dire de beaucoup plus tard que tu me l'avais envoyée; non, ma chère, je l'ai reçu par Mr. ton père qui a eu l'amabilité de venir nous voir une fois, bien avant la lettre de Mr. Niţesco, et maintenant ne t'imagine plus que quoique dans la même ville nous ne nous voyons pas, si fait, je le voudrais bien plus souvent, mais nous avons chez nous des neiges et des froids comme en Siberie, ce qui empêche les visites.

Je crois que tu ne pourras pas te plaindre à présent de mes lettres, elles sont d'une telle longueur qu'elles doivent te fatiguer rien qu'en les voyant, après la lecture, tu sentiras la necessité de faire une bonne somme pour te remaîttre et une autre pour oublié toutes les blagomanies qu'elles contienent, donc, je finsi ici tout ce que j'ai à te dire pour le moment en ajoutant la plus douce et sincère felicitation pour la nouvelle année. Reçois les saluts de mon mari et de ma part un doux et tendre baiser.

VERONICA

Passe-moi la mauvaise ecriture, ma plume est tout à fait abimée.

V

Jassy, le 27 Jenvier 1876.

CHÈRE ET DOUCE AMIE!

Pardonne-moi si cette fois, je ne fus pas aussi exacte avec ma réponse comme je l'étais jusqu'à present; la vraie cause, ce sont quelques occupations imprévues, parmis les quelles tu dois notter les visites que pendant ces jours de fêtes on reçoit et l'on doit rendre; et, avec la quelle occasion j'ai eu le plaisir d'aller chez tes parents, et eux à leur tour sont venus chez moi, ils se portent tous trés bien. Caty m'a montré son chef-d'oeuvre de *perforation* et m'a promis un abat-jour travaillé par elle même.

Tu veux ma chère que je te rends un compte minutieux, de la manière dont j'ai passé les fêtes; sur cela je n'ai pas grand'chose à te dire, si non, que j'ai été une fois au théatre, on réprensentait pour la première fois *les folies dramatiques,* le reste du temps je l'ai passé presque tout-à fait chez moi; un soir Hélène est venue chez moi et nous nous rendîmes ensemble chez la famille Macaresco où nous restâmes jusqu'à 11½ heures.

Trèves d'escuses ma chère! Tu es d'une telle malice avec moi que je n'en reconnais plus mon Eugénie; dans mes veines coule du sang allemand, mais d'où diable as tu pris connaissance que je suis *corciu nemțesc?* — dites si ce ne sont pas de blagues pour me taquiner, — ma chère s'il y avait en moi du sang allemand je serais d'un tempérament qui me ferait trouver du bonheur dans ce bas-monde, et loin de ça, je n'en trouve pas même la paix; mais parole d'honneur je voudrais bien savoir quels sont les indices qui t'ont fait presumer que je ne suis pas d'un sang pur romain? c'est ton sang grec qui bouillonne en toi je ne dis plus rien sur cela et j'attends avec impacience tes explications qui me mettront au jour du fait et je passe outre. Je dois t'avouer avec regret que tu n'escèle pas dans la charade, vu, qu'elle est fausse et jè soutiens la mienne c'est peu de modestie de ma part, mais que veux-tu? J'agis en vraie allemande *la verité avant tout,* — vois-tu ma chère tu m'as donné une arme et c'est toi qui dois subir le premier coup que je veux porter avec elle c'est l'ingratitude du monde et qui existe dans l'ordre des choses.

Après t'avoir percé le coeur, m'énveloppant du manteau de la chevalerie du moyen-âge je te prie de t'avouer vaincue et de me remaittre ton armure ton casque, pavaze cet et reconnaitre que je te suis superieure dans le champs de la charade; en pédagogie je suis ta vassale. Maintenant des nouvelles; je ne sais pas si tu as entendu parlé d'un certain Capitaine Pruncu qui avait une charmante maitresse, cette malheureuse femme à l'aveux que lui a fait le capitaine qu'il veut se marier, elle s'est empoisonnée et morte on l'a enterré depuis quelques jours.

Le dimanche passé ont eu lieu les noces de M-elle la princesse Grégoire Sturdza avec le prince Conachy Vogoridy le lendemain ils sont partis pour Vienne, Paris etc.

Voilà ma chère et bonne Eugenie tout ce que j'ai à te dire

pour le moment, mon mari charmé de ce que tu ne l'oubli jamais t'envoie une foule de compliments ma mère aussi et moi la soussignée. Je t'embrasse mille et mille fois de coeur et d'âme ton amie pour toujours.

VERONICA

VI

Jassy, le 15 Fevrier 1876.

CHÈRE ET DOUCE AMIE!

Me voilà de nouveau en retard de quelques jours avec la reponse que le dois à ta dernière lettre, ne m'acuse pas cette fois-ci de paresse, la cause en est le manque de papier à lettres, et, comme je voulais changer le format, je devais l'acheter moi-même, pour satisfaire encore un de tes desirs, celui de t'écrire de lettres longues à n'en plus finir. Quant à moi je preferaîs le format plus petit car alors l'écriture est plus serrée, tandisque sur un grand papier la main s'élance trop elle va même au grand galop, les idées n'ont pas le temps de se murir un petit peut, en sorte qu'en relisant la lettre, on s'aperçoit avec peine que pendant quatre pages de grifonage on n'a rien dit, c'est-ce qui va t'arriver maintenant avec ton tant, réclamé *grand format,* tu auras beau lire et relire ma lettre, tu ne trouvera rien autre chose si ce n'est que ton amie qui a tracé ces lignes, encore fussent-elles joliement écrites!?! *Compte rendu.* Avant hier Helène a été chez moi, elle m'a dit qu'elle t'a écrit une lettre trois semaines après avoir reçu la tienne et je suis sûre que tu ne l'acuse ni de paresse ni d'indifference, mais tu prendras pour de bon tout ce qu'elle te dira, tandisqu'avec moi tu agis bien autrement petite mechante que tu es! Je compte aller ces jours-ci chez tes parents que je n'ai plus revu depuis leur dernière visite chez moi. C'est le carnaval chez nous? A ce qu on dit je crois aussi qu'il y est, personnellement ou intimement si tu veux je te dirai que pour moi ça m'a laire de la grand'carême, je n'ai pas pris aucune part à toutes nos fêtes, ni aux bals ni aux soirées pour en sentir le charme du carnaval je vis ma chère amie dans une si grande intimité et amitié avec *moi-même* que je puis dire je trouve tant de plaisir et n'y passe guère cette situation de mon âme qui m'a fait plus heureuse que mille autres plaisirs. Que te dirai-je en fait de nouvelles, nouvelles que tu attendes si ardement, la seule c'est la crise financière qui alarme tout le monde et nous en fait subir un petit peut les conséquences. D'auquun mariage ne se parle plus, rien d'extraordinaire n'y est arrivée si ce n'est la Heller qui arrive avec sa troupe pour nous donner 12 representations, trois ducats la loge s'il vous plait si non adio plaisir d'entendre une belle musique.

Ma chère je finis malgré moi cette lettre j'aurai envie de t'écrire, encore, mais je n'ai plus de place pour te prier de faire mes plus tendres amitié à mon amie Eugènie, tu lui diras que je l'embrasse mille fois.

VERONICA

VII

Jassy, le 25 Fv. 1876.

MA CHÈRE ET DOUCE AMIE,

Comme pour te dedomager de ma dernière lettre, j'ai envie de t'écrire maintenant une bien longue, lemplie de tout ce qui se passe dans mon âme. Il y a certains moments dans la vie, ma douce amie, où l'on sent que quelque chose s'y passe, mais *le moi* n'est pas en état de rendre un compte exact de tout se qu'il subit de tout ce qu'il sent, ça peut se traduire de la manière suivante: *cela s'entend mais ne se dit pas,* où l'âme sent d'une telle manière qu'il n'y a pas des paroles pour interpreter ce sentiment, qui tout d'abord n'est qu'une vague aspiration, est-ce pour un bonheur terrestre, ou bien pour la vie à venir? je n'en sais rien, tout ce que j'éprouve c'est un état d'une reveuse melancolie, et, à mesure que le printemps arrive, je me sens devenir plus mélancolique; mais ma chère amie n'y faîtes pas attention, gaieté, melancolie, chagrin, bonheur tout passe et peut-être dans ma prochaine lettre, je ne te parlerai que d'un bonheur immense. Encore une fois tu veux que je te parle de mes distractions, elles sont toujours les mêmes, mais j'espère maintenant avoir chaque dimanche jusqu'aux pâques la plus belle distraction: comme tu sais la société literaire *Junimea* commence ses prelections publiques, qui sont très frequentées par le monde qui sait aprécier de quelle utilité sont ces cours. Tu me parle de M-elle Keller ma fois je ne compte pas y aller, ses lojes sont d'un prix exorbitant, pour la crise financiere où nous a plongé ces revoltes dans l'Orient, de sorte que je puis dire, que cette année le monde n'a pas été si gai que l'année passée.

Le dimanche passé ont eu lieu les noces de M-elle Xenopole; j'ai été invitée la veille à la cérémonie du fil-d'or, comme tu sais que c'est l'usage chez nous, mais je ne suis pas allée.

Autre chose que te dirai-je encore si ce n'est qu'un certain Mr. Leon Ghica un beau jeune homme de l'aristocratie, c'est donné un coup de revolvère dans la poitrine, on ignore absolument la cause qu'ai pu le decider.

D'après ta lettre je vois que tu es inquiète, ne sachant quel sera ton avenir après le changement qui eut lieu au ministère de l'instruction (pauvre Majorescu il aurait du être pour la vie ministre pour l'instruction, car il n'a eu ni précedent et il n'aura pas un successeur comme lui) mais tu sais qu'il a été remplacé par Carpe qui, suit la même politique que Maioresco, étant membre de la *Junimea,* par consequence tu dois être tranquille et continues ton travail, et même si tout un autre parti viendra au ministère les boursiers, continueront d'être boursiers jusqu'à ce qu'il finiront leurs études.

Maintenant ma chère que j'ai écrit tant de page, tu me permettrez de te quitter pour le moment, reprenant la continuation aussitôt que j'aurai une reponse de toi.

Les miens te saluent moi je t'embrase cordialement.

VERONICA

Passe moi ma chere, la manière dont j'ai commencé cette lettre c'est un signe assez significatif de mon état reveur.

VIII

Jassy, le 8 Mars 1876.

CHÈRE ET DOUCE AMIE!

Il me parait que j'entends ton exlamation en ouvrant cette lettre: De nouveau une missive de cette amie, qui vraiement, commence à m'embêter avec son trop d'exactitude! n'est-ce-pas que c'est ainsi que tu vas recevoir ce nouveau messager de Iassy?

Mais mon Dieu que je suis malicieuse et injuste, puis-je jamais me permettre de croire qu'une lettre de ma part puisse causer de l'ennui à ma douce amie! Quand les siennes me font tant de plaisir et quand un volume me suffirait à peine.

Ma chère escuse mon style tout-à-fait sur un ton exlamatoire qui au bout du compte n'est que l'effet d'une lecture que j'ai faite ces-jours-ci (c'est la vie, les amours et les infortunes d'Héloise et Abailard que j'ai lu) et comme tu dois savoir, que je suis même très impressionable, je suis encore sous l'impression. C'est une explication qui n'aura auqun raison si la simplicité et le naturel d'un style ne sera pas tout ce que j'aime dans les lettres et dans les ouvrages. Vraiement rien de plus bête et de plus ennuyant selon moi que: ces phrases pompeuses et recherchées que l'on rencontre par-ci par là, on dirait que c'est toujours un discours de reception à l'Académie Française que l'on veut faire, mais pas une communication d'idées et des sentiments qui s'élance de notre âme. Après avoir si bien plaidé la cause de mon style je passe aux nouvelles.

Toujours et toujours la même chose: je m'embête, je m'ennuie et je me meurs. Un voyage n'est ce pas?

Mais il faut du *quibus* dirait un etudiant parisien dans son familier argaut, or n'ayant pas du quibus on reste tranquillement à Iassy, et l'on fait journellement une promenade sur l'asfalte, si les pieds ne nous font mal du Copou jusqu'au palais et vice-versa c'est-ce que je fait sans y manquer quand le temps fait beau. Mais consolons nous ma chère le temps d'épreuve est passé, le printemps arrive, et avec l'equinoxe changeront nos dispositions.

D'après ce que j'ai appris tu vas quitter en peu de temps Gotha pour te rendre à Calmberg; je crois que tu seras si gentille de me faire savoir ton adresse, pour ne pas interompre notre corréspondence, tu dois reconnaître que je fais un peu le metier des journalistes qui prient leurs abonnés de leur faire savoir l'adresse pour ne pas interrompre l'envoi regulier de leur *fadaises.*

N'ayant plus rien à te communiquer, je te prie de recevoir mille compliments de la part de mon mari, qui m'engage en même temps de te prier de m'écrire en allemand, mais ne faites pas, je ne serai pas en état de te repondre.

Je t'embrasse tendrement sur les deux joues. Ton amie.

VERONICA

IX

Jassy le 23 Avril 1876.

CHÈRE ET DOUCE AMIE!

Je ne sais pas quelle puisse être la cause, mais je m'apperçois que notre correspondence est devenue un peu rare, ce qui me fait de la peine, car j'étais très habituée à recevoir toutes les quinzaine une missive de toi; j'espère que reprendrons notre encienne habitude. Je t'en suplie ne me parles plus de *Nosthalgie*, si tu savais comme c'est ennuyant à Iassy tu remercierais le bon Dieu de te trouver à Gotha ou n'importe ou seulement pas à Iassy.

Tu veux ma chère que je te fasse un compte-rendu des discours qui ont eu lieu à l'Université, mais c'est une chose très difficile, celle que de te faire un pareil resumé, et qui d'ailleurs tu pourras le lire dans les Convorbiri Literare, tout ce que je puis te dire, c'est que du tous. Mr. Vergolici et Negroutzi ont parlé mieux, et que je regrette infiniment que ces admirables cours ont fini si vite, il faudrait que pendant toute l'année, les dimanches soiens consacrées à de pareilles prelections.

En fait de nouvelles, je n'ai qu'une seule et bien triste; tu as connu pour sûr, au moins de vue M-me Emilie Gherghel, et bien cette charmante femme, pleine de douceur et de nobles qualités, est morte, d'une mort très subite, hier a eu lieu son enterrement à l'eglise Buna-Vestire, beaucoup de monde et surtout beaucoup de femmes ont assisté à son obsèques et ont pleuré sa fin prematurée en outre Mr. Petrino le poêt lui a fait un discour assez bien senti.

Que te dirai-je encore, aujourd'hui j'ai voulu visiter tes parents mais il faisait une chaleur etouffante et malgré moi j'ai dû renoncer pour à bientôt. Mr. ton père a été chez avant hier, (moi je n'étais pas à la maison) mais mon mari y était et lui a dit que tu n'as pas encore reçu ta bourse ce qui m'a fait beaucoup de peine, j'ai voulu écrire à Mr. Nica le directeur du ministère que je connais, mais j'ai entendu qu'il n'est plus directeur puisque un nouveau ministère a succédé au ministère de Lascar Catargi, et tu sais l'habitude traditionelle de notre gouvernement, dès qu'un ministère s'en va, celui qui lui succède detruit et change tout ce qu'a fait le precedent, c'est là cause que nous allons si bien et que nous progressons si admirablement!!! c'est à dire que nous sommes continuellement dans un état de fluctuation les nôtres n'ont la moindre idée de stabilité, et ignorent complétement les biens qui en resulte. Tu as beau dire qu'a Gotha on sait ce qu'on fera d'ici à un an, tandisque chez nous on ne peut savoir ni d'ici à demain ce que-peut arriver de bon ou de mauvais.

Après avoir parlé aussi un peu de politique je t'embrasse tendrement en te priant de m'écrire dès que tu recevras ma lettre.

J'embrase aussi ton amie et je prie de te reconcilier avec elle.

VERONICA

X

Jassy, le 28 Mai 1876.

CHÈRE AMIE!

Il arrive quelquefois à l'homme de passer son temps sans savoir comment et sans pouvoir faire ce qu'il voudrait, ainsi c'est passé mon temps depuis ta dernière lettre jusqu'au moment où je t'écris cette lettre. Je n'avais plus des marques postales et journallement je me proposais d'en achéter et le soir venu me trouver toujours sans marques, et, comme je ne voulais pas t'envoyer des lettres non affranchies je ne pauvais pas t'écrire. Aujourd'hui c'est dimanche chez nous, peut-être à Berlin aussi, donc étant dimanche je m'ai solemnellement: il faut que j'écris à Eugenie, mais toujours je n'avais pas des marques et le coeur bondissant de colère contre ces malheureuses marques, je suis sortie en ville et j'en ai acheté et comme tu vois une lettre t'arrive.

Que te dirais-je encore de chez nous? Pour sûr rien de bon et rejouissant, car la dernière semaine il à neigé et gélé; la temperature a descendu à 2 degré sous zéro et note bien deux degrès Réomuriens, de sorte que dans presque toute l'entendue du pays les vignes ont été abimés par le froid, les legumes et les fruits; c'est une calamité chez nous, que ces subits chargements de temperature; un mois avant il faisait une chaleur tropicale et maintenant il fait froid.

Madame ta mère a été chez moi une fois accompagnée de Caty et une fois seule, la première fois quand elle est venue, elle m'a donné ta nouvelle adrresse. Tu dois être bien heureuse d'habiter Berlin au lieu de Calemberg, car d'après ce que j'ai entendu le Seminaire est loin d'une demi- heure de la ville et ça aurait du t'ennuyer beaucoup d'être toujours encloitrée sans pouvoir sortir au moins de temps en temps à la promenade ce que d'ailleurs ne coute rien.

Ma chère amie comme je voudrais bien être aussi une années où deux à Berlin pour bien apprendre si tu savais combien c'est noble et imposant de parler l'allemand tandisque le français est de nos jours quelques choses de si commun car à chaque pas on l'entend parler et surtout tu sais qu'au théatre, dans les salons et dans la rue tout le monde ne parle que le français et quand on entend une personne de bonne condition parler l'allemand on l'écoute avec tant de plaisir tâche donc ma petite amie d'apprendre *die schöne deutsche Sprache, und schreibe mir nicht mehr französisch nur deutsch da durch werden wir die Sprache lernen.*

Je crois qu'auqun mot n'est pas bien écrit sois si bonne et corriges-moi.

Ich küsse dich
VERONICA

XI

Jassy, le 28 Juin 1876.

CHÈRE AMIE!

Qu'est-ce qu'il y est arrivé depuis que tu es à Berlin?, c'est une ville fatale pour notre corréspondence, tu ne m'écris plus et moi de même.

Mais aujourd'hui quoique je ne suis pas disposée à écrire je prends la plume pour tracer quelques lignes destinées à mon Eugènie que j'ai tout-à-fait abandonnée. Ma chère tu m'excusera si je ne t'écrirai pas beaucoup cette fois-ci, mais comme hier j'ai été avec mon mari chez tes parents, j'ai cru de mon devoir de te faire savoir ma visite. Madame ta mère m'a fait lire la petition que tu a faite à notre Princesse, mon mari l'a aprouvée, il l'a trouvée très bonne, bien conçue et très justifiable. Ton père n'était pas à la maison au moment que nous y sommes arrivés, Caty était très fatiguée à cause des examens qui ont eu lieu hier et avant hier. J'ai trouvé le logement de ta mère très gentil propre et très confortable.

Mainetenat je te quitte et tu dois m'escusez à cause de mes confitures de cerises qui ne veulent pas savoir que je suis occupée à écrire.

Escuses-aussi mon silence ma chère et reponds moi le plus tôt possible.

Je t'embrasse mille et mille fois ton amie sincere et devouée.

VERONICA

XII

Le 4 Juillet 1876.
Jassy

CHÈRE ET DOUCE AMIE!

Je te remercie bien des fois pour l'amabilité que tu eus de repondre si vite à ma lettre; vraiment ça me pesait sur le coeur, de ne plus nous entretenir par des lettres, le seul moyen que nous avons pour le moment. Mon amie, plus que toi je connais la triste situation dans laquelle tu te trouves, ayant été témoin à tous les actes arbitraires de ce nouveau ministère; aucun de ces gens distingués et capables que Mr Maioresco avait placé par ci par là en faction du reste assez modeste, tous ont été mis en disponibilité; — que veux-tu ma chère ça arrive toujours dans un pay gouverné par les partis, sitôt qu'une d'elle arrive au pouvoir, elle vient avec toute sa suite composée, la plus souvent, de gens de peu d'importance; et si l'on peut dire la même chose de Mr. Maioresco, du moins sa suite était l'élite de notre monde inteligent; ça s'explique de soi-même, un homme inteligent et érudit, tel que Mr. Maioresco ne pouvait être entouré que de personnes inteligentes, tandisque les

autres, gens bornés et incapables, ils trainent après eux autant de bêtes qu'il en peuvent recruter, on peut très bien leur apliquer l'ancien proverbe: tel maitre, tel valet, et avec ça laissons-les, et disons leur qu'ils s'en aillent paître, seulement qu'ils te laissent finir tranquillement tes études.

Tu me demandes ma chère si je suis toujours melancolique et casanière comme pendant l'hiver, casanière pas, la nature est trop belle pour ne pas aller la voir, la contempler, quant à la melancolie elle ne devient que plus forte à la vue de cette mysterieuse et belle nature, tout dans cette saisons vous fait rever, et qu'est-ce la melancolie? si non un état d'une triste reverie.

Tu me demandes encore si les promenades sont animées, oui ma chère amie je crois qu'elles sont plus animées que jamais, quoique la crise est très grandes, mais tu sais que les nôtres savent bien se moquer de la crise, même si ils devaient payer cent pour cent il faut que la traine aille tout de même; mais ceux qui ne veulent pas faire des dettes, ceux-là ne s'amusent pas ils ont d'autres soucis. Si je pauvais je t'enverrais volontierement un pot de confiture, pour te ressouvenir un peu plus de ta patrie, je tacherai de savoir si c'est possible.

Maintenant je crois que tu en a assez, je t'ai écrit une lettre bien longue pour te dédomager de la précédente, donc je t'embrasse mille et mille fois.

VERONICA

Ecris-moi encore une fois ton adresse car je l'ai perdue.

Izvoare: Arhiva *Samson Eugenia Bodnărescu*
în păstrarea nepoatei lor
Doamna *Mariela Teodor Fortunescu.*
Facsimile, traducerile şi adnotările se vor da în:
Studii şi Documente Literare, vol. XIV.

CĂRȚI

I. PETROVICI : EVOCĂRI DE MARI FILOSOFI

EDITURA «UNIVERSALA» ALCALAY & Co., 1939, BUCUREȘTI.

Fără a ne abate prea mult dela adevăr, am putea susține că filosofia coincide în bună parte cu însăși istoria ei ; ceeace o deosebește mult de știință, ale cărei probleme se schimbă dela o epocă la alta.

Problemele fundamentale despre existență, despre om și destinul cugetării lui, despre ordinea universului și despre puterile noastre de a intra în legătură cu imensa lui complexitate, au format totdeauna pivotul gândirii filosofice. Incercând să pătrundă în miezul problemelor ce și le-a pus, gândirea s'a lăsat uneori intimidată de panorama complicată și diversă a realității exterioare și s'a crezut datoare să se considere ca un reflex al acesteia. Alteori, ea a căutat să exploreze, să înțeleagă propriile-i adâncuri și să-și impună disciplina logică, realității flotante a simțurilor. Intre cele două limite : realitatea independentă a lumii externe și realitatea absolută a spiritului, a oscilat mult timp filosofia. Atitudinea criticistă, cu numeroasele ei variante — manifeste sau implicite — s'a prezentat ca mijloc de împăciuire a celor două extreme.

Din când în când, cugetarea filosofică revine asupra drumului parcurs, reexaminează problemele și soluțiile elaborate, croește drumuri noi și caută să le paveze cu blocuri mai solide și mai șlefuite. Particularitatea aceasta a gândirii filosofice, de a putea reveni asupra pașilor ei, dă o semnificație deosebită comemorărilor marilor filosofi. La asemenea ocazii, operele înaintașilor sunt privite sub un unghiu de persepectivă mai uman, lăsându-se la o parte grija exagerat didactică a interpretărilor de sistemă. Comemorarea este prilejul întâlnirilor în cugetare și verificarea binevoitoare a trecutului, față de prezent ; este proecția luminii inițiale asupra razelor împrăștiate în decursul timpului și asupra tuturor regiunilor, în care se găsesc oameni gânditori, cultură și civilizație. Personalitatea și opera celui evocat depășesc, în asemenea cazuri, granițele națiunilor, și ele își găsesc, pentru a ne sluji de cuvântul d-lui Petrovici, «ospitalitate» în sânul neamurilor străine. «Este tot o formă de ospitalitate, evident de un ordin mai înalt, să primești frumos în sfera respectului și-a admirațiunii tale, — zice d. Petrovici, — pe toți eroii omenirii, de orice neam ar fi ei. Acest lucru decerne un adevărat titlu de noblețe. Căci dacă atunci când lauzi și înalți pe ai tăi, în aceasta intră poate și o vagă idee de rivalitate națională, atunci când proslăvești pe ai altora, rămâne complect în afară orice gând de concurență egoistă» (p. 31).

In ceeace privește neamul nostru, prin reprezentanții săi calificați, el și-a făcut totdeauna datoria. D. profesor Ion Petrovici a căutat să extindă omagiul rostit, publicând în broșură câteva din reflecțiile elaborate cu ocazia comemorărilor, pe care le-a inițiat la noi. Vom găsi în cărticica de care ne ocupăm prețioase analize sumare și păreri judicioase relative la mari filosofi ca Descartes, Spinoza, Hegel și alții. Fără a se preocupa de expuneri didactice, care în majoritatea cazurilor îndepărtează pe lector, autorul se mulțumește să deschidă perspective de ansamblu asupra filosofilor evocați, sau să expună amănunte inedite.

Insușindu-și părerea lui Wundt, autorul ne prezintă pe Descartes ca «o matcă a tuturor ideilor fundamentale, care au caracterizat gândirea modernă», (p. 7). Preocupat de probleme diverse, în legătură cu fundarea cunoștințelor clare, cercetător prin excelență, Descartes a scrutat felurite planuri ale realității și din gândirea sa, s'au alimentat numeroase curente divergente. «Căci alături de

urmaşi direcţi ca Malebranche ori Spinoza, au mai pus vreascuri carteşiane pe vatra lor — alimentându-şi focul — chiar filosofi heterogeni, ca empiristul John Loke sau materialistul Lamettrie (p. 6). De unde provine această bogată şi felurită influenţă ? Din însuşi spiritul filosofului. Dornic de unitate şi unificare a cunoştiinţei, «Descartes însă nu poate şterge cu buretele icoana empirică a existenţei, şi oricât ar prelucra-o de tare, e silit să urmeze indicaţiile ei generale, reprezentând, cu tot crezul său raţionalist, o linie de mijloc sănătoasă şi echilibrată, aşa cum în veacul următor, cu o conştiinţă poate şi mai clară, a mai avut-o un alt geniu filosofic, original şi adânc, dar în fond conciliant şi eclectic — Immanuel Kant» (pag. 11). Condus de bunul său simţ viguros, calitate pe care dealtfel o crede ca fiind «la chose la mieux partagée», Descartes n'a forţat într'atât realitatea încât să o vâre într'un şablon unic, de dragul sistemului său, ci i-a recunoscut cute şi aspecte mai mult sau mai puţin independente. Pentru simţuri, realitatea apare confuză şi instabilă; pentru gândirea geometrică, ea devine clară şi sistematică. Ambele atitudini deci — realistă şi idealistă — sălăşluesc în sistemul său, deşi nu pe planuri egale ca valoare. Analiza concepţiei lui Descartes asupra corpului şi sufletului ne duce la constatarea aceleiaşi poziţii dualiste : sufletul, realitatea spirituală şi corpul, care face parte din ceeace el numeşte «întindere», realitatea materială. Joncţiunea între aceste două categorii n'a putut fi niciodată bine precizată, cu toate argumentele ingenioase invocate de filosof şi cu toate observaţiunile meşteşugite din «Tratatul despre Pasiuni».

Era prin urmare firesc ca filosofia lui Descartes să fie atât de fertilă, din moment ce ea deschidea drumuri, şi pentru idealismul intransigent şi pentru realismul ortodox. Dar, după interpretările d-lui Petrovici, nu în aceste atitudini stă preţul esenţial al filosofiei lui Descartes. Valoarea ei stă mai ales in semnificaţia pe care o dobândeşte faţă de religie şi ştiinţă şi în perspectivele pe care le croeşte. Filosofia lui Aristot nu mai satisfăcea nevoile ştiinţei profane şi pe cele religioase. Se simţea nevoia unui nou mediator. Şi noul mediator, chiar dacă n'a fost acceptat de credinţa oficială, a fost sistemul cartesian. Insăşi ştiinţa e reformată, datorită introducerii cauzelor mecanice în explicaţie şi renunţarea la credinţele animiste şi la raţionamentele silogistice aristotelice. «Pentru a scormoni profunzimile naturii şi a o face inteligibilă în dinamismul ei, era nevoie de aplicarea altor instrumente raţionale, decât acelea făurite de Aristotel şi acesta era calculul matematic, incomparabil mai elastic, mai variat şi mai fecund. Joncţiunea matematicei cu fizica, precum şi locul împreunării lor, a fost una dintre ideile cele mai fertile ale filosofiei lui Descartes, care a deschis calea unor progrese infinite, în cunoaşterea naturii şi stăpânirea ei (p. 19). Se 'nţelege că ştiinţele care au profitat mai mult de luminile aprinse de către Descartes au fost ştiinţele naturii şi cele technice. Filosoful el însuşi avea o încredere deosebită în ele şi spera că prin progresul lor, omenirea să ajungă la un grad remarcabil de fericire şi sănătate. Intrucât viitorul a verificat optimismul lui, se poate discuta.

D. Petrovici mai adaugă la tezaurul ideilor cartesiane şi pe aceea care face din spirit o forţă, o activitate care-şi imprimă marca asupra realităţii şi care-şi serveşte de garant în ceeace priveşte certitudinea, printr'un examen riguros al judecăţilor emise. Spontaneietatea spiritului, afirmată atât de puternic de către părintele filosofiei moderne, a dus, cum era şi logic, la filosofia criticistă şi la dărâmarea concepţiei «spiritului oglindă».

A doua figură prezentată după Descartes, deşi comemorarea a avut loc zece ani mai devreme (1927), este aceea a lui Spinoza. Raţionalist până la dogmatism geometric, Spinoza caută să întemeieze principiul unic al existenţei pe ideea de substanţă, care fiind sinonimă cu ideea de Dumnezeu, ne permite să deducem totul din ea, pe cale logică. Tot ce apare ca individual, particular, nu este decât o formă de manifestare, un mod al substanţei adânci, eterne, omogenă şi neschimbătoare. Omul nu este şi el altceva decât un mod al acestei substanţe şi rolul lui este să se identifice cu ea. In acest efort stă şi libertatea lui.

Un loc important, fără a epuiza subiectul, îl ocupă în broşura d-lui Petrovici, «pomenirea» lui Hegel. Deşi născut într'un cadru pitoresc ca acela al Stuttgartului, ca temperament Hegel e în contrast isbitor cu acest mediu. Greoi şi

masiv, fecund ca imaginaţie, spiritul lui Hegel se încâlceşte în construcţiile logice, evoluează încet dar sigur, în ceeace priveşte postamentul pe care ş.-l clădeşte, atât în vecinătatea lui Schelling căruia-i «ţine trena» cât şi ca profesor, devenit inexpugnabil în aşa măsură încât atacul lui Schopenhauer contra lui, apare ca un ridicol gest de Don Quichotte.

Opera lui Hegel este vastă, dar sistemul său, clădit din elemente logice, poate fi uşor schematizat. Efortul lui Hegel constă în faptul de a stabili intima legătură dintre cunoştinţă şi existenţă. Kant adusese mari servicii filosofiei cunoaşterii, afirmând activitatea spiritului ca fapt original şi generator al oricărei cunoştinţe, dar dualismul dintre **fenomen** şi **numen** lăsa loc deajuns pentru iraţional. După el, Schelling, Fichte şi Hegel se străduesc să elimine iraţionalul din cunoaştere. Spirit constructiv şi de proporţii gigantice, marele rival al lui Schopenhauer îşi propune «să prezinte toate contrastele din lume, toate divergenţele, toate aspectele **iraţionale**, ca simple provizorate, ca momente succesive ale desvoltării unui proces logic, care încape perfect în cadrul raţiunii noastre. După Hegel, tot ce există în natură şi în lume intră fără excepţie în formula: ceeace este real este şi raţional; aparenţele de mister există, dar aceste sunt momente transitorii ale unui proces dinamic, care întinzându-se în inele logice, ajunge la limpezirea definitivă şi totală». Iată deci, panlogismul hegelian. Cum se operează el? In trei stadii: teză, antiteză şi sinteză. Nu insistăm asupra aplicării «triadei» în diferitele discipline filosofice şi ştiinţifice, şi nici asupra aberaţiilor la care ea a dus pe autorul ei. Socotim mai util să atragem atenţia asupra lacunelor sistemului hegelian. Şi primul gol pe care-l putem semnala, şi pe care l recunoaşte Hegel însuşi, după cum declară d. Petrovici, este persistenţa iraţionalului în masivul bloc granitic al panlogismului, prin refuzul pe care-l oferă **individualitatea** şi **individualul** de a se mula pe tiparul ideilor raţionale. Ele sunt accidente şi ca atare sunt supuse legii perenităţii, exceptând cazurile care reuşesc să încorporeze existenţii lor «ideia tipică», «cum este opera de artă sau omul superior» (p. 67).O greşală comisă de Hegel şi pe care tratatele de istoria filosofiei o trec adesea sub tăcere, dar pe care d. Petrovici o relevă, este aceea pe care am putea-o numi «iluzia punctului terminus al ştiinţei». După concepţia filosofului german, realitatea este o continuă devenire a ideei, constând din treceri dela teze-antiteze, la sinteze şi aşa mai departe. Ca multe minţi geniale, el uită însă perspectiva gândirii sale şi crede că ştiinţa realizată de epoca lui a atins apogeul şi deci a intrat într'un stadiu definitiv: al **raţionalului.** Mai târziu ceva, Comte va fi victima aceleeaşi iluzii. Realitatea a infirmat până acum asemenea decrete, dar ceeace rămâne netăgăduit valabil din gândirea lui Hegel, este însăşi raza genialităţi lui: evoluţia fiind supusă legii triadei, înseamnă că nu ne putem nici desllpi la un moment dat de trecut, nici nu putem să l negăm, de unde rezultă, în domeniul social, că fiecare grup şi individ îşi are un destin în ansamblul evoluţiei spirituale în care este înserat.

O glorie tardivă şi geloasă pe aceea a lui Hegel, a fost Arthur Schopenhauer. Glorie tardivă, pentrucă aureola care avea să-l consacre, apare abia către bătrâneţe, cu toate că ea a rămas mai credincioasă şi s'a răspândit peste hotare; geloasă, fiindcă hirsutul filosof a ţinut cu orice preţ ca prima sa ieşire pe arena verbului didactic, să fie un duel contra lui Hegel; şi prima lovitură să fie «un coup de maître». Rezultatul, ni-l spune d. Petrovici: renunţarea la cariera didactică, nefiind luat de nimeni în serios.

Cum ajunge Schopenhauer la filosofie? Fiu de negustor, el era hărăzit să sluiească lui Mercur. Călătoriile întreprinse cu scopul de a-l forma pentru comerţ îi dădură putinţa să 'nveţe practic limbile engleză şi franceză şi să facă observaţii minuţioase asupra vieţii şi oamenilor. Moartea tatălui său îi aduse independenţa, iar cearta cu mamă-sa îl hotărî să-şi croiască singur viitorul. Studiază filosofia, prezintă o teză de doctorat la Iena asupra «Impătritei rădăcini a raţiunii suficiente» şi primi diploma în plic. Succes fulgerător! De acum însă, începe drama. Sistemul său, pe care d. Petrovici îl consideră ca o sinteză a filosofiei lui Kant, Platon şi a religiei budiste, deşi original şi viguros, nu găsi răsunet în Germania. Schopenhauer aducea totuşi perspective noui. In loc să considere metafizica drept o ascensiune în abstract, el o concepe ca o coborîre în adâncimile conştiinţei. Metoda ei nu mai este dialectica, ci **intuiţia.** «Scho-

penhauer a avut inspirația de a înlocui sborul în sus — dovedit în atâtea rânduri amăgitor și steril — prin scoborirea în adânc, ceea ce oferă avantagiul de a rămânea în concret și a pleca dela inutiții profunde, procedură cu atât mai eficace cu cât adeseori ceeace pâlpăe în adâncime e tot una cu ceea ce arde pe înălțimi» (p. 81).

Prin această metodă, Schopenhauer ajunge la ideea că fondul intim al existenței îl constitue voința oarbă, fără sens, — iraționalul; și că omul neavând nimic a spera, este supus unei veșnice dureri, din care nu poate să evadeze decât datorită contemplației estetice dezinteresate, milei și, deși mai greu, prin înfrângerea eroică a voinței de a trăi, spre a se cufunda în Nirvana. Este ultima consecință a pesimismului ontologic. Filosofia lui Schopenhauer avu puternice influențe în Germania, în Franța și în România. La noi, ea pătrunse în deosebi prin opera lui Eminescu și aceea a lui Titu Maiorescu. «Consonanța cu convingerile sale intime, cu înclinările la fel de pesimiste l-au făcut pe Eminescu să 'ncorporeze teme schopenhaueriene în opera sa poetică, așezându-le în cadența acelor stihuri uluitoare, intraductibile în alt idiom, și care va constitui pururea un miracol pentru saltul gigantic, față de poezia noastră anterioară, ca și cum s'ar fi trecut bunăoară dintr'odată dela diligență, la avion» (p. 85—8:). Evident, nici la Eminescu, nici la Maiorescu, gândirea schopenhaueriană n'a înăbușit personalitatea lor proprie, și departe de a fi constituit un rău pentru tânăra noastră cultură, ea a avut rolul unui detector pentru depistarea «formelor goale» și a unui «tonic» pentru orientarea spiritului către opere serioase. Lăsând la o parte pesimismul, lucru pe care-l făcuse însuși Maiorescu, filosofia sa estetică, în deosebi a avut avantagiul netăgăduit de a fi indicat perspective fecunde culturii noastre. Pentru acest motiv, d. Petrovici îl consideră pe Schopenhauer «ca un fel de ctitor, fie și cu silueta mai vaporoasă de simplu inspirator» (pag. 96) al culturii românești. Se 'nțelege că această afirmație ar fi avut nevoie de analize mai ample, spre a putea să devină convingătoare, dar socotim că autorul însuși nu-i acordă o valoare mai mare decât aceea care reiese din realitatea istorică a faptelor, și în măsura în care o influență venită de aiurea dă roadele implicate în vigoarea ei intrinsecă, deoarece în afară de ea, există geniul original și creeator al poporului care o primește și o fructifică.

Câteva amănunte interesante ne dă d. Petrovici în legătură cu fosta locuință a lui A. Comte, la Paris. Nu ne oprim asupra lor, recomandând celor ce doresc să le cunoască, să le culeagă direct din cartea de care ne ocupăm, la capitolul intitulat: «O vizită la Casa lui Auguste Comte».

Ultima operă prezentată, și care ocupă un loc destul de important în cadrul lucrării, este aceea a lui Herbert Spencer. Filosof erudit, Spencer încearcă o sinteză a ideilor timpului său și teoria sa asupra evoluționismului a fost «en vogue» până în momentul în care Bergson îi demonstrează caracterul mecanic și-i opune formula «evoluției creatoare». Interesantă în filosofia lui Spencer este problema cunoașterii, pe care el o concepe **ca un mijloc** și nu ca scop, căci cunoștința n'are valoare în sine; rostul ei este să ne îngădue orientarea speculațiilor filosofice și întocmirea științelor speciale. Trebuind să dea o soluție între cele două mari teze — empirism și apriorism, — filosoful englez se situează printre aprioriști, în sensul că unele adevăruri sunt apriorice în măsura în care se impun cu necesitate spiritului. Până aici, el este de acord cu Im. Kant. Apriorismul spencerian își are însă nota sa originală și d. Petrovici o analizează judicios și perspicace. Adevărurile, ne spune Spencer, se deduc unele din altele și principiul care stă la temelia tuturor este principiul **relativității:** relație dela subect la obiect. Există totuși și un sentiment vag al unui ce absolut, dar pe care nu-l putem sesiza. In fond, între relativ și absolut există corelație; unul presupune pe celălalt. Valabil pentru inteligență însă, nu este decât principiul relativității, din care se deduce, ca un corolar, principiul persistenței forței, în care se topesc două adevăruri de bază: «acela al indistructibilității materiei și al continuității mișcării» (p. 120). Din acest principiu derivă, la rându-le, principiile: al cauzalității, al direcției mișcării (al inerției și celei mai mici rezistențe) și al mișcării ritmice. Aceste idei fundamentale, afirmă Spencer, sunt apriorice. Tot apriorice sunt și timpul și spațiul, cu toate că nu sunt de natură rațională. Nu ne putem închipui un spațiu și un

timp complet goale; și non-eul nu este independent de timp și spațiu. In ce constă originalitatea lui Spencer? Aici se profilează marea lui pasiune filosofică: evoluționismul. Atât timpul cât și spațiul, sunt extrase din experiență cu ajutorul funcțiunilor intelectale. La origină, deci, aceste idei au fost empirice. Cu timpul, prin repetiție ele s'au fixat în spirit și transmise fiind prin hereditate, au devenit apriorice. D-l Petrovici recunoaște că teoria lui Spencer era destinată să aducă «un supliment de conciliație» (p. 138), întrucât el a căutat să unifice cele două izvoare ale cunoașterii, arătând că elementele apriorice au fost dobândite prin experiență. Unificarea o face el cu ajutorul teoriei evoluționiste, care-i permite să invoace achizițiile ancestrale, experiența speciei, etc., să conjectureze că ceeace este a priori pentru speță, este a posteriori pentru individ. Din această ipoteză decurge și reprezentarea, pe care și-o face filosoful despre progres: spiritul omenesc ar fi apt de o îmbogățire infinită de cunoștințe, în așa fel încât el s'ar găsi la un moment dat în posesia tuturor instrumentelor mintale care i-ar îngădui să reconstruiască universul. Această conciliere, după cum remarcă interpretul lui Spencer, n'are decât o valoare istorică: empirism absolut la origină, apriorism absolut la sfârșit.

Deși impozantă, teoria spenceriană lasă loc multor critice. De acord cu Höffding, d. Petrovici observă că ea admite la origină pasivitatea spiritului: orice influență se asociază naturii corpului în care este introdusă. După teoria lui Spencer, această asociere se operează mecanic, ceeace distruge însăși posibilitatea de închegare a cunoștinței, care presupune anumite forme existând odată cu individul. A doua obiecție pe care d. Petrovici o aduce teoriei lui Spencer, atacă însăși fondul ei. Ea se referă la principiul relativității, care la origine fiind empiric, este un rezultat al obiectelor, al lucrurilor. Această idee nu poate fi în niciun fel susținută, deoarece relativitatea decurge din însăși structura spiritului cunoscător «fiind expresia firească a limitelor» acesteia și nu de obiect, «care în această calitate n'are mărginiri și dincolo de straiul aparențelor, e o realitate absolută» (p. 154).

Alături de asemenea observațiuni, pe cât de juste pe atât de utile pentru orientarea spiritului critic, d. profesor Petrovici mai scoate la iveală alte câteva contradicții ale filosofiei lui Spencer, contradicții asupra cărora nu insistăm, pentru a nu trece de cadrele ce se impun unei cronici informative. Ne permitem pentru încheiere să subliniem încă odată contribuția pe care competența profesorului Petrovici o aduce în propagarea teoriilor filosofice la noi. Perspectiva înaltă și comprehensivă sub care ne prezintă pe cei câțiva filosofi enumărați are și un folos educativ: arată tineretului studios, calea deschisă și largă a interpretărilor de fond și de ansamblu, garanții serioase ale unei «indoctrinări» de amănunte.

Florin Niculescu

A. C. CUZA: POEZII, EPIGRAME, CUGETĂRI IN PROZĂ

ED. III-a ADĂUGITĂ «BUCOVINA» I. E. TOROUȚIU, 1939, BUCUREȘTI.

Pentru mulți dintre tinerii care mai citesc astăzi literatură, reapariția volumului de poezii a d-lui **A. C. Cuza** ar putea fi o nedumerire. Cel mult amintirea recentei activități politice a marelui luptător ieșean, pe care atenția voevodală l-a distins cu rangul de Consilier al Coroanei, ar putea, pentru acești tineri, să fie o întrebare dincolo de mirarea ce le-ar produce-o opera pe care n'o cunosc. Și totuși, pentru **întreaga noastră generație,** — indiferent de atitudinea simpatizantă ori dușmănoasă pentru înțeleptul animator al tineretului ieșean dinaintea războiului întregirii — profesorul A. C. Cuza a fost un foarte viu creator de activitate sau de... neliniști.

Nu este locul să amintim aici, deși am putea-o face cu toată obiectivitatea, acum când dușmăniile au amuțit, despre bogata muncă, așa de bine susținută de o strălucitoare pregătire și de un admirabil talent al expunerii, a profesorului; sau de nu mai puțin rodnicia publicistică a economistului adâncit în realitățile

noastre naţionale. Nu este, deasemeni, locul să ne oprim prea mult la afirmaţia care părea unor critici, cam grăbiţi, că e exagerată ori imposibilă, atunci când d. A. C. Cuza spunea un lucru prea limpede, anume că: Naţionalitatea e puterea creatoare a culturii umane [1]; arta nu poate **să existe** (nu uitaţi **SĂ EXISTE!** R. D.) decât ca artă naţională, iar cultura umană decât prin cultura naţiilor etc.

Este însă necesar să amintim că profesorul A. C. Cuza a avut în desvoltarea literaturii noastre moderne un rol foarte însemnat, prin militarea **consecventă** pentru tradiţia sănătoasă a neamului românesc, aducând în **critica moravurilor**, pe care a reprezentat-o cu o strălucire şi o asprime vrednică de usturătoarele ieşiri sclipitoare ale lui P. P. Carp, alături de care şi-a început dealtfel **această** atitudine. Dacă generaţia luptătoare în marele războiu îşi oţelise sufletul într'o credinţă tare pentru jertfa ce trebuia s'o facă, ea datora şi lui A. C. Cuza convingerile în care crescuse: în nenumărate prilejuri omul acesta, alături de prof. N. Iorga, a arătat pustiirile buruenişului politicianist ce se 'ntindea asupra feţei întregii ţări. Astfel, a trebuit să întâmpine totdeauna rezistenţa cea mai ostilă a parazitismului politicianist demagogic.

Ceeace nu înseamnă că istoricul nepărtinitor al acelor timpuri nu va putea restabili aceste merite de netăgăduit, trecând peste învinuirile stupide ale interesaţilor şi celor ţintiţi de critica aceasta. Adversarii arătau în activitatea d-lui A. C. Cuza doar înfăţişarea unui «huliganism» oarecare, slujit de nişte «secături entuziaste», — azi aici, mâine 'n simbria partidelor care-i cumpără... şi atât.

Nu! Naţionalismul d-lui A. C. Cuza — azi **se realizează;** tendinţele lui sănătoase — au oţelit sufletele multor tineri serioşi; ba chiar a pregătit, încet şi statornic, vremurile de restituire în drepturile sale pe care un popor speculat şi de sus şi din mijlocul său, le aştepta şi care.... au început să vină, orice ar crede naivii care văd şi nu înţeleg!

Inceputurile poeziei d-lui A. C. Cuza se nasc şi ele din atmosfera dorinţelor de generoasă prefacere a rosturilor unei ţări pornită spre mari schimbări sociale, cu care şi literatura sfârşitului de veac al XIX era în strânsă legătură, — anume dela **Contemporanul** din Iaşi. Acolo, se aflau alături de Ion Nădejde: Beldiceanu, Eduard Gruber, O. Carp, Victor Crăsescu ş. a. Acolo d-sa publica monoloage şi epigrame cu un foarte ascuţit tăiuş încă de pe vremea anilor săi de studenţie la Bruxelles. Versurile lirice ale tânărului poet, dela **1881** încolo sunt scrise sub zodia eminesciană, aducând clară notă de intelectualitate, de ironie şi oarecare atitudine de trubadurism romantic, ce contrasta uneori cu o uşoară înclinare spre un pesimism, probabil mai mult de atmosferă literară decât pornind din temperamentul combativ şi robust al scriitorului. Expresia succintă a unor versuri, dusă până la construcţii aproape laconice, nu le hărăzea pe acestea marelui public.

In schimb laturea cealaltă, mai plină de fiori sentimentali, a fost mult gustată. Aşa se explică marea popularitate de care s'au bucurat **romanţele** d-lui A. C. Cuza, unele fiind chiar cântate; şi de care mamele noastre îşi amintesc cu duioşie când le aud muzica sau le regăsesc cel puţin versurile care le au mângâiat tinereţele.

Astfel, versuri asemănătoare cu cele de mai jos au avut meritul de a susţine tensiunea poetică a câtorva generaţii vechi, alături de multe alte poezii ale lui Bolintineanu, Eminescu sau Alecsandri, fapt care — indiferent mai la urma urmelor de valoarea lor estetică, ce nu poate fi totuşi negată — constitue pentru istoria literaturii un eveniment remarcabil:

De când m'a simţit mulţimea
Prins în dragoste cu tine,
Ne vorbeşte zi şi noapte
Când de rău şi când de bine.

Sânge rău de ce mi-aş face
Şi pe tine să te mânii?
Este-o veche zicătoare:
Bate vântul, latră cânii.

Noi să dăm pe toţi uitării,
Cine-a vrea, ce-o vrea să spuie :
Valul lumii, valul mării
Te coboară şi te suie.

(Dragei mele, 1882).

Imbinarea tonului bonom cu oarecare reminiscenţă eminesciană a celor două versuri ultime, face desigur succesul acestor versuri de îndemn erotic. Aceeaşi atmosferă de chemare cu un cadru ceva mai sclipitor, care anunţă parcă romanţele lui Cincinat, prevestindu-le, o găsim în prea cunoscutul cântec şi astăzi atât de popular poate şi prin muzica dulce, nelipsită de o anumită expresivitate care nu cade în retorism şi banalitate. Iată versurile :

Te cheamă privighetoarea,
Şi luna şi stelele mii,
Salcâmii îşi scutură floarea
Şi'n umbă te-aşteaptă să vii.

Apari în pervazul ferestrei,
Şi vino cu umerii goi :
Părtaşi fericirii acestei
Suntem numai noi amândoi...

Ce-s toate podoabele firii,
Şi lună şi stele şi cânt ?
Lipsească scânteia iubirii
Şi tot e pustiu pe pământ.

Căci ea este 'n mirosul floarei
Şi'n razele stelei de sus,
Ea i dă glas privighetoarei
Şi nopţilor farmec nespus.

(Te cheamă..., 1894).

Este curios că îndemnul acesta de iubire a dat inspiraţia cea mai fericită poetului şi a se vit să menţie în atenţia publicului cântecele sale care corespundeau, în chip firesc, preferinţelor. Acelaşi sentiment, şiret şi veşnic omenesc, al tânărului care-şi vrăjeşte muza servindu-se şi de exaltarea iluzionantă a farmecelor naturii împletită romantic cu suspinele sale altfel inconsolabile. De pildă ceastălaltă romanţă, devenită şi ea populară, care-ţi trezeşte în suflet toată poezia trecutului de care vorbeam :

Deschide, deschide, fereastra,
O vorbă vreau numai să-ţi spui....
Minune pe lumea aceasta
Ca faţa ta gingaşă nu-i.

Deschide că-s numai trei şoapte,
Si poţi să le asculţi şi de sus...
Sărmane cireşile coapte
Ca gura ta rumenă nu-s.

E tainica nopţii tăcere
De ce oare nu te cobori...
Că nu-i pe pământ mângâiere
Ca'n ochii tăi fermecători.

Deschide, deschide şi vină,
In braţele mele să cazi...
Nu ştie nici luna cea plină
Misterele umbrei de brazi.

(Serenada).

Deşi majoritatea celorlalte poezii lirice din volum cuprinde exprimarea aceluiaşi sentiment erotic, nici una dintr'nsele nu se poate desprinde din atmosfera eminesciană, în deosebi de tonul şi factura versului eminescian, căpătând oarecare sprinteneală şi independenţă care se găsesc în poeziile citate mai sus. Altele, acelea cu caracter precumpănitor reflexiv, meditativ sunt ecoul câteodată exprimat mai prolix, al cugetărilor din poezia de idei a lui Eminescu. Au avut odinioară succes monoloagele: «Monologul lui Barbu Lăutarul» şi «Monologul unui vagabond».... In cel dintâiu poetul cântă nostalgic sentimentul trecutului, la care gândesc cei mizeri, cei nemernici şi năpăstuiţi, ceeace apărea pentru ideile dela «Contemporanul» (poezia s'a publicat în Ianuarie 1883) potrivit, deşi regretul trecutului putea să fie cel puţin suspect generoşilor deacolo, afară doar dacă speranţa în prefacerile repezi, visate, nu era o mângâiere compensatoare, alături de critica prezentului:

Căci norocul ce se duce, să-l întorci nu poţi din cale;
Las' să treacă vijelia şi te mângâie mereu:
După nori şi 'ntunecime vine vesel curcubeu.
Zicătoarea nu-i minciună: când norocu 'şi schimbă pasul,
N'aduc ani ce-aduce ceasul!

. . . .

Azi pe lumea ticăloasă viclenia 'mpărăţeşte,
Azi a răului urgie pe pământ ne fugăreşte,
Şi de vreţi să ştiţi o vorbă, vă voiu spune-o pe furiş:
«Tot e putred dela talpă până sus pe coperiş!»

Dară mâni?... O zi ferice, soare mândru de dreptate!...
Vom scăpa şi noi odată de nevoi şi de păcate.
Vom scăpa!... Căci lumea veche în adânc se prăbuşeşte.
Temelia-i zdruncinată, cărămida se fărâmă,
Şi zidirea se dărâmă!

Critica aceasta, care putea conveni socialismului generos dela 1882, cuprindea în germen ideile critice aspre de mai târziu a stărilor politice dela noi aşa cum s'au afirmat în articolele d lui Cuza în ziarele şi revistele naţionaliste, animate de scrisul său lapidar şi usturător. Critica naţionalistă a profesorului Cuza, pornind dela cercetarea realităţilor noastre locale pe terenul economiei naţionale, ţintea de data aceasta o restituire a drepturilor poporului românesc câştigate prin tot trecutul lui de lupte şi de suferinţe, precum şi înlăturarea instituţiilor şi organizaţiilor parazitare ce s'au suprapus vechilor aşezăminte naţionale. Deasemeni, se cerea prin această critică aşezarea exclusivă a elementului românesc din ţară în toată folosinţa acestor drepturi, care îi fusese uzurpată: azi aceste idei, care au găsit o înverşunată opoziţie din partea partidelor şi regimului constituţional al lui Pristanda, se realizează în chip firesc. Afirmarea acestei convingeri, fie că avea loc în conferinţe publice sau prelegeri universitare, în articole de reviste sau de ziare, era totdeauna exprimată într'o aleasă formă literară, care atrăgea şi uneori fermeca.

Alături însă de claritatea expresiei, scrisul şi vorbirea d-lui Cuza se înfăţişau într'o ascuţită expunere ironică, plină de acel umor care caracterizează exprimarea sa lapidară, aforistică. Această constatare ne aduce la o altă parte din conţinutul volumului prezent: **Epigramele** şi **Cugetările în proză**.

Toată lumea românească ştie astăzi că d. A. C. Cuza este cel mai distins epigramist din literatura noastră. Adversarii — siliţi să ia atitudine în faţa unei alte laturi de afirmare a talentului d-lui Cuza — s'au străduit să-i nege orice originalitate, bazaţi pe asemănarea **de fond** a unei epigrame cu una dintr'un autor străin. Acuzările, unele foarte nostime, nu s'au mărginit aici, ba au lăsat urmă în polemicile timpului; dar au trecut şi s'au uitat, pentrucă erau nedrepte: talentul incontestabil al epigramistului nu putea fi negat. El s'a afirmat în ironizarea atâtor metehne omeneşti cu un spirit, cu o vervă şi cu o uşurinţă verbală remarcabile.

Astfel majoritatea acestor epigrame a devenit un bun popular, încetățenind în spiritul public, pe lângă acele sfichiuiri usturătoare adresate vechilor clienți ai disprețului d-lui Cuza — Evreii — și multe din epigramele ce au rămas modele ale genului în literatura românească. Dela simplul joc de cuvinte, trecând prin calambur și până la opoziția a două idei, din care răsare spiritul ironic, înțepătura, — multe din epigramele acestea alcătuesc și astăzi o plăcută lectură, prin felul cum acest conținut se exprimă succint, în câteva versuri.

Epigramistul țintește cu ironia lui lipsa de talent, nesinceritatea, parvenitismul, nestatornicia, necinstea, iconsecvența, nepotismul, lipsa de omenie, beția (într'o întreagă serie destul de lungă de epigrame dedicate lui Damaschin : un fel de biografie în epigrame), lipsa de cultură, metehnele politicianiste, maniile, ipocrizia ș. a. m. d.

Vom aminti aici câteva dintre cele mai caracteristice:

De-s mulți cari-au avut prilejul
Să se cunoască 'n conștiință,
Puțini au trebuit să-și zică :
«Sunt încântat de cunoștință».

(Cunoștință...)

Semnează : «X. Ygrec»...
Observ grăbit și trec :
E X, și nu e Grec.

(Unui ziarist anumit).

Cugetător !?
Tu ? Taci, că mor !
Dar liber ești, adevărat :
Că încă nu ai fost legat.

(Unui liber-cugetător)

După 'mpărtășit se plânge
Cuviosul Damaschin
Că i-a dat un zdrob de pâne
Și numai un strop de vin.

Damaschin e om al trebii, și, de vreai să fii primit,
După prânz te du la dânsul : îl găsești atunci acasă.
«La ce ceas ?» — N'oiu sti a-ți spune, ceasul nu-i prea hotărît,
Căci aud că toată ziua Damaschin e «după masă».

(Din ciclul **«Lui Damaschin»).**

Iată și câteva metehne «profesionale» puse în bătaia săgeților epigramei

De-aceasta nu vă puteți plânge
Că n'are fond sau că-i e lene,
Căci toată ziua bate câmpii
Și capu-i plin de buruiene.

(Unui profesor de Botanică).

Că te vinzi nu-i de mirare
Breasla ta rușine n'are.
M'am mirat însă cumplit,
Mușteriu că ți-ai găsit.

(Unui vândut).

Că nu vrea să-și lase slujba
Dovedește că-i cuminte ;
Căci te 'ntreb : ce ar fi, sărmanul,
Dacă n'ar fi președinte ?

(Unui magistrat).

De când curariseşte
Pe oamenii săraci,
Un om nu se găseşte
Pomană cui să faci.

(Unui medic).

După cât aud, în tine
Ai atâta argint-viu,
C'ai sluji de termometru
Dac'ai fi şi străveziu.

(Unui advocat).

În sfârşit, iată-i puşi la ţintă şi acei care se grăbesc să plece din Iaşi, după ce au ajuns la o situaţie :

Când te uiţi şi bagi de seamă
Bine zău, că-i de aramă !
Căci de-ar fi să fie viu,
Ce ar face doară ştiu :
Nici n'ar sta ca să-l priveşti,
Şi, ca toţi cei mari de seamă,
Ar pleca la Bucureşti.

(Statuii lui Ştefan).

Puterea de a exprima aforistic ideile, aşa de caracteristică stilului cu ascuţişuri şi aşezări matematice a d-lui A. C. Cuza, se vădeşte şi în **«Cugetările în Proză»**. Intr'nsele cititorul va găsi, mai uşor decât oriunde în opera profesorului Cuza, o adevărată şi întreagă concepţie despre lume şi viaţă, condensată sub forma unor cugetări. Şi fiindcă în ele se ascunde un mic sistem de gândire, va găsi, evident, o filosofare foarte interesantă şi limpede expusă. Din toate aceste sclipiri se 'ntregeşte imaginea omului de vastă cultură. Câteodată afirmaţiile iau expresie paradoxală, dar tocmai aceasta îmboldeşte la cugetare şi la adâncirea ideii. Exemplu : «Ironia este suveranitatea spiritului asupra materiei. Tragedia — suveranitatea materiei asupra spiritului» (416). Bolnavii morali cei mai de plâns, sunt bolnavi de suferinţă : insuficienţi» (405). «Datoresc să cred tot ce spun. Nu sunt dator să spun, tot ce cred» (331).

Iată un alt exemplu, în care nuanţa este aşa de bine reliefată : «Este o lege naturală a stilului — care se confundă cu legea naturală a economiei puterilor. Ea înseamnează când scrii : să te fereşti şi de prolixitate şi de concisiune prea mare, care deopotrivă risipesc puterile noastre. Acea dintâi, prin impovărare cu un material inutil. Cea din urmă, prin încordarea pe care ne-o impune ca să putem înţelege. Stilul cel bun e la mijloc. Dar care e mijlocul ? A-l găsi, în orice moment : în aceasta tocmai constă **arta stilului» (332).**

E cu neputinţă să caracterizăm amănunţit într'o scurtă dare de seamă toată bogăţia nepreţuită a acestor «Cugetări în Proză», unele sclipind de adevărata fantezie poetică, toate cu un sâmbure clar de gândire. Am dorit numai să schiţăm în câteva pilde, care s'ar putea înlocui cu altele mai fericit alese poate, felul în care aceste scânteieri se încheagă în arta cuvântului. Cititorul va găsi, urmând pe 'ndelete cuprinsul acestui volum, destule prilejuri de meditaţie, de încântare şi — atunci când va putea fi de altă părere —: de reflexiune.

Iată o însuşire dominantă ce rezultă din materialul întregului volum. Este, fireşte, un omagiu pe care opera îl aduce intelectualităţii autorului ei: un cugetător care a făcut din consecvenţa ideilor sale un crez de viaţă, cel mai frumos monument al unei personalităţi culturale. Căci, cum scrie însuşi d. A. C. Cuza parcă ar vrea să se autocaracterizeze : «Cine părăseşte o idee, se părăseşte pe sine» (375).

Romulus Demetrescu

PETRE GHIAȚĂ : LUPUL CENUȘIU
ED. «IDEIA», 216 PAG., 1939, BUCUREȘTI.

Noua lucrare a d-lui Petre Ghiață oglindește prefacerile politice și sociale care stau la temelia Republicii turcești, urmărește cronologic viața și cariera reformatorului Kemal-Ataturk, conturând cugetarea politică a acestuia, într'un climat specific de idei.

Simbolic, «Lupul Cenușiu», apare exact după un an dela moartea fostului președinte; acum, când desfășurarea evenimentelor vorbește atât de convingător despre politica realistă inaugurată de el.

Faptul că o asemenea carte se datorește unui scriitor de autoritatea d-lui Petre Ghiață, face ca «Lupul Cenușiu» să se bucure de o primire excelentă și, pe de-altă parte, să realizeze cu succes difuzarea în opinia publică românească a personalității Ghaziului Kemal-Ataturk.

Titlul atât de sugestiv al cărții amintește lupul cenușiu care împodobește stema Turciei și ține de o veche tradiție a turcismului, reînviată de Kemal-Ataturk.

In capitolul despre lupul cenușiu, autorul conchide astfel: «In efigia lupului cenușiu, pe care nimic nu l-a putut nimici sau alunga de pe pământul Asiei Mici, — fondatorul Turciei moderne a văzut oglindindu-se toată dârzenia de aderență cu glia și de păstrare intactă a neamului său».

Lucrarea cuprinde șase capitole: I. Lupul cenușiu:II. Tinerețea; III. Eroul din Galipoli; IV. Făuritorul Turciei moderne; V. Filosofia socială; VI. Doctrina. Dealunugul acestei expuneri, autorul desăvârșește un portret viu al revoluționarului din Anatolia și prezintă o vedere de ansamblu a mișcării sociale și a reformelor determinate de geniul său, închegând o lucrare de fină intelectualitate, al cărei merit nu scapă nimănui.

Cu intuiția gânditorului politic, d. Petre Ghiață desprinde sensul adevărat al fiecărui aspect din viața sbuciumată a Ghaziului Kemal-Ataturk, oferindu-ne o judicioasă relatare psihologică. Spirit de analiză și sinteză, deopotrivă prezente în expunere. Și, accentele unui simțământ de admirație pentru Ataturk, cari revin în fiecare pagină...

Obiectiv și bine documentat, în capitolele care cuprind *filosofia socială* și *Doctrina*, autorul impune cititorilor multiplele sale posibilități intelectuale, dovedindu-se exeget de competință al ideologiei kemaliste.

In aceeași măsură, cartea sa cucerește prin formă. Stil viu, ales, original; idei limpezi; expunere plastică, trădând oarecare emoție.

Pentru aceste motive, adeziunea cetitorilor arătată cu prilejul apariției «Lupului cenușiu» nu ne miră. Ne bucură însă faptul că Ghaziul Kemal-Ataturk se face cunoscut la noi într'o lumină nouă, înregistrat de un cronicar conștiincios. Pentrucă, — așa cum spune d. Petre Ghiață — «cariera lui Kemal-Ataturk n'a fost rezultatul unei improvizații. Ea s'a fundat, în primul rând, pe valoarea inegalabilă a însușirilor lui personale și valorificarea la maximum a acestor însușiri, în cadrul strict al idealurilor și intereselor nației sale.

Și la acest mănunchi de însușiri rare, ca om politic și militar, s'a adăugat și strălucirea celui mai mare pedagog politic al poporului său.

Gândirea și creiația lui în toate domeniile vieții turcești rămân mărturia pilduitoare a geniului său educator.

Din această convingere asupra rolului social-educativ al omului politic, se desprinde firească teoria conducătorului înăscut».

Gh. Dan

I. SIMIONESCU : FLORA ROMÂNIEI
ED. FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II», 440 PAG., 1939, BUCUREȘTI.

«Din lumea celor cari nu cuvântă», volumul de fermecătoare schițe al lui Emil Gârleanu, a format unul din cântecele care ne-a fermecat tinerețea, făcându-ne să ne dăm seama ce suflet delicat îi trebuie cuiva ca să înțeleagă lumea aceasta fără graiu, dar atât de minunat organizată și plină de simțiri nobile.

Tot o prezentare a lumii care nu cuvântă este şi «Flora României» a d-lui profesor I. Simionescu, membru al Academiei Române. Lucrarea aceasta, apărută de curând, încheie o trilogie pe care savantul autor a gândit-o cu un sfert de veac în urmă. Realizând-o abia acum, d. prof. Simionescu este fericit că a putut aduce «prinosul de închinare ţării căreia aparţine».

A încerca recenzarea «Florei României», mărturisim că nu este un lucru uşor, fiindcă pe orice pagină îţi opreşti ochii, găseşti o nouă formă de viaţă, o nouă înţelegere a lumii; ţi se naşte în suflet un nou sentiment, astfel că e greu să alegi din cuprinsul celor 440 pagini ale volumului ceva care ar da nota caracteristică a lucrării, fără teama de a face omisiuni. Toate paginile au aceeaşi putere de evocare, aceeaşi putere de prezentare a florilor şi plantelor, a naturii, care cucereşte prin flori şi plante chiar cele mai aspre suflete, turnând din belşug în inimi, balsamul speranţelor.

Sugestivul titlu al capitolului dintâi, «Primăvara a sosit», m'a dus cu 30 de ani în urmă într'un colţ de ţară, unde am văzut lumina zilei şi unde, copilul de atunci, zburdalnic şi plin de viaţă, a văzut şiragurile de cocori, «ca nişte cârlige», anunţând primăvara. Am văzut aevea gospodarii satului meu pregătindu-se pentru viaţa cea nouă, care îi chema tainic la lucru; am simţit din nou cum mi se înfundă picioarele în pământul moale, am retrăit primele zile de primăvară din copilăria dusă pentru totdeauna şi mi-am adus aminte de copiii din pădurile pe care le-am colindat, odinioară, de dimneaţa până seara. Şi abia acum am înţeles pe deplin dece toată lumea necuvântătoarelor se sbate spre lumină ,întrecându-se care să iasă mai întâiu din toropeala iernii. Am înţeles acum dece alunii sunt cei dintâi cari tresar la viaţa de primăvară şi dece la rădăcinile lor apar cei dintâi clopoţei, solii aerului cald şi ai luminii, ai cântecului de păsări şi ai muncii rodnice. Deasemeni, tot acum am înţeles, mai bine ca niciodată, dece viaţa lor este atât de scurtă, rămânându-le în urmă, ca să-i pomenească: brânduşele galbene, ghioceii în haine albe şi viorelele albastre.

Acestea sunt vestitorii zilelor calde. Şi, după ce ele pier, în scurtă vreme, natura se îmbracă în alte haine, pe care fluturaşii de aur pe fond de smaragd ai grâuşorului le împodobesc din belşug. Babele satelor pornesc la pădure şi strâng «popivnicul» cu floare mică-vineţie, bun de dureri de cap, sau «brebenoci» din pădurile de fag, cu florile lor albastre ca de cicoare, buni pentru curăţirea sângelui şi pe cari, în vremurile străvechi, Celţii îi folosiau pentru a alunga vrăjile.

Când se apropie Vinerea Mare, femeile culeg «Floarea Paştelui» cu frunze verzi, petale albe şi stamine galbene, pe care o duc şi o pun pe Sfânta Masă unde se află Epitalul Sfânt. Vechii locuitori din Camciatca îşi muiau vârful săgeţilor în sucul veninos scos din această floare. Alături de «Floarea Paştelui», crescută în grămezi cari dau înfăţişarea de curcubeu, stau «ciocăneii» în faţa cărora, privindu-i, nu poţi să nu înalţi un imn de slavă naturii care i-a creiat.

Şi natura este atât de bogată când se desprimăvărează... «Pulmonariţa», plină de miere, «poama-vulpii» cu cele patru foi mari, aşezate ca o cruce, «pecetea lui Solomon», care ca şi iarba fiarelor deschide drumul căutătorilor de comori, «urzica-moartă-pătată» şi «gălbiniţa», «toporaşii» cu floricele albastre-sinilii, «lăcrămioara», cea din urmă prinsă în hora florilor de primăvară, cu bobocii ei ca bobiţele de mărgăritar, «rodul pământului» cu flori ce miroase greoiu şi temperatură lăuntrică mare, «mama pădurii» — parazita alunilor, adevărată şerpariţă, «moşnegeii», «vâscul», «lichenii», «corni» cu fructe bune pentru dureri de pântece, «porumbii» şi «păduceii» şi multe altele vin să împlinească bogata cunună cu care se găteşte mândra primăvară.

Dela aceste gingaşe flori, — vestitoare ale primăverii, cercetătorul trece «Prin păduri» (cap. II). Stejarul, «care ar putea povesti întreaga istorie a neamului nostru din şoaptele frunzelor lui», carpenul, paltinul, arţarul, jugastrul stejarului, — teiul-alb, frasinul şi mulţi alţi arbori, la adăpostul cărora trăiesc diferite plante verzi, te întâmpină pretutindeni.

Făgetul, în codrii cari nu mai ţin minte şirul anilor, este şi mai răspândit. Pădurile de fag, cu ale lor culori atât de variate, mai ales toamna, au alături de ele: mesteceni delicaţi şi giganşi, cari înfloresc de timpuriu, tei roşii, cu frunzele argintii pe dos şi paltini cu frunze late.

Tot în ţinuturile făgetului cresc castanii nobili, rămuroşi şi cu flori mici, verzui, duzii albi, liliecii, lemnul câinesc, lemnul râios, alături de care cresc tufe

de tulchină, iarbă neagră, nebunoasă, colţişori, măcrişul iepuresc, săbiuţa, iarba fiarelor, lumânărica, brânduşa de toamnă, poroinicul alb, slăbănogul, mătrăguna, murele, fragii, ferigele, sbârciogii, etc., etc.

Sus de tot, spre vârf de munte, se întinde brădetul împânzit şi el cu fel de fel de arbuşti şi floricele: trandafiri de munte, coacăzele, buzioşorii, părăluţele de munte, brădişorii, etc. Prin acest brădet «mergi ceasuri întregi. Zidul, de o parte şi de alta, e complet. Printre cetini, rar când îţi este îngăduit să te bucuri de zarea largă a crestelor de munţi. O clipă de variaţie şi apoi aceeaşi şi aceeaşi cărare. Un brad bătrân a căzut la pământ. Soarele îl bate câteva ceasuri. Pe putreziciunea lemnului s'au instalat câteva tufe de muşchi şi mai ales gingaşa plantă: măcrişul-iepurelui cu frunze ca de trifoi. Admiri o clipă legătura dintre moarte şi viaţă. Peste trupul care se întoarce îndărăt la pământ din care s'a zămislit, se aşterne năframa vieţii, plăpândă, delicată...» (pag. 98).

Iar haina frumos colorată a pământului se întinde şi pe «Locurile deschise» (cap. III). Pe vârfuri de munte, florile cu petalele «ca fulgii rupţi din cer» te chiamă să le priveşti. «Tot ce e pământesc în tine, griji, durere, invidie, a rămas aninat de cetinele de brad. In altarul cu baldachinul albastru şi cu flacările staminelor mărunte, ajungi curat sufleteşte, contopit cu veşnicia care o ai în faţă. Aceasta este minunea săvârşită de înălţimile munţilor, iar unul din mijloacele naturii pentru a te atrage pas cu pas, acolo sus, tot mai sus, sunt florile alpine» (pag. 101)..

Viaţa plantelor — la munte — este scurtă, grăbită; înfăţişarea lor modestă, mică, sgribulită. La ele floarea înseamnă viaţă; florile lor: culori, forme, parfumuri. Aşa sunt: cimbrişorul de munte cu flori multe, ineapănul — nevoiaşul arborilor, jucărie în voia vântului, a cărui viaţă este plină de griji şi necazuri, merişorul, strugurele ursului, afinul, smirdarul, argintica, degetăruţul, oiţa, genţiana, piciorul-cocoşului, primula — podoaba păşunilor alpine, campanula, timoftica, floarea reginei cu puf argintiu, etc.

Nu mai puţin bogată este şi colecţia fâneţelor, cari alcătuieşte covorul ţesut artistic, ademenitor. Iarba câmpului, iarba fânului, morcovul sălbatec, trifoiul alb, guşa porumbelului, sânzienele albe, gâscariţa, creţuşca, mărgărita, cu glas mai convingător decât al omului, piciorul cocoşului, ghisdeiul, sulfina omorâtoare de molii, grozama, barba-caprei, rujina, clocoticiul, drăgaica, sunătoarea, sipica, splinuţa, garofiţa, amăreala, răculeţul, cimbrişorul de câmp, clopoţelul, ciocul berzei, pliscul cocoarei, spumeala, creţişoara, poroinicul şi multe altele, cari cad sub coasa tăioasă îndată ce floarea a ajuns în toiul ei.

Pe stepa întinsă, de jur împrejurul ţării, în care uscăciunea domneşte, este nevoie de o stropeală de ploaie ca să înverzească totul. Plantele stepei sunt grăbite, viaţa lor este prea scurtă şi nu vor să renunţe la ea. Mărăcinii, verigariul — tufa lemnoasă, negara, colilia, cenuşarii, bărboasa, pelinul, dediţelul, etc., nu au timp prea lung de vieţuit. Nici drumurile şi locurile virane nu sunt lipsite de haina plantelor. Iar Dobrogea prezintă caractere şi varietăţi, cari nu se găsesc aiurea.

Pe lângă apele dulci sunt pâlcuri de verdeaţă. Salata iepurelui cu flori violete, castravanul de pe malurile pietroase ale râurilor, ciucuraşii din umbra pâraielor de munte, splinuţa de lângă isvoarele cristaline din munţi, vulturica în flori portocalii, călţunul-doamnei cu fructe numeroase, ruginiţa, sălciile, podbalul cu flori bune contra tusei, coada-calului, arinii, plopii-negri şi cei tremurători, cătina albă şi roşie ţin tovărăşie râului, dela isvor până la vârsare.

Şi ca şi cum n'ar fi deajuns acest chenar multicolor, plantele se aşează şi pe apa care se odihneşte, transformând bălţile în grădini acoperite «sus de întinsul cerului pătat de norii alburii, sburând ca nişte pasări din poveste; în faţa ta luciul apei neturburat decât din vreme în vreme de saltul peştilor sglobii; în faţă o seră cu tot felul de flori. Totul este învăluit în liniştea desăvârşită a unui colt izolat de lume. E pace în cer şi pe pământ; pacea pătrunde şi în sufletul tău» (pag. 259).

Iată plantele înotătoare la suprafaţa apei. Ele n'au nevoie de rădăcini; stau ia un loc, dacă apa e liniştită; plutesc pe valurile mânate de vânt, pornesc la vale pe şuvoaie. Mătasea broaştei, — cea mai simplă în alcătuirea ei, — mătreaţa de baltă, lintiţa, otrăţelul de baltă, cosorul, peniţa, mălura bălţii, iarba broaştelor, sârmuliţa, foarfeca bălţii, nufărul, — cu floarea lui mare, albă, cornacii, cu sământă bună de mâncare şi cu o viaţă foarte interesantă, broscariţa, inariţa, ciuma apelor, papura, trestia, sovârul, rugina, rogozul, săgeata apelor, crinul de baltă — o adevărată podoabă, — coada calului, mărăraşul, iarba mare, cu care se afumă casele,

rodul-pământului, care vindecă muşcăturile de şarpe, — trifoiştea, cu ale cărei frunze se face ceaiu bun contra frigurilor, odoleanul, şi altele alcătuiesc parcurile de deasupra bălţilor. Turbăriile şi locurile cu sărături îşi au de asemenea plantele lor.

Alături de acestea vin plantele cultivate de om (cap. V, pag. 304) pe ogoare, prin livezi, vii, grădini de zarzavat, parcuri, — adevărate opere de artă, — prin grădinile din sat, în ghivecele din casă etc.

Pretutindeni plante şi flori, de care se leagă evenimentele vieţii omeneşti. «In scăldătoarea copiilor se aruncă flori; copilul să fie vesel, să râdă ca florile, viaţa toată. Cât ţine vara icoanele în biserici sunt împodobite cu flori; credincioasa nu se duce la biserică fără măcar un buchetel de busuioc în mână... La moarte, tot flori se asvârl peste raclă, iar la căpătâiul mormântului se răsădeşte măcar o plantă» (pag. 402).

Am citit cartea d-lui prof. Simionescu cu sufletul plin de vraja amintirilor şi am găsit în ea simţirea delicată a înţelegerii lumii plantelor. Frumuseţea stilului, care nu lipseşte din operele d-lui Simionescu, se arată şi aici în toată splendoarea ei. Minunat lucru de a cunoaşte natura, dar şi mai minunat de a o face să trăiască în puterea cuvintelor.

Cartea d-lui prof. Simionescu m'a dus cu ani în urmă pentru a desprinde de dincolo de veac chipul celui ce a fost Regele Ferdinand, unul dintre marii cunoscători ai florei româneşti. In neţărmurita lui dragoste de plante, a pus să se ridice la Sigmaringen, — lângă isvoarele Dunării care i-au legănat copilăria, — un Carpateum, cu plante din Carpaţi. Şi mi-am amintit de cuvintele Marelui Rege, spuse unor oameni de ştiinţă ai noştri, că nu face vânătoare din pasiune, ci pentru fericitul prilej pe care vânătoarea i-l oferă de a admira natura. «De pe buturuga pe care stau cu puşca în mână — spunea Regele — aşteptând ca vânatul să treacă prin faţa mea, eu privesc ceeace e în jurul meu: fluturele care pompează din floare, gândacul care se urcă pe tulpină, floricele dimprejur, totul mă interesează şi mă odihneşte». Câtă dovadă de respect pentru Creator şi creiaturile Lui !

«Flora României» se înscrie alături de celelalte mari opere ale d-lui Simionescu, de aceeaşi însemnătate, cu aceeaşi putere de gândire şi creaţie şi mai ales cu aceeaş dragoste a autorului pentru ţara aceasta. Este în acelas timp şi o carte de educaţie; ea învaţă pe oricine să observe, să ştie să observe. Observaţia stă la baza civilizaţiei umane. Ea dă cunoştinţele folositoare vieţii, turnând în suflete acel etic de natură divină, care formează în furtuna vieţii puterea de susţinere sufletească. Din rândurile acestei cărţi se desprind deopotrivă alinări pentru sufletul necăjit, dar şi convingeri pentru sufletul hotărît, fiindcă te învaţă că numai cunoaşterea şi iubirea naturii pot să-ţi asigure reazimul vieţii. Ferice de sufletul care poate să-şi apropie elementele naturii până într'atât, în cât să le simtă mereu devotaţi şi statornici tovarăşi.

Iată de ce toţi câţi au înţeles viaţa tainică a naturii şi au gustat din vraja ei, atunci când trebuie să plece din această lume se despart cu greu de ea. Şi gândul mi se duce iarăşi cu ani în urmă, la un cort instalat în faţa unor Bucegi în miniatură, creiaţi din ordinul Regelui Ferdinand în faţa Pelişorului. Din acest cort, Regele bolnav, în zilele săptămânilor dela sfârşitul vieţii lui, privia cu ochii umezi — de o despărţire pe care o prevedea. — la Genţienele gingaşe, la Primulele pitice şi la Rododendronii cu flori ca de bujor, cari erau pe aceşti Bucegi mici. Cu câteva zile înainte de a pleca din această lume, Regele Ferdinand a avut o dorinţă: să i se aducă alături de patul suferinţii ghivecele cu Genţiane. Cu greutate, aplecându-se peste marginea patului, el a clasificat aceste plante... Era rămasul bun dela natura pe care o iubise şi o înţelesese ca nimeni altul ! Era confirmarea ultimă a duioşiei sufletului Său !

PR. ERAST COSTEA: CTITORIA VOEVODULUI ŞTEFAN TOMŞA AL II-LEA DELA SOLCA (1613—1785—1938). EDITURA MITROPOLIEI BUCOVINEI, 344 PAG., CERNĂUŢI 1939.

Preotul Erast Costea, profesor la liceul ortodox de băeţi «Mitropolitul Silvestru» din Cernăuţi, premiat al Academiei Române, autor al studiilor istorice cu privire la mânăstirile Iţcani, Pătrauţi şi schiturile şi sihăstriile Bucovinei de altădată, a publicat o documentată lucrare despre mânăstirea Solca, ctitoria lui Ştefan Tomşa II.

Despre satul Solca se găsesc ştiri de pe vremea lui Alexandru cel Bun şi anume dela 15 Ianuarie 1418, alte ştiri au rămas din vremea lui Ştefan cel Mare, dela Bogdan III cel Orb, dela Ştefăniţă Vodă şi mai târziu dela Ieremia Movilă (pag. 11—14).

Ştefan Tomşa II a domnit prima oară în Moldova dela 20 Noembrie 1611 până la 22 Noemvrie 1615, ca ocrotit al Turcilor, alungând din tron pe Constantin Movilă.

Viaţa lui Ştefan Tomşa, înainte de a fi domn, este plină de peripeţii. El a fost mercenar în oastea lui Ştefan Bathory; apoi ostaş în armata regelui francez Henric IV, în care calitate a luptat în războiul cu Filip al II al Spaniei, în 1590. Din Franţa a plecat la Constantinopol, unde a uneltit să capete firman de domnie.

Tomşa s'a purtat aspru cu boerii. In 1612 el a dus lupta dela Cornul lui Sas — pe Jijia — contra lui Constantin Movilă, care venise în Moldova să-şi reia tronul cu ajutorul Polonilor. După această luptă, în care Tomşa a repurtat o mare biruinţă, a început zidirea mânăstirii Solca, pe care a terminat-o în 1613 şi pe care a înzestrat-o cu danii, după cum se arată prin documentele din 13 Martie şi 12 Mai 1615.

Pentru susţinerea datelor zidirii mânăstirii Solca, autorul studiului aduce dovezi documentare precise (pag. 18—25).

La 22 Noembrie 1615, Elisabeta Doamna, văduva lui Ieremia Movilă, cu fiii ei Alexandru şi Bogdan, vin în Moldova cu oaste polonă, bat pe Tomşa la Tătăreni şi tronul Moldovei este ocupat de Alexandru, fiul Elisabetei, băiat de 15—16 ani.

Tomşa, căzut în disgraţia Sultanului, a fost dus apoi la Constantinopol, confiscându-i-se averea de către Turci.

Ctitoria sa dela Solca este pomenită iar pe vremea lui Radu Mihnea (August 1616—4 Febr. 1619), domn chibzuit, care fusese şi în Muntenia. El întăreşte daniile mânăstirii Solca, printr'un document scris pe pergament (pag. 28).

Radu Mihnea părăseşte de bună voie domnia Moldovei şi pleacă la Constantinopol. Locul lui este luat de Gaspar Graţiani (4 Febr. 1619—Sept. 1620), un croat aventurier, care dărueşte mânăstirii Solca satul Crăiniceşti.

In timpul lui Alexandru VI Iliaş (Sept. 1620—Sept. 1621) Solca nu se bucură de nici o atenţie din partea domnului (pag. 29).

In Octombrie 1621, Ştefan Tomşa vine domn a doua oară în Moldova, stăpânind până în August 1623. Acum «ţara era în pace şi belşug, cât nu semăna de loc domnia aceasta a lui Tomşa cu cea dintâi». El a fost stăpânit de data aceasta de duhul blândeţei.

In această a doua domnie, mânăstirea Solca primeşte danii dela mitropolitul Anastasie Crimea ctitorul Dragomirnei şi din partea Domnului şi a altor creştini credincioşi.

In anul 1623, Ştefan Tomşa a sfinţit biserica mânăstirii Solca, fiind închinată Apostolilor Petru şi Pavel. In acelaş an a fost mazilit şi dus la Constantinopol unde «i s'a prilejit şi moartea».

Părintele Costea urmăreşte apoi, cu toată erudiţia, istoricul mânăstirii dela 1623 până la răpirea Bucovinei de Austriaci, folosind o bogată documentare (pag. 44—118).

La 7 Mai 1777 consiliul de război austriac a încercat să desfiinţeze mânăstirile româneşti din Bucovina. Mânăstirea Solca a fost desfiinţată, după hotărîrea din 2 Noembrie 1782 a împăratului Iosif II, care a dispus să rămână în Bucovina numai 3 mânăstiri: Putna, Suceviţa şi Dragomirna. Până în 1781 Aug. 29, Solca a continuat să existe. In acest timp ea a fost deposedată de averi şi declarată biserică parohială.

Astfel, după 172 ani, mânăstirea Solca, ctitoria lui Ştefan Tomaş II, a încetat să mai existe. Deşi a avut o viaţă lungă, Solca n'a adus prea mare aport pe terenul cultural-artistic (pag. 138).

In capitolul IX al studiului (pg. 138—160), autorul ne arată ce-a mai rămas din vechea mânăstire, iar în capitolul X (pg. 139—166), legendele privitoare la mânăstirea Solca.

Anexele documentare sunt în număr de 102 (pag. 169—341).

Lucrarea Părintelui Erast Costea este un model de monografie pentru cei cari ar dori să întreprindă cercetări cu privire la mânăstirile noastre. Scrisă într'un stil clar şi documentată precis, această lucrare împlineşte un gol şi contribue la cunoaşterea trecutului nostru religios-creştin.

Foarte interesant documentul boerilor divanului lui Ştefan Tomşa — dat la 10 Martie 1623, deci în a doua domnie a lui —, care alcătuieşte «o pagină eloquentă din istoria zbuciumată a Voevodului şi a ţării din timpul său» (pg. 37 şi anexa No. 16). Acest document este întâi de toate rugăciunea de mulţumire a divanului «că s'au milostivit a tot înduratul şi întru tot milostivul Dumnezeu şi cinstitul Impărat de a miluit şi a dat Domniei Sale a veni, unde a fost dreaptă şi adevărata patrie să fie domn, în partea creştinească a Moldovei»; este apoi «expresia indignării împotriva pizmaşilor şi neprietenilor care l-au scos din patria sa cu oaste şi cu război «făcând multă vărsare de sânge», dar «Dumnezeu i-a prăpădit cu mânia sa şi cu iuţeala sa i-a stins» Documentul mai aduce mărturia motivului pentru care Domnul n'a putut să termine mânăstirea, începută în 1612—1613: «din cauza smintelii ce se întâmplase Domniei Sale dela nişte asemeni neprieteni;... ţara era prăpădită şi năpăstuită de fel de fel de greutăţi şi nedreptăţi, iar locuitorii fugiţi şi îndepărtaţi prin toate părţile».

O acţiune culturală pentru mânăstirea Solca este aceea a Arhimandritului Vortolomei Măzăreanu. El a orânduit hârtiile mânăstirii, a scris istoria ctitorului după Miron Costin şi a întemeiat o şcoală pentru călugări. Se cunoaşte cuvântarea acestui Arhimandrit, ţinută călugărilor la 2 Septembrie 1772, în a cărei introducere le-a vorbit despre viaţa Voevodului Tomşa. «Căci şi el a cunoscut că totul în lumea aceasta este deşărtăciune a deşărtăciunelor. De aceea, spre pomenirea lui veşnică, şi spre mântuirea sufletului său şi al întregului său neam, nu s'a dat înapoi dela nici o cheltuială şi (cu toate că a stat sub stăpânirea crudă a Turcilor, cu toate că s'a aflat în mari încurcături şi a vărsat atâta sânge) totuşi este adeverit, că şi-a pus în gând şi în inimă (pe deoparte) muncile veşnice, iar (pe de altă parte) plăcerile pline de bucurie ale Impărăţiei cereşti şi pentru acestea, nu numai averea sa trecătoare n'a cruţat-o, ci cu mult aur şi multă osteneală a clădit această sfântă mânăstire Solca»... (pg. 299—301).

Când s'a desfiinţat mânăstirea, odoarele ei şi cărţile au fost duse de călugări la Dragomirna. O parte din vestminte, dăruite de Tomşa, sunt la Suceviţa.

Ctitoria lui Tomşa a cunoscut şi zile grele. Astfel citim în Cronica parohială din 1901 · «Despre Solca din căruntul trecut nu ştim multe spune, de cât numai atâta, cât ne spune în grai mut monumentul, ce-l videm şi astăzi, Mânăstirea cu zidurile ei. El ni spune că şi Solca din trecut era loc însemnat, càci altfeliu nu zidia Ştefan Tomşa mânăstirea fortăreaţă aice. Astăzi nu se mai aude toaca mănăstirească, chemând evlavioşii călugări la miazănoptândă, mânecândă şi la celelalte serviri călugăreşti. Ziderile din jurul bisericii nu mai sălăşluesc călugării evlavioşi, ci alte lucruri profane. De abia biserica mai are tot acel scop, pentru care a zidit-o evlaviosul Tomşa, loc de întâlnire a omului cu Dumnezeu, fiind ea astăzi biserică parochială a Solcii» (pg. 155—156).

Propunerea Părintelui Costea de a se aduna de pretutindeni obiectele ce au aparţinut Solcii şi a se creia un muzeu în pridvorul bisericii, ar trebui studiată de cei în drept şi tradusă în faptă. Este omagiul postum ce s'ar aduce ctitorului ei şi tuturor celor cari — cu grija de suflet — s'au îndreptat în vremurile trecute spre locaşul Voevodului Tomşa.

Studiul Părintelui Erast Costea, cu toate calităţile de metodă şi severă cercetare a documentelor, nu este lipsit nici de stilul atrăgător şi mai ales de cuvântul care se potriveşte timpurilor trecute pe care reuşeşte să le evoce cu toată măreţia şi cu admiraţie creştină.

Pamfil C. Georgian

VICTOR MORARIU ŞI ŞTEFAN PAVELESCU : ISTORICUL REUNIUNII MUZICALE-DRAMATICE «CIPRIAN PORUMBESCU» DIN SUCEAVA (1903—1938).

SUCEAVA 1939, 16 × 24; 280 PG. TIPOGRAFIA «GLASUL BUCOVINEI» CERNĂUŢI

Pentru cine priveşte grăbit ultimele cărţi din vitrina librăriilor, un «Istoric», ca cel pe care îl publică d-nii V. Morariu şi Şt. Pavelescu, poate părea de o însemnătate strict locală, şi ca atare redusă. Dar cetitorul care-şi întoarce gândurile

la anii dela începutul secolului nostru și își amintește împrejurările speciale în care trăiau Românii bucovineni — sub apăsarea continuă a operei de desnaționalizare a stăpânirii austriace și de înăbușire a manifestărilor specific românești, — va înțelege dintru început ce prețioasă poate fi o asemenea carte. Căci alături de lupta politică încordată, care totuși nu putea fi dusă decât pe un anumit plan, fiind tot odată în chip forțat supusă tuturor restricțiunilor, adevărata luptă națională s'a dat și în România prin societățile culturale, a căror menire era tocmai aceea de a păstra nealterat sufletul Românismului din cea mai scumpă provincie a lui. Fenomen constatat de altfel și în Transilvania, care stă, de fapt, la origina acestei activități bucovinene inspirată din experiența fraților de peste Carpați. Faptul reese din chiar numele de «Reuniune» pe care l-a luat dela început societatea.

Privit sub această prismă, «Istoricul» d-lor Morariu și Pavelescu are o deosebită valoare și din punctul de vedere al politicii de rezistență românească. Cu atât mai mult, pe cât nu este vorba de un raport oarecare, ci de o carte scrisă cu migăloasa atenție, din care nu numai că nu s'a omis nimic esențial, dar n'au fost trecute cu vederea nici chiar amănuntele care puteau oferi cel mai mic interes pentru ca «Istoricul» să fie absolut complet. Tot pentru îndeplinirea acestui scop de documentare deplină, volumul este presărat cu numeroase fotografii.

Cartea începe cu un scurt istoric al mișcării muzicale și teatrale a Sucevei românești înainte de înființarea Reuniunii «Ciprian Porumbescu», din care se poate constata, așa cum arată d-l Victor Morariu în al său «Cuvânt Inainte», că «Reuniunea Ciprian Porumbescu este continuarea, cu mijloace mai bogate și în ritm mai viu, a unei tradiții sucevene destul de frumoase, tradiție ce ne duce cu 70 de ani înapoi, căci e vorba de înjghebarea primei societăți muzicale în Suceava, societate ce-i drept «internațională» dar animată de românul Ștefan Nosievici».

Curentul național românesc, tot mai treaz, nu se mai mulțumește cu o societate neromânească și de aceea, cu prilejul înființării «Clubului Român» din Suceava (1887), se organizează și o «secție artistică» a «Clubului», secție care este de fapt nucleul din care va eși mai târziu — și anume la 1903 — «Reuniunea Ciprian Porumbescu».

După cuprinzătoarea introducere, sunt trecute în revistă diferitele perioade de activitate ale societății, dela începutul ei până la 1937, volumul încheindu-se cu «Anuarul Reuniunii pe anul 1937/38» și cu o serie de «Anexe».

Demn de relevat este faptul că «Reuniunea», care la început, din pricina mijloacelor reduse și a oamenilor puțini, se mărginea mai mult la o activitate muzicală, și-a accentuat treptat rostul dramatic, ajungând în această privință la rearealizări meritorii, prin spectacole date nu numai în Suceava, ci chiar pe scena Teatrului Național din Cernăuți.

Pentru opera lor atât de folositoare istoriei culturale a Bucovinei, autorii merită toată lauda și buna apreciere, mai ales dacă ținem seama că — deși este vorba de un «istoric» și nu de un volum cu pretenții literare, cartea este totuși în întregime foarte îngrijit scrisă, fără obositoare provincialisme.

IULIU MOISIL: FIGURI GRĂNIȚEREȘTI NĂSĂUDENE

NĂSĂUD, 1937, XII + 212 P. 8°.

Volumul d-lui Iuliu Moisil înmănunchează o serie de articole publicate treptat de autor în «Archiva Someșană», articole închinate câtorva figuri de Români năsăudeni din sec. XVIII și XIX .

Cele 14 monografii de întindere diferită, sunt — de fapt — tot atâtea migăloase biografii ale celor mai însemnate personalități din viața națională a ținutului Năsăud, în secolele amintite. O singură excepție, între acești vrednici români, aceea a colonelului Baron Carol Enzenberg, care, deși de origină străină, în calitatea sa de comandant al Regimentului II român de grăniceri dela Năsăud, a fost un sincer prieten și sprijinitor al Românilor. Și nimeni, credem, nu va putea face vre-o mustrare d-lui Moisil, pentrucă într'un volum, consacrat Românilor năsăudeni, a dedicat câteva pagini unui străin care, prin activitatea sa, și-a câștigat cu prisosință dreptul la recunoștința românească.

Cei 13 Români ardeleni cărora le sunt închinate celelalte capitole-biografii, sunt figuri în cea mai mare parte locale, a căror importanță nu a depășit regiunea Năsăudului, dar au binemeritat dela românimea năsăudeană prin tot ceeace au făcut pentru cauza românească în această regiune.

Pentru cine cunoaște nedesmințitul naționalism al preoțimii românești din Ardeal, nu va fi nici o mirare că între luptătorii năsăudeni găsim în primul rând pe cei trei vicari (Ioan Manău, Macedon Pop și Grigore Moisil), cari nu s'au mărginit la activitatea lor curat bisericească, de păstori sufletești, ci au jucat un rol de frunte în întreaga viață culturală din ținut. Ba chiar mai mult, nici unul n'a lipsit dela datoria sa de naționalist român, sprijinind în toate împrejurările revendicările naționale ale Românimii năsăudene. Ne putând aminti în aceste puține rânduri toate operele naționale la care au luat parte aceștia, ne mulțumim să menționăm că ultimul dintre cei trei vicari — Grigore Moisil — a fost, cu prilejul desființării districtelor militare de graniță, printre primii cari au luat inițiativa să ceară împăratului dela Viena creiarea unui district politic, «autonom», pe acelaș teritoriu, în locul districtului militar grăniceresc.

Alături de aceste «fețe bisericești», câțiva «dascăli» sunt și ei puși la loc de cinste pentru naționalismul lor și pentru neobositele lor sforțări în folosul culturii românești din țara Năsăudului. Tot așa, autorul a făcut loc în volum și câtorva conducători români cari — deși veniți din alte părți ale Ardealului — s'au stabilit și au luptat în Năsăud. Dintre aceștia trebue menționat în chip special Alexandru Bohățel, ajuns Căpitan suprem al districtului autonom al Năsăudului și vajnic susținător al drepturilor românești mereu încălcate de Unguri.

Și, în sfârșit, d-l Moisil s'a oprit pe bună dreptate și asupra câtorva dintre fiii Năsăudului plecați pe alte meleaguri ale Transilvaniei; între aceștia este și Iacob Mureșeanu, al cărui rol de frunte la conducerea «Gazetei Transilvaniei», alături de Gheorghe Barit, este bine cunoscut: prin prodigioasa sa activitate de publicist, profesor și apoi director de liceu, el a depășit importanța regională, intrând în însăși istoria culturii românești.

Volumul d-lui Iuliu Moisil, al cărui conținut am încercat să-l rezumăm aci, este dintre cele mai utile pentru cunoașterea vieții naționale românești în Ardeal. Meritul său stă, pe de o parte, în bogata documentare pe care se sprijină povestirea vieții acestor fruntași ardeleni din sec. XVIII și XIX și, pe de altă parte, în pilda pe care ne place să credem că o va constitui pentru cercetătorii mai tineri din Transilvania: acestora le revine îndatorirea de a scoate de sub uitarea anilor, scuturând praful de pe hrisoave, pe toți cei ce au contribuit la menținerea vieții naționale românești în Transilvania, fără de care «Unirea» ar fi fost un simplu act politic lipsit de însemnătate națională.

PERPESSICIUS : MENȚIUNI CRITICE

ED. FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II», COLECȚIA «SCRIITORII ROMÂNI CONTEMPORANI», VOL. IV, BUC. 1938.

Acest al patrulea volum de «mențiuni critice» adună, în ordine cronologică, cronicile literare ale d-lui Perpessicius, apărute între 1 Martie 1931 și 25 Septembrie 1932, adică într'un răstimp de numai un an și jumătate. Fiind vorba de o carte de aproape 480 pagini de text dens — din care și spațiile albe, obicinuite între capitole, au fost suprimate —, chiar simpla precizare a răstimpului așa de scurt, pe care îl închide în paginile sale, este suficientă pentru a defini amploarea activității de critic literar a d-lui Perpessicius. D-sa nu este unul dintre acei critici comozi, cari se mulțumesc să recenzeze un număr mai mic sau mai mare de volume pe an, alese după criterii pur subiective sau, și mai rău, la întâmplare. Dimpotrivă, socotind operația critică pe care o face, drept o misiune ce trebue îndeplinită, d-sa și-a asumat ingrata îndatorire de a trece în revistă lucrările substanțiale de literatură sau istorie literară. Opera aceasta migăloasă și constructivă, ca aceea a unei albine neobosite, merită deci recunoștința literelor românești, iar adunarea în volume a criticilor sale trebue salutată cu toată simpatia, chiar dacă acest tribut datorat este adus cu oarecare întârziere.

Definiţia pe care ne-o dă autorul însuşi în scurtele «lămuriri pentru seria IV», considerând menţiunile critice drept un «jurnal de lector», ni se pare nu numai voit modestă, dar chiar şi cu totul restrictivă. Căci d. Perpessicius nu se mulţumeşte să recenzeze scriitori şi opere, însemnând pe răbojul carnetului său pe cele bune şi pe cele mai puţin bune (faţă de care d-sa este de multe ori prea îngăduitor), dar se opreşte stăruitor şi asupra unor probleme de ordin general ale criticii literare, cum face de pildă în spirituala şi cuprinzătoarea menţiune despre «Versificaţie şi poezie» şi în destule altele. Cu toate că majoritatea acestora sunt de întindere limitată, d-sa nu se mulţumeşte cu o simplă privire critică asupra cărţii cetite: îndatorirea de recenzent pe care şi-o impune este, de fapt, doar un punct de plecare pentru o întreagă serie de consideraţii critice cari depăşesc de cele mai multe ori volumul şi autorul menţionat.

Dacă am voi să caracterizăm prin cât mai puţine cuvinte sistemul de analiză critică al d-lui Perpessicius, ne-am opri în primul rând la probitate şi lipsă de «preţiozitate». Inutil să mai subliniăm că prima calitate este esenţială pentru un critic literar. Şi accentuăm cu adevărată satisfacţie că nu se întâlneşte în paginile sale critice acea terminologie bombastică, ce sluieşte unora să-şi acopere lipsa de fond. Fenomen dealtcum explicabil nu numai prin personalitatea d-lui Perpessicius, ci şi prin faptul că menţiunile sale critice sunt tot atâtea lecţii de literatură. Fireşte, nu lecţii în înţelesul strict didactic al cuvântului, ci lecţii pentru marele public cetitor, care ar dori să fie informat sincer, înainte de a purcede la deschiderea unui volum de literatură. Informaţie prealabilă cu atât mai necesară, cu cât aproape totalitatea publicului cetitor nu poate aprecia singur opera literară, decât cel mult din punct de vedere al interesului anecdotic.

Ceeace nu înseamnă că acest adevărat serviciu public — «oficiu penibil prin firea lucrurilor, al unui profesionist al lecturilor, cum este cronicarul literar sau criticul», după propria sa definiţie (p. 417/418) — şi-ar pierde din actualitatea şi valoarea sa, prin trecerea celor câţiva ani de când a fost îndeplinit. Reunirea în volume a «menţiunilor» sale critice este, dimpotrivă, de cel mai mare folos. Căci, dece n'am recunoaşte, cine, dacă nu un critic profesionist şi pasionat pentru această profesiune pe care şi-a ales-o, poate avea timpul necesar lecturii tuturor operelor literare răspândite în public? Şi câte din aceste opere vor avea dreptul, mai târziu, la o simplă amintire într'o «istorie a literaturii româneşti»? «Jurnalul de lector» al d-lui Perpessicius constitue astfel un preţios auxiliar pentru o viitoare istorie a literaturii anilor noştri.

Pentru toate aceste motive, înţelegem recunoştinţa autorului faţă de editura care i-a dat posibilitatea să-şi adune în snopi grei recolta anilor de migăloasă ostenire în ogorul literelor româneşti.

JOHAN BOJER: EMIGRANŢII (ROMAN)

EDITURA «NAŢIONALA-CIORNEI», BUCUREŞTI (F. A.), VOL. I, 306 PAG.; VOL. II, 298 PAG. TRAD. DE JUL. GIURGEA.

In genere, scriitorii scandinavi sunt destul de puţin cunoscuţi la noi şi, mai ales, cu totul incomplet. Chiar acei cetitori, cari urmăresc literatura cu adevărată pasiune, n'au avut prilejul să cetească prea multe traduceri româneşti din scriitorii nordici, traduceri făcute de altfel, aproape întotdeauna, din alte limbi decât cele originale, nordice. De aceea, în chip obicinuit, cunoştinţele noastre asupra autorilor scandinavi se rezumă la norvegienii Ibsen, Strindberg şi Bjoerson, suedeza Selma Lagerlöf şi danezii Andersen şi Knut Hamsum. Ceeace este desigur prea puţin, mai ales dacă ţinem seamă de valoarea universală a multora dintre scriitorii nordici încă necunoscuţi nouă. Dintre aceştia, d. Jul. Giurgea ni-l prezintă pe norvegianul Johan Bojer, prin traducerea romanului «Emigranţii».

Născut în 1872 pe ţărmul Mării Nordului, Bojer este fiul unei sărmane ţărance, lucrătoare la o fermă. Din pricina condiţiilor speciale în care trăesc ţăranii săraci din Norvegia, Bojer nu poate urma regulat şcoala primară decât după ce împlineşte cincisprezece ani. Goana după o existenţă mai bună decât aceea de lucrător cu ziua într'o fermă, îl mână câţiva ani prin diferite oraşe, iar în 1894 — adică abia de 22

de ani — începe să publice; teatru, nuvele și, mai târziu, după ce călătorește prin Europa occidentală, romane. Carieră strălucită de scriitor, încununată încă din timpul războiului cel mare cu premiul Nobel pentru literatură.

Această sumară prezentare a autorului «Emigranților» (făcută după datele din introducerea d-lui Giurgea) este necesară pentru înțelegerea legăturii intime dintre opera lui Bojer și mediul în care a trăit. Traducătorul a făcut un real serviciu cetitorului, dând o introducere bio-bibliografică asupra scriitorului norvegian. Căci, fără să fi fost el însuși un emigrant. Bojer și-a trăit copilăria printre țăranii de pe țărmurile dantelate ale fiordurilor norvegiene, ducând aceeași viață de lipsuri și de muncă neîncetată ca și acei din rândurile cărora se recrutau majoritatea emigranților. Iar «Emigranții» lui Johan Bojer nu sunt numai un roman, ci o adevărată epopee a coloniștilor norvegieni plecați peste ocean în nădejdea unei vieți mai bune, atrași de mirajul bogățiilor noului continent. Bogății care se câștigă în cele din urmă, dar după neînchipuite suferințe și lipsuri, deseori chiar cu sacrificiul vieților omenești.

Țăranii norvegieni, așa cum apar în opera lui Bojer, se deosebesc prea puțin de țăranii noștri și, dealtfel, de țăranii de pretutindeni și din toate timpurile. O singură pasiune îi mână toată viața, un singur gând îi face să lupte și să învingă greutățile peste care trece spinoasa cale a vieții: pământul. Și, de vreme ce au așa de puțin pământ, iar gurile cari trebue hrănite sunt tot mai multe, cine să-i rețină, atunci când nesfârșitele întinderi ale preriilor americane îi chiamă, prin glasul lui Erik Foss, emigrantul întors din America spre a-și găsi o mână de tovarăși cu care să plece din nou peste apele oceanului și să întemeieze un sat ? Pe unul l-ar reține, poate, o dragoste veche, pe altul o mamă bătrână și câtiva frați neputincioși, cari mai au nevoe de ajutorul celui ce poate câștiga o pâine.. Dar, în cele din urmă, toți pleacă. Unii, cu gândul să se întoarcă bogați și să transforme pe măsura visului lor sărmana gospodărie părăginită; alții, dimpotrivă, hotărîți să rupă orice punte în urma lor, fiindcă pe plaiurile natale n'au fost decât niște oropsiți ai soartei. Ola Vatne, țăran sărac, îndrăgostit de fata colonelului, dă foc curții boerești pentru a se răsbuna că a fost alungat de colonel, și ispășește fapta-i necugetată cu un an de temniță: ce ar mai putea face «acasă», după această ispravă, mai ales că numai plecând peste ocean cu fata colonelului se va putea căsători cu ea ? Invățătorul Berg nu-și găsește nici un rost, fiindcă nu se poate obișnui cu ideile politice și sociale, retrograde, din țara sa; trebue deci să încerce în orice chip să-și croiască o viață nouă. Morten Kvidal, «băiatul mamii», un neisprăvit care n'a făcut niciodată nimic, dece n'ar pleca și el ? Poate, cine știe, în America va deveni cu adevărat om. Și așa mai departe... Cu toată neîncrederea compatrioților, grupul lui Erik Foss pleacă așadar în căutarea lânii de aur... Ar fi însă o greșală să încercăm a rezuma această epopee; ea se cere cetită în întregime.

Deși constatarea a fost banalizată, trebue totuși să repetăm că marea valoare a acestei opere stă tocmai în mijloacele extrem de simple cu care e realizată. Și dacă, fiind vorba de o traducere, nici cetitorul nici criticul nu se pot opri asupra formei literare a autorului, fondul este de o bogăție neasemuită. Dela cea mai mică trăsătrură de amănunt în schițarea eroilor, până la energia cu care e condusă acțiunea, totul te cucerește. Nimic artificial și nimic de prisos. Dacă am spune numai că personagiile lui Bojer (chiar și cele mai puțin importante) trăesc toate, ar fi insuficient. Căci aceste personagii se reliefează într'un chip așa de plastic, alternându-se pe primul plan al povestirii, trecând apoi din nou în penumbra fundalului, confundându-se cu peisajul, încât cetitorul trăește și el alături de fiecare. Bine înțeles, nu toți eroii au aceeași importanță în desfășurarea acțiunii, dar toți sunt indisolubil angrenați în rostogolirea acestei epopei. Cătunul mizerabil de bordee troglodite al acestor emigranți desțelenitori de ogoare, în care plugul taie brazdă neagră, grea de sevă, este o lume în miniatură, bântuită de toate furtunile patimilor omenești și sgândărită de toate meschinăriile: peste tot și peste toate însă predomină foamea aproape fiziologică pentru pământ. Poate că, dintre toți țăranii norvegieni ai romanului, nici unul nu este așa de puternic zugrăvit ca nevoiașul Kar Skaret, plecat de acasă cu puzderie de copii după el. An de an își mărește ogoarele, zi de zi trudește din revărsatul zorilor și până se 'nnoptează, pătimaș ca un jucător de cărți. Până când, într'un târziu, îmbătrânit de ani și de lupta homerică împotriva elementelor naturii, privește înapoi și înțelege că și-a îndeplinit cu prisosință datoria: copiii lui sunt bogați și vor putea duce ei înșiși mai departe ceeace a înfăptuit el. Iar lui nu-i mai rămâne decât

să se odihnească împreună cu tovarăşa de aspre încercări, resemnata Karen, şi să retrăiască în gând anii ce s'au scurs: dela vremea plecării de-acasă, din Norvegia, peste începuturile amare, până la bogăţia pe care o vede aevea, aşa cum nici n'o visase; avere de colonişti înstăriţi, într'un nou oraş al lumii noi.

Traducerea d-lui Giurgea, destul de îngrijită, este superioară multora din traducerile apărute în ultimii ani. Dacă d-sa n'ar fi un traducător prea grăbit, contribuţia sa la cunoaşterea şi răspândirea, în România, a operelor de seamă din literaturile străine, ar fi încă şi mai preţioasă. Tocmai pentrucă sunt lucrate în grabă, traducerile d-sale conţin greşeli de limbă românească. Nu se poate spune în româneşte «sub razele de soare», în loc de «sub razele soarelui»: tot astfel frazele: «se aşeză la masa care este albă» şi «fusese o femeie care era vestită» sunt cu desăvârşire greşit construite. Căci, oricât s'ar înverşuna împotriva sintaxei româneşti cei cari n'o cunosc şi o schingiuiesc cumplit, există şi în limba noastră o «consecutio temporum».

Când se va putea libera cu totul de forma originalului, de care este încă prea strâns legat, d. Giurgea îşi va da singur seama de asemenea greşeli, îndreptându-le fără mare greutate. Atunci, d-sa ne va da adevărate traduceri româneşti.

MIRCEA STREINUL: VIAŢA IN PĂDURE (ROMAN)

ED. FUNDAŢIA PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ «REGELE CAROL II», COLECŢIA «SCRIITORII ROMÂNI CONTEMPORANI», 226 PAG. BUCUREŞTI, 1939.

Literatura noastră — şi în general întreaga literatură universală — nu cuprinde prea multe opere în care eroii principali sunt copiii. Şi aceasta nu pentrucă scriitorii n'ar fi tentaţi de materialul destul de variat şi vast pe care-l oferă literaturii psihologia copiilor şi viaţa lor încă nestrânsă în tiparele convenţionale, ci pentrucă e nevoe de un deosebit spirit de observaţie, ca să poţi prinde în trăsături autentice manifestările spontane ale acestei binecuvântate părţi din viaţă. Un scriitor, ca şi ceilalţi muritori, trăeşte în chip obicinuit între oameni maturi şi, oricât de mulţi copii ar cunoaşte, observaţiile pe cari le poate face asupra lor sunt infinit mai reduse ca număr şi mai puţin adâncite. De aci rezultă, în chip normal, că majoritatea tipurilor de copii din literatură sunt creiate având ca punct de plecare, în primul rând, amintirile autentice din copilărie, şi numai în al doilea rând observaţiile scriitorului în perioada în care îşi compune opera.

In literatura românească, nici d. Ionel Teodoreanu, maestrul personagiilor minore, nu a procedat altfel; deaceea opera sa «La Medeleni» este construită în special din amintiri, pe care obsrvaţiile ulterioare n'au făcut decât să le completeze, reliefând prin această verificare ceeace memoria păstrase într'o formă insuficient conturată şi oarecum nebuloasă. Dar, pentru ca — după trecere de mai bine de 20 de ani —, amintirile să fie precise atât în domeniul nimicurilor de fiecare clipă care, legate unele de altele, încheagă «acţiunile» unui copil cât şi în acela al psihologiei copilului, scriitorul trebue neapărat să aibă, încă din copilărie, o memorie foarte nuanţată şi precisă şi o înclinare specială pentru observaţie — exterioară şi interioară. Altcum, imaginile surapuse în diferitele perioade ale copilăriei se vor contopi într'un tot care, oricât de exact va fi în părţile sale componente, va avea marele defect că pune pe acelaş plan amintiri despărţite în realitate prin câţiva ani de viaţă. Şi numai aşa autorul matur va putea pătrunde în tainele sufleteşti ale copilului, sprijinindu-se la fiecare observaţie pe propriile sale amintiri.

Trecând dela aceste consideraţii la romanul d-lui Mircea Streinul, trebue să recunoaştem dintru început, că majoritatea notaţiilor psihologice cu care a construit personalitatea copiilor din volumul «Viaţa în pădure», deşi păcătuesc câte odată prin forma în care apar, sunt exacte în fond.

Eroii romanului sunt doi copii — unul de 9 ani, Stan, şi altul ceva mai mare, Luca. Autorul se mulţumeşte să-i contureze mai reliefat numai pe aceşti doi copii; toate celelalte personagii sunt abia schitate, depăşind numai rareori

importanța unor figuranți. Dealtfel, din însuși felul cum este condusă povestirea. apare clar că d. Streinul nu a voit să le acorde decât un rol cu totul secundar, strângând întreaga acțiune în jurul lui Luca și al lui Stan. Din această pricină însă romanul nu are acea amploare pe care i-ar fi putut-o da o serie de personagii mai precis conturate, mai vii și mai active, care să țeasă în jurul eroilor principali și ai acțiunii acestora o seamă de acțiuni secundare: fără aceste acțiuni secundare brodate pe cea principală, și fără personagii secundare, care să fie mai mult decât simpli figuranți, un roman apare ca un pom cu trunchiul bine desvoltat, dar care, în locul unei coroane bogate, încununând armonios trunchiul, are abia două-trei ramuri.

Să rezumăm însă. sumar, acțiunea romanului.

Stan, copilul directorului școalei primare dintr'o comună din preajma Cernăuților, se împrietenește cu Luca, un băiat orfan, chinuit și muncit de un frate mai mare. Cu toată opreliștea părintească, Stan ia parte la hoinărelile lui Luca și chir, într'o noapte, pornesc amândoi să fure luna, pe care o credeau cocoțată pe culmea unui deal din marginea comunei. Expediția se termină, cum era de așteptat, cu o amară desamăgire, cu atât mai mult cu cât copiii doreau să aline suferințele unui tovarăș de joacă, punându-i pe rană o frântură de lună... Această primă parte a romanului — intitulată «Oamenii cari voiau să fure luna» — este folosită de autor pentru schițarea psihologică a celor doi copii. Mai apoi, Luca — neputând îndura bătăile repetate primite dela fratele său, și nici durerea pricinuită de moartea tovarășului căruia nu-i putuse aduce buruiana de leac, fuge în pădure și trăește aci, singur și departe de oameni, un an și jumătate. Luca devine astfel un fel de Robinson al codrului moldovenesc, înfrățindu-se cu fiarele pădurii, mai ales cu o lupoaică și cu puiul ei, pe care-l scapă dintr'o capcană, după ce reușise să fure în timpul nopții, dintr'o dugheană ovreiască dela marginea satului, tot ce-i trebuia ca să poată trece o iarnă grea într'o scorbură de copac. Partea a treia a romanului ni-l prezintă pe Luca — întors în sat — într'un neîncetat sbucium sufletesc: s'a îndrăgostit de o fată, Malena, — care dealtfel îi place și lui Stan (acum elev în clasa I-a de liceu), dar Malena iubește pe altul. In cele din urmă, Luca află chiar că ea întreține legături de dragoste cu un flăcău din sat, și această desamăgire îi sădește în suflet gândul morții. Nimic nu-l poate face pe Luca să renunțe la acest gând, și el se aruncă sub roțile unui tren, sub înseși privirile îngrozite ale prietenilor săi, care până în ultima clipă nu puteau crede că se va sinucide.

Fără să insistăm prea mult, credem că nu am omis nimic din esențialul acțiunii.

Dar, dacă majoritatea notărilor psihologice, cu care autorul a construit personalitatea acestor doi copii, sunt în fond exacte, nu toate sunt potrivite pentru vârsta copiilor. Unele, ca de pildă reacțiunea lui Stan împotriva celor trei copii — «Să buleștii» —, cari îi turbură tot microcosmosul său și de care se ascunde în fundul grădinii, sunt perfect valabile pentru un copil de 9 ani. Altele însă, în special discuțiile dintre Luca și Stan, în partea finală a romanului, nu pot fi valabile pentru copiii de vârsta lor. Parcurgând aceste discuții, nu ți se fixează în minte imaginea unor copii aproape naivi, căci amândoi îți apar ca adolescenți. Exemplificările ar lungi prea mult aceste îndemnuri, dar cetitorul poate reciti, între altele, paginile 147 și 148, și ne va da cu totul dreptate. Din această pricină, personalitatea celor doi copii nu este unitară, adecvată vârstii lor: autorul a suprapus amintirile și observațiile sale, care se referă la vârste diferite, creind astfel două personagii hibride, nici copii de 10—12 ani, nici tineri de 16—17 ani. In acelaș timp se pot observa reminiscențe vizibile în anumite amănunte de ordin descriptiv sufletesc, ca și în felul de a vorbi al copiilor, din romanele d-lui Ionel Teodoreanu.

Toate acestel lipsuri nu ne împiedică însă să recunoaștem, exactitatea observațiilor d-lui Streinul, dintre care destule sunt cu totul potrivite pentru vârsta eroilor săi minori, așa încât Luca și Stan trăesc în chip autentic în romanul analizat aci; ceeace constituie o reală calitate a acestei opere.

Trecând pe alt plan, la acțiunea romanului, socotim că oricât de mare libertate trebue acordată fanteziei scriitorilor în creațiile lor literare, ar fi preferabil ca anumite situații neverosimile să fie evitate, căci ele nu pot decât să scadă valoarea operei. Izolarea lui Luca, timp de un an și jumătate, în

inima pădurii, și viața lui de tovărășie cu animalele nu ni se pare naturală. Ea depășește ceeace poate fi considerat ca o firească «licență poetică», intrând în domeniul irealului. Luca, țăran bucovinean, este transformat de autor într'un personagiu care amintește în acelaș timp pe Robinson Crusoe și pe Sfântul Francisc din Assisi.

Principial, desigur, o asemenea dorință de singurătate nu ni se pare imposibilă. Ea este însă greșit atribuită unui copil de cel mult 13—14 ani. Căci, dacă destui copii fug de-acasă, ei nu se ascund în păduri, și — mai ales — nu rămân singuri atâta vreme. Deaceea și acțiunea însăși depășește cadrul în care ar fi trebuit să se desfășoare în chip firesc.

Dar, toate acestea nu înseamnă că nu recunoaștem calitățile volumului d-lui Mircea Streinul. D-sa se exprimă în chip variat, într'un stil neslit și ușor de cetit. Tipurile, chiar cele abia schițate, sunt bine prinse, iar acțiunea este închegată, păstrând interesul cetitorului până la sfârșit. Romanul ar fi constituit o reușită mai deplină, dacă — în loc să-și aleagă eroii principali din lumea copiilor — autorul ar fi situat acțiunea în pragul adolescenței lui Luca și a lui Stan. Fiindcă, repetăm, e infinit mai greu să creiezi tipuri autentice de copii și să le porți de-alungul unei ample acțiuni, transformându-le psihologicește pe măsură ce trec anii, decât să faci să trăiască eroi maturi, pe care-i poți întâlni și observa la fiecare pas, în infinite varietăți. Tocmai deaceea marele scriitor englez Charles Dickens, în romanele căruia copiii țin deseori rolul principal, este nu numai neîntrecut, dar nici egalat până acum în redarea personagiilor minore.

MARIA I. GABREA: PROFESOR ŞI VOCAŢIE

ED. «CULTURA ROMÂNEASCĂ», f. a., 13,5×21, 200 PAG., BUCUREȘTI.

D-na Maria I. Gabrea, tânără profesoară din învățământul secundar, adună în acest volum o sumă de articole, esseuri și cuvântări ocazionale, și o serie de recenzii, cea mai mare parte apărute în diferite publicații din ultimii ani. Nu-i deci vorba de un volum cu conținut unitar, care să trateze amplu tema anunțată, ci de un mănunchiu de scrieri gravitând toate în jurul aceluiași subiect general: școala și problemele ei pedagogice. Cartea nu poate fi recenzată în adevăratul înțeles al cuvântului; recenzentul trebuie doar să recunoască stilul clar, în care autoarea expune diferite probleme studiate. Dealtfel — și această constatare nu constitue o încercare de a subprețui valoarea lucrării — nu ne aflăm în fața unei teorii proprii în legătură cu marea problemă a vocației profesorului, — «profesor și vocație» fiind doar subiectul uneia dintre bucățile adunate în volum sub acelaşi titlu —, ci de o serie de observații și constatări critice sau rezumative în privința felului cum sunt privite sau ar trebui privite diferitele probleme, mai direct sau mai de departe, legate de învățământ.

Volumul va fi parcurs cu interes de către acei pe cari îi preocupă problemele pedagogice.

JOHN FARROW: DAMIAN LEPROSUL

ED. FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II», BIBLIOTECA «ENERGIA», 16×24; 260 PAG. BUCUREȘTI, 1939.

Povestea vieții de minunat sacrificiu voluntar și de resemnare creștinească, a părintelui Damian, merita desigur să fie cunoscută și marelui public român, așa că — din acest punct de vedere — traducerea publicată de Fundația pentru literatură și artă «Regele Carol II» ar trebui socotită ca binevenită.

Căci, într'adevăr, ce pildă mai nemerită de devotament desăvârșit întru Domnul și de energie deosebită întru bine, decât aceea a părintelui Damian, fecior de țăran flămând din Belgia, intrat în ordinele călugărești catolice din

vocaţie şi convingere puternică şi care — trecând peste toate regulele disciplinei şi ale erarhiei — cere să fie trimis ca misionar în Hawai încă înainte de a fi fost sfinţit preot. Iar aci, deşi nu avea nici 25 de ani, se oferă să meargă singur într'una din insule, ca păstor al sufletelor leproşilor izolaţi acolo de lume şi lăsaţi neîngrijiţi şi neajutaţi de nimeni, în prada înspăimântătoarei boli ce nu iartă.

Faptul că până la urmă părintele Damian se îmbolnăveşte el însuşi de lepră şi încet-încet corpul său, ros de boală, se prăpădeşte la fel cu acelea ale nefericiţilor săi enoriaşi, n'ar fi, la urma urmei, decât un simplu destin tragic, dela care nu s'a îndepărtat nici o clipă. Dar cele peste două decenii de viaţă petrecută între leproşii din Kalawai, pe insula Molokai, au fost o luptă continuă pentru ajutorarea acestora şi de hărţueli cu administraţia biurocratică, plictisită mereu cu cererile lui de ajutoare, îmbunătăţiri, îngrijire medicală şi aşa mai departe. O luptă de fiecare clipă — mai întâiu chiar împotriva leproşilor, spre a-i face să priceapă că singurul lui gând, singura lui dorinţă este să le aline suferinţele şi să le mântuiască sufletele.

Tâmplar şi chirurg, preot şi gropar, ziditor de biserici şi «fabricant» de cosciuge, ajutat de o forţă fizică neegalată decât de tăria-i sufletească, părintele Damian a răscumpărat prin pilda vieţii sale multe dintre josniciile omenirii, şi a croit un drum nou pentru îngrijirea leprei — nu atât prin ceiace a fost în măsură să realizeze el, cât prin interesul pe care a reuşit să-l stârnească în toată lumea pentru nenorociţii loviţi de cumplita boală. Nu-i deci nici o mirare că părintele Damian va fi trecut în curând în rândul sfinţilor bisericii catolice.

Revenind la traducerea românească a cărţii, socotim de datoria noastră să arătăm că, în forma în care a apărut, este vorba de un adevărat atentat împotriva limbii literare româneşti. Traducătorul (sau traducătoarea), care se adăposteşte prudent sub iniţialele E. P., va fi ştiind probabil englezeşte, deşi pe alocuri unele întorsături de fraze par cu totul franceze; dar nu ştie să scrie româneşte. Din această pricină cetirea cărţii devine, pe alocuri, deosebit de obositoare: de multe ori trebue să te opreşti, să reciteşti frazele, spre a le găsi înţelesul; la tot pasul sintaxa românească este crunt lovită. Dacă am spune numai că s'a tradus cuvânt-cu-cuvânt, ar fi prea puţin. Pentru cine citeşte această traducere, nu mai rămâne îndoială că traducătorul n'a mai scris niciodată, după terminarea şcolii, vre-o «compoziţie» oarecare, necum o carte originală — fiindcă numai o totală lipsă de obişnuinţă cu sintaxa limbii româneşti l-a putut duce la greşeli aşa de neîngăduite. Şi, fiindcă înţelegem greutatea acestei afirmaţii, vom transcrie şi câteva exemple: bine înţeles, neputând reproduce prea multe fraze întregi, vom cita în special fragmente mai mici. Dealtfel, nu avem în această operaţie decât greutatea alegerii !

«O întâmplare însemnată pentru familie fu aceea când Pamfil **îşi** făcu prima slujbă» (p. 41). Acest **îşi** n'are ce căuta, căci româneşte se spune despre un preot că «face slujba», nu «îşi face slujba».

«Intrebuinţându-şi glasurile când numai era necesar» (p. 49) ; «când» pus înaintea lui «numai», ne face să ne îndoim că traducătorul are măcar urechea deprinsă cu limba noastră.

Vorbind despre insulele Hawai (dece scrie mereu cu 2 i ?), traducătorul scrie că au fost «la origină vulcanice» (p. 55), deşi româneşte se spune «de origină vulcanică». La pag. 57 cetim: «istoria insulelor este întregită de dovada de bigotism religios» (cum vine asta ?!), iar la p. 58: «misionarii se adunaseră la balustradă să aştepte sosirea adevărată în apa care purta autorităţile portului»; «sosirea adevărată» şi «apa care purta autorităţile»...

Continuăm exemplele : «abia puţin mai mult decât durata de ani distribuită omului» (p. 59) ; «Mii de nuanţe verzi, dela cel mai deschis până la cel mai întunecat **este** peste tot în Honolulu» (p. 60; sublinierile sunt ale noastre); «un pandemonium de pasageri» (p. 65); «convingându-l prin exemplu şi cuvinte potolitoare că pericolul nu era real şi că **focul era împiedicat** (p. 65) ; «înainte de a administra botezul» (p. 69); noi spunem simplu: a boteza. «Scuturară din capete» (p. 72; dar în limba noastră, chiar dacă este vorba de mai mulţi inşi, se spune **dădură din cap,** fără întrebuinţarea pluralului **capete) ;** «spre părţile ţinutului mai populate» (p. 75; pildă clasică de traducere cuvânt cu

cuvânt). Aceeaşi întorsătură a frazei şi la pag. 107: «Printre triburile care nu consumau peşte ale Africei»... ; «călătorii **pe** şea» (p. 88; în loc de **în** şea); «avere sărăcăcioasă» (p. 111/112; o adevărată descoperire a traducătorului). «El observă că p oasta aprovizionare cu apă depindea de relele condiţii» (p. 129). «Acuzaţiile lui Reverand Mr. Hyde» (p. 147) depăşeşte dealtfel orice îngăduinţă, ca şi «editorialul dela Daily News» (p. 226). «S'ar fi împotrivit nu numai putenici oponenţi» (p. 184) ; «orb complet de un ochiu» (p. 211; absurd în româneşte, deoarece orb este cel care nu vede cu niciun ochiu); etc., etc.

In sfârşit — exemple s'ar putea cită cu miile; traducătoul nu ştie că în limba românească nu-i nevoe de pronumele **el** la fiecare pas, deoarece se subînţelege: «El nu a fost rănit... el trăia viaţa obicinuită» (p. 197 si în multe alte locuri). Vina d-lui (sau doamnei) E. P. nu-i aşa de mare : în definitiv, dacă nu ştie omul româneşte, ce-i poţi face? Greşala este însă a acelora cari au în grijă o colecţie în care se publică asemenea traduceri „româneşti", ale unor persoane străine de literatură şi de arta scrisului, fără să revadă traducerile înainte de a le tipări. Cu asemenea traduceri nu se poate mândri nici cel ce le face, nici cine le pune în circulaţie.

Vladimir Dumitrescu

CUVÂNTĂRILE REGELUI CAROL I

ED. FUNDAŢIA PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ „REGELE CAROL II" BUCUREŞTI, F. A., 16×24, 2 VOL., VOL. I, 470 PG. + XXIV PLANŞE, VOL. II, 532 PG. + XXI PL. EDIŢIE INGRIJITĂ DE CONSTANTIN GIURESCU

La împlinirea unui secol dela naşterea primului rege al României — care coincide şi cu scurgerea unui pătrar de veac dela moartea Lui, — Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II" publică, adunate în două volume, toate cuvântările Regelui Carol I. Aşa cum arată în prefaţa sa d. C. C. Giurescu, aceste volume „se datoresc gândului pios al Majestăţii Sale Regelui Carol II-lea care a voit să comemoreze şi în acest fel împlinirea a o sută de ani dela naşterea marelui Său înaintaş". Prezentate într'o ediţie deosebit de îngrijită şi din punct de vedere tehnic, volumele sunt în acelaş timp şi o preţioasă contribuţie pentru istoriografia românească.

Intr'o strictă succesiune cronologică se pot urmări, întocmai ca într'un volum de sinteză istorică, toate momentele însemnate ale vieţii politice, sociale, economice şi culturale a statului nostru, dela intrarea în ţară a Voievodului nou ales, până la ultima cuvântare rostită cu puţine zile înainte de odihnirea întru Domnul a gloriosului şi bătrânului Rege. Primul volum cuprinde discursurile din anii 1866—1886, iar al doilea pe cele din 1887—1914. Stau alături, în paginile impunătoarelor volume, micile cuvântări ocazionale, cuvintele rostite in clipe hotăritoare din istoria noastră contimporană şi amplele comunicări ştiinţifice făcute la Academia Română, ale cărei lucrări le-a urmărit întotdeauna cu cel mai atent interes.

Şi, precum spune atât de potrivit d. profesor Giurescu, „odată cu această continuă desfăşurare de imagini... vezi cum se desprinde şi cum creşte, pe fondul istoric, figura unui mare monarh, ctitorul României contemporane". In scurta dar cuprinzătoarea sa prefaţă, d. Giurescu scoate în evidenţă principiile şi sentimentele ce L-au condus în viaţă pe acest Suveran, aşa de bogat şi de armonios înzestrat dela natură: un puternic sentiment religios, însoţit de acela al datoriei, care se cere împlinită prin muncă neobosită şi probitate deplină. Ceeace nu se putea să nu facă din Regele Carol I un bun gospodar şi un mare ostaş.

Pentru un monarh care, considerând religia drept „legătura sublimă a omului cu Dumnezeu", se roagă să-I ajute „a îndeplini cu demnitate marea şi frumoasa misiune ce Providenţa I-a impus", împlinirea datoriei nu putea fi, cum precizează d. Giurescu, decât o identificare „cu interesele şi aspiraţiile româneşti". Această integrare în comunitatea nouă în care a păşit, a fost, dela început, exprimată chiar în declaraţia rostită de tânărul Principe în Adunarea Deputaţilor, la 10 Mai 1866 : „Punând piciorul pe acest pământ sacru am şi devenit Român".

Ediţia completă a cuvântărilor marelui Rege capătă şi o importanţă ştiinţifică deosebită, prin faptul că profesorul Giurescu nu s'a mulţumit să înşirue discursurile în ordine cronologică, ci a dat, pentru fiecare din ele, o succintă şi folositoare prezentare rezumativă a împrejurărilor în care au fost rostite; în acest fel lectura cuvântărilor se face după o prealabilă situare a cetitorului în momentul istoric respectiv.

Cele 45 de planşe în care sunt reproduse — în condiţii grafice perfecte — momentele mai importante din viaţa Regelui Carol I şi realizările de frunte ale Domniei Sale, completează, alături de indicele bogat dela sfârşitul volumului al doilea, această preţioasă contribuţie adusă istoriografiei româneşti.

MR. EM. BOUGAUD: IISUS CHRISTOS

TRADUCERE DE C. CERULEANU, EDITURA „CUGETAREA", 552 PAG., BUCUREŞTI, F. A.

Publicând volumul Monseniorului Bougaud despre Iisus Christos, editura „Cugetarea" nu este la primul pas în această direcţie. Aceeaşi editură ne-a mai dat până acum, în traducere românească, două volume preţioase închinate vieţii lui Iisus Christos: volumul lui Giovanni Papini, cel mai mare scriitor italian în viaţă, — în autorizata traducere a profesorului Alex. Marcu —, şi volumul academicianului francez François Mauriac.

Pentru această stăruinţă în opera de difuzare cât mai largă în massele cetitorilor a scrierilor străine despre viaţa Mântuitorului, d. Georgescu-Delafras, directorul Editurii „Cugetarea", merită toată lauda noastră. Cu atât mai mult cu cât, de fapt, afară de fragmentele din cărţile de şcoală, şi de scurtele lecturi din evanghelii, ascultate cu o ureche distrată în timpul slujbei religioase, viaţa lui Iisus Christos ne este prea puţin cunoscută. Câţi dintre noi îşi amintesc mai mult de 10—15 episoade răsleţe, searbăd relatate, din această minunată viaţă de dumnezeiască alinare a suferinţelor altora şi de jertfă întru mântuirea oamenilor?

Deaceea, volumul tradus de d. Ceruleanu este foarte bine venit. Mai ales că celelalte două volume amintite se datoresc unor laici, pe când acesta este opera unui teolog. Monseniorul Bougaud, mort la 1888, chiar în anul ridicării sale în scaunul episcopal, a fost un mare erudit în domeniul doctrinei şi istoriei creştinismului, activitatea sa de scriitor religios fiind încununată de opera „Le christianisme et les temps présents", în ale cărei cinci volume venerabilul autor a tratat întregul complex al religiei creştine, al dogmelor sale şi al bisericii. Dintre aceste volume, al doilea cuprinde istorisirea vieţii Mântuitorului, şi pe acesta l-a tălmăcit d. Ceruleanu.

Volumul este alcătuit din trei părţi, de întindere neegală: Prima parte, rezumată în traducerea românească, cuprinde un studiu introductiv despre cei patru evanghelişti şi despre evanghelii, fiind totodată o analiză critică a acestor isvoare principale pentru cunoaşterea vieţii lui Christos; partea a doua, povestirea însăşi a vieţii Mântuitorului; partea treia, formată din „concluziile logice ale veţii lui Iisus Christos", aşa cum le desprinde Monseniorul Bougaud. Ideea călăuzitoare a autorului se cuprinde în adevărul că nu se poate înţelege nimic din această viaţă, dacă ne lipseşte credinţa nestrămutată în dumnezeirea Lui.

Povestirea vieţii lui Iisus nu este, dealtfel, o simplă descriere cronologică a evenimentelor, începând dela Buna Vestire şi dela genealogia Sfintei Fecioare, şi sfârşind cu Inălţarea la cer. Dimpotrivă, o adevărată istorie critică, în care autorul intervine la tot pasul, pentru a lămuri importanţa teologică a fiecăruia dintre actele lui Iisus, sau pentru a risipi nelămuririle şi contrazicerile textelor vechi. Caracterul acesta de studiu critic este pe deplin explicabil, dacă nu pierdem din vedere că volumul publicat de editura „Cugetarea" constituie numai un important fragment dintr'o lucrare de vastă erudiţie a unui mare teolog catolic din secolul trecut.

Numai cetind volumul ne dăm seama cât de puţin cunoaştem din această viaţă, atât de amplă şi de bogată în miracol. Credincios sau nu, pătruns de dumnezeirea lui Christos sau, dimpotrivă, neîncrezător, nu poţi să nu vezi în

însăşi armonia acestei vieţi — pe cât de scurtă, pe atât de neasemuită — o minune. Pilda ei a dovedit întregii omeniri că nicio doctrină, oricât de înaltă şi de binefăcătoare, dacă are în sine şi o importantă doză de preocupări sociale, nu se poate impune decât cu jertfe mereu reînoite. Şi oricât de multe experienţe a făcut omenirea dealungul secolelor şi mileniilor, jertfele trebue mereu aduse, decâte ori o doctrină mântuitoare vrea să-şi facă drum în viaţa popoarelor.

Revenind la volumul Monseniorului Bougaud, incontestabil că, şi dacă n'ar avea decât darul să arate cetitorilor minunea pe care o constitue viaţa lui Iisus Christos, traducerea acestei cărţi în româneşte e bine venită. Regretabil însă că d. Ceruleanu s'a lăsat cu totul aservit frazei franceze, multe pasagii fiind traduse cuvânt cu cuvânt, din care cauză topica şi sintaxa traducerii sale sunt specific franceze.

GH. TULEŞ : URCIOARE CU ROUĂ (POESII)

„BUCOVINA", BUCUREŞTI 1939, 16 × 22; 96 PG.

Dacă poesia d-lui Gh. Tuleş nu este o creaţie pur cerebrală — şi sinceritatea sentimentului ce respiră din fiecare strofă ne împiedică să credem aceasta — autorul, care publică primul său volum de versuri, este originar de undeva dela Dunăre. Intr'adevăr, cele mai multe dintre bucăţile volumului, în afară de revărsarea de aer şi lumină care le caracterizează pe toate, aduc o atmosferă de baltă dunăreană, cu luntrii şi lipoveni, sălcii plângătoare şi ţipete sălbatice de păsări. Dealtfel, în această atmosferă, pe care o pictează în schiţe de cele mai multe ori fugare — multe din poesiile sale au abia 2—3 strofe — d. Tuleş intervine numai rareori cu preocupările sale interioare. D-sa ne apare ca un nedesminţit contemplativ. Dar nu un contemplativ indiferent faţă de firea înconjurătoare, ci dimpotrivă unul care iubeşte natura şi se încântă de fiecare aspect al ei. Şi poate tocmai fiindcă este aşa de mult cucerit şi robit de multiplele aspecte ale creaţiei divine, d. Tuleş nu socoteşte necesar să-şi desprindă privirea dela această lume exterioară spre a o întoarce către propriul sbucium sufletesc, pe care nu-l lasă să se întrevadă decât în treacăt.

Ceeace însă, în versurile d-lui Tuleş, ne dă o satisfacţie deosebită, este nu numai acea sinceritate de care am amintit mai sus, ci o deosebită prospeţime a imaginei zugrăvite în câteva rânduri şi o uşurinţă incontestablă a versficării. Cetindu-i poeziile ai încântarea plastic imaginativă a imaginilor pe care ţi le creiază, şi tot odată plăcuta armonie a ritmului. Această constatare de ordin general nu înseamnă că toate imaginile sale au o absolută valoare poetică şi nici că, ici şi colo, nu întâlnim un ritm mai greoiu, dacă nu chiar greşit. Micile scăpări nu pot însă întuneca realele calităţi ale poeziei d-lui Tuleş, după cum câteva rime cari par prea căutate (ex. „ţurţuri teferi") şi unele umpluturi (ex. „stârnind un colb de aur pe-alocuri şi de-argint") nu-i scad valoarea.

Pentru a exemplifica aprecierile noastre, ne vom opri asupra câtorva din imaginile cari ni se par deosebit de plastice şi pe cari le credem şi inedite ca realizare:

Pe cer, ursuz, un soare ca un baci
Işi păstoreşte turmele de oi...

sau:

Se vede miriştea şi zarea grea,
Sub care dealul şeade în genunchi
Cu creştetul sub un stihar de nea...

(Sfârşit de brumar)

Această apăsare a cerului asupra pământului revine dealtfel şi în „Privelişte de baltă" (p. 73):

O salcie încarcă ceru'n spate,
Dăsag albastru peticit cu nouri...

Dintre cele câteva bucăţi în care autorul se situiază în viaţa naturii vegetale, citām strofa de început şi cea finală a poeziei „Cules" (p. 47/48):

Retez ciorchinii limpezi, grea povară
De aur întomnat,
Prin care tremură încercànat
Un asfinţit de vară...

Pe gură simt că m'a atins trecutul
Şi via'n jurul meu
Atârnă umbra prin butuci, când eu
Intorc prelung sărutul...

La un poet ca d. Tuleş, a cărui inspiraţie îşi are rădăcinile direct în natură, îţi vine greu să vorbeşti de influenţe şi de inspiraţii străine. Ici-colo însă ni se pare că recunoaştem printre versurile sale tematica unora dintre poeziile lui Duiliu Zamfirescu şi unele dintre ritmurile preferite ale lui Şt. O. Iosif; ceeace, dela sine înţeles este numai o constatare.

Dacă nu este vorba de o simplă coincidenţă, între poeziile unde autorul intervine cu câte un crâmpeiu de acţiune în natura pe care o contemplă şi o zugrăveşte, ne-au surprins câteva de inspiraţie anacreontică. Iată, de pildă, „Jaf" (p. 55), din care reproducem următoarele versuri:

Via clocotă de glasuri şi de chiote. Haiduci
Jefuesc de struguri toamna poposită prin butuci
Furişat în umbra groasă, grămădită sub un nuc
Capişte de jaf, prind ziua şi o spânzur de-un butuc.

In vremea noastră, când poezia a devenit proză nici măcar ritmată, ci numai încâlcită, şi când imaginile poetice sunt înlocuite cu şarade pe care nici autorul nu le-ar mai putea deslega, după ce le-a scris, poezia cinstită a d-lui Tuleş este şi în fond şi în forma sa o adevărată mulţumire pentru cetitor şi pentru critic. Viitorul ne va arăta, credem, că nu ne înşelăm, când vedem în d-sa un liric cu puternice resurse, mai ales dacă, după această stăruitoare trecere în revistă a naturii, d. Tuleş îşi va întoarce privirile şi spre interior pentru a depăşi faza contemplaţiei.

GEO BOGZA: ŢĂRI DE PIATRĂ, DE FOC ŞI DE PĂMÂNT

ED. FUNDAŢIA PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ „REGELE CAROL II", COLECŢIA „SCRIITORII ROMÂNI CONTEMPORANI", 328 PAG., BUCUREŞTI, 1939.

Mărturisim că după ce am cetit ultima filă a volumului d-lui Geo Bogza şi, închizându-l, am luat condeiul pentru a aşterne pe hârtie impresiile culese dealungul celor peste 300 de pagini de text, am rămas puţin nedumeriţi. Nedumerire pricinuită nu atât de conţinutul cărţii — fiindcă nimic nu e mai firesc decât să aduni într'un volum câteva „note de drum" —, ci de forma pe care o îmbracă aceste însemnări dintr'o serie de călătorii în patru regiuni ale ţării.

Intre proza d-lui Bogza şi ceeace se înţelege în chip aproape unanim prin literatură, este o deosebire categorică, am spune chiar totală.

D. Bogza strânge în acest volum o serie de „reportagii", apărute — dacă amintirea noastră nu ne înşală — în paginile unor publicaţii săptămânale, acum câţiva ani. Reportagiile sale au cele mai multe din calităţile şi defectele genului respectiv.

Nedumerirea noastră este însă îndreptăţită, dacă ţinem seama de faptul că volumul apare în colecţia „Scriitorii români contemporani", editată de Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II". Potrivit vechiului dicton „noblesse oblige", volumul — apărut sub asemenea auspicii, — trebuia să nu reprezinte în nici un caz o poziţie cu totul potrivnică literaturii. D. Bogza nu şi-a îngrijit cât de puţin haina sub care a îmbrăcat grafic impresiile culese

de prin colțurile de țară colindate. Stilul său, grăbit, haotic și mai cu seamă necizelat, este specific gazetăresc. Greșelile de gramatică, barbarismele și întorsăturile de frază cu totul neîngăduite de spiritul limbii românești, împreună cu repetarea până la obsesie a unor cuvinte cărora autorul le acordă o inexplicabilă preferință, — într'un cuvânt, atât stilul cât și vocabularul d-lui Bogza, situiază proza d-sale în cadrul gazetăriei și nu în acela al literaturii. Puține exemple ni se par suficiente pentru a susține afirmațiile de mai sus. Iată, de pildă, câteva fraze construite într'un chip cu totul original: „Au mai secat cu timpul, dar tot au mai rămas destule, încât orașului din preajma lor, spunându-i-se astfel, aceasta să capete un sens teribil" (p. 259); „Haotică și stranie inițiere... ni se întâmplă" (p. 64), sau „Un borcan cu dulceață, dacă face o fată, îi ajunge până se mărită" (p. 203). „Complet nu mai e" (p. 121), sau „Și numai îmi părea de loc rău" (p. 269) nu sunt expresii izolate. Acordul dintre subiect și predicat nu este întotdeauna respectat: „Se găsește împrăștiat de nu-l poți vedea cu ochiul liber, două fire de aur" (p. 55). Apoi construcții cu totul neliterare: „Trebue că arăta ca" (p. 58), sau „Ce de lucruri trebue că se ascund acolo" (p. 270), care se întâlnesc destul de des, alăutri de obositoarea repetare a cuvintelor „retină", „vitriol" și, mai ales, „vitriolant".

Dacă facem însă abstracție de camuflarea literară sub care apar aceste reportagii, va trebui să le recunoaștem — alături de scăderile pe care le-am notat până acum — calități ce le dau, în acest cadru minor, oarecare interes. Privite exclusiv ca însemnări pe marginea actualității constatate în peregrinările autorului, reportagiile se citesc cu plăcere.

D. Bogza are înclinare pentru aspectul deprimant și uneori chiar lugubru al mizeriei omenești, oprindu-se întotdeauna la tragicul realităților pe care le anchetează; de cele mai multe ori, d-sa găsește accente aproape impresionante pentru a descrie suferințele oamenilor din regiunile vizitate, zugrăvind în acelaș timp peisagiile acestor locuri. „Țări de piatră, de foc și de pământ" nu este numai un titlu sonor și oarecum căutat, deoarece cuprinde în el și titlul primelor trei capitole ale cărții. „Țara de piatră", este Țara Moților; aceea „de foc": Cadrilaterul, iar „Țara de pământ": Basarabia. La acestea se adaugă o „împărăție a apelor": Dunărea și Delta.

In unele reportagii se descrie viața de neumană străduință a Moților pentru căutarea firișoarelor de aur ce zac în măruntaele de piatră ale munților. Cetind aceste pagini, ai penibila impresie a unor viziuni de infern ce se profilează pe fondul haotic al Munților Apuseni, în care nu e vorba de oameni ce se trudesc pentru o bucățică de pâne, ci de umbrele chinuite de diavolii iadului, întru ispășirea păcatelor grele săvârșite de mult, în viață.

Reacțiunea stârnită în sufletul cetitorului de lectura diferitelor capitole ale cărții nu este însă aceeași. Nu atât pentrucă — subiectiv — ne simțim legați etnic și sufletește de Moții aprigi, din rândurile cărora s'au ridicat eroii martiri Horia și Avram Iancu, ci pentrucă — obiectv — este o uriașă distanță între cei doi poli ai mizeriei omenești din România: Țara Moților și Ghettourile basarabene. Dacă lupta Moților — uitați de Dumnezeu și chinuiți de oameni — împotriva muntelui ce ascunde avar aurul, are proporțiile legendare ale unei epopei din alte vremuri și de pe alte meleaguri, viața de nevertebrate a celor ce locuiesc în ghetto-urile murdare, voit anchilozați în decrepitudine fiziologică și morală, nu-ți poate inspira decât repulsiune. Firește, autorul n'a avut intenția să trezească, în sufletului cetitorului, aceste simțăminte diametral opuse, dar paginile sale duc în chip firesc la o situare pe planuri cu totul diferite a desmoșteniților soartei. Iar constatarea aceasta nu are nimic surprinzător, fiindcă nu o singură dată realizarea depășește intențiile autorului....

RADU GYR: CORABIA CU TUFĂNICI

COLECȚIA „UNIVERSUL LITERAR", 72 PAG. BUCUREȘTI, 1939. LEI 40.

Forma de „comedie vegetală" pe care d. Radu Gyr a adoptat-o pentru ultimul său poem, este numai un subterfugiu pentruca, depărtându-se — aparent — cât mai mult de realitate și situându-se pe un plan ireal, să-și poată depăna despersonalizat caerul gândurilor melancolice inspirate de moartea naturii și de moartea în genere. Deaceea, în locul poetului, vorbesc plantele,

gâzele şi chiar imaterialele raze de lună, ce-şi ţes basmele de lumină peste florile grădinii. Cântând moartea naturii, d. Gyr nu aduce, fireşte, o preocupare nouă în domeniul poeziei, căci misterul morţii — ca şi al vieţii — a frământat poeţii tuturor vremurilor şi ai tuturor popoarelor, minunea renaşterii vieţii din însăşi cenuşa morţii trecând chiar de pe planul poetic pe acel religios şi constituind miezul doctrinelor religioase.

Necontenita nedumerire a omului faţă de sfârşitul inevitabil, şi totuşi neînţeles, al vieţii, a dus la două atitudini diametral opuse faţă de inexorabilul destin: Revoltă şi resemnare. D. Radu Gyr nu optează în chip făţiş pentru nici una din aceste două extreme; nu este, în versurile sale, nici revoltă nestăpânită, dar nici resemnare deplină. Dacă totuşi ar trebui să-i precizăm poziţia între aceste extreme, d-sa se situiază mult mai aproape de resemnare, accentele de revoltă din cuvintele personagiilor vegetale, ce se ofilesc şi mor rând pe rând la sărutarea rece a brumei de toamnă, fiind puţine şi fără acea intensitate şi persistenţă specifică revoltatului.

Resemnarea pare uneori atât de deplină, încât — prin glasul tufănicii care stă să moară — poetul se întreabă la ce mai foloseşte viaţa, dacă toate sfârşesc în moarte, în neant, şi dacă deci totul este o aparenţă trecătoare — într'un cuvânt minciună:

> Când a murit grădina, la ce bun astă-vară
> zorelele luminii din trâmbiţe cântară?...
> De ce atâtea dalii, când totul e minciună?
> De ce-a mai strâns garoafa săruturi şi parfum,
> de ce ţâşni crăiţa ca o minune 'n drum,
> când n'au putut în stele să plece, din răzor,
> şi când se fac cenuşe, lângă povestea lor?
> (p. 55)

Puţinele cuvinte de revoltă sunt repede stăpânite, fiindcă revolta şi blestemul sunt inutile, după cum îi spune tufănicii înţeleptul Urmuz:

> Blestemul tufănicii? Auzi tu, surioară,
> o floare să blesteme! Ea ştie doar să moară...
> Să ne gătim de moarte, cum ne gătim de rouă.
> (p. 55)

Şi atunci, după scurta revoltă pentru toate visurile spulberate, pentru tot ceeace nu s'a îndeplinit, coboară în suflet resemnarea sceptică în aşteptarea morţii:

> Nu mai cred în cântec, fir de nenoroc,
> fir plăpând de lujer, fir de brumă grea...
> Prea au fost frumoase cântecele Lunii
> ca să cred într'altul...
> (p. 64—65).

Razele de lună ce mângâe, noaptea, petalele florilor, nu sunt decât înşelătoarele iluzii pe care şi le fac oamenii — închipuindu-şi că pot făuri un destin mai bun. Dar dacă, după năruirea visurilor, recunoşti zădărnicia lor, înţelegi totuşi — aşa cum spune timid firul de iarbă — că nu se poate viaţă fără ideal:

> Ce-ar fi viaţa noastră, pe lumeşti ţinuturi,
> fără sbor de stele şi lumini de fluturi,
> fără clipa mică de topaz, pe care
> licuricii serii o aprind pe-o floare,
> fără de azurul pogorît să stea,
> să ne ungă fruntea cu un strop de stea?...
> (p. 60)

Această auto-înşelare se impune chiar cu riscul ca, pe lângă spulberarea visurilor, să te alegi şi cu ironiile haine ale lăcustelor, care nu pot înţelege decât goana după îmbuibarea zilnică:

Tufănică proastă!
Știu, am auzit-o, azi, dela furnici.
Auzi: să plângi viața fără licurici
și să crezi în fluturi, — niște haimanale!
(p. 66).

Sentimentul de profundă tristeță pentru nepăsarea lumii în pragul morții tale, sau a idealurilor tale — ceeace e tot una — este exprimat, simbolic, în versul:

Ce să-i pese Lunii c'a murit o floare?,

înrudit de aproape cu versurile din **„Moartea lui Fulger"** de Coșbuc („Din codru rupi o rămurea...").

Paralel cu aceste constatări, poetul caracterizează — în balada razei de lună (p. 32—37) — cele trei mari perioade ale vieții omului: copilăria cu sufletul larg deschis pentru toate idealurile, maturitatea care respinge brutal orice nouă auto-înșelare prin visări fără alt liman decât dezamăgirea, și bătrânețea — vârsta aducerilor aminte duioase și a îngăduinței pentru tot și toate.

„Corabia cu tufănici" a d-lui Radu Gyr, departe de a fi o simplă „comedie vegetală" scrisă în glumă, este nava simbolică ce poartă toate dorurile neîmplinite, moarte unul după altul, idealurile pierdute, cărora poetul le închină un ultim gând — un cântec: mărturisirea tristă că, în aspra orânduire a firii dușmane omului, prea mult ideal ucide, iar fără ideal viața nu merită să fie trăită.

Opera poetică a d-lui Radu Gyr face, cu acest volum, un incontestabil pas înainte, spre drumul realizărilor deplin cristalizate. Situată la polul opus poeziei realiste, inspirația sa înveșmântă poemul în giulgiul diafan al imaginilor și al simbolurilor. Dacă ar trebui să-i căutăm un loc precis în poezia românească, l-am așeza în familia „Luceafărului". Apropierea aceasta nu înseamnă, firește, o comparație, precum nu poate însemna nici situarea pe aceeași treaptă a valorilor; dar ea trebue făcută.

Polybius

G. OPRESCU: DOI ANI DE CRITICĂ ARTISTICĂ

BUCUREȘTI, 1939.

Volumul profesorului G. Oprescu, editat în admirabile condiții tehnice, cuprinde cronicile plastice și conferințele autorului din ultimii doi ani.

Materialul volumului „Doi ani de critică artistică" se poate grupa în trei ramuri principale: I. probleme de istoria picturii românești; II. cronici plastice privind expozițiile din anii 1937—1938 și III. impresii de călătorie. Vorbind despre începuturile picturii românești, G. Oprescu a pus în lumină mai întâi primele apariții dificile de artă în Principate, apoi formarea unui stil național din influențe multiple și trecătoare și, în sfârșit, figurile marilor maeștri Grigorescu, Andreescu și Luchian.

Erudiția și sensibilitatea artistică au contribuit deopotrivă la formularea acestor capitole, care aduc și elemente biografice însemnate și puțin cunoscute, dar și o reconstituire puternică a atmosferei vremii.

Intr'un timp în care sunt prețuite strălucirea aparentă a frazelor și un impresionism critic dus până la exces, G. Oprescu cultivă atitudinea calmă și gravă a istoricului de artă, care știe că înainte de a fi liric și personal, trebue să fii onest și înțelegător.

Această ieșire din impresionismul subiectiv constituie una dintre trăsăturile fundamentale ale volumului de față. Nepunând prea mare preț pe o spontaneitate neîntovărășită de reflectie, G. Oprescu a preferat să reprezinte un punct de vedere critic întemeiat pe cunoștințe istorice, estetice și sociologice.

Infățișarea tuturor marilor manifestări de artă românească din partea a

doua a lucrării constituie un prilej de precizări prețioase pentru autor. In primul rând, analizând fiecare expoziție autorul amintește desvoltarea artistică a pictorului sau a sculptorului, dând astfel un fel de retrospectivă critică. Fiecare artist este situat în cadrul său, arătându-se care sunt influențele cele mai puternice pe cari le-a suferit, curentele în care el se află prins, — într'un cuvânt sunt expuse liniile fundamentale ale evoluției fiecărui artist mai însemnat din această perioadă.

Volumul acesta se adresează așadar nu numai istoricilor, ci în egală măsură și artiștilor.

Impresiile de călătorie sunt informative și de atitudine. Ni se vorbește astfel despre barocul din Praga, despre arta din Germania de azi sau despre biennala din Veneția.

G. Oprescu a voit să-și informeze cetitorii din țară, expunând câteva mari evenimente artistice din străinătate care au pasionat opinia publică. Scrise cu moderație, întovărășite de reflexiuni critice și istorice inedite, ele denotă o atitudine larg înțelegătoare și constituiesc un îndreptar unic pentru cetitorul român, care nu poate găsi în presa periodică informații, și cu atât mai puțin puncte de vedere critice motivate, referitoare la aceste mari manifestații de artă.

Câteva recenzii complectează volumul, care ia astfel aspectul unei priviri globale asupra artelor plastice din ultimii doi ani.

Dan C. Petrescu

IONEL TEODOREANU : PRĂVALE BABA (ROMAN)

ED. «CARTEA ROMÂNEASCĂ», 1939, BUCUREȘTI.

Ca să poți aprecia fiecare nouă lucrare a d-lui Ionel Teodoreanu, se pare că înainte de orice, ar trebui să fii în măsură a te desprinde din mreaja celorlalte romane ale d-sale, pentrucă surpriza să-și exercite din nou, cu egală putere, impresia. Cum însă imprimarea «medelenismului» rămâne să domine întreaga dispoziție a lectorului, lucrul se prezintă cât mai dificil și — poate — spre nedreapta clasare a celor mai multe dintre romanele d-lui Ionel Teodoreanu; iar aceasta grație faptului original că însuși romancierul este la fel dominat, obsedat în linii largi cât și în unele amănunte revelatoare, de aceeași atmosferă, aceleași tipuri, aceleași imagini, aceleași elegii, aceeași poezie.

Nu interesează că purtătorul acțiunii în penultimul roman **«Fundacul Varlaamului»** este un avocat, iar acestuia din urmă, **«Prăvale-Baba»**, eroul îi va fi pictorul ; căci idealistul și entuziastul autor a transpus aproape numai esențialul și mai ales fondul sufletesc de adâncă etică al boemului avocat, în sufletul artistului celebru, scoțând în relief, și la unul și la celălalt, atitudinea francă și simplă în fața tuturor surprizelor vieții. Iar în aceste caractere neobicinuite, cu o linie de conduită bine precizată, nu e greu de descoperit câte o fărâmă din compoziția Olguței, înainte de toate, precum și câte ceva din atâtea alte creații ale d-lui Ionel Teodoreanu, următoare Medelenilor.

Incercând un paralelism, vom deschide câteva pagini din literatura d-lui Ionel Teodoreanu.

Iată sfârșitul Olguței (**«La Medeleni»**, vol. III) : după zbuciumul sufletesc neîmpărtășit nimănui, elucidat și tranșat numai de ea, sinuciderea în singurătate, trăind ultimele clipe de supremă durere numai cu ea.

Iată moartea eroinei din **«Secretul Anei Florentin»**: suferind o mare înfrângere, pleacă la mare unde în singurătate își îneacă chinul, simulând un accident.

Avocatul Varlam: abia revenit dintr'o boală, pleacă de-acasă grăbit, pentru ca să moară străin într'un hotel.

Pictorul Damaschin: răpus de cea mai vrăjmașă soartă, orb, se duce pe drumuri vechi și se prăbușește singur și neștiut în râpa basmelor copilăriei lui.

Toți însă, până la ivirea conflictului prevestitor de moarte, sunt robii bucuriei și setei de a trăi.

S'ar părea poate că primordialul sufletesc al acestor privilegiaţi ai autorului ar fi dibuire şi o imposibilitate de rezistenţă ; dar din desfăşurarea acţiunii se desprinde limpede adevărul că ei dispun tocmai de cea mai îndârjită tărie care-i ajută să puie capăt brusc, unui şir de miloage suferinţi, fie fizice, fie morale.

Tema acestui din urmă roman constituie măreţia predestinării unui biet om trecător, culmilor desăvârşirii artistice, trecerea lui luminoasă prin viaţă şi tragismul prăbuşirii pretimpurii, o mistică, un fatalism al Damaschinilor, acest din urmă «...trăsnit de fulgerul negru» în ochi, ochii cari numai ei vedeau toată frumuseţea formelor şi culorilor, numai ei puteau sluji «mânile surori» pe care neferieitul ultim Damaschin, în momentul de suprem dramatism, şi-le cuprinde una cu alta.

Este şi în această carte revărsarea tumultuoasă a aceluiaş Ionel Teodoreanu, risipitor în imagini, împărtăşind larg daruri de basm, ca şi acei oameni ai lui, măreţi şi naivi în acelaş timp.

RADU D. ROSETTI: INSTANTANEE TURISTICE

COLECŢIA «UNIVERSUL LITERAR», 1939, BUCUREŞTI

«... scopul meu nu e să repet ce s'a mai scris de mii de ori, ci să redau în fugă impresii personale», explică maestrul acestor însemnări, convins desigur de farmecul mozaicului închegat cu atâta eleganţă şi artistic sens.

Acest gen de «instantanee turistice», cari reflectă la fiecare pas personalitatea spirituală şi senzitivă a autorului, este fără 'ndoială cel mai fericit mod de prezintare a comorilor văzute, precum şi un îndemn cald de a bătători aceleaşi drumuri.

Sunt reflecţii ale artistului, ale gânditorului măsurat, e ochiul poetului ameţit de exuberanţa colorilor şi formelor vegetaţiei sudice, mereu secondată de variantele apelor vecinic călătoare — marea —, este bucuria tinerească a călătorului în lumea largă care prinde de ici, de colo, copleşitoarea măreţie a unui monument, melancolia unui moment superb în natură, scene hazlii în necurmatul amestec de oameni noi — şi peste tot, receptorul cu rezonanţe armonioase ale minunilor grăitoare de veacuri trecute.

Elegantul volum se închee cu un pitoresc şi simţit omagiu ţării, care n'are «destule vestigii arhitecturale ale trecutului pentru a ne rezema pe o tradiţie...» dar : «Când ieşind în grădina conacului vezi rădăcinele vânjoase ale pomilor centenari, înfipte în pământ ca pentru vecie, te gândeşti c'aşa e legat omul de pământul ţării în care s'a născut...»

VICTOR ION POPA: GHICEŞTE-MI IN CAFEA

ED. „IDEIA", BUCUREŞTI

D. Victor Ion Popa, reluând un vechiu şi uitat gen literar, alcătuieşte un volum de schiţe care are darul să satisfacă cetitorul obicinuit cu bogăţia de multe ori săracă a produselor spirituale din ultima vreme.

Sunt acolo un număr de mici povestiri, cari palpită de viaţă şi roiesc de oameni aievea văzuţi; neînsemnatele întâmplări trezesc tot interesul, prin iscusinţa artistică a autorului, care mânueşte o simpatică limbă, — şi ea astăzi, ca şi forma literară, cenuşăreasă — pusă însă nu în slujba unui romantism vechiu, ci alegând cel mai actual realism, ba uneori stingherind armonia uşoară cu închipuiri de îndrăzneală necruţătoare.

In fond, viaţa înfăţişată în acest volum are rezonanţe de adâncă seriozitate, prezintată în stil uşor, lipsit de accente melodramatice, servit şi de umor, acesta atingând pe alocurea sarcasmul.

PANAIT ISTRATI: MIHAIL (ROMAN)

ED. «CARTEA ROMÂNEASCĂ», BUCUREŞTI

După 4 ani dela moartea lui **Panait Istrati**, opera lui pare puţin cunoscută şi mai ales căutată. Debutat în limbă străină, pe pământ străin, îşi deschidea calea unei modeste glorii, pe care încă n'o cunoşteam, mai mult, care la începuturile ei a fost refuzată ca ceva străin de pământul românesc.

Dar Panait Istrati, deşi nu cânta nici treicolorul, nici eroismul patriei sale, s'a dovedit a fi pe atât al nostru, pe cât a fost iubitorul înflăcărat al celor fără număr.

Romanul «**Mihail**», poate mai mult decât altele ale lui, îi descopere cu fiecare pagină sufletul, generozitatea largă, iubirea de oameni fără margini, şi entuziasmul, setea arzătoare de eterna frumuseţe a artei.

Literatura lui Panait Istrati, izolată şi unică prin caracterul ei de zbor liber şi eliberat de orice strâmtori preconcepute, este imprimată de idei sociale, dar aceste clătite în izvorul de dragoste curată care-l stăpâneşte întreg.

Ete

EMINESCU IN LITERATURA UNIVERSALA

In literatura maghiară

G. Finta: Eminescu Költeményeiböl — Din poeziile lui Eminescu. Cluj, 1939. — Această culegere de traduceri cu care d. **Grigorie Finta**, profesor la liceul reformat din Cluj, a îmbogăţit literatura eminesciană maghiară, conţine tălmăcirea conştiincioasă a 35 poezii, printre cari figurează şi capodoperele **„Veneţia“**, **„Glossă“**, **„Rugăciunea unui Dac“**, **„Melancolie“** etc.

D. Finta a înţeles bine originalul şi l-a redat cu o muncă migăloasă. Acest fapt îl constatăm cu o plăcere deosebită, fiindcă nu preţuim acele „Nachdichtungen“ prea libere, cari par a fi poezii originale vag „influenţate“ de nişte modele străine (vezi recenzia d-lui A. P. Todor despre traducerile din Alecsandri ale d-lui A. Bardócz, „Convorbiri Literare“, LXXII — 1939, p. 118). Se poate afirma fără cea mai mică umbră de îndoială că traducerile d-lui Finta sunt în genere mult mai bune decât ale d-lui Al. Kibédi cari, cu toată mediocritatea lor, au găsit o primire aşa de binevoitoare în cercurile literare româneşti, dar — şi asta trebue s'o spunem cu insistenţă — nici ele nu rezolvă problema unei traduceri definitive în limba maghiară. Poeziile lui Eminescu pun traducătorului maghiar o problemă stilistică foarte delicată: nu se vede încă hotărît ce stil, ce limbă corespunde în ungureşte stilului eminescian. Mulţi traducători — ca şi d. Finta — au adoptat un stil palid şi postromantic, plin de imagini veştejite, care, din punct de vedere estetic, e astăzi aproape inexpresiv, fiindcă în loc să reproducă ceva din vestita „armonie eminesciană“, ne aduce aminte numai de poeţii dela sfârşitul veacului al XIX-lea, cari au uzat pentru totdeauna vocabularul nostru romantic, transformându-l într'un arsenal de rechizite absolut inutilizabile pentru posteritate. De altă parte, e sigur că nici imitarea stilului poetic modern (Ady, Babits, etc.) n'ar conveni tonului poetic al lui Eminescu. După părerea noastră, traducătorul maghiar ar trebui să se inspire din limba acelor mari spirite clasice (Kölcsey, Vörösmarty, Madách), cari sunt legate de sufletul eminescian printr'un fel de „afinitate electivă“. Suntem siguri că traducerile d-nei Maria Berde, pe care le va publica Societatea „La Fontaine“ din Budapesta, ne vor apropia de dezlegarea acestei curioase probleme a literaturilor centro-europene.

L. Gáldi

In literatura rusă

Alături de traducătorii lui Eminescu în limba rusă menţionaţi în ultimul număr al **„Convorbirilor Literare“**, trebuie amintiţi avocatul **Levit** din Chişinău, ale cărui traduceri (două sau trei) au fost semnalate acum un an de către revista **„Viaţa Basarabiei“**, şi în special poeta **Olga M. Gordon (Trilbi)**,

sora defunctului savant **Vladimir M. Gordon,** fost profesor la Universitatea din Harcov. Poezia eminesciană, cunoscută în Basarabia chiar dela apariția ei prin frații **M.** și **N. Stamatti, Gheorghe Gore** și alții, a găsit în d-șoara Olga Gordon o iscusită și fidelă tâlmăcitoare.

In prefața volumului, eruditul profesor **Anatole Koțovski** subliniază lirismul poetei Gordon, explicând apropierea ei de marele Eminescu și influența spirituală a geniului român. Volumul a apărut în 1935 (1936) la Chișinău, sub titlul **„Poezii și piese“.**

In afară de poeziile originale, cartea conține două traduceri (**„Romanță“, „Regina Ostrogoților“**) din **G. Coșbuc,** una (**„Steluța“**) din **V. Alecsandri,** două (**„Madrigalul trist“, „Farniente“**) din **Cincinat Pavelescu** și zece (**„Și dacă ramuri bat în geam“, „Iubind în taină“, „Lacul“, „Ce te legeni codrule“, „Crăiasa din povești“, „Veneția“, „Trecut-au anii“, „Departe sunt de tine“, „Dorința“, „Melancolie“**) din **Eminescu.**

G. Bezviconi

In limba latină

Colaboratorul nostru, d. profesor **Ștefan Bezdechi,** dela Universitatea din Cluj, a tradus **în limba latină,** din Eminescu: **„Mai am un singur dor“, „Rugăciunea unui Dac“, „La steaua care-a răsărit“** și **„Odă“** (în metru antic). Aceste traduceri au fost publicate în revista **„Gând Românesc“,** 1934, II, nr. 12, III, 5—6 și 3—4. Cfr. St. Bezdechi: Memoriu de titluri și lucrări, Inst. de Arte Grafice „Ardealul“ Cluj, f. a. pg. 4.

pt. cf. **I. E. Torouțiu**

CRONICA ITALIANĂ

Interesul pe care l-au arătat occidentalii, în diferite epoci ale istoriei, vieții poporului nostru, în ce are ea mai expresiv ca psihologie, artă, sau folklor, a fost în tot felul urmărit de istoricii noștri, ca și de unii comparatiști din străinătate.

Un capitol încă necomplectat este însă acela al locului ocupat de Români in muzica străină. De proporții mai reduse, un atare capitol s'ar putea totuș înjgheba. Ne gândim, firește, la secolul exotismului prin excelență, adică la secolul romanticilor, în care se întâlnea cu atare tendință noul interes politic pentru popoarele Orientului apropiat.

De aceea nu odată i-a fost dat publicului dela Scala de acum o sută de ani să aplaude spre exemplu opere al căror libret se intitula „Pădurea Sibiului" (La Selva di Hermanstadt); după cum nu puțin vor fi contribuit la răspândirea aceluiaș interes pentru exotismul danubian prelungitele și repetatele apariții în Italia ale lui Franz Liszt.

Mai puțin cunoscut este, desigur, în această privință, cazul altui compozitor italian, celebru în aceeaşi vreme și pentru virtuozitatea lui ca violoncelist: meridionalul Gaetano Braga (cel cu nelipsita „sonată de Bragă" cum i se accentuiază numele până astăzi pe la concertele noastre), care, după o triumfală carieră la Napoli, la Florența, la Paris sau la Viena, și-a trăit sfârșitul vieții pe Lacul de Como, la Varenna, lângă Bellagio, unde a și murit acum vreo trei decenii. Locul era dealtfel consacrat în istoria muzicii romantice, prin numele lui Pondrielli, sau al lui Franz Liszt. Braga a compus acolo o foarte melancolică, patetică și melodioasă „Legendă românească" (Leggenda Valacca), inspirată, probabil, de un motiv folkloric, în anii când se apropiase de părțile noastre, prin Viena.

Pentru satisfacerea postumă a orgoliului nostru, vom menționa că nu este vorba de o compoziție inferioară ca celebritate acelor „Armonii ale Serii", scrise de Liszt în aceiași ani și în acelaș loc de pe Lago di Como. Căci „Leggenda Valacca" a fost unanim și repetat invocată în sălile de concert și de teatru ale vremii, cerându-li-se s'o execute, drept romanță preferată, unor cântărețe ca Adelina Patti, sau Melba.

Dar, fiind vorba de aceşti muzicanţi italieni mai puţin cunoscuţi dela începutul epocei romantice, să nu omitem de-a evoca aici memoria maestrului Antonio Salieri, ale cărui oseminte au fost de curând transportate din Viena, spre a fi reînhumate în orăşelul Legnano, de lângă Verona, locul său de naştere; de fapt al neştiutului maestru al lui Schubert şi Beethoven. Atras, într'adevăr, de copil aproape în Austria lui Glück şi a lui Metastasio, Antonio Salieri s'a impus curând printre cei mai activi compozitori de opere şi cantate (cel puţin o sută de compoziţii de muzică sacră, instrumentală, oratorii, cantate şi muzică dramatică au rămas dela el), parvenind chiar la onoarea de-a i se substitui lui Glück, în angajamentele acestuia dela Paris, în legătură cu opera Danaidele, pe care maestrul italian, păstrând anonimatul, a scris-o în întregime. Tot dela el a luat şapte ani lecţii (gratuite) Beethoven (în special de declamaţie italiană), iar afecţia elevului o mărturiseşte faptul de a-i fi dedicat acestui iubit maestru cele trei Sonate din opera 12. Gest imitat de Schubert, care i-a dedicat lui Antonio Salieri patru dintre operele sale.

Se precizează în felul acesta, odată mai mult, ce va fi fost mediul melodramatic din Viena lui Iosif II şi, totodată, care a fost rostul artiştilor italieni în acel mediu, nu numai ca libretişti (e tipul amintitului Metastasio, sau al lui Lorenzo da Ponte), dar şi ca îndrumători ai Artei imperiale spre ceeace avea să fie în curând Opera lirică, prin creaţia unui Donizetti, a lui Rossini, Bellini, sau Verdi.

Reflexe, drept este efemere, ale acestei strălucite epoci mozartiene, au străbătut, de pe atunci, în Bucureştii fraţilor Văcăreşti (admiratori ai lui Metastasio), sau, ceva mai târziu, în Iaşii lui Gheorghe Asachi (fost şi el pe la Viena). Şi într'un caz, şi în celălalt, e bine s'o spunem, atari reflexe s'au propagat însă prin intermedii italiene, de caracter literar, până ce au intervenit actorii executanţi, de provenienţă adesea vieneză. Trecerea lui Liszt pe la noi aşa se explică.

Revenind însă la acea perioadă din istoria muzicii italiene, în care s'au pus primele baze ale aşa-ziselor opere lirice, şi neomiţând importanţa pe care au avut-o în această mişcare încă de pe la 1750, anumite centre ca Venezia, sau ca Napoli, putem semnala recenta apariţie a unei foarte instructive monografii, pe care cunoscutul publicist Gino Damerini o consacră secolului XVIII venețian (Il Settecento Veneziano), şi publicată într'o bogată colecţie a editorului Mondadori din Milano. De fapt, acest studiu întregeşte unele cercetări anterioare ale lui Damerini, în legătură cu celebra aristocrată veneţiană Caterina Dolfin Tron, pe care a luat-o drept simbol al galanteriei din epoca lui Carlo Goldoni, care constitue de fapt ultima pagină de mare strălucire în istoria, atât de viu colorată şi bogată în tot felul de fapte, a Republicei Sfântului Marc.

In acea fericită pe cât de frivolă lume de aventuri, crinoline, madrigale, peruci, gondole, serenade, balcoane, măşti, spade, cicisbei, pictori, sculptori, amirali, străini, Italieni, Veneţieni şi Veneţiene, şi-a trăit ultima strălucire cea mai galantă şi rafinată aristocraţie din preajma Marii Revoluţii, aristocraţia Caterinei Dolfin Tron.

De oarece, către 1780 — după cum se exprimă un cunoscut istoric italian — Veneţia se putea lăuda „cu aristocraţia cea mai evoluată, cea mai cultă, cea mai spirituală; cu o cultură dintre cele mai larg înţelegătoare; cu o artă dintre cele mai imperialiste, de oarece muzica, arhitectura, pictura, comedia şi moda veneţiană (mai ales) au invadat Austria, Germania, Rusia, Polonia, Anglia, ba chiar şi Franţa, impunându-şi legile ei; de unde a derivat acea admiraţie care-a înconjurat Veneţia, din ori ce parte a lumii".

In această glorioasă epocă a strălucirii veneţiene (corespunzând de fapt cu acea gravă decădere politică, datorită căreia avea să ia în curând sfârşit însăşi independenţa Republicii lagunare), în acei ani de nemaiîntâlnită exuberanţă, se stingea la Veneţia unul dintre cei mai reprezentativi creatori ai muzicei moderne lirice : meridionalul Cimarosa.

Născut la Aversa, mai jos de Napoli, după ce participase la viaţa teatrală şi muzicală a acelei Capitale (în care se precizase mişcarea din jurul renumitului teatru San Carlo); după ce colindase lumea (dela Viena, la Varşovia, sau în Rusia Ecaterinei II), Cimarosa îşi înscrisese numele — alături de al unui contemporan ca Mozart — printre creatorii noii Opere lirice, cu acea înveselitoare şi originală compoziţie care este „Căsătoria secretă".

Intru cât nu rare ori ea a fost şi va mai fi cântată la Opera Română,

credem util a semnala recenta apariţie a unei monografii care-l priveşte pe C'marosa şi vremurile sale (Cimarosa e il suo tempo), datorită unei doamne Maria Tibaldi Chiesa, care s'a remarcat, deopotrivă, prin studii anterioare, consacrate lui Schubert şi Mussorgsky.

Prin lectura acestui studiu, ca şi prin cel anterior al lui Gino Damerini, cititorului îi va fi dat să pătrundă într'o lume de galanterie şi rafinament, afectat desigur, dar care impresionează şi explică acea lume de romanţiozitate şi sentimentalism, din care s'au inspirat, câteva decenii mai târziu, „Armoniile" lui Liszt pe Lacul Como, sau bizara „Legendă valahă" a nu mai puţin cunoscutului Gaetano Braga.

Alexandru Marcu

GIULIO BERTONI — FRANCESCO A. UGOLINI: PRONTUARIO DI PRONUNZIA E DI ORTOGRAFIA.

4 ED. E. I. A. R. 1939

Lucrare ce îşi propune de a acoperi o lipsă: limba italiană, pe cât de bogată, măiastră şi unitară, prezintă, din motive uşor de dedus, o mare varietate de pronunţii. Bine înţeles e vorba de limba literară necum de substratul întins şi foarte variat al dialectelor. De acea limbă, în care „trăeşte istoria ideală şi eternă" a poporului italian, şi în care, declară mai departe academicianul G. *Bertoni,* filologii şi lincviştii „au datoria de a interveni când este de salvat prestigiul lincvistic al ţării lor".

Odată intenţia luminată, *prontuariul* începe cu o chestiune delicată: este bine ca uzul literar să se ţină, pentru mai departe, de un îndreptar toscan, ca întru începuturi şi în întregul trecut lietrar?

Iată întrebarea capitală, ce vine rezolvată într'o formă nouă. Roma a devenit centrul vieţii politice şi morale al Italiei şi locul unificării limbii s'a mutat. Limba italiană va trebui „să fie adusă şi ţinută. cu voinţă şi hotărîre pe un plan naţional". Limba italiană s'a născut în Toscana şi Florenţa, dar ca s'a făurit prin concursul tuturor regiunilor, aşa că „ar fi o adevărată erezie, a susţine că în Florenţa şi în Toscana se sfârşeşte istoria limbii noastre, care este, în fond, aceeaşi istorie ideală şi eternă a poporului nostru în schimbările şi ascensiunile lui" (p. 9).

Pe de altă parte, gramatica istorică se dovedeşte neputincioasă în a da regule de uz. Plecând deci dela întrebuinţarea vie a limbii atât la Florenţa cât şi la Roma, se va stabili o axă lincvistică Roma-Florenţa şi se va proceda:

„Când Florenţa se acordă, cum se întâmplă aproape întotdeauna, cu Roma, se va accepta pronunţarea florentină şi romană (de ex. *néve, fórno, mòdo,* etc.)".

In cazul contrar, se va alege pronunţarea cultă a unuia sau celuilalt oraş.

Autorii *propun,* însă, „frumoasa şi calda pronunţare a conversaţiunii culte romane". „Suntem convinşi că, dacă pronunţarea Florenţei are pentru sine trecutul, aceea a Romei are pentru sine viitorul".

Partea practică a lucrării cuprinde capitole despre grafia accentului, apostrof, eliziunea articolului plural, dublări de consonante, chestiuni grafice, fonetice şi grafice, fenomenul prostezei lui *i-*, pluralul cuvintelor terminate în *-io,* în -cia -gia, în -co -go, etc. Tot ceea ce, în gramaticile italiene obişnuite, era lăsat ca problemă deschisă, vine rezolvat aici, în mod practic. O pildă despre necesitatea acestei lucrări, vom cita *„călăuza"* la gramatica italiană, scrisă de un alt academician de un foarte fin simţ lincvistic: romancierul şi nuvelistul, mort de curând, *Alfredo Panzini.*

Din cele 410 pagini ale lucrării, nu mai puţin de 334 cuprind *lexicul,* indicând rezolvarea tuturor dificultăţilor.

Carte folositoare italienilor şi străinilor, atraşi de comorile de spirit şi simţire ale acestei limbi.

Carte, la baza căreia stă metoda ştiinţifică a unui cercetător de mare nume, Giulio Bertoni, dela Universitatea din Roma.

GIUSEPPE ZOPPI: ANTOLOGIA DELLA LETTERATURA ITALIANA (AD USO DEGLI STRANIERI).

VOL. I. SCRITTORI CONTEMPORANEI. A. MONDADORI, MILANO, 1939.

Carte utilă pentru străinii cunoscători şi necunoscători ai literelor italiene. Ajunge să amintim un punct din îndreptar: „cu scurte şi limpezi introduceri la orice secol; cu prezentarea biografică şi critică a oricărui autor; cu indicarea operelor principale de consultat; cu o podoabă de note, nu atât de sărăcăcioasă pentru a fi nefolositoare, nu atât de abundentă pentru a fi sau superfluă, sau nocivă activităţii personale a studiosului; şi cu ilustraţiuni". Ilustraţiunile sunt din arhitectura, sculptura şi pictura italiană a sec. XX. Bucăţile sunt alese, nu din acele „di bello stile", ci din acelea „în sine desăvârşite". Cât priveşte biografiile şi caracterizările operelor, ele sunt la înălţimea spiritului italic. Concentrarea în sinteză nu este seacă, precum scriu mulţi, ci caldă, persuasivă şi totuşi întreagă.

G. Zoppi, în demn ucenic al maestrului său *(G. Bertoni),* prezintă o lucrare organică, proporţionată, alcătuită cu gust sigur.

MARIO CORSI: IL TEATRO ALL' APERTO IN ITALIA

RIZZOLI & C. MILANO—ROMA, 1939.

Cu o prefaţă de Renato Simoni şi 159 ilustraţiuni. Pe hârtie velină, format mare; produs al industriei cartografice italiene.

E necesar să spunem acestea despre o carte, nici de literatură, nici de ştiinţă: o carte de mare folos.

Naşterea spectacolului, primele teatre din Grecia, teatrele romane, spectacolele sacre medievale, teatrul în sec. XVI şi XVII, sunt capitole cari amintesc ceva şi cetitorului de specială cultură.

Dacă n'ar fi, apoi, decât numai acele 159 de ilustraţiuni cu: Odeonul lui Erod Atticul din Atena, teatrul grec din Siracusa, templele din Paestum, plasticul teatrelor lui Marcellus, Balbo şi Circul Flaminius, amfiteatrul Flaviilor (Colosseum), teatrele romane din Fiesole, dela Ostia, din Sabratha, precum şi materialul de scenă prezentat, şi eleganta carte a lui *Mario Corsi* câştigă o deosebită importanţă, mai ales pentru cititorul interesat, de departe.

Ştefan Cuciureanu

R E V I S T E

■ **„Nuova Antologia“** (1 Iulie 1939, Roma) a intrat în zodia lui **D'Annunzio.** Ea merge la pas cu publicaţiile, în volum, dedicate personalităţii poetului.

Situat par'că pe acelaş plan spiritual, înzestrat cu ceva din dinamismul şi potenţa lui de simţire, **Angelo Gatti** scrie un înaripat articol de sinteză, nu a operei lui D'Annunzio, ci a structurii sale sufleteşti.

Introducerea prinde viaţă din **„Laudi del cielo del mare della terra e degli eroi“:** „Voi cânta omul care ară, care merge pe mare, care se luptă, / care scoate fierul din stâncă, din mamelă laptele, / sunetul fluierului ciobănesc. / Voi cânta măreţia mărilor şi a eroilor, / războiul neamurilor, răbdarea boilor, / antichitatea jugului, / actul magnific al aceluia ce moaie făina / şi al aceluia ce varsă în vas untdelemnul / şi al aceluia ce aprinde focul...“. Astfel, separaţiunea între Univers şi poet se hotărăşte cu tărie. Acesta devine judecătorul şi regele mulţimii, vroită gigantică.

El devine centrul, sufletul universului. Lumea creaţiunii sale este „de o măreţie de neexprimat; sensaţiunile, afectele, pasiunile, sunt potenţate, celebrate, mărite gigantic; culorile strălucesc descompuse de prizme enorme, sunetele par a ieşi din megafoane“. Eroii săi merg pe un drum drept. Nu şovăie, nu se căesc: ei luptă. Universul şi oamenii sunt deosebiţi la nesfârşit. D'Annunzio nu-i deosebeşte. In locul personagiilor lui, apare D'Annunzio: „In locul eroului literar, Italienii pun eroul uman“. Dante este exemplu ilustru în acest sens.

Artiştii mari au nemăsurată putere de viaţă. Niciunul n'a simţit universul cu mai multă intensitate ca D'Annunzio. El se defineşte: „Spiritul meu este cristalul tuturor misterelor“.

Imensa unduire lirică a creaţiunii îl străbate, „pentru a se ridica din rădăcinile lumii la tripla brazdă a frunţii sale de om“.

In D'Annunzio, ce trăeşte cu nemăsurată vigoare viaţa, găsim caracterul fundamentatl al poeziei şi acţiunii sale: „frenetica plăcere de a se bucura de existenţă, de a face o experienţă din ceea ce există. De aici culoarea de religiozitate a operei sale, înfăţişarea lui de „sacerdote“.

De aici vine acel sens de profuziune, de exuberanţă în opera poetului. De aici înfăţişarea ei de pădure „întortochiată şi vastă“, care duce la prolixitate.

Aplecarea lui către primitivitate explică neînfrânata-i dragoste pentru tinereţe, comunitatea de spirit între poeţi şi tineri. De aici, poetul acţiunii.

Ca ultimă consecinţă a puterii sale de viaţă este viziunea măririi Italiei.

Un articol de sinteză, bazat pe date esenţiale, nu de critică estetică, ci de observare psihologică. Pare că autorul trăeşte, în spirit, alături de poet, este animat de aceleaşi pulsaţii puternice de viaţă, un articol peste care pluteşte aripa duhului lui D'Annunzio. E o încercare documentată, de a înţelege, în întreg, nu creaţiunea ci creatorul.

Interesante, de asemenea: articolul, **„Gabriele D'Annunzio şi iredenţii“ („Nuova Antologia“**, 1, IX, 1939) al lui **Giuseppe Stefani,** precum şi contribuţia la cunoaşterea epistolarului inedit al poetului, a lui **Raffaele Tiboni** (n-rul din 16 IX). Scrisorile publicate fac parte din ciclul „adolescenţei închise“ şi datează, toate, din 1879, când poetul avea vârsta de 16 ani. Inima tinerească a colegianului din Cicognini di Prato sburdă, palpită, se frământă, preanunţând cu brio pe D'Annunzio de mai târziu. Vervă, neastâmpăr, afecţiune, precum şi un stil vioiu, spontan, bine croit, surprinzător de precoce, un fel de sălbăticie juvenilă, sunt caracteristicile principale ale

acestor scrisori, care conţin în germen poeziile din **„Primo Vere"**.

■ **„Nuova Antologia"** (1 Nov. 1939 — XVIII. Anno 74. Fasc. 1623. Roma).

Luigi Pasquini ne face o mare surpriză: el publică istoria inedită a audienţei recent apusului Panzini, la Quirinal. Iată sub vechiul, cunoscutul titlu, **„Piccole storie del mondo grande"**, se va cuprinde şi mişcătoarea povestire **„Un romagnolo al Quirinale"**, mişcătoare pentru trei motive: e vizita supusului la Suveran, e glasul scriitorului din lumea morţilor şi-i descoperirea unui fragment din fresca preţioasă a creaţiei sale. A-l analiza pe Panzini înseamnă a face lucru oţios şi inutil. Totul e să-l citeşti. O dovedeşte în deajuns fermecătoarea „mică istorie", dată la iveală de critic; şi din care transpare mănunchiul de calităţi al acestui tipic scriitor: delicateţă, delicateţă nesfârşită, măestrie în alcătuirea ascuţită a gândului şi a verbului, unul mai minunat decât altul, fineţe desăvârşită în toate gamele umorului, măsură clasică în toate, intimitate, sens sfâşietor de omenească durere, poezie, umanitate, creştinism, creştinism curat de-al Sfântului Francisc, reminiscenţe literare, reziduu de filosofie dezolantă. Dar cum s'ar putea defini Panzini, indefinibilul Panzini, nedeslegatul Panzini al criticii literare?

Numai citindu-l.

Acelaş număr de revistă aduce două contribuţii pe cât de interesante, pe atât de importante. In **„Da Bellaria a Vejo: Ricordi Panziniani"**, Paola Boni Fellini prinde câteva tablouri din intimitatea şi reculegerea vieţii campestre de la Bellaria, în care, uneori scriitorul se refugia pentru o clipă din sgomotosul Milano. De notat frământările ce i le prilejueşte vederea tumulelor etrusce, întrebarea ascuţită, cu un an înaintea întunecării, asupra lumii de dincolo şi constatarea, aceeaşi în toate scrierile sale, neputinţii spiritului nostru. Numai că această constatare poartă pecetea tristeţii sale desconfortante.

Celălalt articol, **„Proscritto d'altra mano"**, de cea mai bună esenţă critico-literară caută a cuprinde gândirea scriitorului într'un sistem. Sarcină delicată, mai ales după ce cunoaştem rezultatele atinse. In faţa problemelor existenţii, Panzini nu găseşte nici-o deslegare. El ştie că străduinţele sale sunt inutile. De aici acel sens de scepticism ce-i întovărăşeşte gândul, în orice parte l-ar aluneca, totuşi, spiritul său neliniştit. El este veşnic în căutarea unei baze, unei certitudini. Cu cât mai mult o caută, cu atât o găseşte mai puţin. In zadar s'a întrevăzut în Panzini un Sterne, un France, dacă e cineva să-i semene mai mult atunci acesta este Socrate. Şi asupra laturii socratice insistă criticul, găsind solide puncte de sprijin întru a-l declara un Socrate modern, umblând pe uliţele sgomotoase ale oraşelor de azi, căutând, printre surâsuri întunecate şi descoperiri înfiorătoare, să descurce cu o minte simplă iţele încâlcite ale lucrurilor, căci una prea complicată nu i-ar servi la nimic.

De semnalat în fascicolul de pe Decembrie articolul lui **Renato Simoni: „Tragedia di Pirandello"**

Cine nu cunoaşte profunda şi puternica umanitate, izvorîtă din conştiinţa propriei nefericiri şi din cunoaşterea aceleia a aproapelui, ce caracterizează opera pirandeliană? Din această conştiinţă, la care scriitorul ajunge, pe baza experienţei propriei sale existenţe atât de chinuite, se desprind figurile adânc reliefate ale teatrului său, figuri adevărate, şi nu ieşite din „inflexibila cerebralitate", cum criticat a fost scriitorul. Iată confesiunea lui: „Lucrările mele se nasc din imagini vii, acelea care sunt isvorul veşnic al artei, dar aceste imagini trec printr'un filtru de concepte care m'au câştigat pe mine însumi, în întregime. Fără îndoială opera mea de artă nu este nicicând un concept care să caute a se exprima prin mijlocul imaginilor; este, din contră, o imagine, adesea foarte vie imagine de viaţă, care, nutrindu-se cu chinurile spiritului meu, câştigă prin sine, prin singura şi legitima coherenţă de artă, o valoare universală".

In pietatea lui Pirandello pentru semen şi pentru el însuşi stă bună parte din substanţa tragediei sale.

Dar, poate, cel mai puternic conflict tragic în gândirea lui Pirandello, acela din care pleacă toate, este conflictul „între viaţa care se schimbă incontinuu şi forma care o fixează inmutabilă". Gândirea noastră, devenită conştientă de sine, caută să fixeze, să raţionalizeze realitatea, care ne învălue. A ne opri,

însă, la o singură formă înseamnă a ne face prizonierii ei, într'un fel, a muri. Pe de altă parte, de inmutabilitate nu ne putem niciodată sătura.

„Viaţa nu se explică, se trăeşte" spune el într'o zi. Personagiile lui, în zadar cearcă a ieşi dintre zidurile închisorii. Logica, numită de el „maşinuţă infernală", face pe oameni „să dea valoare absolută relativului", „este instrumentul de tortură cu care ei desarticulează şi golesc iluziile".

Considerând pătrunderea, ascuţimea de spirit a criticului, pe drumul unei atât de spinoase cărări, suntem siliţi a declara scoborîşul acesta în adâncurile sufletului pirandelian, demn de înălţimea de cuget a genialului scriitor.

■ **„Il Frontespizio"** (9. sett. 1939. Firenze). — Incepe cu articolul lui G. Papini, **„Quattro sguardi sulla guerra"** („Patru priviri asupra războiului").

In durerea dreaptă faţă de reivirea războiului, scriitorul trebuie să păstreze „inimă tare şi spirit clar", dacă el este sau ar trebui să fie „conştiinţa şi glasul popoarelor". Papini are de spus patru gânduri: ca italian, european, om şi creştin.

Poporul italian, popor civil „de veche şi creştinească civilizaţie", nu doreşte războiul de dragul lui, chiar de-i legitim şi necesar, ci preferă luptele în potriva infertilităţii şi sărăciei. El iubeşte munca şi „acea umană pace care fu idealul Imperiului augustian".

In lupta pentru predominare, „numai împărăţia terestră a lui Crist, chiar săracă şi devastată, durează fără întreruperi de aproape douăzeci de secole".

Omul simte cu pietate ororile războiului, se îndurerează la pierderea civilizaţiei materiale şi celei milenare, la întoarcerea într'o barbarie şi mai atroce.

Creştinul suferă şi mai mult decât omul natural. Uciderea între fiii aceluiaş Tată îl copleşeşte cu infinită durere. „Răsboaiele vor dispare atunci când „măcar o parte a Evangheliei nu va fi mai mult numai literă scrisă şi glosată, ci spirit al vieţii, al întregei vieţi obişnuite şi extraordinare, substanţă şi inspiraţie pentru actele zilnice, regulă vie şi lumină prezentă".

Papini închide interesantul capitol, un capitol care nu se poate rezuma în idei, pentrucă Papini cuprinde o ideie în fiece propoziţie, astfel: „Când sufletele se vor fi întors spre Crist, va fi o singură luptă: aceea a violenţilor care răpesc cerul".

■ **„La Critica"** (anul XXXVII; fasc. V, 13 IX 1939, Neapole) revistă de literatură, istorie şi filosofie, condusă de **Benedetto Croce.**

Cum era şi de aşteptat, B. Croce prezintă, — **prezintă** e un fel de a spune, deoarece Croce scrie, nu pentru a **prezinta,** ci pentru a documenta care anume este adevărul—, un alt **Gongora** şi un acelaş **Marino.** E vorba despre acei, Gongora şi Marino, pe cari critica literară i-a asemuit, uneori, şi destul de mult, pentru a se crea apoi un adevăr fals, dat spre moştenire generaţiilor. In potriva acestei prejudecăţi se opune, cu autoritatea verbului său, Benedetto Croce: dacă Giambattista Marino a creat poezie goală, în forma aceea tipică de **marinism,** apoi nu acesta este cazul poetului spaniol **Gongora;** o dovedesc studiile mai noui şi o dovedeşte Croce prin judicioasele-i analize a câtorva **canzone** şi **romanze** ale spaniolului.

Marino era „un spirit în substanţă nepoetic", care poseda „anumite bogate virtuozităţi cu care munci operele sale, orbind contimporanii". „In fondul versurilor sale nu-i nimica". Gongora, în schimb, este „artista e poeta genuino"; el este „fundamental poet aşa precum nu era celălalt (Marino). De altfel, cunoaştem verdictul lui Croce asupra operii lui Marino, „că producţia cea mai proaspătă şi vie a lui M., aparţine tinereţii sale, ultimului deceniu al sec. XVI...", că „talente ca al său nu au, de obiceiu, decât un singur moment de genialitate, coincizând cu **brio**-ul tineresc, şi nu reuşesc niciodată să devină oameni serioşi" (Croce, **Scrittori d'Italia.** Bari. Laterza, 1913, p. 413).

Pe lângă aceasta, analiza canţonei **„Que de envidiosos montes levantados"**, dovedeşte că, în reînviata dragoste pentru Gongora, se greşeşte dacă i se atribue o simţire romantică şi decadentă, şi în general complicată şi rafinată.

De asemenea în romanţa **„Hermana Marica"** „pe nedrept s'a voit a se vedea nostalgia poetului pentru

copilăria îndepărtată". Punere la punct, severă, tăioasă. Constatările esteticianului retras la Napoli, în turnul său de fildeș, far de lumină pentru istoria critică a literaturii și a culturii în genere.

Dar nu numai în trecutul îndepărtat luminează Croce. Iată-l de furcă și cu oamenii noui. Știm doar faimoasa „luare de poziție" în judecarea lui Pascoli. Ei bine nici **Scarfoglio** nu este „un mare prozator". Aceasta este o denumire convențională împotriva căreia el protestează. Nu i se poate ierta că neglijează partea morală, ca și lui D'Annunzio, prietenul său. El era lipsit, după propria-i mărturisire de pasiunea literară. Arta sa cea mai bună e de căutat în nuvele „pentru o oarecare dispoziție bocarescă și umoristică...", pe care apoi o părăsi spre a deveni retoric.

In aceeași revistă (fasc. VI, 20 Noembrie 1939), un studiu de Croce: **„La crisi italiana del cinquecento e il legame del Rinascimento col Risorgimento"**, în care se stabilesc vederi noui. Plecând dela premisa că „în problemele istorice asupra decadenței și renașterii italiene trebuie să părăsim metoda cauzalistică și deterministică"... „și să ne ținem, în schimb, în singura considerație a procesului istoric viu, care este proces spiritual și demonstrează în faptul însuși propria sa rațiune", istoricul explică întreaga criză italiană a sec. XVI altfel decât prin „cauzele" admise.

Prima, aceea care susține explicarea crizei, prin lipsa unirii Italiei în stat unitar, nu rezistă în fața exemplelor istoriei timpului, dovedind contrariul. Felul acesta de a explica vine considerat ca un anacronism, întrucât în Risorgimento, epoca întăririi ideii de națiune, această opinie numai așa putea găsi loc în mințile Italienilor.

Aceeași observație e de făcut și opiniei că o altă cauză a decăderii se datorește pierderii independenții naționale. Nici explicația pierderii libertății, în Italia, în sec. XVI, prin sfârșitul comunelor și al republicii florentine, nu este suficientă, căci libertatea, atunci, nu era o problemă politică.

O a patra explicație, de respins, este aceea că doctrinele lui Calvin și Luther nu au pătruns în Italia.

Insă criza și decadența italiană a sec. XVI consistă într'o oprire a desvoltării, în suspendarea aprofundării raționalității la care se ajunsese, în neacceptarea largă"... „a motivelor și a sugestiilor provenind din reforma religioasă de caracter evangelic și pavelin". Libertatea și progresul social nu reprezentau, în adevăr, pentru cinquecentiști un ideal .Dar forța ideală nu dispare niciodată cu totul, ea se făurește, trăește în germen.

Ea renaște cu Giambattista Vico, în domeniul intelectual și Pietro Giannone în ce privește spiritul civil, moral, religios al epocii.

Risorgimentul este „reluarea Renașterii sau a motivelor sale: rațional și religios".

Autorul conclude că hiatus-ul dintre ele, în etatea intermediară de decadență, nu trebuie să fie înțeles ca o despărțire și decadență totală.

In acelaș număr, articolul despre un sonet al lui Jacopo da Lentini și o canțonă a lui Petrarca, precum și adaosurile la **„Letteratura della nuova Italia"**, toate semnate de conducătorul revistei.

■ **„Termini"** (anno IV, Nr. 34, 35, 36 e 37, Iunie—Sept. 1939. XVII, Fiume), rivista mensile di cultura. Număr în limbile română și italiană închinat României.

Revista **„Termini"**, de sub conducerea d-lui **Giuseppe Gerini**, apare sub auspiciile Institutului de Cultură Fascistă, fapt care explică, de asemeni, frumoasa hotărîre a dirigenților ei de a-i dărui spațiul prețios, de 4 luni, relevării unor aspecte ale momentului cultural român de după războiu. E în acest act ceva din auspicata înfăptuire a unei mai intense apropieri spirituale italo - române; ceva numai, care însă trebue prețuit la justa valoare. Căci se impune constatarea: ținând samă de întinderea câmpului de lucru, prea puțin s'a realizat până acum în această direcție, atât cantitativ cât mai ales calitativ. Nu ajung cele câteva traduceri italiene din clasicii noștri, nu ajung mai cu seamă din cauza numărului infim al exemplarelor, lăsând celelalte insuficiențe, spre a da o măsură dreaptă în Italia a creației literare românești. In locul unei revederi a ceea ce s'a făcut, e mai bine să mărturisim necesitatea, atât a lărgirii cât și a adâncirii planului pe care s'a lucrat până acuma.

De aceea tentativa revistei fiuma-

ne ne vine cu osebire plăcută. In ea semnează substanţiale articole: **G. Gerini, A. Solmi, W. Rossani, R. De Grada, Marcello Camilucci, C. Isopescu, M. Ruffini, A. Calzavara, E. Padrini, ş. a.** Uneori, lipsind studii italiene speciale asupra unor capitole esenţiale din cultura românească, fie contimporană, fie mai veche, s'au luat aceste capitole, direct, din autorii români şi s'au tradus. Astfel: din Paul I. Papadopol, **Nuvela românească de după războiu** precum şi **Teatrul românesc contimporan;** din G. Oprescu, **Pictura în România, după 1900, ş. a.**

De subliniat râvna traducătorilor. De ambele părţi. Greul acestor traduceri îl duce d. **P. Constantinescu.** S'ar putea spune, fără a cita nume şi erori, uneori foarte grave, că în general traducerile au ieşit prozaice, acolo unde era poezie, şi netezite, acolo unde era proză organic plăzmuită. La unii autori se adevereşte lipsa unei înţelegeri poetice, la alţii vizibilă grabă, nelipsind ici şi colo dovezi de maturitate, conştiinţă, sensibilitate adevărată şi matură.

In afară de orânduirea pe capitole, nu găseşti criterii de alegerea, de sistematizarea materiei. Scriitorii şi poeţii se succed, fără discernământ critic, fără cronologie, fără curente, şi uneori fără talente, fără încadrare şi fără cunoaştere. Este adevărat, panorama literaturii române contimporane e încâlcită la vedere şi întinsă, totuşi se puteau desluşi drumuri mari, în care să se piardă cărările, potecile. Şi nu se poate spune că lipsesc unele bune întrezăriri. Ce folos că una se spune în studiul făcut ori transpus şi cu totul alta se prezintă spre ilustrare. Este evident, un spirit ştiinţific centralizator în alegerea, ordonarea, prezentarea materialului românesc lipseşte. De aici şi lipsa de unitate şi aspectul de improvizare. Numele autorilor români au fost uneori stâlcite până la necunoaştere. Alteori versuri, pasagii întregi nici n'au fost înţelese, nu încă să fie traduse. Dar aceasta nu slăbeşte întru nimic meritul mare al revistei, de a aminti celor câţiva cetitori italieni de literatură românească existenţa unei bogate şi frumoase producţii literare româneşti, demnă de luare în seamă în Ţara de obârşie şi de frăţietate.

In acelaş timp cetitorul român va fi putut găsi în prima parte a revistei un preţios material informativ asupra literaturii şi culturii italiene moderne.

Mai ales din aceste două motive, **„Termini"** şi conducătorii ei binemerită.

Şt. C.

■ **„Orizonturi"** (anul II, nr. 6—7—8, Sept.-Nov. 1939), revista asociaţiei profesorilor secundari din Galaţi, reţine atenţia prin aceeaşi frumoasă străduinţă de a prezenta viaţa culturală din sudul Moldovei, fără să neglijeze problemele actuale de interes general.

Caietul, despre care ne ocupăm, începe cu un mişcător articol omagial, un adevărat imn închinat **M. S. Regelui,** cu prilejul sărbătoririi zilei de naştere. Articol de sinteză şi de profund devotament faţă de Coroană.

Continuând o interesantă serie de studii asupra vieţii şi epocii în care a trăit duiosul prozator Emil Gârleanu, **Gh. Ursu** scrie despre **„Prietenii dela Bârlad ai lui Emil Gârleanu".**

Se desvăluie în paginile lui Gh. Ursu un adevăr prea puţin cunoscut până acum: autorul „Nucului lui Odobac" a fost nu numai un animator ori de câte ori era vorba de o înfăptuire măreaţă, ci şi un sincer şi statornic prieten. Cine reuşia să-l câştige, prin aceeaşi atitudine deschisă, una dintre calităţile lui Emilgar, avea pentru totdeauna în delicatul ofiţer-scriitor iubire şi sprijin de frate.

In ciuda vârstei sale destul de înaintate, **Artur Gorovei** se menţine tânăr la suflet şi fecund în publicistică. De data aceasta, într'un ton de reţinut umor povesteşte **„Supărarea lui Moş Neculai".**

D-na Jindra Husková-Flajshansová, lectoră de limba română la Universitatea din Bratislava şi distinsa noastră colaboratoare, semnează un esseu asupra **„Scriitorului ceh faţă de noua realitate".** Autoarea constată că evenimentele politice din ultima vreme au influenţat în mod considerabil creaţiile scriitorilor cehi contemporani, în care nota patriotică este foarte pronunţată. D-na Dr. Jindra Husková - Flajshansová ia ca exemplu, analizându-le, piesele **„Adam creatorul", „Cazul Macrapulos", „Din viaţa insectelor", „Boala albă"** şi **„Mama"** ale lui **Karel**

Capek (Ceapec), scriitorul ceh cu renume mondial, mort de curând. Se insistă asupra celor două din urmă, în care îngrijorarea autorului pentru soarta patriei sale apare impresionantă. **Paul I. Papadopol** schiţează personalitatea fostului său dascăl, cărturarul gălăţean **August Frăţilă.**

Documentate şi pline de interes, nu numai pentru localnici, studiile **„Ţinutul Covurlui pe vremea lui Ştefan-cel-Mare"** de **G. Munteanu-Bârlad** şi **„Viaţa religioasă la Dunărea de jos"** de **Econ. Dr. I. C. Beldie.**

Cu întinse informaţii, călăuzite de firul unui onest spirit critic, **I. Argintescu** se ocupă de unele aspecte ale operei lui **Sigmund Freud**, asupra cărora — subliniază autorul articolului — nu s'a stăruit îndeajuns la noi.

Poesii de **Coca Farago, Anton Florin, Robert Cahuleanu, Vladimir Cavarnali, I. Dumitrescu-Pietrari** şi **V. Hondrilă.** Cronică bogată şi conştiincios scrisă de **I. Argintescu** şi **Teodor Iordache.**

■ In **„Gândirea"** (anul XVIII, nr. 10, Decembrie 1939) acest plastic **„Apus în munţi"** de **N. Crevedia:**

Apusul şi-a 'ngropat trandafirii,
Toamna îşi arde ultimele foi
Ce prelung se sfâşie păunii sângelui.
Noi, foşti locuitori ai lunii,
Coborîrăm în văi
Astrul iubirii.

Venus e-un munte de tăcere.
Ne'ntoarcem, ca dintr'o luptă.
Am văzut, spre ziuă, pe cer,
Sania lunii — ruptă.

Culmile, culmile noastre, triste —
Miroase-a funingini şi-a brad.
Fulgii, fulgii dintâi cad
Mari, ca nişte batiste..

Şi **„Dacul"** lui **Radu Gyr**, cu depărtate prelungiri în vis:

In limpezimi unde-mi sbura săgeata,
azi, steaua ta şi-aprinde nestemata.
Pe plaiul veghei mele de oier
urci tu, acum, cu mielele de cer.

Pe unde plugul meu trecea cu sporul,
cânta lumina şi zâmbea ogorul.
Azi, plugul tău pe urma mea se
'mplântă
şi zările zâmbesc şi brazda cântă...

Ţi-aştept în lut truditele ciolane
să le'nfrăţesc cu mine sub tăpşane.
Şi'n strânse împletiri de oseminte
vom ţine 'n braţe veacurile sfinte.

■ Ne-a sosit din Bolgrad o revistă nouă: **„Moldavia".** Director: **Ioan Şt. Botez**, redactor: **Vladimir Cavarnali.** N-rele apărute până acum mărturisesc cu prisosinţă că publicaţia bolgrădeană, născută dintr'o chinuitoare frământare spirituală a câtorva intelectuali locali dornici a-şi dărui îndemnul şi sfatul prietenesc tuturor cari vor şi mai au vreme să privească dincolo de traiul obişnuit, este menită să umple un gol adânc simţit în publicistica uneia dintre cele mai încercate provincii româneşti. Basarabia are încă nevoie de multă lumină. In ţinutul răsăritean al ţării, acolo unde aproape toate visurile frumoase sunt sortite par'că să se stingă înainte de a se înfăptui, elanul cu care câţiva scriitori ridică o făclie de gând emoţionează.

De aceea ne-au întristat amar aşa zisele „consideraţii critice" ale unui tânăr şi inconştient cernealagiu, dela o revistă din Bucureşti, în legătură cu **„Moldavia".** Se accentua acolo cuvântul **„basarabean"**, dându-se a se înţelege că toţi câţi au văzut lumina zilei şi trăiesc sub cerul provinciei dintre Prut şi Nistru nu pot creia nimic bun fără sprijinul ocrotitor al **„regăţenilor".**

Redacţia revistei **„Convorbiri Literare"** nu se compune din **„basarabeni".** Simte însă un profund desgust, ori de câte are nenorocul să asiste la încrucişări de săbii pe tema compartimentărilor geografice în realizările artistice. Este peste măsură de regretabil că după două decenii dela Unire se mai găsesc **„regăţeni"** — şi chiar la **„România Literară'** — cari etichetează valorile spiritului după norme streine Fiindcă numai un strein sau un înstreinat mai judecă astăzi — mai ales astăzi! — interesele autohtone prin prisma de imaginare trasări de hotare în cuprinsul României.

Sunt în Basarabia numeroase probleme care se cer rezolvite. Sunt, deasemeni, în Basarabia imense zăcăminte de cântec şi cugetare populară necercetate. Pentru luminarea acestora şi a atâtor alte laturi ale sufletului fraţilor noştri de-acolo s'a ivit **„Moldavia".**

In editorialul primului număr se subliniază de altfel că „terenul folkloric e încă neexplorat", ceeace înseamnă că prezintarea manifestărilor de artă anonime formează un capitol important în programul revistei, capitol care — nu ştim pentru ce — n'a fost încă deschis.

Inchegat articol despre pictorul bolgrădean **D. Zghibarţov.** Il semnează **Vladimir Cavarnali.**

In acelaş număr, un reuşit portret psihologic al Regelui Carol I, datorit lui **Florin Niculescu.** La cronică nume cunoscute: **Ioan Şt. Botez, Mihail Ilovici** şi **Augustin Z. N. Pop.**

In nr. 2—3 (Sept.—Oct. 1939) duioase rânduri despre de curând stinsul **George Mihail Zamfirescu.**

Traduceri de **Vladimir Cavarnali** (M. Lermontov: „E dureros şi trist..."), **Constantin Stelian** (Samain: „Constelaţiile") şi **Pimen Constantinescu** (Corrado Alvaro: „Femei pierdute") în nr. 4—5 (Nov.-Dec. 1939).

T. Al. M.

INSEMNĂRI DOCUMENTARE

POEŢII PETOFI — EMINESCU — ADY, COMEMORAŢI DE MUNCITORIMEA DIN BRAŞOV

Corul muncitoresc *«Törekvés»* din Braşov a organizat la 10 Decemvrie 1939, în sala arhiplină a «Redutei», o impresionantă comemorare a poeţilor *Petöfi — Eminescu — Ady*. Muncitori români şi maghiari s'au închinat împreună memoriei poeţilor umanitari şi această manifestare comună a ridicat serata culturală braşoveană la rang de eveniment ardelean.

Unul dintre punctele cele mai mişcătoare ale serbării, deschisă cu imnul Regal, a fost prezentarea poeziilor lui Petöfi, Eminescu şi Ady în amândouă limbile. Scena reprezenta un tablou vivant colorat, compus din grupuri etnografice maghiare (secueşti) şi româneşti şi din muncitori cu ciocane. Din acest fond simbolic se desprindeau, dându-şi mâna, recitatorii în limbile maghiară şi română.

Corul soc. «Törekvés» a executat cântece de Petöfi şi Eminescu, iar d-na *A. Fodor* şi d. *Ştefan Juhász* au cântat compoziţiile originale ale dirijorului *Carol Molnár* după textele lui Ady. A stârnit entuziasm corul recitativ al muncitorilor tineri. Compoziţia paralelă a poeziilor petöfiene *«Cântecul lupilor»* şi *Cântecul câinilor»* a deslănţuit furtunoase aplauze.

Conferenţiarii serbării au relevat paralelismul în desvoltarea culturii române şi maghiare şi au accentuat necesitatea istorică a celor două popoare de a se sprijini reciproc, scoţând în relief rolul de unire între naţiuni rezultat din sforţările sociale ale muncitorimei.

Senatorul *Gheorghe Urzică*, cunoscutul conducător al muncitorilor grafici, într'o expunere în limba română, a analizat patriotismul revoluţionar al lui Petöfi, filosofia adâncă a lui Eminescu şi actualitatea socială a lui Ady şi a subliniat în chip special simpatia lui Ady faţă de poporul român, exprimată în repetate rânduri.

«Amintindu-ne de cei trei poeţi — a spus senatorul Urzică — simţim că prin modesta noastră manifestare contribuim la colaborarea sinceră între naţiunea română şi cea maghiară şi la înfiriparea legăturilor strânse culturale».

Scriitorul *Edgar Balogh*, conferențiarul în limba maghiară al serbării, într'o excelentă expunere a vorbit despre importanța lui Petőfi, Eminescu și Ady, din punct de vedere al istoriei sociale. S'a oprit îndelung asupra ținutei politice a lui Petőfi și asupra relațiilor naționale ale revoluției maghiare. Apoi a analizat importanța lui Eminescu în crearea unei culturi naționale românești. După părerea conferențiarului, ceeace dă actualitate poeziilor lui Ady este faptul că poetul așteaptă dela muncitorime realizarea visurilor de libertate și progres. In încheiere a citat proclamația lui Bem, păstrată în muzeul din Brașov: „Maghiari, Sași și Români, întindeți-vă mâini frățești, lăsați la o parte toată ura națională și fiți împreună fericiți".

Publicul serbării muncitorești a răsplătit cu aplauze fiecare punct din program.

(*„Népujság", VIII, nr. 314, p. 3, 1939, Brașov*)

BIBLIOGRAFIE

CĂRŢI

ACADEMIA ROMÂNĂ BUCUREŞTI

N. Iorga: I. O descoperire privitoare la biserica Sf. Nicolae din Şcheii Braşovului. II. Incă o formaţiune romanică: Luxemburgul. 1 vol. 17×24, 14 pag.+2 pl., 1939. Lei 15.

N. Iorga: Cugetători români de acum o sută de ani. 1 vol. 17×24, 50 pag., 1939. Lei 25.

I. Lupaş: Doctorul Ioan Piuariu—Molnar (1749—1815). 1 vol. 17×24, 48 pag., 1939. Lei 30.

Th. Capidan: Originea Macedoromânilor. 1 vol. 17×24. 24 pag., 1939. Lei 12.

Marcu Beza: Urme româneşti la Atena şi Ierusalim. 1 vol. 17×24, 4 pag. + 18 pl., 1939. Lei 35.

Ion I. Nistor: Primele încercări de restaurare a oştirilor pământene. 1 vol. 17×24, 20 pag., 1939. Lei 15.

Victor Slăvescu: Viaţa şi opera lui Petre Mavrogheni. 1 vol. 17×24, 84 pag. + 22 pl., 1939. Lei 100.

Ştefan Taşcă: Cel mai vechiu ceaslov românesc. 1 vol. 17×24, 122 pag.+ 9 pl., 1939.

Iorgu Iordan: Un lingvist sociolog: Antoine Meillet (1866—1936). 1 vol. 17×24, 12 pag., 1939. Lei 5.

Dr. Vasile Gheorghiu: Codex Argenteus Upsaliensis. 1 vol. 17×24, 56 pag. + 10 pl., 1939. Lei 50.

Dr. Theodor Holban: Documente româneşti din arhivele franceze (1801—1812). 1 vol. 17×24, 122 pag., 1939. Lei 80.

Barbu Theodorescu: Constantin Lecca (1810—1888). 1 vol. 64 pag. + 18 pl., 1938. Lei 70.

«BUCOVINA» BUCUREŞTI

Jean Naum: Din volbura vremii (Insăilări). 1 vol. 13½ × 21, 284 pag., 1939. Lei 100.

Ioan Maican: Luceafărul de seară (Versuri). 1 vol. 13×21, 72 pag. 1939. Lei 45.

«CARTEA ROMÂNEASCĂ» BUCUREŞTI

Carol I Regele României: Cuvinte către poporul Său. 1 vol. 22×27, 40 pag., 1939.

Eleonora Stratilescu: Emanciparea economică, socială şi politică a femeii. 1 vol. 12×20, 102 pag., 1939. Lei 50.

Iacob Negruzzi: Amintiri din «Junimea». 1 vol. 12×20, 370 pag., 1939. Lei 100.

Mihail Lungianu: Răncurele. 1 vol. 12½×19, 240 pag., 1939. Lei 60.

Ionel Teodoreanu: Fundacul Varlaamului (Roman). 1 vol. 12½×19, 420 pag., 1939. Lei 120.

Ionel Teodoreanu: Prăvale-Baba (Roman). 1 vol. 12½×19, 304 pag., 1939 Lei 100.

Pr. Gh. Pastia: Hristos în Strajă (Indrumări pentru educaţia religioasă-morală în străjerie). 1 vol. 130 pag., 1939. Lei 40.

M. Gr. Hulubei: Lupta contra secetei. 1 vol. Bibl. «Cunoştinţe folositoare» seria B, nr. 67, 28 pag., 1939. Lei 8.

Sanda Marin: 101 feluri de mâncări din cartofi. 1 vol. Bibl. «C. F.», seria B. nr. 68, 28 pag., 1939. Lei 8.

Dr. Marin Gâtan: Laptele şi produsele lui. 1 vol. Bibl. «C. F.», seria B, nr. 69, 28 pag., 1939. Lei 8.

Lucian Predescu: Doi cronicari moldoveni: Grigore Ureche şi Miron Costin. 1 vol. Bibl. «C. F.», seria C, nr. 77, 28 pag., 1939. Lei 8.

George Baiculescu: Ioan Eliade-Rădulescu (Omul şi opera). 1 vol. Bibl. «C. F.», seria C, nr. 78, 28 pag. 1939. Lei 8.

Gheorghe Dincă: Episcopul Melchisedec (1823—1892). 1 vol. Bibl. «C. F.», seria C, nr. 79, 28 pag., 1939. Lei 8.

Paul I. Papadopol: O pildă vie: Petre Ispirescu. 1 vol. Bibl. «C. F.», seria C, nr. 80, 28 pag., 1939. Lei 8.

Aurel Cosma: Sfântul Munte (Insemnări de călătorie). 1 vol. Bibl. «C.

F.»), seria C, nr. 81, 28 pag., 1939. Lei 8.

Tiandafir Laţia: Cărturari din Banat. 1 vol. Bibl. «C. F.», seria C, nr. 82, 28 pag., 1939. Lei 8.

V. Gneţea: M. Eminescu, pedagog şi revizor şcolar. 1 vol. Bibl. «C. F.», seria C, nr. 83, 28 pag., 1939. Lei 8.

Nicolae Cioränescu: Gh. Ţiţeica. 1 vol. Bibl. «C. F.», seria C, nr. 84, 28 pag., 1939. Lei 8.

Gheorghe Dincă: Un mare cărturar din veacul al XVII-lea: Mitropolitul Dosoftei (1624—1694). 1 vol. Bibl. «C. F.», seria C, nr. 85, 128 pag., 1939, Lei 8.

Dr. Gr. T. Popa: Dr. I. Cantacuzino. 1 vol. Bibl. «C. F.», seria C, nr. 86 28 pag., 1939. Lei 8.

Teodor Cerbuleţ: Veniamin Costache (1768—1846). 1 vol. Bibl. «C. F.», seria C, nr. 87, 28 pag., 1939. Lei 8.

I. Simionescu: Calendarul gospodarilor (1940). 1 vol. 112 pag. Lei 20.

«CUGETAREA» BUCUREŞTI

Al. Lascarov-Moldovanu: Drumuri... (In valea umbrei morţii. Sub cer înseninat. Amintiri). 1 vol. 12×18, 264 pag., 1939. Lei 60.

Al. Lascarov-Moldovanu: Alte flori creştine. 1 vol. 11×17, 216 pag.. 1939. Lei 30.

Al. Lascarov-Moldovanu: Biserica năruită (Roman). 1 vol. 13×19, 230 pag., 1939. Lei 60.

Al. Lascarov-Moldovanu: Vieţile Sfinţilor. Vol. V, 320 pag., 1939. Lei 50.

Mgr. Em. Bougard: Iisus Christos. Trad. de **C. Cereleanu.** 1 vol. 12½×19, 550 pag., 1939. Lei 120.

Theodor Constantin: Vrăjitoarea (Nuvele). 1 vol. 180 pag., 1939. Lei 50.

Mihail Artzibasew: Extrema limită (Roman). Trad. de **G. M. Vlădescu.** 1 vol. 260 pag., 1939. Lei 55.

Constantinescu Clitus: Străbătând Italia. 200 pag., 1939. Lei 58.

S. Mehedinţi (Soveja): Altă creştere — Şcoala muncii. Ediţia VI-a. 1 vol. 340 pag.. 1939. Lei 90.

Theodor Marfas: Confucius, Budha. Mohamed. 1 vol. 290 pag., 1939 Lei 65.

Docent Dr. Aurel Voina: Igiena şi estetica părului. 1 vol. 12×19, 264 pag., 1939. Lei 70.

H. Sienkievicz: Quo vadis. 2 vol. 12 12×19, 534 pag., 1939. Lei 100.

Eugeniu Speranţia: Suprematia credinţei pure în viaţa sufletească şi socială. 1 vol. 12×19, 172 pag., 1939. Lei 60.

Ioan D. Vicol: Focul (Piesă străjerească în 3 acte şi 5 tablouri). 1 vol. 13×20, 64 pag.. 1939. Lei 25.

Ilie I. Mirea: Cartea lucrului manual. Cu o prefaţă de prof. **C. Rădulescu-Motru.** 1 vol. 13×20, 248 pag., 1939. Lei 60.

Petre Paulescu: Luceferi de rouă (Psalmi). 1 vol. 15×20, 48 pag., 1939. Lei 30.

FUNDAŢIA CULTURALĂ REGALĂ «PRINCIPELE CAROL»

George Moroianu: Chipuri din Săcele. 1 vol. 16×20, 216 pag., 1939. Lei 30.

Octavian Neamţu: Ţară nouă. 1 vol. 13×20, 188 pag., 1939.

Mihail Lungianu: Bucoavne şi izvoade. 1 vol. 15×21, 216 pag., 1939 Lei 30.

FUNDAŢIA PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ «REGELE CAROL II»

Biblioteca «Energia»

J. Delmas: Suflete de infanterişti. Trad. de **Mircea Tomescu.** 1 vol. 13½×17, 238 pag., 1939. Lei 60.

John Farrow: Damian leprosul. 1 vol. 14×18, 260 pag., 1939. Lei 50.

René Valléry-Radat: Pasteur. 2 vol. 826 pag.. 1939. Lei 100.

W. H. Hobbs: Peary. Trad. din l. engleză de **Ionel Jianu.** 1 vol. 516 pag. + 2 hărţi, 1939. Lei 60.

Ch. Lindbergh: Noi... (Povestirea vieţii şi a sborului transatlantic scrisă de celebrul aviator, împreună cu părerile sale despre viitorul aviaţiei). 1 vol. 13½×18, 192 pag., 1939. Lei 40.

Andrea Majocchi: Viata de chirurg. 1 vol. 13½×18, 352 pag., 1939. Lei 40.

Pearl Buck : Inger luptător. Trad. de **Mircea Eliade.** 1 vol. 14×18, 266 pag.. 1939. Lei 50.

Biblioteca «Scriitorii străini»

Rainer Maria Rilke: Poeme. Trad. de **Maria Banuş.** 1 vol. 11×18, 130 pag. 1939. Lei 60.

Biblioteca «Scriitorii români vechi și moderni»

I. L. Caragiale: Opere, VI, Teatru. Ediție îngrijită de **Șerban Cioculescu.** 1 vol. 17½×25, 566 pag., 1939 Lei 240.

Ion Creangă: Opere. Ediție critică cu note, variante și glosar de **G. T. Kirileanu.** 1 vol. 17×22, 354 pag., 1939. Lei 240.

M. Eminescu: Opere, I, Poesii. Introducere, note și variante. Ediție îngrijită de **Perpessicius.** 1 vol. 21×30, 528 pag. + 50 reproduceri după manuscrise, 1939. Lei 400.

Alexandru Macedonski: Opere, II, Teatru. Ediție îngrijită de **Tudor Vianu.** 1 vol. 17×21½, XXX + 504 pag., 1939. Lei 230.

Biblioteca «Ediții definitive»

Ion Minulescu: Versuri. 1 vol. 14×23, 364 pag., 1939. Lei 160.

Biblioteca «Scriitorii români contemporani»

Zaharia Stancu: Clopotul de aur (versuri). 1 vol. 152 pag., 1939. Lei 80.

Ștefan Baciu: Căutătorul de comori (versuri). 1 vol. 86 pag., 1939. Lei 50

Camil Baltazar: Tărâm transcendent (versuri). 1 vol. 16×21, 142 pag., 1939. Lei 70.

Vladimir Streinu: Pagini de critică literară 1 vol. 12×19, 430 pag., 1939. Lei 80.

Ioachim Botez: Insemnările unui belfer. vol. II, 12×19 300 pag., 1939. Lei 60.

C. Antoniade: Figuri din Cinquecento: Principese, curteni și curtezane. 1 vol. 13×19, 366 pag., 1939. Lei 100.

N. Iorga: Oameni cari au fost. vol. IV, 13×19, 340 pag., 1939. Lei 90.

G. Călinescu: Viața lui Ion Creangă. 1 vol. 12½×19, 370 pag., 1939. Lei 90.

Geo Bogza: Țări de piatră, de foc și de pământ. 1 vol. 12×20. 330 pag., 1939. Lei 80.

Alexandru Mironescu: Destrămare (Roman). 1 vol. 12×19, 404 pag., 1939. Lei 90.

Biblioteca «Scriitorii tineri premiați»

Petru P. Ionescu: Ontologia umană și cunoașterea. 1 vol. 12½×19, 170 pag., 1939. Lei 60.

Biblioteca de filosofie românească

Stéphane Lupasco: L'expérience microphisique et la pensée humaine. 1 vol. 12½×19½, 420 pag., 1939. Lei 120.

Biblioteca «Enciclopedică»

Octav Onicescu și Gh. Mihoc: Calculul probabilităților. 1 vol. 12×18, 240 pag., 1939. Lei 60.

Dr. Ioan Claudian: Alimentația poporului român. 1 vol. 16×22. 154 pag., 1939. Lei 100.

I. Simionescu: Flora României. 1 vol. 17×24, 440 pag., 1939. Lei 200.

General R. Rosetti: Mihail Kogălniceanu și recrutarea armatei. 1 vol. 16×23. 240 pag., 1939. Lei 60.

Ultima expediție a căpitanului Scott. Note zilnice în drumul lui spre Polul Sud, cu o introducere de **J. M. Barrie** și cu o prefață de **Sir Clements R. Markham.** Trad. din l. engleză **Veronica Râmniceanu.** 1 vol. 13½×18, XXVIII + 540 pag. + 1 hartă, 1939. Lei 70.

Cuvântările Regelui Carol I. Ediție îngrijită de **Constantin C. Giurescu.** 2 vol. 16×24, 990 pag., 1939. Lei 480.

Gh. Ungureanu: Din vieața lui Ion Creangă. 1 vol. 16×24 pag. + 32 pl., 1939. Lei 120.

Gh. I. Brătianu: O enigmă și un miracol: Poporul Român. 1 vol. 11½×18½, 144 pag. + 3 pl. și 2 hărți, 1939. Lei 60.

Al. Dima: Conceptul de artă populară. 1 vol. 236 pag., 1939. Lei 90.

Dr. Horia Dumitrescu: Elemente de anatomie umană. 1 vol. (Osteologie, Artologie, Miologie). 11×18. 270 pag., 1939. Lei 140.

Nic. P. Constantinescu: Enciclopedia invențiunilor tehnice. 1 vol. 17×24, 502 pag., 1939. Lei 180.

Extrase din «Revista Fundațiilor Regale»

Ion Biberi: Critica literară și «noua structură». 1 vol. 16×24, 36 pag.

Mircea Eliade: Ierburile de sub cruce... 1 vol. 16×24. 16 pag.

Mircea Eliade: Cărțile populare în literatura românească. 1 vol. 16×24, 16 pag.

Șerban Cioculescu: O «ediție critică». 1 vol. 16×24, 24 pag.

Șerban Cioculescu: Caragiale director al Teatrului Național 1 vol. 16×24, 28 pag.

«IDEIA» BUCUREȘTI

Petre Ghiață: Istoria Doctrinelor Politice. 1 vol. 17×22, 270 pag. Lei 120.

Petre Ghiață: Arta Politică. 1 vol. 17×22, 96 pag. Lei 50.

Petre Ghiață: Oameni și Fapte. 1 vol. 17×22, 96 pag. Lei 50.

Ion Rotaru: Povestea lui Ursulică și Nărcă. (Desene de **Dem**). 1 vol. 21×27, 28 pag. Lei 25.

Gaby Mihăilescu: Culise și Reflectoare (Desene de **Victor Ion Popa.** Coperta și planșele de **Dem**). 1 vol. 17×22. Lei 80.

N. Papadopol: Regele Myr. 1 vol. 12½×19, 160 pag. Lei 50.

Victor Ion Popa: Ghicește-mi în cafea (Mic Roman urmat de alte mici romane și de altele mai mici pur și simplu). 1 vol. 12½×19, 280 pag. Lei 60.

Em. Papazissu: Soare într'un strop de rouă... (Versuri). 1 vol. 17×22, 96 pag. Lei 50.

Petre Ghiață: Generația Tânără (Introducere la istoria unei generații). 1 vol. 12×17. 80 pag. Lei 40.

Petre Ghiață: Dictaturi (Solon, Pisistratos, Pericles, Caius Marius, Cornelius L. Scylla, Iulius Cesar, Octavianus Augustus. W. Cromwell, Ludovic XIV, M. Robespierre, Napoleon Bonaparte, Primo de Rivera, Kemal Ataturk). 1 vol. 17×22, 272 pag. Lei 80.

Petre Ghiață: Lupul cenușiu. 1 vol. 12×19, 240 pag., 1939. Lei 60.

«UNIVERSUL LITERAR» BUCUREȘTI

Radu Gyr: Corabia cu tufănici (Poem) 1 vol. 17×21, 72 pag., 1939. Ilustrații de **George Voinescu.** Lei 40.

Dan Botta: Alkestis (Dramă în trei acte). Cu imagini de **G. Ziotescu.** 1 vol. 19×24, 80 pag.. 1939. Lei 60.

Ana Luca: Candelă (Versuri). 1 vol. 17×21, 110 pag., 1939. Lei 50.

Nicolae Roșu: Critică și sinteză. 1 vol. 300 pag., 1939. Lei 80.

Alexandru Raicu: Hronic (Versuri). 1 vol., 72 pag., 1939. Lei 40.

Traian Lalescu: Lumină tristă (Versuri). 1 vol. 52 pag., 1939. Lei 40.

Anișoara Odeanu: Fata lui Codru Împărat (Versuri). 1 vol. 84 pag., 1939. Lei 40.

George Voinescu: Balamuc Palace Hotel (80 desene cu o alegorie de **Emil Botta**). 1 vol., 1939. Lei 45.

Mircea Mateescu: Realitate și eroare. 1 vol. 340 pag., 1939. Lei 100.

ALTE EDITURI BUCUREȘTI

I. Găvănescu: Despre sufletul românesc și cultura națională, 12 pag. 1939, Tip. «**Satelit**».

Rainer Maria Rilke: Scrisori către un tânăr poet. Trad. din l. germană de **Maria Ana N. Musicescu.** 1 vol. 16×22, 76 pag.. 1938. Lei 60. Ed. Librăria **Pavel Suru.**

Mircea Eliade: Fragmentarium. 1 vol. 14×19, 160 pag., 1939. Lei 60. Ed. «**Vremea**».

Pr. Dem. I. Iliescu Palanca: Viața și opera lui Ilie Miniatis episcopul Cernicăi și Calavritei 1669—1714. 1 vol. 150 pag., 1936. Lei 100. Tip. «**I. C. Văcărescu**».

I. Stănciulescu-Mehedinți: Cântec de lumină (Poeme). 1 vol. 48 pag., 1939. Ed. «**Cuvântul Românesc**».

Dr. Lucia Dracopol-Ispir: Pictorul Negulici (1812—1851). 1 vol. 16½×21, 160 pag. + XXXIII pl., 1939. Lei 150. Tip. «**Rotativa**».

Teofil G. Sidorovici: Carol II (Din culmea unui deceniu de glorioasă domnie). 1 vol. 15×22, 150 pag., 1939. Lei 120. Tip. «**Luceafărul**».

A. J. Cronin: Gran Canaria. Trad. de **Jul. Giurgea.** 1 vol. 416 pag., 1939. Lei 110. Ed. «**Cultura Românească**».

M. Eminescu: Poesii. 1 vol. 17×21, 26 pag., 1939. Lei 50. Ediția omagială a Municipiului București.

Gr. L. Trancu-Iași: In slujba umanității (Beethoven, Chopin, Enescu. Mozart, Saint Saëns, Wagner). 1 vol. 12×19, 76 pag., 1939. Lei 30. Tip. «**Universul**».

Emil Muracade şi **Dan Simonescu** · Cercetări literare. 1 vol. 17×24, 28 pag. + 2 pl., 1939. Ed. Facultăţii de litere din Bucureşti.

P. P. Panaitescu: Octoihul lui Macarie 1510 şi Originile tipografiei în ţara românească. 1 vol. 17×24, 30 pag. + 2 pl., 1939. Tip. Cărţilor Bisericeşti.

Gr. Tăuşan: Străjeria şi şcoala de altădată. 1 vol. 12×17. 16 pag., 1939. Tip. **«Independenţa».**

N. Mihăescu: Fragmente de critică literară. 1 vol. 13×19, 350 pag., 1939. Lei 80. Ed. **«Casa Şcoalelor».**

Maria I. Gabrea: Profesor şi vocaţie. 1 vol. 13×21, 200 pag., 1939. Lei 80. Ed. **«Cultura Românească».**

George Juvara: Titu Maiorescu în 1858 (Răspuns d-lui V. Haneş). 1 vol. 15×23, 14 pag., 1939. Lei 15. Ed. **«Cultura Poporului».**

Romulus Seişanu: Bucharest 1939. 1 vol. 17×24, 120 pag., 1939. Tip. **«Universul».**

Lucian Costin: Din viaţa scriitorilor (Foiletoane, esseuri). 1 vol. 13×20. 144 pag., 1939. Lei 30. **«Editura noastră».**

N. Iorga: Memorii (Incercarea guvernării peste partide) 1931-2, vol. VI. 14×20. 416 pag., 1939. Lei 120.

N. Iorga: Memorii (Sinuciderea partidelor) 1933—8. vol. VII. 14×20, 470 pag., 1939. Lei 120.

D. V. Barnovschi: Calea Impărătească. 1 vol. 12×19, 190 pag., 1938. Lei 65. Ed. **«Cuvântul Românesc».**

Traian German: Tovărăşiile de Crăciun ale feciorilor români din Ardeal. Extras din **«Anuarul arhivei de folklor»** V. 1 vol. 17×24, 78 pag. + 2 pl.

Emile Tardieu: Plictiseala (Studiu psihologic). Trad. de **P. Muşoiu.** 1 vol. 12½×19, 228 pag. Biblioteca revistei **«Ideea».**

Ave Caesar: Incercări de etimologie. 1 vol. 68 pag., 1939. Tip. **«Socec. & Co.».**

PROVINCIA

Bârlad

Virgil Caraivan: Când a fost intemeiată Societatea Scriitorilor Români. 1 vol. 24 pag., 1939. Lei 15. Tip. **«N. Peiu».**

Bistriţa

Iuliu Moisil: Figuri grănităreşti năsăudene. 1 vol. 14×23, 268 pag., 1939. Tip. **«Minerva».**

Breaza-Prahova

Dr. D. Andronescu: Muncă şi creaţie în America de Nord. 1 vol. 13½×21. 20 pag., 1939. **«Centrala Caselor Naţionale».** Tip. **«Glim».**

D. Mociorniţa: Muncă şi creaţie în Danemarca. 1 vol. 13½×21. 22 pag., 1939. **«Centrala Caselor Naţionale».** Tip. **«Glim».**

Cernăuţi

Leca Morariu: Studii. 1 vol. 16×24, 24 pag., 1939. Lei 20. **«Institutul de literatură»,** Universitatea «Regele Carol II».

Victor Morariu şi **Ştefan Pavelescu:** Istoricul Reuniunii muzicale-dramatice «Ciprian Porumbescu» din Suceava (1903—1938). Cu o introducere despre mişcarea muzicală şi teatrală din Suceava până la 1903. 1 vol. 16×25, 280 pag., 1939. Ed. **«Glasul Bucovinei».**

Pr. Erast Costea: Ctitoria Voevodului Ştefan Tomşa al doilea dela Solca (1613—1785—1938). 1 vol. 16×24, 346 pag., 1939. Ed. **«Mitropolitul Silvestru».**

Nicolae Tcaciuc-Albu: Geneza poeziei «Somnoroase păsărele». 1 vol. 16×24, 16 pag. Lei 20. Ed. **«Glasul Bucovinei».**

Vasile Loichiţa: Patriarhul Miron. 1 vol. 16×24, 20 pag., 1939. Lei 40. Ed. **«Glasul Bucovinei».**

Dimitrie Marmeliuc: Sofocles (Studiu istoric literar). 1 vol. 16×24, 124 pag., 1939. Ed. **«Glasul Bucovinei».**

Dr. Târziu Valeriu: Ipoteşti (Monografie). 1 vol. 12×18. 100 pag., 1939. Lei 60. Ed. **«Nord».**

George Ionaşcu: Chemarea focului (Poeme). 1 vol. 15½×20, 46 pag., 1939. Lei 100. Tip. **«Mitropolitul Silvestru».**

Petre Ispirescu: Viaţa şi faptele lui Vlad-Vodă Ţepeş (Operă postumă-Fragment). 1 vol. 10 pag., 1939. Lei 5. **«Institutul de literatură»** Universitatea «Regele Carol II».

Alfred Margul-Sperber: Geheimnis und Verzicht (Gedichte). 1 vol. 15×23, 88 pag., 1939. Ed. «**Literaria**».

George Ionaşcu: Poeme pentru altă viaţă. 1 vol. 16×20, 48 pag. 1939. Lei 30. Tip. «**Mitroplitul Silvestru**».

Chişinău

George Meniuc: Interior cosmic (Poeme). 1 vol. 14×20, 64 pag., 1939. Lei 50. Ed. «**Itinerar**».

Liviu Marian: Activitatea mea publicistică 1904—1934. 1 vol. 15×23, 10 pag., 1939. «**Tiparul Moldovenesc**».

A. N. Ivanov: Gânduri. (Cu un cuvânt de prezentare de **N. F. Costenco**). 1 vol. 13×20, 64 pag., 1939. Tip. «**M. Lencovschi**».

Cluj

Dr. Ilie Dăianu: Ardealul în avangarda renaşterii naţionale. 1 vol. 60 pag., 1939. Lei 25. Tip. «**Ardealul**».

Dr. Ilie Dăianu: M'am oprit la şcoală... (Amintiri). 1 vol. 12×17, 40 pag., 1939. Tip. «**Ardealul**».

Marina I. Lupaş: Mitropolitul I. Lupaş. 1 vol. 16×24, 128 pag., 1939. Tip. «**Cartea Românească**».

Craiova

Lucian Costin: De prin secoli... 1 vol. 16 pag., 1936. Lei 20. Tip. «**Unirea**».

Lucian Costin: Peisagii şi simfonii. 1 vol. 12×20, 104 pag., 1936. Lei 50. Tip. «**Eminescu**».

Al. Dima: Fenomenul românesc sub noui păreri critice. 1 vol. 12½×18, 102 pag., 1938. Lei 40. Col. «**Uniunii Scriitorilor Olteni**».

Marta Pavelin: Cealaltă Marie. 1 vol. 12½×18, 208 pag., 1939. Lei 60. Ed. «**Ramuri**».

Fălticeni

Dumitru Loghin: Cologviu trist (Versuri). 1 vol. 16×16, 24 pag., 1939. Lei 15. Ed. rev. «**Inmuguriri**».

Galaţi

Ioan St. Botez: Scrisori inedite ale lui V. Alecsandri. 1 vol. 16×23 12 pag., 1938.

Iaşi

C. Săteanu: Muschetarii literaturii române moderne (A. Vlahuţă, I. L. Caragiale, Delavrancea şi Coşbuc. Curentul em nescian. Salonul literar Titu Maiorescu). 1 vol. 16½×24, 128 pag., numeroase ilustraţii, 1939. Tip. «**Presa Bună**».

Emil Diaconescu: Marile Puteri şi criza cehoslovacă. 1 vol. 15½×23, 24 pag., 1939. Tip. «**Brawo**».

Emil Diaconescu: România la Congresul dela Berlin. 1 vol. 15½×23, 24 pag., 1939. Tip. «**Brawo**».

Ion Creangă: Amintiri (Din copilărie şi de mai târziu). Ediţie adevărată de **Giorge Pascu**. 1 vol. 13×19, 134 pag., 1939. «**Biblioteca Scriitorilor Moldoveni**».

Ion Creangă: Poveşti. Ediţie adevărată de **Giorge Pascu.** 1 vol. 13×19, 1939. «**Biblioteca Scriitorilor Moldoveni**».

Nic. M. Constantinescu: Vibraţii diafane (Versuri). 1 vol. 13×20, 102 pag., 1939. Lei 35. Tip. «**Ing. Bejan**».

G. Zane: Chestiuni de economie politică. 1 vol. 16×24, 206 pag., 1939. Tip. «**Presa Bună**».

I. Minea: Paralipomena (Lecţii inaugurale ţinute la Universitatea din Iaşi). 1 vol. 16×24. 76 pag., 1939. Tip. «**Presa Bună**».

Nicolae Stelian Beldie: Cântece din Maramureş. 1 vol. 13×20, 76 pag., 1939. Lei 40. Tip. «**Alexandru A. Ţerek**».

Lugoj

Prof. Dr. Aurel E. Peteanu: Din galeria marilor dispăruţi ai Banatului vol. IV. 15×23. 50 pag., 1938. Lei 30. Tip. «**Corvin**».

Mediaş

Dimitrie Danciu: Solitudini (Poeme). 1 vol. 16×21. 52 pag., 1939. Lei 40. Ed. «**Lanuri**».

I. O. Suceveanu: Fântâni pentru popas (Poeme). 1 vol. 16×23. 48 pag., 1939. Lei 30. Tip. «W. Recker».

Oradea

Dr. Ilie Dăianu: Gheorghe Sincai dela Şinca-Veche. 1 vol. 14×20. 32 pag., 1939. «**Tipografia Diecezană**».

Sibiu

Gheorghe Cernea: Cu ochii mereu înspre Tisa. (Cuvintele unui român ardelean). 1 vol. 13×20, 1939. Lei 20. Tip. «**Săteanul**».

Licu Pop: Priviri în actualitate (Esseuri). 1 vol. 14×21, 70 pag., 1939. Lei 30. Tip. «**Cartea Românească**».

Pimen Constantinescu: Limba şi literatura italiană la Sibiu. 1 vol. 15½×23, 24 pag., 1938. Lei 10. Ed. «**Sibiul**».

Timişoara

Gr. Popiţi: Date şi documente bănăţene (1728—1887). 1 vol. 144 pag., 1939. Lei 200. Tip. «**Naţionala**».

T.-Măgurele

F. Creţeanu: Cântec întrerupt (Versuri). 1 vol. 15×23, 120 pag., 1939. Lei 40. Colecţia «**Drum**».

STRĂINĂTATEA

Ladislas Galdi: Mots d'origine néogrecque en roumain à l'époque des phanariots. 1 vol. 15×23, 270 pag., 1939. Budapest.

Gino Lupi: Umorismo romeno. «La rassegna italo-romena» — Camera di commercio italo-romena, Via Boccaccio, 27, Milano, 1939—XVII.

Duiliu Zamfirescu: Mathieu Damian (La Vie à la campagne). Traduit du roumain par **G. Bengesco.** Préface de **Paul Valéry.** 14×19, 270 pag. Les éditions des Presses Modernes. 1939. Paris.

REVISTE

«**Dacoromania**», buletinul «Muzeului limbii române» condus de **Sexiil Puşcariu**, vol. IX (1936—1938), Cluj.

«**Revista istorică română**», vol. VIII, 1938, Bucureşti.

«**Buletinul Institutului de cercetări sociale al României, Regionala Chişinău**», tomul II, 1938, Chişinău.

«**Universul Literar**», anul XLVII, n-rele 15, 18, 19, 20, 21 (Mai), 24, 25 (Iunie), 26, 27, 28, 29, 30 (Iulie), 31 (August), 35, 37, 39 (Sept.), 40, 41, 42 (Oct.), 44, 45, 46 (Noembrie), 51 Dec.) 1939, Bucureşti.

«**Pământul**», anul VII, n-rele 183 (Mai) 201 (Iunie), 204 (Sept.), 207 (Noembrie). 209—211 (Dec.) 1939, Călăraşi.

«**Sfarmă Piatră**», anul V, n-rele 1 şi 2. (Serie nouă), Decembrie 1939, Bucureşti.

«**Prahova noastră**», anul III, nr. 67 (Dec.) 1939, Ploieşti.

«**Veritas**», anul I, nr. 1 (Iunie) 1939, Bucureşti.

«**Moldavia**», anul I, n-rele 1 (Iunie), 2—3 (Sept.-Oct.), 4—5 (Noemb.-Dec.) 1939, Bolgrad.

«**Dobrogea jună**», anul XXXV, n-rele 91 (Oct.), 103 (Dec.) 1939, Constanţa.

«**Bugeacul**», anul V, nr. 3—4 (Noemb.-Dec.) 1939, Bolgrad.

«**Preocupări Literare**», anul IV, n-rele 6 (Iunie), 7 (Sept.), 8 (Oct.), 9 (Noemb.), 10 (Dec.), 1939, Bucureşti.

«**Viaţa Basarabiei**», anul VIII, nr. 7-8 (Iulie—August) 1939, Chişinău.

«**Revista generală a învăţământului**», anul XXVII, n-rele 5—6 (Mai-Iunie), 7—8 (Sept.—Oct.), 9—10 (Noemb.—Dec.) 1939, Bucureşti.

«**Revista critică**», anul XIII, n-rele 1 (Ian.—Mart.), 2—3 (Apr. — Sept.) 1939, Iaşi.

«**Revista scriitoarelor şi scriitorilor români**», anul XIII, n-rele 5—6 (Mai—Iunie), 7—8 (Iulie—August), 9—10 (Sept.—Oct.), 11—12 (Noemb.—Dec.) 1939, Bucureşti.

«**Revista asociaţiei învăţătorilor mehedinţeni**», anul XII, n-rele 5 (Mai), 6 (Iunie) 1939. T.-Severin.

«**Meşterul Manole**», anul I, n-rele 4 (Mai), 5—6 (Iunie—August) 1939, Bucureşti.

«**Economia**», anul IV, nr. 5 (Oct.) 1939, Bucureşti.

«**România**», anul IV, n-rele 6—7 (Iunie—Iulie), 8—9 (August — Sept.) 1939, Bucureşti.

«**Epigrama**», anul I, nr. 6 (Mai) 1939 Bucureşti.

«**Arhiva someşană**», nr. 26, 1939, Năsăud.

«**Lanuri**»», anul VI, nr. 5—6—7, 1939, Mediaş.

«**Gând românesc**», anul VII, nr. 1—6 (Iunie) 1939, Cluj.

«**Cultura Poporului**», anul VI, nr. 7 (Sept.) 1939, Cetatea-Albă.

«**Şcoala basarabeană**», anul VII. n-rele 5 (Mai), 7—8 (Sept.—Oct.). 9 (Noemb.), 1939, Chişinău.

«**Conferenţa**», anul IV, nr. 1 (Dec.) 1939, Bucureşti.
«**Transilvania**», anul 70, nr. 4 (Iulie—August) 1939, Sibiu.
«**Orizont**», anul I, nr. 4, 1939, Cernăuţi.
«**Litoral**», anul I, n-rele 1 (Mai), 2 (Iunie), 3 (Iulie), 4 (August), 5 (Sept.) 1939, Constanţa.
«**Prepoem**», anul I, n-rele 1 (Iulie), 2 (August), 3 (Sept.), 5 (Noembrie) 1939, Bucureşti.
«**Arhiva Românească**», tomul III, 1939, Bucureşti.
«**Anuarul Institutului de istorie naţională**», vol. VII (1936—1938), publicat de **Alex. Lapedatu** şi **Ioan Lupaş**. 1939, Cluj.
«**Tribuna tineretului**», anul III, n-rele 28—29 (Iunie), 30—31 (Iulie), 34 Dec.) 1939, Bucureşti.
«**Libertatea**», anul VII, n-rele 13—14 (Iulie), 15—16 (August), 18 (Sept.) 21, 22 (Nov.), 23, 24 (Dec.) 1930, Bucureşti.
«**Societatea de mâine**», anul XVI, nr. 2 (Aprilie, Mai, Iunie) 1939, Bucureşti.
«**Buletinul demografic al României**», anul VIII, nr. 9 (Sept.) 1939, Bucureşti.
«**Afirmarea**», anul IV, n-rele 4 (Aprilie), 6—7 (Iunie—Iulie), 1939, Satu-Mare.
«**Condeiul**», anul I, n-rele 8—9 (Mai—Iunie), 10—11 (Iulie—August), 12 (Sept.) 1939, Craiova.
«**Vatra**», anul V, n rele 10, 11, 12 (Iulie), 13, 14, 15, 16, 17 (August), 18, 19 (Sept.), 20 (Oct.), 21, 22, 23, 24 (Noemb.) 25 (Dec.) 1939, Craiova.
«**Viaţa socială C. F. R.**», anul VII. n-rele 3 (Mai), 4—5 (Iunie) 1939, Cluj.
«**România eroică**», anul III, n-rele 1-4 (Mai—August), 5—8 (Sept.—Dec.) 1939, Cluj.
«**Satul**», anul IX, n-rele 104—105 (Iulie—August), 106 (Sept.), 107 (Oct.), 108 (Noemb.), 109 (Dec.) 1939, Bucureşti.
«**Gazeta cărţilor**», anul VIII, n-rele 15—16 (Martie), 17—18 (Aprilie), 19—22 (Mai—Iunie) 1939, Ploeşti.
«**Straja Moldovei**», anul II, n-rele 18—20 (Ian.—Aprilie), 21—23 (Aprilie—Iunie), 24 (Sept.), 25—26 (Oct.—Noembrie) 1939, Bucureşti.
«**De strajă**», anul II, n-rele 10 (Oct.), 11 (Noembrie), 1939, Bucureşti.
«**Decalogul**», anul IV, n rele 98, 99—100 (Iunie), 103 (Noemb.), 104, 105—106 (Dec.) 1939, Bucureşti.
«**Gândirea**», anul XVIII, n-rele 9 (Noembrie), 10 (Dec.) 1939, Bucureşti.
«**Cuget Moldovenesc**», anul VIII, nr. 8—12 (August—Dec.) 1939, Bălţi.
«**România aeriană**», anul XIII, n-rele 5 (Mai), 6 (Iunie), 9—10 (Sept.—Oct.), 11 (Noembrie) 1939, Bucureşti.
«**Cuvântul nostru**», anul X, nr. 6 (Iunie) 1939, Dorohoi.
«**Cuget clar**», anul IV, n-rele 1, 3 (Iulie), 4, 5, 6, 7, 8 (August), 9, 10, 11, 12 (Sept.), 13, 15, (Oct.), 17, 18, 19, 21 (Noemb.), 22 ,23, 24 (Dec.) 1939, Bucureşti.
«**Din trecutul nostru**», anul VII, n-rele August-Septembrie, Octombrie, Noiembrie, Dec., 1939, Chişinău.
«**Jurnal de psihotehnică**», vol. III. n-rele 1 (Ian.—Febr.—Martie), 4, Oct.—Noemb.—Dec. 1939, Bucureşti.
«**Biserica ortodoxă română**», anul LVII, n-rele 7—8 (Iulie—August), 9—10 (Sept.—Oct.), 1939, Bucureşti.
«**Poporul Românesc**», anul VIII, nr. 14 (Sept.) 1939, Gara Chitila, jud. Ilfov.
«**Inmuguriri**», anul V, n-rele 1—4, 9—12, 1939, Fălticeni.
«**Speranţa**», anul V, nr. 5—6 (Mai—Iunie) 1939, Orhei.
«**Neamul Românesc**», anul XXVII, n-rele 12 (Iunie), 14—15, 16—17 (Sept.), 20 (Oct.), 21, 22 (Noembrie), 24 (Dec.) 1939, Vălenii de Munte.
«**Athenaeum**», anul V, nr. 3 (Iulie—Sept.) 1939, Bucureşti.
«**Tinereţea**», anul V, nr. 10 (Decembrie) 1939, Bucureşti.
«**Tinereţă**», anul III, nr. 11 (Decembrie) 1939, Iaşi.
«**Revista intendenţei şi administraţiei armatei**», anul XIX, n rele 1—2 (Ian.—Feb.), 3 (Martie), 4—5 (Aprilie—Mai), 6 (Iunie), 7—8 (Iulie—August), 9—10 (Sept.—Oct.) 1939, Bucureşti.
«**Pontice**», anul I, n-rele 6—7 (Iunie—Iulie), 8—9 (Noembrie) 1939, Constanţa.
«**Arhivele Olteniei**», anul XVIII, nr. 101—103 (Ian.—Iunie) 1939, Craiova.
«**Făt-Frumos**», anul XIV, n rele 3 (Mai—Iunie) 4 (Iulie—August), 1939, Cernăuţi.

«**Revista de Pedagogie**», anul IX, caietul I—II (Ian.—Iunie) 1939, Cernăuţi.

«**Luceafărul**», anul V, seria II, nr. 1—2 (Ian.—Febr.) 1939, Timişoara.

«**Şcoala şi Viaţa**», anul X, nr. 1—3 (Sept.—Noemb.) 1939, Bucureşti.

«**Anuarul liceului «Ştefan cel Mare» din Suceava**», publicat la finele anului şcolar 1937/38 de **Vasile Burduhos.**

«**România militară**», anul LXXVI, n-rele 6 (Iunie), 7—8 (Iulie—August), 9 (Sept.) 1939, Bucureşti.

«**Plaiuri săcelene**», anul VI, n-rele 4—5 (Aprilie—Mai), 6—7 (Iunie—Iulie), 8—9 (August — Sept.), 10 (Oct.), 11—12 (Noemb.—Dec.) 1939, Satulung-Săcele, jud. Braşov.

«**Ţărănismul**», anul XV, n-rele 11—13 (Iulie), 23—24 (Dec.) 1939, Bucureşti.

«**Anuarul Reuniunii muzicale-dramatice «Ciprian Porumbescu» Suceava**» pe anul administrativ 1938/39, alcătuit de **Ştefan Pavelescu.**

«**Orizonturi**», anul II, n-rele 2—3 (Mai—Iunie), 4—5 (Iulie—August), 6—7—8 (Sept.—Nov.) 1939, Galaţi.

«**Revista de filosofie**», vol. XXIV, nr. 1 (Ian.—Martie) 1939, Bucureşti.

«**Ramuri**», anul XXXI, n-rele 5—6 (Mai—Iunie), 7 — 10 (Iulie—Oct.), 1939, Craiova.

«**Tinerimea Română**», anul LVIII, n-rele 1 (Sept.), 2 (Oct.), 3 (Noemb.), 4 (Dec.) 1939, Bucureşti.

«**Buletin eugenic şi biopolitic**», vol X, n-rele 3—4 (Martie—Aprilie), 7—8—9 (Iulie—Aug.—Sept.) 1939, Cluj.

«**Calendarul „Glasul Bucovinei" pe anul 1940**», Cernăuţi.

«**Biserica şi Şcoala**», LXIII, n-rele 23, 24, 25, 26 (Iunie), 27, 30, 31 (Iulie), 33 (August), 36, 37, 38, 39 (Sept.), 40, 42, 43, 44 (Oct.), 47, 48 (Noembrie), 49, 50, 51, 52 (Dec.) 1939, Arad.

«**Apostolul**», anul V, n-rele 4—6 (Apr.—Iunie), 7—9 (Iulie—Sept.), 10—12 (Oct.—Dec.) 1939, Piatra-Neamţ.

«**Familia**», anul VI, seria III, nr. 1 (Ian.) 1939, Oradea.

«**Pagini Literare**», anul VI, n-rele 6 (Iunie), 7—12 (Iulie—Dec.) 1939, Turda.

«**Insemnări ieşene**», anul IV, n-rele 6 (Iunie), 7 (Iulie), 9 (Sept.), 10 (Oct.), 11 (Noembrie), 12 (Dec.) 1939 Iaşi.

«**Păstorul creştin ortodox**», anul VII, n-rele 44—45 (Mai—Iunie), 46—47 (Iulie—August), 50 (Noembrie) 1939, Bucureşti.

«**Zalmoxis**», revue des études religieuses, 1938, Bucureşti.

«**Revue de Transylvanie**», tome V, no. 3, 1939, Cluj.

«**L'Europa Orientale**», anno XIX, fasc. VII—X (Luglio—Ottobre 1939-XVII) Roma.

«**La Rassegna Italo-Romena**», anno XIX, nr. 7—8 (Luglio-Agosto, 1939—XVII), Milano.

«**Romana**», anno III, n. 4 (Aprilie), 5—6 (Maggio-Giugno), 7 (Luglio) 1939—XVII, Roma.

«**Stimmen aus dem Südosten**», Heft 9/10 (Juni) 1939, München.

«**Siebenbürgische Vierteljahrsschrift**», 62. Jahrgang, Heft 4 (Oktober-Dezember) 1939, Jassy.

«**Klingsor**», 16 Jahr, Heft 6—7 (Juni-Julie), 8—9 (August—September), 10 (Oktober) 1939, Sibiu.

«**Die neue Literatur**», Jahrgang 40, Heft 5 (Mai), 6 (Juni), 7 (Juli) 1939, Leipzig.

«**Slavische Rundschau**», Jahrgang XI, Nr. 3—4, 1939, Prag.

CONVORBIRI LITERARE

CUPRINSUL ANULUI 1939 — LXXII

POEZII

TRADUCERI

PROZĂ: SCHIŢE, POVESTIRI, NUVELE, AMINTIRI, TEATRU

TRADUCERI

ISTORIE

STUDII LITERARE ŞI ŞTIINŢIFICE, INSEMNĂRI DOCUMENTARE.

CRONICĂ, RECENSIE, DĂRI DE SEAMA

BIBLIOGRAFIE

PORTRETE, ILUSTRAȚII, FACSIMILE

REDACȚIONALE ȘI ADMINISTRATIVE. — Primul an în conducerea și redacția noastră a fost greu. Schimbul de direcție s'a făcut la 20 Februarie 1939. Dela acea dată a trebuit să întocmim, până la Mai, pentru fiecare lună câte un număr. In luna Iunie, când s'au împlinit 50 ani dela moartea lui Eminescu, ale cărui creațiuni au luminat paginile «C. L.», s'a impus un popas mai îndelungat, pentru a ne reculege și pomeni această dată așa cum se cuvine. S'a tipărit un volum de aproape 1000 pagini, care a cerut răgaz, liniște și o muncă încordată pentru armonizarea materialului sosit din țară și străinătate. Oprirea la comemorarea semicentenarului morții celorlalți doi mari scriitori Veronica Micle și Creangă a contribuit la apariția neregulată a revistei. Pe viitor însă volumele comemorative: T. Maiorescu, la 100 ani dela naștere, și V. Alecsandri, la 50 ani dela moarte, nu vor mai împiedeca regulata apariție lunară a revistei, deoarece ele se vor tipări ca volume separate.

Tuturor celor cari ne-au ajutat cu colaborarea, sfatul, abonamentul sau și cu o critică severă, dar dreaptă, le exprimăm sincera noastră recunoștință și-i rugăm să nu ne lipsească nici în viitor de concursul lor.

«C. L.»

…g 1542 Scrisoarea lui Eminescu către Samson Bodnărescu